
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

4/2012

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť publikovaného časopisu nesmie byť reprodukováná alebo použitá a šírená v akejkoľvek forme a akýmkoľvek prostriedkami, elektronicky alebo mechanicky, vrátane kopírovania, digitalizácie alebo uchovávaná v akýchkoľvek informačných pamätiach, databázach a informačných systémoch bez predchádzajúceho písomného súhlasu Vojenského historického ústavu a autorov.

OBSAH

Štúdie

SEDLÁČEK, Peter: Mestská domobrana a mestská stráž v Bratislave v polovici 15. storočia.	6
BAKA, Igor: Československá vojenská pomoc Líbyi v druhej polovici osemdesiatych rokov 20. storočia	23
ŠTEFANSKÝ, Michal: Kubánska kríza v roku 1962	48

Dokumenty a materiály

BALCOVÁ, Milena: Spomienky Jozefa Dřímala	62
ŠUMICHRAST, Peter: Prvý bitevný útok slovenského letectva na východnom fronte (Vinnica – Niemirov, 20. júl 1941).	69
HRUBOŇ, Anton: Nové zistenia o represáliách POHG a Einsatzkommanda 14 v Nemeckej v správach agenta ŠtB	82

Personálie

CHORVÁT, Peter: Dôstojník rakúsko-uhorskej armády Franz Hill (1859 – 1914).	97
---	----

Reflexie

VRÁBEL, Ferdinand: Prvá svetová vojna ako fenomén obnovujúcej sa historickej pamäti?	108
---	-----

Recenzie

ENGLUND, Peter. <i>SCHÖNHEIT UND SCHRECKEN. EINE GESCHICHTE DES ERSTEN WELTKRIEGS, ERZÄHLT IN NEUNZEHN SCHICKSALEN.</i> (R. Holec)	124
WALTERS, Guy. <i>HON NA VÁLEČNÉ ZLOČINCE.</i> (M. Konečný)	128
HRUBOŇ, Anton. <i>HLINKOVA GARDA NA ÚZEMÍ POHRONSKEJ ŽUPY. ORGANIZÁCIA A AKTIVITY 1938 – 1945</i> (J. Krištofik)	133

Bibliografia	137
---------------------------	-----

Anotácie, glosy	186
------------------------------	-----

Kronika	197
----------------------	-----

INHALT

Studien

SEDLÁČEK, Peter: Die Stadtwehr und die städtische Wache in Pressburg in der Mitte des 15. Jahrhunderts	6
BAKA, Igor: Militärische Hilfe der Tschechoslowakei für Libyen in der zweiten Hälfte der 1980-er Jahre	23
ŠTEFANSKÝ, Michal: Kubakrise 1962	48

Dokumente und Materialien

BALCOVÁ, Milena: Erinnerungen von Jozef Dřimal.	62
ŠUMICHRASŤ, Peter: Der erste Kampfangriff der slowakischen Luftwaffe an der Ostfront (Winnica – Nemirow, 20. Juli 1941).	69
HRUBOŇ, Anton: Neue Quellen zu den Vergeltungsmaßnahmen der Sondereinheiten der Hlinka-Garde (POHG) und des Einsatzkommandos 14 in den Berichten der tschechoslowakischen kommunistischen Staatssicherheit ŠtB)	82

Personalitäten

CHORVÁT, Peter: Offizier der k. u. k. Armee Franz Hill (1859 – 1914)	97
---	----

Reflexionen

VRÁBEL, Ferdinand: Der Erste Weltkrieg als ein Phänomen des historischen Gedächtnisses.	108
---	-----

Rezensionen	124
--------------------------	-----

Bibliographie	137
----------------------------	-----

Annotationen, Glossen	186
------------------------------------	-----

Chronik	197
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

SEDLÁČEK, Peter: Town Guard and Town Home Guard in Bratislava in the 15th century	6
BAKA, Igor: Czechoslovak military assistance to Libya in the second half of the 1980s	23
ŠTEFANSKÝ, Michal: Cuban crisis in 1962	48

Documents and Materials

BALCOVÁ, Milena: Memoirs of Jozef Dřimal, a witness to two world wars	62
ŠUMICHRASŤ, Peter: The First Combat Attack of the Slovak Air Arms on the Eastern Front (Vinnica – Niemirov, 20 July 1941)	69
HRUBOŇ, Anton: New Findings on Repressions by the POHG and the Einsatzkommando 14 in the reports of the StB secret agency	82

Personalities

CHORVÁT, Peter: Austro-Hungarian Army Officer Franz Hill (1859 – 1914)	97
--	----

Reflexions

VRÁBEL, Ferdinand: WWI as a Phenomenon of National Memoirs Renewal?	108
---	-----

Reviews	124
----------------------	-----

Bibliography	137
---------------------------	-----

Annotations, Glosses	186
-----------------------------------	-----

Chronicle	197
------------------------	-----

ŠTÚDIE

MESTSKÁ DOMOBRANA A MESTSKÁ STRÁŽ V BRATISLAVE V POLOVICI 15. STOROČIA

PETER SEDLÁČEK

SEDLÁČEK, P.: Town Guard and Town Home Guard in Bratislava in the 15th century. *Vojenská história*, 4, 16, 2012, pp 6-22, Bratislava.

The author of the study argues that the defence of Bratislava (and any other town) was one of the fundamental prerequisites for protecting town citizens and their property, which is closely linked to the preservation of the town's economy and power structures and their development. In times of unrest and military conflicts, the town's military component came to the fore. The defence of the town, in its either active (mercenaries, home guard) or passive (walls and other defensive constructions) form, was, of course, connected with substantial financial and material expenditures, as minutely documented in Bratislava's book-keeping documents. Originally, Bratislava's defence was entrusted to the mayor (*Richter*; *judex*) as the town's highest authority. The military agenda was executed by mercenaries, town guards at the town walls, towers and gates, combined with home guards from among all physically fit men. The organizational structure of town defences was divided into three components in the 15th century: town home defence (on alert), town guard ensuring the town's internal security and fire-fighting capabilities, town mercenaries recruited from outside, depending on the actual needs. The author pays special attention to all defence component.

Military history. Slovakia. Middle Ages. Bratislava. Town Guard and Home Guard in Bratislava in the 15th century.

Obrana Bratislavy (a vôbec každého mesta) bola jedným zo základných predpokladov ochrany jej obyvateľov a ich majetkov, s čím úzko súvisí zachovanie jej hospodárskej, ekonomickej a mocenskej existencie i rozvoja. V časoch nepokojov a vojenských konfliktov sa vojenská zložka mestského života dostávala ešte zreteľnejšie do popredia. S obranou či už v aktívnej (žoldnieri, domobrana) alebo pasívnej forme (hradby a iné stavby obranného charakteru) boli, samozrejme, spojené aj nemalé finančné a materiálne výdavky, podrobne zaznačené v komorných knihách mesta Bratislavy.¹ Na základe našich

¹ Komorné knihy obsahujú záznamy o všetkých príjmoch a výdavkoch mesta Bratislavy. Na starosti ich mal mestský komorník, ktorý zároveň zodpovedal za pokladnicu mestskej komory. Podrobnejšie

výpočtov v jednotlivých fiškálnych rokoch polovice 15. storočia výdavky len na platy najatým mestským strážcom, žoldnierom a puškárskym majstrom predstavovali zhruba 20 percent celkových výdavkov mesta. Nezarátavali sme do toho sumy vynaložené na opravu a stavbu fortifikácií či materiálne zabezpečenie najatých ozbrojencov. Napríklad v účtoch komornej knihy K 22a z roku 1455 výdavky na obranu mesta vo forme platov žoldnierom a strážcom či opráv a stavieb mestských fortifikácií tvorili vyše štyroch pätín všetkých výdavkov mestskej samosprávy.

V Bratislave mal obranu mesta spočiatku na starosti richtár (*Richter, judex*) ako najvyšší funkcionár. V čase hroziacich vojenských nepokojov dozeral nad stavbou a údržbou opevnenia, mal na starosti evidenciu bojaschopných mužov a materiálne zabezpečenie vojska. V mierovom období zodpovedal za bezpečnosť v meste, za pokojný priebeh trhov a jarmokov a tiež bezpečnosť do mesta prichádzajúcich a odchádzajúcich kupcov.²

Po náraste richtárových povinností a agendy sa zhruba od tridsiatych rokov 15. storočia v mestských prameňoch začala objavovať funkcia mestského hlavného kapitána (Stadthauptmann), ktorý od richtára postupne preberal práve vojenskú a obrannú agendu.

Následne sa v prvej tretine 15. storočia mestská správa rozdelila na štyri oblasti, ktoré možno zjednodušene charakterizovať nasledovne: súdnictvo na čele s richtárom, hospodárska agenda, ktorú riadil mešťanosta, financie na čele s komorníkom a nakoniec vonkajšia bezpečnosť a vnútorný poriadok mesta riadené mestským kapitánom. Výkon vojenskej agendy zabezpečovali najatí žoldnieri, mestskí strážcovia na hradbách, vežiach a bránach a prípadne aj domobrana zložená zo všetkých bojaschopných mužských príslušníkov obyvateľstva.³

Organizačná štruktúra obrany mesta sa v 15. storočí členila na tri hlavné zložky:

- mestská domobrana (pohotovosť),
- mestská stráž zabezpečujúca vnútornú bezpečnosť mesta a protipožiarnu ochranu,
- mestskí žoldnieri najímaní zvonku podľa aktuálnej potreby.⁴

Veľmi zriedka sa na obrane mesta mohli podieľať aj krajinské či kráľovské vojská, ako vyplýva z niektorých kráľovských dekrétov. To však bolo ojedinelá výnimka.⁵

Mestský kapitán

Zdá sa, že spočiatku sa funkcia hlavného mestského kapitána obsadzovala len v časoch nebezpečenstva. Až neskôr sa kapitán pravdepodobne stal riadnym úradníkom mesta. Doštal aj plat, ktorý bol však vyplácaný nepravidelne – uvažuje sa preto, že to bola skôr akási symbolická odmena. Jeho post nemusel byť vždy obsadený. O bezpečnosť a poriadok v meste sa kapitánovi pomáhala starať tiež dvanásťčlenná mestská rada, z ktorej členov bol kapitán volený.⁶

pozri SEDLÁČEK, P. *Rozbor prvej komornej knihy mesta Bratislavy z fiškálneho roku 1455/1456*: bakalárska práca. Bratislava : FF UK, 2011, s. 22-24.

² LEHOTSKÁ, D. Bratislavská mestská správa a jej predstavitelia v 15. storočí. In *Historické štúdie*, 1976, roč. 20, s. 41.

³ Tamže, s. 43-44.

⁴ SEGEŠ, V. *Od rytierstva po žoldnierstvo: Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava : MO SR, 2004, s. 154.

⁵ Pozri Siensky register In SEGEŠ, ref. 4, s. 56-57.

⁶ LEHOTSKÁ, Bratislavská mestská správa, ref. 2, s. 43, 46.

V komorných knihách sa kapitán prvýkrát spomína koncom roka 1439. Vtedy ním bol Ľudovít Kunigsfelder.⁷ Záznamy o jeho mzde však z toho obdobia nejestvujú. Mikuláš Flins zastával kapitánsky úrad v roku 1442, a tiež nemáme zápisy o jeho vyplácaní.⁸ V apríli o rok neskôr sa objavujú dva zaujímavé záznamy, na základe ktorých by sa dalo usudzovať, že kapitánsku funkciu v tom čase zastával richtár, ktorým bol opäť Ľudovít Kunigsfelder. V priebehu týždňa dostal vyplatené za úrad kapitána v dvoch sumách spolu 9 libier denárov (2 160 denárov).⁹ O pár mesiacov neskôr sa už ale ako kapitán spomína opäť Mikuláš Flins, ktorý v tejto funkcii zostal minimálne do mája v roku 1445.¹⁰

Prvý dôkaz o viac-menej pravidelnom vyplácaní mzdy pre kapitána pochádza až z konca roku 1447, keď bol kapitánom Štefan Ranese. Spočiatku mal prislúbené dva zlaté týždne, neskôr už len jednu libru.¹¹ Poslednýkrát sa v tejto funkcii objavil koncom roka 1450, keď mu jednorazovo vyplatili ročný žold 24 zlatých.¹²

Václav Pernhartel, známy ako kapitán od mája 1451, dostával veľmi nepravidelný plat – jeden alebo dve libry denárov.¹³ Koncom roka 1453 prijala mestská rada za kapitána opätovne Štefana Ranese, avšak záznamy neuvádzajú, či dostával aj plat.¹⁴ Stalo sa tak až od septembra roku 1454, keď mu komorník začal vyplácať pravidelnú týždennú mzdu vo výške jednej libry denárov.¹⁵ Od mája 1455 až do apríla 1457 ostala funkcia kapitána zrejme opäť neobsadená. V období júna až novembra 1457 zastával kapitánsky úrad už po niekoľký raz Štefan Ranese, ktorému za toto obdobie vyplatili spolu 25 libier, 4 šilingy a 27 denárov.¹⁶

⁷ *It(em) Am pfincztag Am weynacht (25. 12. 1439) Obund hat her ludweig kungisfelder mer III Soldner aufgenom(en)...*, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Archív hlavného mesta SR Bratislavy (ďalej AMB), Komorné knihy (ďalej K), K 2 (1439/40), s. 639.

⁸ *Item Auch Am Mantag vor Sannd margarethen tag (9. 7.) hat der haubtman herr Niklas Flins der hernoeh geschrib(en) Soldner aufgenommen...*, AMB, K 4 (1442), s. 140.

⁹ *It(em) Am Sambstag vor dem Swarcz(e)n Suintag (6. 4. 1443) hab wir geb(e)n noch des purg(er)maister gescheft h(er)ren ludweig(e)n künigsfelder An seiner hawpmanschaft III lb d wienn., ... (9. 4. 1443) ludweig(e)n künigsfelder... An seiner hawpmanschaft VI lb d wienn., AMB, K 5 (1442/43), s. 161. V skúmanom období fungoval nasledovný prepočet základným menových jednotiek: 1 libra = 240 denárov, 1 šiling = 30 denárov, 1 groš = 7 denárov, 1 libra = 8 šilingov. Hodnota 1 zlatého (florén) sa často menila, preto vždy na príslušnom mieste uvádzame jeho aktuálny prepočet na ostatné meny.*

¹⁰ *It(em) auch an dem tag (30. 8.)... noch des N(iklas) flins gescheft di zeit haubman...*, AMB, K 6 (1443), s. 88., ... (3. 4. 1445) noch des h(er)r Niklas flins Inbekantnus vnd gescheft di zeit der Stat haubman..., AMB, K 9 (1444/45), s. 466.

¹¹ *It(em) her St(ephan) Ranese ist An getret(e)n mit der haubmanschaft In die lucie v(ir)ginis In anno XLVII° (13. 12. 1447) vnd Im schol man geb(e)n alle woch(e)n II fl., ...am mantag Ann(un)cciac(i)o(n)is marie (25. 3. 1448) hab(e)n dy h(er)ren Im v(er)sproch(e)n alle woch(e)n I lb d...*, AMB, K 12 (1447/48), s. 167.

¹² *It(em) am mantag vor martini (9. 11.) hab ich geb(e)n dem h(er)ren St(ephan) Ranese haubman an seinem Solt XXIII° fl...*, AMB, K 15 (1450), s. 167.

¹³ *It(em) am Sambstag vor sant vrbanns tag (22. 5.) hab ich geb(e)n zum erst(e)n mal, dem wenzlab pernhart(e)l di zeit haubman der Stat prespurg An seynem Solt, noch des prug(er)maist(er) gescheft II lb d. Suintags vor sant vrbanns tag (23. 5.) I lb d., AMB, K 17 (1451), s. 243.*

¹⁴ *Item am mitich(e)n noch sant Elsbeten tag (21. 11. 1453) hab(e)n die h(er)ren aufgenommen den he(r)ren Stephan Ranese zu ainem haubman der Stat, Anno d(o)m(ini) M^o e(t) c(etera) LIII°...*, AMB, K 19 (1454), s. 266.

¹⁵ *Item am Sambstag vor michael(is) (28. 9.) hab ich geben dem h(er)ren Stephan Ranese haubman sein Solt I lb d., AMB, K 20 (1454), s. 330.*

¹⁶ *It(em) Steph(an) Reneis haubtman hat an sein(em) Sold emphanen... an Sambstag post Corp(or)is xp(isti) (18. 6.)... In die Martini (11. 11.)... Suma XXV lb IIII β XXVII d., AMB, K 25 (1457), s. 301.*

Mestská domobrana

Najväčšia ťarcha a zodpovednosť pri obrane mesta padala v prvom rade na mešťanov. Je to dosť pochopiteľné, keďže v prípade priameho ohrozenia mesta práve im išlo o obranu vlastného majetku, rodín a životov. Mesto bolo pre lepšiu organizáciu obrany rozdelené do niekoľkých obvodov, na čele ktorých stáli štvrt'majstri (*Viertelmeister*). Ich nadriadený bol už spomínaný hlavný kapitán. Jednotliví členovia mestskej rady (či už vonkajšej alebo vnútornej) pôsobili pod hlavným kapitánom ako „nižší“ kapitáni, z ktorých každý mal pridelenú konkrétnu časť mestských hradieb.¹⁷ V roku 1443 máme doložených 16 veliteľov na jednotlivých fortifikačných prvkoch, vežiach či predmestských pevnostiach (táboroch). O minimálne šiestich z nich máme z prameňov doložené, že boli mestskými prísažnými.

Ak by sme sa pomyselne vydali od Michalskej brány juhovýchodným smerom, čiže k Laurinskej bráne, poradie ich obranného postavenia bolo nasledovné: Michalskú vežu mal na starosti prísažný Matúš Meindel, hradby od Michalskej brány až po Laurinskú Michal Wolf (pravdepodobne prísažný), Mäsiarsku baštu a Laurinskú bránu Hans Rigler, *bolverk* (predsunutú pevnosť) pred Laurinskou bránou a Pekársku baštu Peter Kraus (pravdepodobne prísažný), Rybársku bránu prísažný Pavol Lang, Nový tábor (pevnosťka pred južnými hradbami) Michal Grünbalt, Starý tábor na Dunaji zlatník Hans Feyrtag.¹⁸ Ďalej hradby od Rybárskej brány na západ strážil Erasmus Satler, Obuvnícku baštu Henrich Ach, Vydrickú bránu Štefan List, Andrej z Frony tábor pred Vydrickou bránou, Martin z Brna (mestský žoldnier) Vodnú vežu, Bartolomej Scharrach (pravdepodobne prísažný) baštu Ungarfeind, Mikuláš Altmandorffer Vtáčiu vežu, dve polbašty medzi Vtáčou vežou a Michalskou bránou podliehali Hansovi Kromerovi a hradby pri dome Gašpara Padera prísažnému Gašparovi Ventúrovi.¹⁹

Vo fiškálnom roku 1439/1440 sa spomína kapitán Anton Suesz, ktorý dostal 3 vrecká pušného prachu na svoje stanovište.²⁰ Ďalší známi kapitáni v tom roku boli opäť Bartolomej Scharrach, Hans Feyrtag, Michal Wolf s nejakým Grantnerom a iní (ako Hans Lang, Hans

¹⁷ ORTVAY, T. *Geschichte der Stadt Preßburg* 2/3. Preßburg 1900, s. 261, 303.

¹⁸ *h(auptman) mathes meind(e)l... Im polberich Sannd Michael..., H(auptman) mich(e)l wolf... In dem czwinger Angehebt pey Sannd mich(e)ls thar vntz zu Sannd larentz(e)n thar..., Hauptman Hanns Rigler... In dem fleischerthuren... Auff Sand larencz(e)n thur(e)n..., H(auptman) petrus kraus... In dem polberich Sand larentz(e)n... In dem klain zwinger vmb den pekch(e)n thurren... In dem pekch(e)n Thur(e)n..., Haubman lanng paul... Auf dem fischer Tur(e)n..., H(auptman) mich(e)l Grünbalt... In dem Newen tabor..., H(auptman) hanns feyrtag Goldsmid... In dem Ald(e)n polberich auf der Tuna..., AMB, K 6 (1443), s. 450, 452.*

¹⁹ *H(auptman) Erasm Satler In dem czwinger hinder dem Cristan smid In dem polberich..., H(auptman) hanreich Ach... In dem Schust(er) Turr(e)n..., Haubman h(e)rr Stephan list... Auf Bedritzer Thar..., H(auptman) Andreas von frona... In dem Tabor gegen den Gedritz (!)..., H(auptman) mert von Brün Im wass(er) Tur(e)n..., H(auptman) part(e)lme Scharrach... In dem Thur(e)n vngerfeint..., haubman N(iclas) Altmansdarff(er) Im vog(e)l thur(e)n, h(auptman) hanns kromer... In dem halb Thurn noch dem vog(e)l thur(e)n... vnd darnach In dem Andern halb thur(e)n..., h(auptman) Caspar ventur... In dem czwinger pey dem Caspar pader..., AMB, K 6 (1443), s. 451-452. Písmeno „h“ pred menami spomínaných veliteľov by mohlo znamenať buď *hauptman*, teda kapitán, alebo *jednoducho herr*, čiže pán – týmto oslovením sa označovali výslovne členovia mestkej rady. V tomto prípade sa prikláňame skôr k prvej možnosti, a preto skratku rozvádzame ako *hauptman*.*

²⁰ *Item eodem die vmb III puluer pewtt(e)l dy der Anthoni Suesz genomen hat zu seinem Stant vmb XXX w d., AMB, K 2 (1439/40), s. 163.*

Liebelpek alebo Henrich Haedel).²¹ V roku 1455 sa uvádzajú kapitáni Martin Loschel a Jakub Hafner, ktorým sa kúpili 2 zámky na ohrady (ploty) po 8 a 21 denárov na závoje.²²

Organizovanie mešťanov do jednotlivých oddielov nazývaných kompánie (*Kompagnien*) alebo kapitanáty (*Hauptmannschaften*) záviselo od cechového poriadku. Všetci mešťania, remeselníci a tovariši boli rozdelení do týchto vojenských skupín pod vlastnou zástavou na základe tzv. strážnych či hliadkových zoznamov alebo registrov (*Wacheliste, Wachtregister*). Slobodní tovariši tvorili samostatný oddiel. Podľa týchto zoznamov mešťanov do služby povolával na to určený hlásnik, nazývaný *umbsager*.²³

Nepriame dôkazy o tom, že bratislavské cechy sa aktívne podieľali na obrane mesta, máme zachované v názvoch jednotlivých hradobných bášť. S Laurinskou bránou na východnej časti opevnenia susedila Mäsiarska bašta (písomne doložená od roku 1434) a na rohu južného a východného múru stála Pekárska bašta (známa od roku 1439). Pri Vydrickej bráne roh južného a západného opevnenia chránila Obuvnícka bašta (známa tiež od roku 1439).²⁴ Nad dnešnou Nedbalovou ulicou stála Židovská bašta, podľa ktorej názvu sa dá usúdiť, že aj Židia, ako osobitná skupina obyvateľstva, sa museli podieľať na obrane mesta.²⁵

Z iných slovenských miest sú známe tiež podobné príklady o brannej povinnosti cechov. V Košiciach boli veže pomenované po cechoch kováčov, kolesárov, garbiarov, debnárov, hrnčiarov, mäsiarov, obuvníkov, zámočníkov, povrazníkov a meštekárov (mieškárov). V Prešove 10 veží nieslo mená rôznych cechov. V Levoči mali cechy za úlohu počas dvoch jarmokov postaviť jedného ozbrojenca. V Bardejove zase cechy na obranu mesta stavali podľa zoznamu z konca 15. storočia spolu 73 žoldnierov.²⁶

Hoci konkrétne štatúty podrobnejšie sa zaoberajúce organizáciou mestskej domobrany pochádzajú až z neskoršieho 16. storočia, možno predpokladať, že aj v 15. storočí podliehala domobrana pravidelným cvičeniam v zaobchádzaní so zbraňami.²⁷ Takéto tréningy mali svoje opodstatnenie: po prvé sa pripravovali na prípadný útok nepriateľa, po druhé sa

²¹ ...part(e)lme Scharrach... zu seinem Stant..., ...hanns feyrtag... zu seinem Stand..., mich(e)l wolf vnd dem Grant(er)... In dem zwing(er) zu Irem Stand..., ...hanreich haed(e)l... zu Irem Standt..., dem lang(e)n paul In seinem Standt..., ...do herr hanns lieb(e)lpekk... haubleut sind gebes(e)n..., AMB, K 2 (1439/40), s. 165, 169, 167, 297, 138.

²² Item I Slos dem mert losch(e)l haubman zum Schrankpawm da fur XXI d., It(e)m dem Jacob hafner haubman auch I Sloss(e)l fur den Schrankpawm vmb VIII d., AMB, K 22a (1455), s. 155.

²³ ORTVAY, ref. 17, s. 303-304. Ortway však pri konštatovaní, že remeselníci boli organizovaní podľa cechových poriadkov, neuvádza konkrétny prameň, preto toto jeho tvrdenie nemôžeme s istotou potvrdiť.

²⁴ HANÁK, J. – KOPUNCOVÁ, B. *Prešporské opevnenia*. Bratislava : PT, 2007, s. 90-91. Tu treba spomenúť zaujímavú skutočnosť, že prvé cechové štatúty, ktoré mestská rada vydala, boli práve pre cechy pekárov, mäsiarov a obuvníkov v roku 1376. LEHOTSKÁ, ref. 2, s. 30.

²⁵ HANÁK, KOPUNCOVÁ, ref. 24, s. 90.

²⁶ Príklad z Košic a Bardejova je však až zo začiatku 16. storočia. Pozri SEGEŠ, V. *Mestá v uhorskom vojenstve na konci stredoveku*. In DANGL, V. – VARGA J., J. (Eds.). *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918*. Bratislava : MO SR – VHÚ, 2002, s. 20.

²⁷ Napríklad v Banskej Bystrici poznáme štatúty riadiace protipožiarne a obranné činnosti obyvateľstva. Nástup a cvičenie domobrany sa konal každý štvrtrok, zapojená bola do nej prevažná časť obyvateľstva, pričom veliteľské funkcie vykonávali aj niektoré ženy (majiteľky domu). Podrobnejšie pozri GRAUS, I. 2005. *Mešťan a jeho voľný čas*. In LENGYELOVÁ, T. – CSUKOVITS, E. (Eds.). *Z Bardejova do Prešporku: Spoločnosť, súdnictvo a vzdelanosť v mestách v 13. – 17. storočí*. Prešov – Bratislava : FF PU a HÚ SAV, 2005, s. 255.

mešťania, pre ktorých vojenčenie nebolo inak bežné remeslo, snažili trénovaním strelby a zaobchádzaním s inými zbraňami v boji vyrovnať vojakom, pre ktorých vojny tvorili podstatnú časť živobytia (napríklad husitom, neskôr bratříkom).

V Bratislave sa už v roku 1440 pred Michalskou alebo Laurinskou bránou (ojedinele aj v mestskej priekope) nachádzala strelnica, kde sa mešťania vo voľnom čase cvičili v strelbe z kuše či z palných zbraní. Výstavbu a prevádzku strelnice financovalo mesto. V spomínanom roku robotníci pracujúci na jej budovaní dostávali dennú mzdu 18 denárov.²⁸ Mešťania sa časom začali organizovať do streleckých spolkov. V 15. storočí sa aj obyvatelia nemeckých miest cez sviatky a vo voľnom čase cvičili v strelbe z kuše alebo v boji s pikou a súťažili o rôzne ceny.²⁹ V Bratislave napríklad Pavol Wintperger v testamente z roku 1490 odkázal kušu tomu, kto by v streleckej súťaži získal najviac zásahov. V Levoči začiatkom 16. storočia existovalo „strelecké bratstvo“.³⁰

Zaujímavá otázka sa vynára ohľadne celkového počtu domobrancov, ktorých v prípade ohrozenia mohlo mesto postaviť. Treba však poznamenať, že už počet celkového obyvateľstva Bratislavy v stredoveku dodnes nie je spoľahlivo stanovený, preto prípadné čísla, ku ktorým dospejeme, budú len veľmi orientačné.³¹ Na základe daňového registra z roku 1452/1453 možno počet zdanených mužských príslušníkov celkovej populácie odhadnúť zhruba na 1 000 pri počte 5 000 až 6 000 všetkých obyvateľov mesta (v polovici 15. storočia).³² Ak k zdaneným dospelým mužom pripočítame okolo 300 až 400 dospelých tovarišov a učňov, celkový stav mestskej pohotovosti by možno presiahol tisícku ozbrojencov. Tento počet sa mohol o málo zvýšiť, ak sa obrany zúčastnili aj ženy.³³ Uvedené číslo sa však blíži k maximálnej hranici, ktorú bolo možné dosiahnuť, aj to len pri mobilizácii všetkých dospelých a bojaschopných mužov v čase bezprostredného ohrozenia mesta. Z 15. storočia nemáme záznam, že by sa niečo podobné stalo, hoci toto obdobie bolo veľmi rušné a turbulentné. Reálnejší odhad bude zrejme nižší – dá sa uvažovať o každom šiestom až siedmom dospelom mužovi, čo by predstavovalo zhruba 300 domobrancov.³⁴

²⁸ *It(em) auch an dem tag besund(er) IIII aribat(e)rn dy dy zylstat hab(e)n helff(e)n mach(e)n...*, *It(em) auch an dem tag hab wir gehat II aribater dy an der zilstat vor sand mich(e)l thar vnd haben ydem geb(e)n XVIII d(enarii) wienn...*, *It(em) auch an dem tag hab wir gehat III aribater besund(er) dy an den czillstet(e)n dem Jorig hantschust(er) hab(e)n helffen machen ydem XVIII d wienn...*, *It(em) auch an dem tag III aribat(e)rn vor der Stat vor sand larencz(e)n thar dy dy zillstat dem Jo(r)ig hantschust(er) habn(e)n helff(e)n mach(e)n ydem p(er) XVIII d fa(c)it LIIII d wienn.*, AMB, K 2 (1439-1440), s. 230, 231, 234, 237.

²⁹ CONTAMINE, P. *Válka ve středověku*. Praha : Argo, 2004, s. 193.

³⁰ SEGEŠ, Od rytierstva, ref. 4, s. 155-156.

³¹ Uvedme pár príkladov: Podľa syntézy k dejinám Bratislavy z roku 1982 v polovici 15. storočia v Bratislave žilo najmenej 5 000 obyvateľov, Judit Majorossy a Katalin Szende hovoria o 5 100 obyvateľoch, Vladimír Segeš uvažuje o počte 5 500 až 6 000, Anton Špiesz uvádza 5 000 – 7 000 obyvateľov a Vladimír Horváth prichádza až k číslu 7 500.

³² Rozbor daňového registra podáva Jarmila Zaťková v diplomovej práci: ZAŤKOVÁ, J. 1992. *Daňový register mesta Bratislavy z rokov 1452 – 1453 a jeho formálny a obsahový rozbor*: diplomová práca. Bratislava : FF UK, 1992, s. 55-106. O členoch cechov, ich počte a pomere k celkovému obyvateľstvu pozrie tiež: SEGEŠ, V. *Remeslá a cechy v starom Prešporku*. Bratislava : Marenčin PT, 2010, s. 20- 26.

³³ ŠPIESZ, A. *Bratislava v stredoveku*. Bratislava : Perfekt, 2008, s. 157-158.

³⁴ Aj v zahraničí mestá pri ich bezprostrednom ohrození stavali do zbrane všetkých dospelých mužských príslušníkov, no v prípade, že sa bojovalo mimo mesta a bolo potrebné vyslať mestský kontingent, nastupoval do neho približne každý šiesty alebo siedmy dospelý muž, prípadne päť percent celej mužskej populácie. Otázkou zostáva, nakoľko by tento model pre západnú Európu mohol vyhovovať aj našim podmienkam. CONTAMINE, ref. 29, s. 142.

Treba ešte objasniť, akú úlohu pri obrane zohrávala najchudobnejšia vrstva obyvateľov, prípadne obyvateľstvo neschopné niesť zbraň. Pravdepodobne to záviselo od miery ohrozenia mesta. Dá sa predpokladať, že v bežných prípadoch chudoba, ženy, deti a starci plnili skôr pomocné úlohy, no v krajných prípadoch boli možno aj oni vyzbrojení a poslaní do boja. Ale ako sme už spomenuli, k takému niečomu dochádzalo veľmi zriedka, ak vôbec. V prípade nedostatku potrebných síl na obranu mesta mohli domáce jednotky posilniť aj najatí žoldnieri, pre ktorých vojna bola remeslom.

Hoci teda mešťania nepatrili medzi profesionálnych vojakov, aj u nich postupne badať snahu o nadobúdanie istých bojových skúseností a zručností. Dokladá to existencia mestských strelníc a streleckých spolkov, pravidelné cvičenia bojových nástupov, pevná organizácia každého obyvateľa do jednotlivých branných oddielov a presné určenie ich obranných pozícií na hradbách v prípade útoku nepriateľských vojsk.

Mestskí strážcovia

K žoldnierom s ich zameraním na priamy boj a používaním na obranu mesta a jej okolia, prirodzene, patrili aj strážcovia na bránach a vežiach, ktorí zabezpečovali strážnu a hliadkovú službu. Každodenný prúd množstva remeselníkov, kupcov, nádenníkov a iných osôb, ktorí prechádzali cez mesto, si vyžadoval veľkú ostražitosť už pred ich vpustením do mesta, aby sa zabránilo vniknutiu prípadných nepovolaných a nežiaducich indivíduí za hradby.

Základné pozorovacie a strážne stanovišťa tvorili spočiatku tri hlavné brány s prislúchajúcimi vežami – Laurinská, Michalská a Vydrická brána. Neskôr sa k nim pridala Rybárska brána v južnom opevnení. Boli to brány, ktorými ústili do mesta a von z neho hlavné obchodné a dopravné cesty Olomoucká, Nitrianska a Viedenská. Dozor nad poriadkom vo vnútri mesta a pozorovateľskú službu vykonával strážnik na Radničnej veži, nazývanej tiež aj ako Nová veža. Mimo mestských hradieb strážcovia sídlili tiež vo Vodnej veži stojacej pod hradným kopcom v mieste niekdajšej osady Vydrice. V neskoršom období sa vďaka svojej polohe stala častým miestom a aj cieľom bojov medzi posádkou bratislavského župana sídliacou na hrade a mestom.³⁵

Počiatky stavby bratislavského mestského opevnenia od konca 13. storočia a existencia jeho základnej podoby v polovici 14. storočia by mohla napovedať, že už v tom období jestvovali strážcovia na bránach a vežiach.³⁶ Už z roku 1373 máme písomný záznam o plati pre mestských strážcov.³⁷ Avšak prvé ucelené a podrobnejšie doklady o strážcoch sú až z prvej zachovanej komornej knihy z fiškálneho roku 1434/1435. Spomínajú sa strážcovia na Laurinskej, Vydricej a Michalskej bráne, na predsunutej pevnosti (*bolverku*) pred Michalskou bránou, na Novej, čiže Radničnej veži a vo Vodnej veži. O Rybárskej bráne účty mlčia, hoci existenciu strážcu na nej nemožno vylúčiť. Doloženú ju máme až z druhej knihy z rokov 1439/1440.

³⁵ SEGEŠ, V. 1998. Hlavné črty zástoja miest na Slovensku v uhorskom stredovekom vojenstve. In *Vojenská história*, roč. 2, 1998, č. 1, s. 12.

³⁶ ŠEVČÍKOVÁ, Z. *Mestské opevnenie Bratislavy*. Bratislava : Obzor, 1974, s. 12.

³⁷ ORTVAY, ref. 17, s. 264, pozn. 5. Z toho roku sa spomínajú tiež *Czirkeri*. O nich pozri kapitolu Pochôdzkari.

Typy strážcov

Spočiatku sa v záznamoch objavujú dva základné typy strážcov – nočný (*Nachtwachter*) a denný (*Tagwachter*). Denný strážca sa niekedy označoval iba ako *Tarhuter* a nočný len *wachter*. Zriedkavo pre strážcov nájdeme ešte označenie *Turner*, teda niečo ako vežový hlásnik. Denní strážcovia stáli pri všetkých hlavných bránach a na Novej – radničnej veži.³⁸ Samostatne plateného denného strážcu vo Vodnej veži záznamy neuvádzajú. Spomína sa len neurčité označenie *wachter*, ktorý by mohol byť aj denným aj nočným strážnikom. Môžeme predpokladať, že je to preto, že vo Vodnej boli inak ubytovaní žoldnieri, preto strážená služba počas dňa nebola potrebná. Noční strážnici sídlili vo vežiach troch hlavných brán okrem Rybárskej brány, ďalej na Novej veži a vo Vodnej veži.³⁹

Zhruba do päťdesiatych rokov 15. storočia bolo obsadené na každom z týchto fortifikačných prvkov miesto jedného denného a jedného nočného strážnika, teda spolu vždy po dvoch. Potom sa už strážnici prestávali v záznamoch presne určovať a vyskytoval sa už len jeden strážnik na jednu vežu. Nie je zreteľné, či predstavoval denného alebo nočného strážcu, je však nepravdepodobné, že by jednou osobou obsadili pozície predtým dvoch funkcií. Z praktického a fyzického hľadiska to ani nebolo možné.

Občas strážnikom mohli vypomáhať iní pomocníci, ktorých k nim mesto dodatočne najímalo. Napríklad v roku 1440 dostal na pomoc jedného strážnika za desať a pol denárov nočný strážca Gilig Stelczer na Laurinskej veži. Ten istý rok polovicu noci strážil na Vydricekej veži ďalší strážnik za 6 denárov.⁴⁰

Medzi rokmi 1440 až 1444 sú doložené aj týždňoví strážcovia na moste (*prukhueter*). Možno predpokladať, že išlo o strážcov, ktorí strážili v tom čase stavaný alebo už stojaci most cez Dunaj, ako to dokladajú iné účty z rovnakého obdobia.⁴¹

Najímanie strážcov a ich žold

Najímanie strážcov do služby mal na starosti mestský kapitán, ojedinele mešťanosta.⁴² Dialo sa tak vždy v sobotu, pričom do služby nastupovali v sobotu o týždeň, keď im bol aj

³⁸ *Tarhueter michaelis...*, *Tag wacht(er) Im Newen thurn...*, *Tarhuter Larencz(e)n thar...*, *Tarhuter vnder fischer thar...*, AMB, K 4 (1442), s. 201, 207, 211, 215., *Tarhueter Bedriczer thar...*, AMB, K 6 (1443), s. 249.

³⁹ *Nacht wacht(er) mich(e)ls thurn*, *Nacht wacht(er) Im Newen thurn...*, *Nacht wacht(er) Larencz(e)n thurn...*, *Nachtwacht(er) auf Bedricz(er) thurn...*, *Nachtwacht(er) dem wass(er) thurn...*, AMB, K 4 (1442), 203, 209, 213, 217, 219.

⁴⁰ *...I wacht(er) pey der nacht auff Sand larencz(e)n thurn den der mich(e)l wolf gewo(n)nen hat dem Gillig Stelczer zu hulff XJ d w., ...hab(e)n geb(e)n einem wacht(er) der J nacht gewacht hat pey Bedriczer den herr lanng paul gewonnen hat dem schuef er ze geb(e)n VI d w.*, AMB, K 2 (1439/40), s. 183, 175.

⁴¹ *It(em) Am Sambstag noch sand kathrey tag (26. 11. 1440) hueb man dy Ausser pruk abzetrag(e)n, ... hab wir gehat VI zym(m)ergesell(e)n pey der pruk wochner dy Ennspawm vnd Schiff gewonnen haben...*, AMB, K 3 (1440/41), s. 585.

⁴² *It(em) Am Sambstag noch sannn Niklas tag (8. 12. 1442) hat herr Niklas flins die zeit haubman aufegnomen In Newen thurn den Wolfgang...*, AMB, K 5 (1442/43), s. 229, *...dem Newen wacht(er) den der purg(er)maist(er) auf hat genomen...*, AMB, K 11 (1445/46), s. 123.

vyplácaný žold. Vypĺacanie, prípadne zmenu výšky žoldu, nariad'oval mešťanosta.⁴³ Odo-vzdávanie mzdy v týždňových intervaloch vykonával komorník alebo aj mestská rada.⁴⁴

Výška platu sa spočiatku často menila. Aj strážcovia na jednotlivých stanovištiach v krátkom časovom úseku viackrát fluktovali, až v neskorších rokoch nastalo ustálenie platov aj jednotlivých strážcov.

V prvom fiškálnom roku 1434/1435 sa od mája 1434 do mája 1435 na pozícii denného strážcu na Laurinskej bráne vystriedalo až osem strážcov: Mikuláš Preitschedel, Mikuláš Polopartcz, Thanfrach, Taufchiricher, Hiertenstain, Martin Zerngast, Štefan a Martin Rot (Červený). Najprv dostávali mzdu 9 šilingov denárov (270 den.).⁴⁵ O 6 týždňov sa pravde-podobne na žiadosť strážnika Thanfracha zvýšila na 13 šilingov a 10 denárov (400 den.), no už o týždeň sa mzda znížila na 10 šilingov a 10 denárov (330 den.). O dva týždne sa znovu ustálila na 9 šilingoch denárov.⁴⁶ Takto to trvalo skoro 5 mesiacov, kým sa opäť nezvýšila na 10 šilingov.⁴⁷ Nakoniec gáza denného strážcu na Laurinskej veži rapídne klesla len na 60 denárov za týždeň.⁴⁸

Noční strážcovia na Laurinskej veži sa v tom roku vystriedali len dvaja, istý Pertel a po ňom Fuslein. Pertel spočiatku dostával mzdu podobne ako denný strážca, teda 9 šilingov den.⁴⁹ Keď nastúpil Fuslein, zvýšil sa mu plat na 10 šilingov den. A to nielen jemu, ale všetkým nočným strážcom, pretože ako vraví zápis, „nikto nechcel zostať“.⁵⁰ Ku koncu roka sa mu plat znížil tiež na 60 den.⁵¹

⁴³ *Item am Sambstag vor sand paul becherung* (23. 1. 1440) *ist der Jacob Czerngast an getret(e)n an das Tar Ampt pey fischer thar vnd get An mit seinem woch(e)n Solt Auf den ku(m)ftigen Sambstag vor vns(er) lib(e)n frawen tag der liechtmess* (30. 1. 1440) *noch des purger maister gescheft das man ym geb(e)n schol alle woh(e)n XX gros...*, AMB, K 2 (1439/40), s. 497.

⁴⁴ *...hab ich geb(e)n dem Chuntz Tromete(er)...*, AMB, K 4 (1442), s. 209.

⁴⁵ *Item Am Sambstag vor pfingzsten* (15. 5. 1434) *hab wir geben dem Nicklas sein lan Preitschedel IX β d.*, AMB, K 1 (1434/35), pag. 143 r.

⁴⁶ *Item am Sambstag nach Johan(n)is bap(tis)te* (26. 6. 1434) *hab w(ir) geben dem Thanfrach als er sich des Thar hueten ampts vnderwanden In nott(e)n d(as) sein wochen lan dorumb wir In gedingt hiett(e)n IIII^c d f(aci)t XIII β X d.*, *Item am Sambstag Vor sand Ulreichs tag* (3. 7.) *hab wir geben dem Taufchiricher Tar hueter vnder Sannd larencz(e)n tar sein wochen lan IIII^c d facit X β X d.*, *Item Nach sand margarethen tag* (17. 7.)... *dem Mert Zerngast IX β d.*, AMB, K 1 (1434/35), pag. 143 r, 143 v.

⁴⁷ *Item Am Sambstag noch der heilig(e)n drey künigk tag* (8. 1. 1435) *Schueff der prug(er)maist(er) das man den Tar huettern Iren woch(e)n lan sold pessern dem hab wir geb(e)n III^c d fa(ci)t X β.*, AMB, K 1 (1434/35), pag. 144 v.

⁴⁸ *Item Am Sambstag vor judica vor ambrosii* (2. 4.) *dem dem Praitschedl sein lon LX wyenn d.*, AMB, K 1 (1434/35), pag. 145 v.

⁴⁹ *Item Am Sambstag vo Pfingzsten* (15. 5. 1434) *hab wir geb(e)n petr(e)l Nacht wachter auff sand larenczen Thurrn seyn wochen lan IX β d.*, AMB, K 1 (1434/35), pag. 147 v.

⁵⁰ *Item Am Sambstag noch der heilig(e)n drey künigk* (8. 1. 1435) *tag Schuef der purgermaist(er) das man dem Nachtwachter sein woch(e)n lan sold pessern wen es wold kayner nicht beleib(e)n p(er) III^c d f(aci)t X β d.*, AMB, K 1 (1434/35), pag. 149 r.

⁵¹ *Item Am Sambstag Gregorii p(a)pe* (12. 3. 1435) *dem Nachtwacht(er) sein woch(e)n lon hat der purgermaist(er) ausgesproch(e)n LX wyenn d.*, AMB, K 1 (1434/35), pag. 149 v.

Podobný vývoj vo výške žoldu prebiehal aj na ostatných stanovištiach. Strážcovia na všetkých vežiach a bránach začínali s platom 9 šilingov denárov (len denný strážca na Michalskej bráne mal 10 šilingov den.). Na konci fiškálneho obdobia 60 denárov týždenne poberali denní strážnici na Laurinskej a Michalskej bráne a vo Vodnej veži, noční strážnici na Laurinskej a Michalskej veži. Nezmenený plat 9 šilingov den. dostával denný strážca na bolverku Michalskej brány a nočný na Vodnej veži, 10 šilingov den. denní strážcovia Novej veže a Vydrickej brány.⁵²

V druhej komornej knihe z fiškálneho roku 1439/1440, teda po štvorročnom období bez záznamov sa platy denných a nočných strážcov pohybovali od 45 po 140 denárov. Príčiny tohto zníženia miezd, ktoré sa sčasti prejavilo už v prvej komornej knihe, možno hľadať jednak v narastajúcej inflácii, a tým pádom v znehodnocovaní peňazí a jednak v rozličných hodnotách viedenských a uhorských denárov a ich vzájomných konverzných kurzoch. Tento trend postupného znižovania plátov sa, samozrejme, prejavil aj medzi ostatnými mestskými zamestnancami.

V novembri roku 1440 mzdy strážnikov vyzerali nasledovne: Noční strážcovia na Vydrickej a Laurinskej veži a denní na Novej veži dostávali 60 den.⁵³ Denný strážca na Laurinskej bráne mal zvýšený žold zo 60 na 72 den., lebo „nechcel ostat“.⁵⁴ Nočný strážca na Michalskej veži pôvodne poberal 60 den., ale pretože pomáhal pri moste a strážil robotníkov, zvýšili mu plat na 90 den. týždenne.⁵⁵ Nočný strážca na Novej veži dostával 100 den. a denným strážcom na Michalskej a Rybárskej bráne platili 140 den.⁵⁶

Nakoniec sa okolo roku 1444 platy všetkým strážnikom ustálili na 60 denároch za týždeň, len strážnici na Novej veži mali jeden 6,5 šilingov den. (neskôr 6) a druhý 100 den. Z neskorších rokov už v zápisoch chýba presné označovanie denných a nočných strážcov, preto týchto dvoch na Novej veži nemožno presne rozlíšiť a zaradiť.⁵⁷

Strážcov mosta máme doložených len v rokoch 1440 až 1444. Prví známi, obaja Vavrincovia, dostávali jeden 120 a druhý 90 denárov.⁵⁸ O necelé dva roky sa už ich týždenná gáza rovnala piatim šilingom denárov, čiže 150 den.⁵⁹ Posledný záznam o strážcoch mosta je z konca roku 1444, keď Matúš Schuttaler poberal 90 denárov.⁶⁰

⁵² AMB, K 1 (1434/35), pag. 142 r – 174 v.

⁵³ ...dem Gillig Stelczler Nacht wacht(er) Im (Larenczen) thurrn sein lan LX d wienn., ...dem tag wacht(er) Im Newenthurren... LX d wienn., ...dem vreich nacht wacht(er) (auf Bedritzcer thar)... LX d wienn., AMB, K 2 (1439/40), s. 493, 503, 505.

⁵⁴ ...schuef der purg(er) maist(er) das man dem polakch sein woch(e)n lan schold meren der wold nicht sein belib(e)n dem hab wir geb(e)n LXXII d wyenn., AMB, K 2 (1439/40), s. 487.

⁵⁵ ...hab wir geb(e)n (dem Fridreich Stolczel) lan III β d wienn(er), ...das er dy pruk pessern schold vnd zu den aribat(e)rn seh(e)n vnd dy anhalt(e)n. AMB, K 2 (1439/40), s. 483.

⁵⁶ dem Chuntz Tromet(er) (nacht) wacht(er) Im Newn thurrn sein lan LXXX d wienn., ...Jorig tzer-tofsky... tharhuter zu sand michaels thar... dem schol wir geb(e)n alle woch(e)n J lb XX d., Tarhueter vnder fischerthar... man ym geb(e)n schol alle woch(e)n XX gros..., AMB, K 2 (1439/40), s. 499, 447, 497.

⁵⁷ Napríklad AMB, K 23 (1456), s. 342-372.

⁵⁸ It(em) Am Sambstag an sannd Elspet(e)n tag (19. 11. 1440) hab ich geb(e)n dem larentz prukhu-et(er) sein woch(e)n lan J lb d wienn., ...dem larentz prukhüt(er) sein lan III β d wienn., AMB, K 3 (1440/41), s. 435, 439.

⁵⁹ Item Am Sambstag noch des heiligen chreutz tag als es erfund(e)n ist ward(e)n (5. 5. 1442) hab wir geb(e)n dem larentz prukhuet(er) sein woch(e)n Solt V β d wien., ...dem larentz Tyem sein woch(e)n Solt V β d wien., AMB, K 4 (1442), s. 117, 119.

⁶⁰ Ite(m) Am Sambstag vor sannd Andree tag (28. 1. 1444) hab ich geb(e)n dem mathes Schuttaler pruk huter vnd der di prukschif der wirft sein Solt III β d w., AMB, K 9 (1444/45), s. 266.

Pri mestských strážcoch sa často stávalo, že mesto nemalo dost' peňazí na ich vyplatenie. Záznamy o tom v komorných knihách sú väčšinou zo záveru výplatného obdobia. V účtoch potom v jednotlivých zápisoch s platmi chýbajú sumy, ktoré boli inak vyplácané.⁶¹ Jednoducho povedané, text o zaplatení výplaty zapísaný je, ale suma chýba. Zdá sa, že mzdu mohla dostať za strážnika aj jeho žena, ako sa to stalo v roku 1446, keď žold pre strážnika Taschnera na Michalskej veži dostala jeho manželka.⁶²

Prepúšťanie strážcov zo služby sa dialo tiež v sobotu. V deň prepustenia ešte dostali plat za uplynulý týždeň.⁶³ V prípade neobsadenia niektorej veže hľadala mestská rada náhradu. V sobotu 21. augusta 1451 prepustili z Novej veže strážnika Hansa, no hneď v ten deň najali zaňho náhradného strážnika na tri dni, ktorý však dostával len 20 denárov na deň oproti Hansovým zhruba 25 denárom na deň. Ďalšieho strážnika na radnicu najali až o dva týždne. Znamená to, že vyše týždňa miesto na Novej veži obsadené nebolo.⁶⁴

Horšia situácia nastala v rokoch 1444 a 1445. Ulrich, nočný strážca na Vydricekej veži, koncom decembra 1444 spadol na bližšie neurčenom mieste zo schodov. Na jeho pozíciu ihneď nastúpil denný strážnik z Vydricekej veže, Hainczman. Tým pádom miesto denného strážnika ostalo neobsadené až do konca apríla budúceho roka, keď konečne najali Michala Schokkela, ktorý predtým slúžil na Rybárskej bráne.⁶⁵ Aj toho postihol nešťastný osud: účty mu venujú kratučkvú vetu „*minulý týždeň zomrel, nech mu je Boh milostivý*“.⁶⁶ Či ho postihlo podobné nešťastie ako Ulricha, nevedno. O dva mesiace umrel ďalší strážca, Mikuláš na Michalskej bráne. Miesto neho mešťanosta hneď prijal nejakého Ludovíta.⁶⁷ Ani tu sa príčina smrti bližšie neuvádza. Zdá sa, že fiškálny rok 1444/1445 bol pre mestských strážcov veľmi tragický.

⁶¹ *It(em) Am Sambstag vor judica (6. 4. 1443) hab ich geb(e)n dem Gillig stelczer sein woch(e)n Solt LX d wienn(er).*, *It(em) Am Sambstag vor domi(n)e ne longe (13. 4. 1443) hab ich geben dem Gillig stelczer sein Solt*, AMB, K 5 (1442/43), s. 187.

⁶² *It(em) Am Sambstag vor letare (26. 3. 1446) hab ich geb(e)n dem Taschnerin von Ires manns wegen I Solt LX d w.*, AMB, K 11 (1445/46), s. 127.

⁶³ *Item Am Sambstag In die Colomani m(arti)ris tag hab ich geb(e)n dem Chuntz Tromete(er) sein woch(e)n Solt vnd hat vrlaub Vβ VIIJ d wienn(er).*, AMB, K 4 (1442), s. 208.

⁶⁴ *It(e)m am Sambstag vor sant Bart(e)lmes tag (21. 8.) hab ich geb(e)n hans Turner... vrlawb.*, *It(e)m eodem die (21. 8.) hab ich geb(e)n I wacht(er) der drei tag vnd drei nacht gebacht hat Im Newen thur(e)n, als man hans Thurn(er) vrlaub hat geb(e)n LX d.*, *It(e)m am Sambstag noch sant Gilligen tag (4. 9.) haben di h(er)ren aufgenommen den hans Chrantz Tromet(er) In Newen Thur(e)n...*, AMB, K 18 (1451), s. 308, 74.

⁶⁵ *It(em) vnd In der v(er)gang(e)n woch(e)n (19. 12. 1444) hat sich der vlrice von der Stieg erval(l)e)n vnd der hainczman der ist angetret(e)n In sein Stat.*, *It(em) auch ann dem tag (19. 12.) hat sich der hainczman des Thur(e)n vnd(er) wund(e)n auf Bedricz(er) thar.*, *It(em) Am Sambstag An sannd Jorig(e)n tag (24. 4. 1445) hat man hin wid(er) auf genom(en) ein Tarhu(er) zu Bedricz(er) thar den Mich(e)l Schokk(e)l...*, AMB, K 9 (1444/45), s. 307, 311.

⁶⁶ *It(em) In der v(er)gang(e)n woch(e)n (31. 7. 1445) ist der (Michal Schokkel) abgang(e)n mit dem tod dem got genad.* AMB, K 10 (1445), s. 201.

⁶⁷ *It(em) Am Sambstag vor mathei ap(osto)li (18. 9.) hab ich geb(e)n dem Nicolasch sein woch(e)n Solt vnd In der woch(e)n ist er tod geleg(e)n, dem got genad, vnd der purg(er)maist(er) hat aufgenommen den ludweigen, LX d w.*, AMB, K 10 (1445), s. 182.

Práca navyše, ktorú strážnici občas vykonávali, bola zvlášť ohodnotená. Napríklad, keď v zime v rokoch 1440 a 1441 Jakub Wild z Laurinskej veže 10 týždňov dennodenne sekal ľad v mestskej priekope, dostával týždenne 140 denárov, potom už len 90 denárov.⁶⁸

Z roku 1454 existuje doklad o tom, že aj strážnici mohli mať sluhov či pomocníkov. Svedčí o tom záznam z registra, ktorý spočítal či zúčtoval Tomáš, sluha kapitána Štefana Ranesa. Tento register vložený v komornej knihe K 19 z roku 1454 hovorí o platoch žoldnierov a strážnikov. Pri strážcovi Hainczovi na Novej veži s platom 6 šilingov den. sa uvádza aj jeho sluha, ktorý dostal 80 den.⁶⁹ Je pravdepodobné, že išlo o inak bežne uvádzaného strážcu na Novej veži s platom od 80 do 100 den. popri hlavnom strážcovi s platom 6 šilingov den.

Materiálne zabezpečenie pre strážcov

Rôzne potreby pre strážnikov zabezpečovalo mesto. Vozilo sa im drevo do radničnej Novej veže na kúrenie či stavebné drevo do iných veží na strážne búdky. Napríklad jeden čln plný dreva za 10 šilingov den., v zime jedny sane plné dubového dreva za 15 den., či 10 dosák na strážnu búdku na Vydricekej bráne za 50 den. a 4 kusy dreva nazývaného attragische za 80 den.⁷⁰ Za 6 košov hliny do izbice v Novej veži (asi na podlahu) zaplatilo mesto 28 den.⁷¹ Cinár Hans dostal 100 denárov za zvonec na zvolávanie, čo urobil pre strážnikov do Novej veže.⁷² Hansovi Polakovi pre jeho koňa kúpili 2 merice ovsu za 30 den.⁷³ Jakub Wild na Laurinskej bráne dostal sekeru za 14 denárov, ktorou sekal ľad v priekope.⁷⁴

Strážnikov mestská rada na vlastné náklady tiež zaodievala. Napríklad nočnému strážnikovi na Michalskej veži Fridrichovi Stolczelovi zakúpila *hofgewant*, čiže akúsi rovnošatu či uniformu, za jeden zlatý.⁷⁵ Hans Trometer (trubač) na Michalskej veži dostal rovnošatu tiež

⁶⁸ *It(em) Am Sambstag an sand Elspet(e)n tag (19. 11. 1440) hab wir geben dem Jacob sein woch(e)n lan vnd das er das eys Im Stat grab(e)n aufgehakt hat tagleich J lb XX d wienn., It(em) Am Sambstag noch vns(er) frawen tag der der (!) lichtmess (28. 1. 1441) hab wir dem Jacob wild gemynnert darvmb das er nym(m)er eys aufhakt In Stat grab(e)n dem hab wir geb(e)n III β d wienn., AMB, K 3 (1440/41), s. 417.*

⁶⁹ *It(e)m ich hab geb(e)n dem haincz auff dem Newn twrn VI β d vnd seinem chnecht LXXX d., AMB, K 19 (1454), register, s. 10.*

⁷⁰ *...I zull(e)n holcz In das Rothaws vnd dem thurner... vmb X β d w., AMB, K 6 (1443), s. 110., ...vmb I Slitt(e)n aich(e)n holcz In den Newen thur(e)n dem wacht(er) zu vnderundt XV d w., AMB, K 5 (1442/43), s. 61., X gemain lad(e)n auf dy Bedricz zu der wacht hutt(e)n p(er) V d w facit L d w., It(em) vnd IIII Attragische holcz auch zu der wacht hutt(e)n p(er) XX d w facit LXXX d., AMB, K 2 (1439/40), s. 162. Attragische holz bolo drevo splavované z Rakúska po rieke Atter. ORTVAY, ref. 16, s. 181.*

⁷¹ *...hab wir geb(e)n dem Swartz Nik(e)l vmb laym das er gefurt hat zu dem Stublein dem wacht(er) Im Newen thurr(e)n von dem kyenhartz grab(e)n VI korib vmb XXVIII d w., AMB, K 6 (1443), s. 96.*

⁷² *...hab wir geb(e)n dem hanns czyngiesser vmb ein glockh(e)l denn wachtern In Newen thurrn do mit man In Rüeft III β X d w., AMB, K 4 (1442), s. 58.*

⁷³ *Item eodem die schuef der purg(er)maist(er) das man dem hanns polak(e)n kauff(e)n schold seinem Ros II metz(e)n hab(e)rn das er pey dem thar fleissik schold sein vnd hab(e)n geb(e)n ye fuer ein metz(e)n vmb X new d facit XXX d wyenn., AMB, K 2 (1439/40), s. 487.*

⁷⁴ *It(e)m vom I hack(e)n zestel(e)n dem Jacob wil da mit man den Stat graben geeist hat XIII d., AMB, K 24 (1456), s. 70.*

⁷⁵ *Item eodem die hab wir geb(e)n dem ffridrich stolcz(e)l vmb ein hofgewant noch des purg(er)maister gescheft I flor auri., AMB, K 2 (1439/40), s. 162. Význam slova *hofgewant* je problematický.*

za jeden zlatý.⁷⁶ Neznáme množstvo čierneho súkna sa rozdelilo mestským sluhom a strážcovi na Novej veži za šesť a pol zlatých.⁷⁷ Neskôr dostal kat, strážnik a iní zamestnanci štyri marburské (asi z mesta Marburg v Nemecku) súkna za šesť zlatých.⁷⁸

Množstvo záznamov je venovaných mechanickým a slnečným hodinám nachádzajúcim sa na Novej veži v radnici a potrebám pre ne. Maliar Lukáš dostal za vyrobenie a namaľovanie ručičky na hodiny až dva zlaté. Stolár Andrej na ňu vyrobil nejakú škatuľku či doštičku, aby mohla ukazovať čas.⁷⁹ Strážnik tiež dostal k hodinám libru sviečok za 8 den. a dve libry loja za 14 den.⁸⁰

Strážnikom na Novej veži tiež viala zástava. V roku 1440 sa kúpilo jeden a pol lakt'a bledej činovate na mestskú zástavu za 24 den. a maliarovi za jej pomaľovanie sa zaplatilo 32 den.⁸¹ Podobne aj o pár rokov neskôr komorník zaplatil 32 den. akejsi Hazlinovej za dva lakte činovate na zástavu na Novú vežu.⁸²

Jednému zo strážcov by sa patrilo venovať o niečo podrobnejšie. Konrád Schilher, v účtoch zapisovaný skrátene Kuncz trometer (trubač), slúžil ako nočný strážnik a zároveň trubač či hlásnik na Novej veži v radnici takmer 20 rokov. Prvýkrát sa spomína už začiatkom novembra roku 1439, keď mu mestská rada vyplatila 80 denárov za jeho strážnu službu.⁸³ Minimálne od tohto času až do roku 1457 ostal v službách mesta na rovnakej pozícii.

Spočiatku dostával mzdu vo výške len 80 denárov, o necelý rok už 100 denárov týždenne.⁸⁴ V máji roku 1442 sa mu plat zvýšil až na 5 šilingov aj sedem a pol denárov, čiže 157,5 den., až kým sa jeho mzda o rok nato neustálila na 6,5 šilingoch denárov.⁸⁵ V roku 1451 nevykonával funkciu strážnika na Novej veži. Ďalší záznam o ňom pochádza až z roku 1454, keď dostával 6 šilingov denárov.⁸⁶ To sa až do roku 1457 nezmenilo.

V doslovnom preklade ide o slávnostný dvorský odev, čo v prípade strážcov alebo iných sluhov nepriechádza do úvahy. Inak môže ísť aj o úradnícky odev, pri vojakoch a strážcoch rovnošata či uniforma. V prípade strážcov to teda môže byť buď slávnostný odev používaný pri významných udalostiach alebo rovnošata. Druhá možnosť sa zdá byť realnejšia.

⁷⁶ *It(em) vnd ein hofgewant hab(e)n Im* (Hanns Trometer) *dy herren geschafft ze geb(e)n I flor auri.*, AMB, K 7 (1443/44), s. 222.

⁷⁷ *...vmb ain Swartz tuch... den Stat dienern vnd dem wacht(er) Im Newen thurrn zu hof gewant VIJ flor auri.*, AMB, K 2 (1439/40), s. 183.

⁷⁸ *...IIII martpurg(er) tuch noch der h(er)ren geschafft zu hofgewant dem Nachricht(er) vnd dem Turner vnd andern Stat dienern di kosten VI flor auri.*, AMB, K 10 (1445), s. 81.

⁷⁹ *...hab wir geb(e)n dem lucas maler von dem zaiger zu(m) horer zu mach(e)n vnd zu mall(e)n II flor XVI d., hab wir geb(e)n dem Andre tisch(er) von der lad zu mach(e)n dar Inn der zaiger zu dem horer aus zaigt zu der stund III ß d w.*, AMB, K 7 (1443/44), s. 50.

⁸⁰ *It(em) dem Turner vmb zu(m) hor(er) I lb kercz(e)n VIII d w. It(em) vnd mer dem Turner zu der hor II lb vnslicht XIII d w.*, AMB, K 8 (1444), s. 97.

⁸¹ *It(em) auch an dem tag (23. 2.) vmb IJ ell(e)n plaich zwillich zu dem Sat panyer auf den Newen thurrn XXIII d w. It(em) vnd dem maler do von zu malen XXXII d w.*, AMB, K 2 (1439/40), s. 191.

⁸² *It(e)m (14. 8.) vnd ich hab bezalt dy hazlin vmb II el(e)n zwillich di man vor (!) Ir genomen hat zu(m) panyer auf den Newen thur(e)n p(er) XVI d facit XXXII d w.*, AMB, K 13 (1447), s. 96.

⁸³ *Item Am Sambstag vor sand merlein tag (7. 11. 1439) hab wir geb(e)n dem Chuntz Tromet(er) wacht(er) Im Newn thurrn sein lan LXXX d wienn.*, AMB, K 2 (1439/40), s. 499.

⁸⁴ *Item Am Sambstag In die Gregorii p(a)pe vor Judica (12. 3. 1440) hat der purg(er)maister noch der herren geschafft dem Chuntz Tromet(er) sein woch(e)n lan gemert III ß X d wienn.*, AMB, K 2 (1439/40), s. 500.

⁸⁵ *Item Am Sambstag noch des heilig(e)n chreucz tag (5. 5. 1442) hab ich geb(e)n dem Chuntz Tromete(er) sein woch(e)n Solt V ß VIIJ d wienn.*, AMB, K 4 (1442), s. 207.

⁸⁶ *Item am Sambstag noch T(erti)um regum (12. 1.) dem Chuncz tromet(er) VI ß d.*, AMB, K 19 (1454), s. 364. Z rokov 1452 a 1453 komorné knihy nie sú zachované, nevedno, kedy teda znovu nastúpil do služby.

Aj Kuncza mesto materiálne zabezpečovalo. Do svojej izby na Novej veži dostával drevo na kúrenie. V roku 1443 mu tam na pec osadili 7 kachličiek a v roku 1446 15 kachličiek po 4 denáre, o rok nato 20 kachličiek po 2 denáre.⁸⁷

Keďže bol zároveň trubačom, často dostával na vežu radnice aj pre vlastné užívanie zástavy. Tak v roku 1448 na jeho zástavu kúpili tri lakte taftu za jeden a pol zlatého, hodváb za 21 den., stužku (či lemovku) za 12 den. a pannám z kláštora, čo ju ušili, dali 21 den.⁸⁸ V inom prípade ešte zaplatili maliarovi Lukášovi za pomalovanie zástavy pre Kuncza a jeho syna 3 zlaté.⁸⁹ V prípade požiaru mal Kuncz zástavu, ktorú vztyčoval na miesto, odkiaľ vzišiel požiar. V roku 1446 na ňu mesto kúpilo jeden a pol lakt'a červeného zetru za 67,5 den.⁹⁰

Mestský hlásnik na Novej veži obsluhoval tiež mechanické hodiny, ktoré tam boli umiestnené. Mestská rada zakupovala na ne rôzne potreby, ako koliesko za 10 den., akési železko za 8 den., na premazávanie sústavy raz 2 libry olivového oleja za 40 den. alebo 3 libry konopného za 24 den. Inokedy 1 libru sviečok za 8 den., pravdepodobne, aby Kuncz v noci videl, koľko je hodín a podľa toho mohol hlásiť aký je čas.⁹¹

Z ďalšieho vybavenia dostal napríklad 80 den. za novú trúbku, ktorá sa mu poškodila pri nejakom tábore.⁹² Keď v roku 1447 cestoval s mestskými vyslancami do Budína na „rákoš“, mestská rada mu zaplatila kušu a trúbku spolu v cene 2 zlatých, 4 šilingov a 20 denárov.⁹³

⁸⁷ ...hab ich geb(e)n dem Chuntz tromet(er) Im Newen thurr(e)n noch des purg(er)maist(er) gescheft fur sein holcz her prenn viel ader wenig da fur hab ich Im geb(e)n XII ß d., AMB, K 20 (1454), s. 84., It(em) vnd In den Newen thurr(e)n In den Ofen dem Tromet(er) VII kachill(e)n p(er) IIII d w facit XXVIII d w., AMB, K 5 (1442/43), s. 62., It(em) vnd dem Chuntz Tromet(er) In sein Ofenn Im Newen thur(e)n XV kachel(e)n p(er) IIII d fa(ci)t LX d., AMB, K 11 (1445/46), s. 60., It(em) vnd hab geb(e)n dem hanns hafner das der dem Chuncz tromet(er) Im Newen Turn In sein Ofen XX kachilln gesatz gat p(er) II d facit XL d w., AMB, K 12 (1447/48), s. 75.

⁸⁸ It(em) III ell(e)n Taffat vmb IJ fl den Chu(n)cz tromet(er) zu panir IJ flor auri, vmb Seid(e)n III g(ross) facit XXI d, vmb port(e)l zum panir XII d, den Junkfrawn Im Nu(n)nen klost(er) do von zu Näh(e)n XXI d., AMB, K 14 (1448/49), s. 47.

⁸⁹ It(em) vnd hab(e)n geb(e)n von dem panyern des Chuntz Tromet(er) vnd sein Süns zu malen noch des purg(er)maist(er) gescheft dem maister lucas maler III flor auri., AMB, K 8 (1444), s. 59.

⁹⁰ It(em) vnd hab(e)n genomen... dem Chuntz Tromet(er) zu ainem panier IJ Czetter rot(e)n den man auf Stekt zu(m) fewer wo das aüs kompt ye ein el(e)n vmb XLV d w facit LXVIIJ d w., AMB, K 11 (1445/46), s. 51.

⁹¹ It(em) vmb ein Schaib(e)n zum horer dem Chuncz Tromet(er) von den Cristan drax(e)l X d w., AMB, K 12 (1447/48), s. 56., Item vmb eisinin dem Chuntz tromet(er) zu d(er) hor VIII d., AMB, K 24 (1456), s. 182., It(em) vnd dem Chuntz Tromet(er) II lb pawm öll zu der hor p(er) XX d facit XL d w., AMB, K 12 (1447/48), s. 71., It(em) vnd hat geb(e)n zu der hör dem Chu(n)cz Tromet(er) III lb han(n)if öll p(er) VIII d facit XXIII d w., AMB, K 13 (1447), s. 123., It(em)... vmb I lb kerzc(e)n dem Chuncz Tromet(er) Im Newen thurn zu der hor hab ich geb(e)n VIII d w., AMB, K 9 (1444/45), s. 49.

⁹² ...hab wir dem Chuntz Tromet(er) sein Tromet(e)n gelost von dem Jost goltsmid noch des purg(er)-maist(er) gescheft, dy er fur dem Tabor hat zeproch(e)n gehat, do von hab ich geb(e)n LXXX d w., AMB, K 7 (1443/44), s. 44.

⁹³ It(em) am mitich(e)n In vigilia larentii (9. 8.) hab wir gelost dem Chu(n)tz Tromet(er) Soldner noch der h(er)r(e)n gescheft von dem peter kursner I Armbrust vnd sein Tromet(e)n, als der mit den h(er)ren ab fur gen Ofen vnd auf den Rakusch mit h(er)ren ludweig kunigsfelder vnd heren Stephan Gmat(e)l II flor IIII ß XX d., AMB, K 13 (1447), s. 96.

Drevo, potraviny a pravdepodobne aj iný materiál sa do Novej veže vyťahovali na kladke. Svedčí o tom záznam z roku 1445, keď pre Kuncza zaplatili dve kolesá za 28 den. na kladku, „*ktorou sa drevo, jedlo a pitie vyťahuje*“.⁹⁴

Samozrejme aj ošatenie mal hradené z mestskej pokladnice. Raz dostal za rovnošatu 2 libry, den, ktorú mu mesto dlhovalo.⁹⁵ Zaujímavý prípad je z roku 1450, keď mu mestská rada prikázala zaplatiť 3 libry a 35 den. za rovnošatu na znak zmierenia, že „*nebude zle hovoriť pred mestom či o meste (teda o mestskej rade)*“.⁹⁶ Možnú príčinu jeho reptania možno hľadať v tom, že ho chceli prepustiť.⁹⁶ Nakoniec, najbližšie dva roky po tejto udalosti v službách mesta ani nebol. Posledný záznam venovaný Kunczovi pochádza z konca augusta 1457, keď jeho žene mešťanosta prikázal dať 2 toliare denárov (480 den.) za rovnošatu, čo mu ešte bolo dlžné.⁹⁷ Skonal pravdepodobne niekedy medzi januárom až aprílom 1457, potom ho na jeho mieste nahradil jeho syn Peter.⁹⁸

Zriedkavé zmienky o jeho synovi, ktorý slúžil ako trubač a hlásnik na mieste svojho otca a tiež doklad o existencii jeho ženy, svedčí o tom, že sa tu musel usadiť a žiť rodinným životom. Žiaľ, v daňovom registri z roku 1452/1453 sme o ňom zmienku nenašli. Je však možné, že práve vtedy v meste nebyval, keďže v tom čase zrejme ani nezastával funkciu nočného strážnika na Novej veži.

Pochôdzkari

Úloha pochôdzkarov, v prameňoch nazývaných *Czirker*, spočívala v obchádzaní mestských ulíc a kontrolovaní nočného poriadku a pokoja v súčinnosti s nočným strážnikom na radničnej veži.⁹⁹ Komorné knihy nám o nich podávajú len málo informácií. Prvý nepriamy záznam pochádza z roku 1441, keď komorník pre Gašpara Ventúra kúpil jeden hárok papiera za 21 den. na *Czirk*, teda obvod.¹⁰⁰ Ďalší údaj je až z februára 1448. Mesto od Mikuláša

⁹⁴ *It(em) auch an dem tag hab wir kauft II Scheib(e)n zu(m) zug In Newen thur(e)n dem Chuntz Tromet(er) do mit er holcz vnd ess(e)n vnd Trinkch(e)n auf zeücht p(er) XIII d fa(ci)t XXVIII d w.*, AMB, K 9 (1444/45), s. 66.

⁹⁵ *Ite(m) vnd hab geb(e)n dem Chuncz Tromet(er) noch des prug(er)maist(er) geschëft vmb alle sein hoffgewant was man Im schuldig ist gewesen von der Stat, da mit er gantz entricht ist mit II lb d.*, AMB, K 23 (1456), s. 99.

⁹⁶ *It(em) (18. 7.) vnd di heren di schueff(e)n durich gemachs willen das man geb(e)n schol dem Chuncz Tromet(er) von wegen seynes Sünes vmb hoffgewant das der nicht vbel schol red(e)n von der Stat als der vrlawb nam dem hat man geb(e)n vnd noch lass(e)n III lb XXXV d.*, AMB, K 15 (1450), s. 51.

⁹⁷ *Eod(em) die (27. 8.) nach des Burg(er)maist(er) geschëft hab Ich geb(e)n der kuntz Trumett(er) In II tl d von wegen eines hoffgewant, daz man Ir(e)m man schuldig ist word(en) vnd Ir dass(elbs) mein h(e)rr(e)n geschaffit hab(e)n II tl d.*, AMB, K 25 (1457), s. 98.

⁹⁸ *Trumetter. (14. 5. 1457) Pet(er) des alt(e)n kuntz(e)n Sun LXX d.*, AMB, K 25 (1457), s. 196. Posledný doklad o jeho službe máme z decembra 1456. Následne je v komorných knihách 4-mesačná medzera a v máji 1457 slúžil už jeho syn.

⁹⁹ Prvý raz spomínaní v roku 1373. ORTVAY, ref. 17, s. 264, pozn. 5. Na iné označenie *Czirkerov* používa Teodor Ortway slovo *Bezirkkommissar*. Tento termín je poplatný skôr pre 19. a začiatok 20. storočia, kedy v mestskej správe takáto funkcia aj existovala. Celkom vhodný preklad tejto funkcie v súčasnosti by podľa nás mohol byť skôr pochôdzkar. ORTVAY, ref. 17, s. 261.

¹⁰⁰ *It(em) auch an dem tag vmb I puch pappir von dem vreich wimperger kromer dem Casprar ventur zu der Czirk vnd das wil er v(er)antburt(e)n XXI d w.*, AMB, K 3 (1440/41), s. 271.

Mornera kúpilo 102 libier sviečok pre kapitánov, pochôdzkarov a žoldnierov do radnice. Z toho vyplýva, že pochôdzkari boli ubytovaní v radnici. Podobný údaj je zaznamenaný aj o dva roky neskôr.¹⁰¹ Prvé známe mená konkrétnych pochôdzkarov sú však až z roku 1456. Vtedy boli pod položkou *Cirker pey der Nacht* menovaní dvaja pochôdzkari: Štefan Teichner, ktorý mal obchádzať mesto do polnoci, a Hans s veľmi príhodným priezviskom Gutenacht, ho mal vystriedať po polnoci. Obaja dostávali po 50 denárov.¹⁰² V nasledujúcom roku sa s rovnakým platom v službe pochôdzkarov vystriedalo postupne 7 osôb, a to už spomenutý Štefan Teichner, ďalej Andrej Seewald, Pankrác Guttennacht, Herman Müller, Wolfgang Gappler, Mikuláš Peytler a Michal, zvaný *bei dem brun* (pri studni). Vtedy počas noci slúžili vždy štyria, pravdepodobne dvaja do polnoci a dvaja po polnoci.¹⁰³

Záver

Z našich zistení vyplýva, že organizácia vojenstva v Bratislave sa delila na tri zložky: mestskú pohotovosť (meštiansku milíciu), ozbrojené zložky zabezpečujúce strážnu službu a žoldnierske vojsko. Mestskú pohotovosť tvorili všetci bojaschopní dospelí mešťania mužského pohlavia. Počas cvičení a v prípade nebezpečenstva boli organizovaní podľa cechov. Každý mešťan mal na hradbách pri obrane svoje určené miesto, pričom významnejší mešťania a členovia mestskej rady zastávali funkciu kapitánov. Nad nimi stál hlavný mestský kapitán, vždy volený spomedzi mestských prísažných.

Mestskú strážnu službu zabezpečovala iná skupina naverbovancov. Strážne miesta boli na všetkých mestských bránach, a to na Laurinskej, Rybárskej, Vydricekej a Michalskej. Strážnici sídlili tiež vo Vodnej veži, ktorá sa nachádzala pod hradom, a na radničnej veži, nazývanej Nová veža. Strážnici sa delili na dva základné typy: denní strážcovia a noční strážcovia, pričom na každej bráne boli po jednom nočný a denný strážnik. Denní slúžili na bránach, noční vo vežiach príslušných brán. Strážnik na Novej veži bol zároveň aj hlavným mestským trubačom a hlásnikom.

Strážnici boli najímaní a vyplácaní vždy v sobotu. Najímanie mal na starosti mestský kapitán, ojedinele však aj mešťanosta či mestská rada. Plat všetkých strážcov sa v štyridsiatych rokoch 15. storočia ustálil na 60 denárov za týždeň. Len strážnik na Novej veži poberal žold vo výške 6 až 6,5 šilinga denárov. Aj strážcom poskytovalo mesto materiálne potreby ako drevo na kúrenie, sviečky či látky na rovnošaty.

Poslednú kategóriu mestských ozbrojencov tvorili pochôdzkari, ktorí počas noci dozerali nad dodržiavaním nočného pokoja a poriadku. Buď jednotlivo alebo v dvojiciach obchádzali mesto, pričom sa služby menili o polnoci.

¹⁰¹ *It(e)m... hab ich abgerait zum andern mal mit dem Nicolae morner noch des heck(e)ls Inbechanntnus was wir von Im genomen hab(e)n zu der Stat notdurft auf di haubleut vnd Czirkk(er) vnd Soldner In das Rothaus zeanzigen von erst I^{II} lb chercze(e)n...*, AMB, K 12 (1447/48), s. 71., ...*vmb X lb kercz(e)n dy man... genomen hat In das Rothaws auf dy zyrk(er) vnd Soldner p(er) VIII d...*, AMB, K 14 (1448/49), s. 99.

¹⁰² *Item am Sambstag vor sand Cholmans tag hat der purg(er)maister aufgenommen Cirker also genant von erst, der and(er), aslo beschaidenleich, das ainer schol vor mitt(er) nacht Cirk(e)n, trewleich vnd der ander nacht mitter nacht... Stephan Teichner, hans gutnacht. yedem L d fa(cit) III β X d.*, AMB, K 23 (1456), s. 315.

¹⁰³ AMB, K 25 (1457), s. 450-453.

P. SEDLÁČEK: DIE STADTWEHR UND DIE STÄDTISCHE WACHE IN PRESSBURG IN DER MITTE DES 15. JAHRHUNDERTS

Die Organisationsform des Militärwesens in Pressburg in der Mitte des 15. Jahrhunderts setzte sich aus drei wesentlichen Bestandteilen zusammen: zum einen war es der städtische Einsatzbereitschaftsdienst (städtische Miliz), des Weiteren die bewaffneten Truppen, die für den Wachdienst verantwortlich waren, und nicht zuletzt das Söldnerheer. Der städtische Einsatzbereitschaftsdienst bestand aus allen kampffähigen Bürgern des männlichen Geschlechts. Während der Kampfübungen und im Falle einer Bedrohung wurden sie je nach den Zünften organisiert. Jeder Bürger bekam bei der Abwehr vor dem Angriff seinen Platz an den Stadtmauern zugewiesen, wobei die ehrwürdigen Bürger und Mitglieder des Stadtrates den Rang des Kapitäns inne hatten. Allen rangmäßig übergestellt war der städtische Hauptkapitän, der von den Bürgereidigen gewählt wurde.

Für den städtischen Wachdienst waren angeworbene Söldner verantwortlich. Die Wachposten waren an allen Stadttoren stationiert, und zwar am Lorenztor, Fischertor, Weidritzer Tor und Michaelertor. Die Stadtwächter waren auch am Wassertor unter der Burg postiert, und ebenfalls am Rathausturm, genannt Neuer Turm. Es gab zwei Sorten von Stadtwächtern, je nach dem, ob sie Tages- oder Nachtdienst hielten. An jedem Tor waren je ein Nacht- und ein Tageswächter postiert. Die Tageswächter hielten ihren Dienst an den Toren, die Nachtwächter wiederum an den Türmen des jeweiligen Stadttores. Der am Neuen Tor postierte Stadtwächter war zugleich der in der Stadt höchstgestellte Hornbläser und Herold.

Die Stadtwächter wurden immer am Samstag angeworben und gezahlt. Für das Anwerben zuständig war der Stadtkapitän, in vereinzelt Fällen aber auch der Oberbürgermeister oder der Stadtrat. Die Entlohnung für alle Stadtwächter wurde in den 40. Jahren des 15. Jahrhunderts auf 60 Denaren wöchentlich festgelegt. Nur der Wächter am Neuen Turm erhielt wöchentlich einen Sold von 6 bis 6,5 Schilling Denaren. Darüber hinaus gewährleistete die Stadt den Stadtwächtern auch Güter, wie z. B. Brennholz, Kerzen oder Stoff für Uniformen.

Letzte Kategorie der Bewaffneten bestand aus Streifenwächtern, die nachts für die Einhaltung der Nachtruhe und Ordnung sorgten. Die Streifenwächter waren entweder vereinzelt, oder zu zweit unterwegs, und lösten sich um Mitternacht ab.

ČESKOSLOVENSKÁ VOJENSKÁ POMOC LÍBYI V DRUHEJ POLOVICI OSEMDESIATYCH ROKOV 20. STOROČIA*

IGOR BAKA

BAKA, I.: Czechoslovak military assistance to Libya in the second half of the 1980s. *Vojenská história*, 4, 16, 2012, pp 23-47, Bratislava.

The published study builds, in terms of content and chronology, on the author's works published in the *Military History*, 2012, No. 1 and 3 against the backdrop of the CSSR's military and political relations with Libya, with a view to broader international aspects. It focuses on deliveries of Czechoslovak military equipment and material to Libya, the participation of Czechoslovak soldiers and civilian experts in building the Libyan military school system and the training of Libyan military personnel at Czechoslovak schools. The study is highly original, because it provides an unprecedented coverage of the issue in the military history of former Czechoslovakia. In processing the subject-matter, the author relied on thorough research in the archives of military and civilian provenance in the Czech Republic, whose results were meaningfully supplemented by factual and synthetic information from published monographs, press releases and commentaries documenting the relations between Czechoslovakia and the countries of the Near East over the given period.

Military History. Assistance for Lybia. The latter half of the 1980s.

Československá vojenská pomoc Líbyi dosiahla svoj vrchol v prvej polovici 80. rokov. V tom čase táto severoafrická krajina predstavovala hlavného partnera pri vývoze čs. vojenského materiálu a techniky a pri poskytovaní technickej pomoci „rozvojovým“ krajinám zo strany ČSSR. Z krajín sovietskeho bloku bola ČSSR po ZSSR druhým najväčším vývozcom vojenskej techniky a materiálu do Líbye (časť zbraní pritom Líbya naďalej dovážala aj zo Západu). V kontexte studenej vojny takáto forma spolupráce pritom naďalej prebiehala v súlade so spoločným postupom štátov Varšavskej zmluvy pri podpore nesocialistických krajín „tretieho“ sveta. Snaha o upevňovanie sovietskeho vplyvu v nich sa v politickej a propagandistickej rovine naďalej navonok prezentovala ako prejav pomoci a vzájomnej spolupráce v boji proti svetovému imperializmu a sionizmu.

Už v tomto období sa však naplno prejavili rastúce ekonomické problémy Líbye, čo malo tak zahranično-politické (americké embargo, nízke ceny ropy na svetových trhoch),

* Príspevok je pokračovaním štúdií autora Československá vojenská pomoc Líbyi v 70. rokoch 20. storočia. In *Vojenská história*, roč. 16, 2012, č. 1, s. 55-76; Československá vojenská pomoc Líbyi v prvej polovici 80. rokov 20. storočia. In *Vojenská história*, roč. 16, 2012, č. 3, s. 55-81.

ako aj vnútropolitické súvislosti. Tieto faktory sa začali v praktickej rovine prejavovať od roku 1984, a to vo všetkých sférach vzájomnej spolupráce. Napriek týmto skutočnostiam bola ekonomická efektívnosť vojenskej pomoci Líbyi pre čs. národné hospodárstvo ešte aj v polovici 80. rokov obrovská. Problémy a komplikácie sa však prehlbovali aj v politickej rovine vzájomných vzťahov. Sympatie, ktoré Kaddáfího režim získal v predchádzajúcom období v socialistickom tábore, sa totiž postupne vytrácali, okrem iného, pre jeho nevyspytateľnosť, často nereálny postoj k hlavným medzinárodným problémom, kontakty a podporu teroristickým organizáciám. Niektorými svojimi extrémistickými postojmi a avantúrami sa líbyjské vedenie postupne vzdalo od politických záujmov krajín sovietskeho bloku, pričom tým len vytváralo podmienky na stupňovanie napätia na Blízkom východe a komplikovalo rozvíjajúci sa dialóg so Západom.

Po podpise dodatku č. 1 úverovej dohody z novembra 1984 ČSSR pokračovala v dodávkach vojnového materiálu do Líbye. Zatiaľ čo čs. strana svoje záväzky dodržala a už k 31. marcu 1986 realizovala dodávky v objeme 44, 1 mil. USD, líbyjská strana aj napriek početným urgenciám svoje záväzky neplnila. Dokonca požiadala o zníženie dohodnutej bankovej garancie z 200 na 90 mil. USD. Koncom marca 1986 pritom dosiahol líbyjský dlh aj s úrokmi už 60 mil. USD. Čs. vedenie sa v tejto súvislosti ocitlo v komplikovanej politickej situácii a z toho dôvodu nakoniec súhlasilo so znížením dohodnutej bankovej garancie. V júli 1986 bolo podpísané medzibankové urovanie, na ktorého základe Centrálna líbyjská banka vystavila bankovú garanciu na 90 mil. USD (išlo o záväzné prehlásenie, že pokiaľ líbyjský odberateľ nezaplatí v priebehu 45 dní od dátumu splatnosti ktorúkoľvek zo splátok, prevedie líbyjská banka platbu sama). Hlavný veliteľ líbyjských ozbrojených síl brigádír Abú Bakr Junis Džabir pri tejto príležitosti sľúbil odovzdať v auguste 1986 stanovisko k úhrade nezaplatených splátok, k čomu však nedošlo.¹ Naopak, v septembri 1986 čs. delegácii na čele s podpredsedom čs. vlády Pavlom Hrivňákom, ktorá sa zúčastnila oslavy výročia líbyjskej revolúcie, oznámil, že realizované čs. dodávky a technickú pomoc Líbya uhradí v amerických dolároch až po určitej dobe, a navrhol hradiť ďalšie dodávky čiastočne líbyjskou ropou.² Zároveň podnikol ďalšie kroky k obmedzeniu vojenských dodávok z ČSSR.³ V tejto súvislosti sa uchýlil ku kritike kvality dodávaného materiálu. Svedčí o tom jeho list z 3. novembra 1986 adresovaný ministrovi národnej obrany armádnemu generálovi Milánovi Václavíkovi. V ňom požadoval dodať systémy riadenia palby tanku T-55 (KLADIVO) s vyššími technickými parametrami, v opačnom prípade žiadal o zastavenie ich dodávok. Čs. strana mu, samozrejme, podľa očakávania odpovedala, že systém KLADIVO úspešne používa ČSĽA a iný nemá k dispozícii. Džabir nakoniec dosiahol svoje a do Líbye už ďalšie systémy KLADIVO neputovali.⁴

¹ Vojenský ústřední archiv – Správní archiv Ministerstva obrany (VÚA – SA MO) Praha, f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) 1987 – Kancelária ministra (KM), škatuľa (šk.) 7, číslo jednice (č.j.) 030080, oficiálna pracovná návšteva delegácie ČSĽA v Indii, Líbyi a Nigérii – Spolupráce s Libyí ve speciální oblasti, s. 1-3.

² Národní archiv (NA) Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – předsednictvo 1986 – 1989, zvázok P 16/86, k info 3, informace k průběhu a výsledcích návštěvy československé oficiální delegace u příležitosti oslav státního svátku Libyjské arabské lidové socialistické džamáhíríje, s. 2.

³ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – předsednictvo 1986 – 1989, zvázok P16/86, bod schůzky 3, schůzka Předsednictva ÚV KSČ z 24. 9. 1986.

⁴ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1987 – KM, šk. 7, č.j. 030080, oficiálna pracovná návšteva delegácie ČSĽA v Indii, Líbyi a Nigérii – Spolupráce s Libyí ve speciální oblasti, s. 1-3.

Ďalšie rokovania o líbyjskom dlhu prebehli v marci 1987 v Tripolise počas osláv 10. výročia „ustavenia ľudovej moci“,“⁵ a to medzi podpredsedom čs. vlády Miroslavom Tomanom a spomínaným brigádom Džabirom. Líbyjský predstaviteľ tu bol vyslovene upozornený, že bez urýchleného riešenia tejto otázky nebude môcť čs. strana pokračovať v blízkej budúcnosti v plnení svojich záväzkov. Toman zároveň Džabira upozornil, že líbyjská strana neplní ani prísľub rokovať o dodávkach ropy a pohrozil uplatnením bankovej garancie.

Ďalšie kolo rokovaní o spôsobe úhrady dlžných splátok prebehlo v ČSSR, kam v apríli 1987 pricestovala líbyjská delegácia vedená riaditeľom nákupného oddelenia plk. Ahmedom Mahmoudom. Dňa 14. apríla pritom obidve strany podpísali protokol, v ktorom sa líbyjská strana zaviazala ešte v roku 1987 poukázať 60 mil. USD v šiestich pravidelných mesačných splátkach. Okrem toho sa tu dohodlo, že v decembri 1987 obidve strany spolu prerokujú úhradu zostávajúcich dlžných platieb (to znamená 82 mil. USD, plus ďalších 66 mil. USD, splatných v roku 1987). Plnením tohto protokolu čs. strana podmienila neuplatnenie bankovej garancie, ktorou líbyjskej strane predtým pohrozila. Počas tohto rokovania čs. strana zároveň požiadala o dodávky líbyjskej ropy a plynu na uhradenie dlžných splátok. Líbyjská strana to však podmienila ekonomickou situáciou krajiny. Časť dodávok však chcela čs. strane odpredať v hotovosti a len druhú časť cez dlžné pohľadávky. Líbyjská strana tiež požiadala o odklad dodávok materiálu (s výnimkou náhradných dielov a technickej pomoci), čo však už čs. strana neakceptovala a trvala na dodaní materiálu kontrahovaného v roku 1987, keďže už bol podľa nej vo výrobe.⁶

Ani tieto rokovania však nepriniesli väčší efekt. Prvú splátku vo výške 10 mil. USD (na základe protokolu zo 14. apríla 1987) líbyjská strana zaplatila s mesačným oneskorením. Avšak ďalšie splátky sa už, aj napriek mnohým urgenciám, neuskutočnili. Objem čs. dodávok do Líbye (ktoré sa aj napriek jej platobnej neschopnosti nezastavili) pritom k 30. júnu 1987 predstavoval už 262 mil. USD a dlžná splátka 157 mil. USD. Čs. strana napriek tomu neuplatnila z politických dôvodov voči Líbyi bankovú garanciu. Pritom stále neboli dohodnuté ani dodávky ropy (uvažovalo sa o objeme približne 0,5 mil. ton) a, navyše, ešte stále neboli zastavené dodávky dohodnuté na rok 1987.

Neustále odkladanie dohodnutých platieb, samozrejme, postupne nahloďovalo vzájomné ekonomické vzťahy. Návrh na východiská z neuspokojivého stavu obsahoval list predsedu vlády Lubomíra Štrougala adresovaný členovi líbyjského revolučného vedenia mjr. Abdas Salámovi Ahmadovi Džallúдови z 2. októbra 1987. Poukazoval v ňom na rastúce pohľadávky čs. strany v Líbyi a z toho vyplývajúce ekonomické problémy pre ČSSR. Požiadal ho o osobnú pomoc pri zaistení plnenia protokolu z apríla 1987. Oznamil mu pritom súhlas čs. strany prijať ako formu náhrady za dlžné splátky z rokov 1987 – 1988 líbyjskú ropu. Tá však mala byť ponúknutá za podmienok bežných na svetovom trhu. Líbyjská strana však bola ochotná ponúknuť ako náhradu za dlhy len časť ropy, druhú časť musela čs. strana odkúpiť v hotovosti. Ani tu preto nemohlo dôjsť k dohode. Čs. strana sa pritom usilovala o návštevu Džallúda v ČSSR, aby sporné otázky osobne prerokoval s jej vedením. Táto

⁵ V roku 1977 došlo k zmenám v politickom systéme a bola vytvorená Líbyjská arabská ľudová socialistická džamáhírja, čo vo voľnom preklade znamená všeľudový štát. Mal to byť akýsi pokus Kaddáfího o nové usporiadanie štátu, podľa jeho tzv. tretej univerzálnej teórie, ktorá popierala tradičné demokratické inštitúcie – parlament, politické strany. Ich úlohu mala nahradiť jednotná sústava režimu oddaných „revolučných“ výborov.

⁶ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1987 – KM, šk. 7, č.j. 030080, oficiálna pracovná návšteva delegácie ČSĽA v Indii, Líbyi a Nigérii – Spolupráce s Líbyi ve speciální oblasti, s. 4.

snaha však nebola úspešná. Na druhej strane sa uskutočnila cesta čs. ministra národnej obrany arm. gen. Václavíka, naplánovaná na 5. – 9. decembra 1987. Viac než politickými dôvodmi, bola logicky motivovaná nepriaznivým vývojom ekonomických vzťahov v oblasti vojenskej pomoci.⁷ Čs. strana si však tradične našla čas aj na demonštrovanie vzájomnej podpory v boji proti „svetovému imperializmu“ a solidarity s líbyjským ľudom postihnutým americkým bombardovaním z apríla predchádzajúceho roku. Denník *Obrana lidu* v tejto súvislosti napísal, že čs. delegácia „vzdala poctu obeť americké agrese v dubnu loňského roku a navštívila rozbombardované sídlo najvyššieho líbyjského predstaviteľa M. Kaddáfího, kde zápisem do pamätnej knihy tento barbarský akt zvôle a mezinárodného terorizmu spáchaný Spojenými štátmi, odsoudili“.⁸ 8. decembra sa minister Václavík osobne stretol aj so samotným plk. M. Kaddáfím. Záznam z oficiálnych rokovaní čs. ministra v Líbyi však zatiaľ nie je k dispozícii. Možno však predpokladať, že hlavný dôraz čs. strana kladla na otázky týkajúce sa vyrovnania čs. pohľadávok.

Finančné problémy líbyjskej strany pri úhrade dodávok vojenského materiálu sa, samozrejme, premietli aj do uskutočňovania ďalších foriem spolupráce. Prejavilo sa to napríklad spomalením výstavby a vybavenia investičných celkov. Na druhej strane spolupráca na tomto poli napriek tomu napredovala, a to aj vďaka tomu, že platby za poskytnuté služby sa realizovali stále prostredníctvom akreditívu.⁹ V septembri 1986 bol líbyjskej strane odovzdaný závod na generálne opravy lietadiel L-39 (APRO). Hodnota celej výstavby pritom predstavovala 120 mil. USD. Na jeho rozbeh sa pritom podieľalo 70 čs. odborníkov, z toho 56 z ČSĽA pod vedením pplk. Molnára. Líbyjská strana pritom mala záujem rozšíriť výrobu v tomto závode o opravy lietadiel Let L – 410 Turbolet, ale vzhľadom na malý počet dodaných kusov (spolu 19) bol tento návrh z ekonomických dôvodov zamietnutý. Opravy tohto typu lietadiel preto čs. strana odporúčala prevádzať v ČSSR. V prvom štvrtroku 1988 sa plánoval tiež dokončenie závodu na výrobu tankových náhradných dielov (TAS) v hodnote 300 mil. USD. Líbyjská strana mala záujem aj o rozšírenie produkcie závodu o výrobu náhradných dielov k vozidlám TATRA a URAL¹⁰, ako aj k bojovej technike – GRAD, BVP a BTR¹¹. Čs. strana však trvala na tom, aby sa závod najskôr dokončil v pôvodnom rozsahu, a rokovania bola ochotná otvoriť až potom. Výrobu náhradných dielov k vozidlám URAL a BTR však odmietala, keďže išlo o techniku vyrábanú v ZSSR. Líbyjská strana mala záujem aj o ďalšie investičné celky. V roku 1986 bol podpísaný kontrakt na výstavbu opravovne 122 mm raketometov GRAD a 152 mm samohybných kanónových húfníc DANA (projekt DAGRA). Samotná výstavba sa však zatiaľ nezačala. Zároveň sa uvažovalo aj o podpísaní kontraktu na výstavbu montážneho závodu pre BVP – 1 a 152 mm samohybných kanónových húfníc DANA.¹²

⁷ Tamže, s. 5; VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1987 – Generálny štáb (GŠ) - Oddelenie zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 08228, list vedúceho 8. t.o. federálneho ministerstva zahraničných vecí (FMZV) pre náčelníka oddelenia zahraničných stykov FMNO z 5. 11. 1987; VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1987 – KM, šk. 7, č.j. 030080, oficiálna pracovná návšteva delegácie ČSĽA v Indii, Líbyi a Nigérii – čs. – líbyjské vzťahy, s. 1.

⁸ *Obrana lidu*, 8. 12. 1987, s. 1, Delegácia ČSĽA zavítala do Líbye.

⁹ Dokumentárny akreditív – záväzok (v podobe dokumentov), ktorým sa banka na účet kupujúceho (alebo na vlastný účet) zaviazala zaplatiť oprávnenú hodnotu zmenky alebo dokumentov za predpokladu, že sú splnené podmienky toho-ktorého akreditívu.

¹⁰ URAL – 375 – stredný nákladný automobil sovietskej výroby.

¹¹ BTR – 8-kolesové obrnené vozidlo pechoty sov. výroby.

¹² VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1987 – KM, šk. 7, č. j. 030080, oficiálna pracovná návšteva delegácie ČSĽA v Indii, Líbyi a Nigérii – Spolupráca s Líbyi ve speciální oblasti, s. 5-7.

Pokračovala tiež technická pomoc Líbyi vysielaním čs. vojenských špecialistov, ako aj zabezpečovaním výcviku a štúdia líbyjských poslucháčov v zariadeniach ČSĽA. Činnosť čs. odborníkov v Líbyi naďalej riadila Skupina pre koordináciu a zabezpečenie činnosti čs. vojenských odborníkov v Líbyi (Riadiaca skupina). Na jej čele stál od septembra 1984 do októbra 1986 genmjr. Štefan Lichvár.¹³ Vo funkcii ho následne vystriedal genpor. Karol Seneši.¹⁴ V roku 1986 v Líbyi pôsobilo 470 špecialistov z ČSSR, čo potvrdzovalo zostupný trend, ktorý sa začal už v roku 1984. Na jeseň 1987 pritom v Líbyi pracovalo už len 342 vojenských špecialistov včítane Riadiacej skupiny (do kontrahovaných počtov chýbalo 38 odborníkov).¹⁵ Pôsobenie čs. špecialistov v tejto severoafrickej krajine však čoraz viac komplikovali okrem finančnej otázky aj zložité vnútropolitické podmienky, ale aj komplikovaná medzinárodná situácia. Problémy prichádzali napríklad v súvislosti s postupným „oteplňovaním“ vzťahov medzi Východom a Západom, odsudzovaním Líbye pre podporu terorizmu a podobne. Komplikovaná situácia pre Kaddáfího režim nastala v lete 1987, keď vrcholila líbyjsko-čadská vojna o sporné pohraničné územia a jeho armáda utrpela citelné straty. Armáda Čadu pritom bola podporovaná zo strany USA a Francúzska, a to materiálne a prostredníctvom vojenských expertov. Francúzi dokonca do Čadu poslali jednotky rýchleho nasadenia, ktorých zásah nakoniec líbyjské jednotky donútil k odchodu.¹⁶ Napriek týmto skutočnostiam, čs. odborníci na tejto vojne priamo neparticipovali. ČSSR však, podobne ako ďalšie krajiny východného bloku, odsúdila zasahovanie USA a Francúzska do „záležitostí dvoch vrchovaných afrických štátov“.¹⁷

Čs. správa zahraničných vzťahov Generálneho štábu ČSĽA koncom roka 1987 konštatovala, že v oblasti technickej pomoci sa Líbyi nepodarilo, v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, dosiahnuť potrebné ekonomické výsledky. Dôsledkom bol, samozrejme, pokračujúci pokles počtu čs. vojenských odborníkov. Devízový prínos technickej pomoci Líbyi však bol naďalej neodškriepiteľný. Pritom produkcia 1 USD za 12, 75 Kčs bola v porovnaní s ostatným vývozom v čs. zahraničnom obchode naďalej priaznivá, aj keď nie tak výhodná ako v predchádzajúcom období. Z ekonomického hľadiska predstavoval čistý zisk za skupinu čs. odborníkov pre FMNO v roku 1987 čiastku 11, 802 mil. Kčs. K tomu treba pripočítať výšku úspor jednotlivých pracovníkov, ktorá dosiahla výšku 41, 998 mil. devízových Kčs.¹⁸ Pritom za celé obdobie trvania akcie bolo v prospech národného hospodárstva formou úspor čs. pracovníkov prevedených vyše 599 mil. devízových Kčs. Priemerný mesačný plat čs. vojenského odborníka v roku 1987 pritom predstavoval 4 578 Kčs (pri kurze voči USD dohodnutom s líbyjskou stranou, ktorý v roku 1987 predstavoval 1 USD za 12, 75 Kčs). Pri prepočítaní platným kurzom na devízové (tuzexové) koruny išlo stále

¹³ ŠTAIGL, J. a kol. *Generáli – slovenská vojenská generalita 1918 – 2009*. Bratislava 2009, s. 113.

¹⁴ MASKALÍK, A. *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918 – 1992*. Banská Bystrica 2012, s. 529.

¹⁵ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1987 – KM, šk. 7, č.j. 030080, oficiálna pracovná návšteva delegácie ČSĽA v Indii, Líbyi a Nigérii – Spolupráce s Líbyi ve speciální oblasti, s. 8-9.

¹⁶ DURMAN, K. *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938 – 1991*. Díl II. Konce dobrodružství 1964 – 1991. Praha 2009, s. 391.

¹⁷ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1987 – GŠ — Oddelenie zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 08228, príloha „Čadsko-líbyjský konflikt“ k listu vedúceho 8. t.o. FMZV pre náčelníka oddelenia zahraničných stykov FMNO z 5. 11. 1987, s. 3-4.

¹⁸ Devízová koruna – tzv. tuzexová koruna (bon), respektíve odberný poukaz, za ktorý bolo možné nakupovať zahraničný, alebo exportný luxusný tovar v sieti podnikov zahraničného obchodu TUZEX.

o veľmi lukratívny zárobok. Zvlášť, keď väčšinu príjmu čs. odborníci dokázali ušetriť.¹⁹ Tieto prostriedky im boli naďalej automaticky prevádzané na devízový účet do Živnostenskej banky v Prahe.

K 31. decembru 1987 pôsobil v Líbyi už len 325 vojenských odborníkov a 229 ich rodinných príslušníkov²⁰ (pozri tiež tabuľku 2). Líbyjská strana napriek tomu prejavovala aj v nasledujúcom období záujem o prípravu ďalších špecialistov v zariadeniach ČSĽA a o spoluprácu pri rozbehu novo zriaďovanej Vysokej technickej školy v Tripolise. V skutočnosti všetko záviselo od jej finančných možností.²¹ V dňoch 13. až 27. júla 1988 prerokovala možnosti ďalších kontraktov v oblasti technickej pomoci priamo v Tripolise delegácia Hlavnej technickej správy FMZO. Jej súčasťou boli aj vojenski experti zastupujúci MNO.²² Čo sa týka technickej pomoci priamo v Líbyi, dohodnuté boli tri kontrakty v hodnote 6, 5 mil. USD na celkový počet 160 čs. odborníkov na obdobie od 1. októbra 1988 do 30. septembra 1989. Malo ísť o 105 leteckých odborníkov na lietadlá Aero L-39 Albatros a L-410; 27 delostreleckých odborníkov na raketomet GRAD a samohybnú kanónovú húfnicu DANA a 28 odborníkov do Strednej technickej školy obrnených vozidiel. Pre porovnanie s predchádzajúcim rokom predstavovali líbyjské požiadavky v tomto druhu technickej pomoci zníženie o 20 %. V priebehu rokovania líbyjská strana požiadala tiež o poradcov na veliteľstve letectva líbyjských ozbrojených síl pri riešení problematiky prevozu, opráv a materiálo-technického zabezpečenia lietadla L-39. Okrem uvedeného mal byť v Prahe dňa 19. júla 1988 podpísaný kontrakt na dodanie 216 čs. odborníkov pre závod na generálne opravy lietadiel L-39 (APRO), z ktorých ČSĽA zaistovala 82 osôb. Hodnota kontraktu predstavovala 11 mil. USD za obdobie od 1. októbra 1988 do 31. decembra 1990. Ďalej sa predpokladalo, že koncom roka 1988 sa uzavrujú kontrakty na čs. odborníkov pre tankové a výrobné skupiny na rok 1989. Líbyjská strana tiež požiadala o možnosť vyslať čs. učiteľov a inštruktorov do Strednej technickej školy chemického vojska, kde sa pripravovalo približne 50 žiakov v trojročnom učebnom cykle. Čs. možnosti mali byť zapracované do príslušnej ponuky. Čo sa týka technickej pomoci vo forme školenia poslucháčov v ČSĽA, prerokoval sa návrh kontraktu pre výcvik 46 opravárov raketometov GRAD a samohybných kanónových húfníc DANA a 30 opravárov lietadiel L-39. Tiež bolo dohodnuté vysokoškolské štúdium 30 poslucháčov tankovej automobilovej špecializácie a školenie 15 učiteľov technickej stránky lietadiel L-410. Líbyjská delegácia tiež požadovala konkrétne informácie k svojej predchádzajúcej žiadosti na školenie dôstojníkov chemického vojska a vyšších dôstojníkov letectva v ČSSR. Čs. strana sa zaviazala vypracovať konkrétne návrhy. V tejto súvislosti ju skôr zaujímal, ako chce líbyjská strana znížiť čs. pohľadávky za technickú pomoc poskytnutú ešte od roku 1985, ktoré predstavovali už približne 12 mil. USD. Líbyjská strana sa síce opätovne zaviazala túto otázku čo najskôr vyriešiť (listom riaditeľa vojenských nákupov generálnemu riaditeľovi HTS - FMZO z 21. júla 1988), avšak vzhľadom na množstvo podobných nesplnených sľubov, bola aj táto odpoveď málo presvedčivá. Počty čs. vojenských odborníkov sa na základe dohodnutých kontraktov mali v budúcnosti pohybovať okolo 330 osôb (spolu s rodinnými príslušníkmi približne 600 osôb).²³ Tento predpoklad sa už na jednej strane vzhľadom na ekonomické možnosti Líbye,

¹⁹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1991 – GŠ - Správa zahraničných vzťahov, šk. 5 (obyč.), č.j. 10203, rozbor hospodárení za rok 1987, s. 39.

²⁰ Tamže.

²¹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1987 – KM, šk. 7, č.j. 030080, oficiálna pracovná návšteva delegácie ČSĽA v Indii, Líbyi a Nigérii – Spolupráce s Líbyi ve speciální oblasti, s. 8-9.

²² Na ich čele stál genmjr. Jan Čadek.

²³ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1988 – KM, šk. 29, č.j.052014, informační zpráva pro soudruha ministra národní obrany ČSSR z 2. 8. 1988.

ale tiež blížiacie sa politické zmeny v ČSSR, naplniť nepodarilo. Celkovo možno konštatovať, že v roku 1988 sa opäť znížil počet čs. špecialistov o približne 26 %. K 31. decembru tohto roku v Líbyi pôsobilo dovedna 249 čs. vojenských odborníkov a 142 ich rodinných príslušníkov.²⁴

Podobný trend možno vysledovať pri analýze počtov líbyjských poslucháčov v ČSSR, napriek tomu, že išlo o najvýznamnejší a devízovo najvýhodnejší druh zahraničnej technickej pomoci.²⁵ Na čs. vojenských školách a iných zariadeniach ČSĽA sa pritom naďalej pripravovali príslušníci líbyjských ozbrojených síl vo vysokoškolskom štúdiu, v stredných veliteľských a technických kurzoch (letecké a pozemné špecializácie) spolu s príslušníkmi ďalších „rozvojových“ krajín. V roku 1986 študovalo v zariadeniach ČSĽA 157 líbyjských poslucháčov. Na jeseň 1987 to bolo už len 141 poslucháčov, z toho 86 poslucháčov technického smeru vo Vojenskej akadémii Antonína Zápotockého v Brne, 18 špecialistov – opravárov L-39 vo Vysokej vojenskej leteckej škole (VVĽŠ) SNP Košice, 16 laborantov vo Vojenskom leteckom učilišti (VLU) Prešov. Čo sa týka spomenutých opravárov pre závod na generálne opravy lietadiel L-39 v Líbyi (projekt APRO), ktorý bol líbyjskej strane odovzdaný v roku 1986, bolo v Leteckých opravovniach v Trenčíne v rokoch 1985 – 1986 vyškolených spolu 107 líbyjských odborníkov.

Možno konštatovať, že líbyjská strana jednoducho nemala dostatok voľnej meny vo svojich rukách, aby mohla plniť zmluvné záväzky voči ČSSR. Dôsledkom toho bolo zníženie dynamiky vzájomných vzťahov. Už v roku 1987 tak prudko poklesol objem obchodnej výmeny na jednu polovicu oproti predchádzajúcemu roku. Podpísala sa pod to vyššie spomínaná líbyjská žiadosť z apríla 1987 pozastaviť s ohľadom na zlú ekonomickú a platobnú situáciu čs. dodávky určené Dohodou z 26. novembra 1984, respektíve jej zmenou z 24. novembra nasledujúceho roku.²⁶ Táto žiadosť sa netýkala dodávok náhradných dielov a technickej pomoci. Čs. strana Líbyi vyhovelá a už začiatkom roku 1988 bolo zastavené uzatváranie všetkých kontraktov vyplývajúcich zo spomínanej dohody. Aký zásadný dopad mala zlá platobná morálka Líbye na čs. vývoz špeciálneho materiálu do tejto africkej krajiny najlepšie vystihujú číselné ukazovatele. Podľa nich poklesol od roku 1983 do roku 1988 čs. vývoz do Líbye (aj z civilnej sféry) o 181, 2 miliónov USD.²⁷

1983	262, 1 mil. USD
1984	229, 3 mil. USD
1985	201 mil. USD
1986	350 mil. USD
1987	172, 2 mil. USD
1988	80, 9 mil. USD

²⁴ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1991 – GŠ – Správa zahraničných vzťahov, šk. 5 (obyč.), č.j. 001399, rozbor hospodárenia za rok 1988.

²⁵ Tamže.

²⁶ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ – Správa zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSĽA – 1. ZMNO do Líbye, Informace o vzťahoch ve speciální oblasti s Líbyi /stav k 1. 6. 1989/, s. 4.

²⁷ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ – Správa zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSĽA – 1. ZMNO do Líbye, informačný materiál k ceste, časť čs.- líbyjské vzťahy, s. 1.

Pritom ďalšie zdržovanie úhrad čs. pohľadávok v Líbyi viedlo čs. stranu k uplatneniu bankovej garancie vo výške 90 mil. USD na jar 1988. Líbyjská strana sa zaviazala, že ju uhradí v deviatich mesačných splátkach (od augusta 1988). Čs. strana sa popritom rozhodla realizovať tiež niekoľko deblokačných akcií. V auguste 1988 čs. vláda podpísala dohodu s juhokórejskou firmou DAEWOO, ktorá podnikala v Líbyi, o prevzatí časti čs. pohľadávok vo výške 140 miliónov USD. Z tejto čiastky juhokórejská firma mala do ČSSR dodať 3 000 vozov značky Opel, 3 zaoceánske lode, spotrebnú elektroniku a textil.

Uvedenými opatreniami sa čs. strane podarilo zlikvidovať väčšinu líbyjského dlhu. Pritom k 31. decembru 1988 bol stav plnenia medzivládnej úverovej dohody nasledujúci: realizované dodávky mali hodnotu 296 mil., k nim treba pripočítať 16 mil., ktoré predstavovali dlžné úroky. Líbyjská strana teda mala k tomuto dátumu splatiť spolu 312 mil. USD.²⁸ Čs. strane sa do konca roku 1988 vrátilo spolu 200 mil. USD (140 mil. prostredníctvom dohody s firmou DAEWOO, 50 mil. platby z bankových garancií a 10 mil. Líbya uhradila ešte v roku 1987). V roku 1989 čs. strana počítala ešte s úhradou vo výške 40 mil. USD, ktorú predstavoval zvyšok bankovej garancie. V roku 1989 tak mala Líbya voči ČSSR vo vzťahu k plneniu dohody z novembra 1984, respektíve 1985, ešte stále dlh vo výške 72 mil. USD (56 mil. nezaplatený kapitál, 16 mil. dlžné úroky).²⁹

Vzhľadom na to, že finančná situácia Líbye sa nezlepšovala, požiadalo jej vedenie o ďalšiu úpravu Dohody z novembra 1984, respektíve jej zmeny č. 1 z novembra 1985. V nej žiadalo stornovať ďalšie 3 položky (dodávku systému riadenia palby KLADIVO pre tanky T-55, zostávajúcich 120 kusov tankov T-72, výstavbu investičného celku AVA – závod na montáž samohybných kanónových húfníc DANA a BVP. Dovedna sa mali stornovať položky v hodnote viac ako 450 mil. USD. Súčasne Líbyjci navrhli predĺžiť dobu trvania platieb na dvojnásobok (do roku 2005). Čs. strana súhlasila so žiadosťou o prerokovanie zmeny č. 2. dohody. Príslušné rokovanie prebehlo v dňoch 10. – 16. januára 1989 v Tripolise a čs. delegáciu tu viedol generálny riaditeľ Ominopolu ing. Skočdopole, líbyjskú plk. Muf-tah Dakhil, generálny riaditeľ správy vojenských nákupov. Podľa inštrukcií čs. delegácia mala súhlasiť len so zrealizovaním materiálovej listiny dohody, presnejšie so zrušením tých položiek, ktorých dodávky líbyjská strana z vážnych dôvodov odmietala a nebola schopná v budúcnosti platiť. Zároveň však mala overiť platobné schopnosti líbyjskej strany. Rovnako mala odmietnuť predpokladané spochybňovanie prebratia časti čs. pohľadávok firmou DAEWOO, ako aj úhrady zostávajúcich 40 mil. USD na bankovej garancii. Čs. delegácia mala tiež odmietnuť akékoľvek pokusy zaradiť do úverovej dohody dodávky náhradných dielov a technickú pomoc pre projekty APRO a TAS.³⁰

Počas rokovaní čs. strana nakoniec súhlasila s úpravou tovarovej listiny dohody, čím sa jej finančný objem znížil o ďalších 353 mil. USD na 487 mil. USD (pozri tabuľku 1). Z tejto hodnoty pritom ČSSR mala dodať už len 74 kusov tankov T-72 (líbyjská strana napokon dodávku tankov len znížila z pôvodných 200 na 154, z čoho už 80 obdržala). Okrem toho mala poskytnúť technickú pomoc a realizovať dodávky náhradných dielov a generálnych opráv (pozri tabuľku 1).³¹

²⁸ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1988 – KM 1988, šk. 6, č.j. 050076, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbye v ČSSR – informácie pro soudruha ministra z 2. 1. 1988, s. 2.

²⁹ Tamže.

³⁰ Tamže, s. 3.

³¹ Tamže, s. 3.

V otázke platieb však obidve strany k dohode nedospeli, keďže líbyjská strana trvala na požiadavke rozložiť zostávajúce platby na 20 rokov, zatiaľ čo čs. strana trvala na pôvodnej dohode, to znamená vyplatení celej zostávajúcej čiastky do konca roku 1995. Záverečné kolo rokovaní o týchto zmenách malo prebehnúť v Prahe v druhom štvrtroku 1989.

Možno konštatovať, že vojenská spolupráca medzi Líbyou a ČSSR sa v druhej polovici 80. rokov postupne zužovala. Evidentná snaha líbyjskej strany vyhnúť sa rokovaniam o likvidácii pohľadávok sa pritom podpísala aj pod postupné ochladzovanie vzájomného politického dialógu. Tento fakt z väčšej miery zapríčiňoval tiež pretrvávajúci nereálny postoj Kaddáfího režimu k medzinárodným otázkam, jeho nepochopenie kurzu krajín sovietskeho bloku vyplývajúceho z dialógu ZSSR – USA, ktorý sa prejavil aj vo vnútorných procesoch jednotlivých krajín. V tejto súvislosti Kaddáfího znepokojovalo aj obnovovanie kontaktov sovietskeho bloku s Izraelom. Samozrejme, možno predpokladať, že v postoji ČSSR voči Kaddáfího režimu sa zrkadlilo stanovisko celého sovietskeho bloku. Pritom, ako je známe, ZSSR po nástupe Gorbačova začalo prehodnocovať stratégiu svojho angažovania sa v krajinách „tretieho“ sveta. Ako sa to odrazilo v konkrétnych inštrukciách pre jednotlivé členské štáty Varšavskej zmluvy, však zatiaľ nie je známe.

Prejavom ochladenia čs.-líbyjských vzťahov bol aj fakt, že sa nerealizovala žiadna z plánovaných stykových akcií na vysokej úrovni, čo kontrastovalo aj so situáciou, v ktorej sa nachádzali ostatné krajiny sovietskeho bloku. Tie síce nemali s Líbyou naplánované žiadne bilaterálne rokovania na najvyššej úrovni, realizovali však viacero kontaktov na ministerskej úrovni. Pritom z čs. strany záujem o ďalšiu spoluprácu pretrvával, o čom svedčí neúspešná snaha o pozvanie člena líbyjského revolučného vedenia Abdas Saláma Ahmada Džallúda, ako aj hlavného veliteľa líbyjských ozbrojených síl brigádira Abú Bakra Junisa Džabira. Aj keď treba priznať, že čs. strana sa koncentrovala najmä na riešenie ekonomických otázok a od kompetentných predstaviteľov Líbye požadovala jasné činy v otázke vyrovnania čs. pohľadávok.

V prípade ČSSR sa pod ochladenie vzájomných bilaterálnych vzťahov uvedené skutočnosti výrazne podpísala Kaddáfího otvorená podpora teroristických organizácií (palestínske hnutie odporu, baskická organizácia ETA, Írska republikánska armáda a pod.). Jeho extrémistické postoje a avantúry sa pritom už v predchádzajúcom období vzdŕaľovali od politických záujmov krajín sovietskeho bloku. ZSSR, a jeho spojenci si veľmi dobre uvedomovali, že vystupovanie Kaddáfího režimu zbytočne vytvára podmienky na stupňovanie napätia na Blízkom východe a komplikuje dialóg so Západom. Ako príklad možno zacitovať zo správy z apríla 1985 pre Predsedníctvo ÚV KSČ: *„nelze přehlížet tu skutečnost, že některými svými extremistickými postoji a avanturistickými sklony je libyjské vedení značně vzdáleno zahraničně politickým zájmům ZSS (zemím socialistického společenství – pozn. I.B.) a poskytuje záminku imperialistickým silám ke stupňování napětí v oblasti“*.³² Pritom už v apríli 1984 prerušila s Líbyou diplomatické styky Veľká Británia potom, čo jeden z výstrelov z budovy líbyjského zastupiteľského úradu v Londýne zabil britskú policajtku dohliadajúcu na priebeh protikaddáfiovskej demonštrácie.³³ Napäté vzťahy s Líbyou však mali predovšetkým USA. Začiatkom januára 1986 americká administratíva zakázala americkým spoločnostiam obchod a finančné transakcie s Líbyou a krátko nato boli zmrazené aj

³² ZÍDEK, P. – SIEBER, K. *Československo a Blízky východ v letech 1948 – 1989*. Praha 2009, s. 214.

³³ Tamže, s. 214.

líbyjské vklady v amerických bankách. Oficiálnym dôvodom týchto krokov bolo podozrenie z podpory terorizmu. Líbya na to zareagovala tým, že americkým spoločnostiam zrušila právo ťažiť na jej území ropu. Prejavom eskalácie vzájomného napätia boli aj množiace sa incidenty v zálive Veľká Syrta začiatkom roku 1986 medzi líbyjskou armádou a americkou 6. flotilou. Líbya sa totiž snažila v rozpore s námorným medzinárodným právom tento záliv pripojiť k svojim medzinárodným vodám.³⁴ V tomto kontexte vybuchla nálož v berlínskej diskotéke La Belle zo 4. na 5. apríla 1986. Zo zosnovania tohto atentátu bol zo strany USA a západného Nemecka okamžite obvinený Kaddáfího režim. Pritom tento podnik vo veľkej miere navštevovali americkí vojaci. Atentát si vyžiadal tri obete na životoch (dvaja americkí vojaci, jedna civilná osoba), 28 ťažko zranených, pritom viac ako 200 z 500 hostí tlaková vlna roztrhala ušné bubienky.³⁵ O desať dní nato, 14. apríla, vzlietlo z britských základní³⁶ 24 amerických bojových lietadiel³⁷ a v rámci odvetnej bojovej akcie s krycím názvom El Dorado Canyon bombardovali vojenské a teroristické ciele (vojenské letiská, kasárne, prístavné zariadenia, ako aj sídlo vodcu M. Kaddáfího) v lokalite Tripolis. Sekundovali im lietadlá z amerických lietadlových lodí USS Coral Sea a USS America (včítane nových F/A-18 /Hornet³⁸), ktoré sa zamerali na mesto Bengházi a jeho okolie. Tieto vzdušné útoky si okrem vojenskej techniky a niekoľkých desiatok mŕtvych líbyjských vojakov vyžiadali aj smrť niekoľkých líbyjských civilistov.³⁹ Bombardovanie Líbye na vlastnej koži zažili aj čs. experti, ktorí sa nachádzali tak v Tripolise, ako aj v Bengházi. Straty na životoch však našťastie medzi nimi zaznamenané neboli.⁴⁰ Široká verejnosť prijala americké útoky rozporuplne. Kým Veľká Británia, Kanada a Izrael s nimi súhlasili, Španielsko a Francúzsko sa k nim stavali kriticky. Naopak, arabský svet, ZSSR a krajiny jeho bloku, včítane ČSSR, reagovali veľmi ostro a americký čin odsúdili ako ozbrojenú agresiu a bezprecedentné porušenie medzinárodného práva. V prehlásení členských štátov Varšavskej zmluvy sa pri tejto príležitosti konštatovalo, že „pirátsky útok na svrchovaný arabský štát nejenže reálne ohrozuje mier v jižní Středomoří, ale může vést k nekontrolovatelnému vyhrocení mezinárodního napětí, které nevyhnutelně bude mít negativní vliv i na situaci v Evropě a na celém světě“.⁴¹ Čs. médiá v tejto súvislosti už 16. apríla s rozhorčením konštatovali,

³⁴ SOUŠEK, T. – ZÍDEK, P. – ŠÁMAL, Z. *Žoldáci tábora míru*. In Týden, 11. 12. 2000.

³⁵ KEILANI, F. „La Belle“. Entschädigung mit zweierlei Maß. Der Tagesspiegel, 24. 11. 2008.

³⁶ Francúzsko, Taliansko a Španielsko odmietli poskytnúť USA svoj vzdušný priestor, ako aj letecké základne. Americké lietadlá preto museli letieť juhozápadne, obletieť Pyrenejský polostrov, pokračovať okolo Gibraltáru a pozdĺž severoafrického pobrežia. Muselo pritom dôjsť k dovedna štyrom tankovaniam za letu.

³⁷ 24 bojových bombardovacích lietadiel typu F-111F a tiež 5 lietadiel typu EF-111A (lietadlá pre rádioelektronický boj). 6 lietadiel (z toho 5 bombardérov) sa však pre problémy s tankovaním za letu muselo vrátiť. 6 ďalších bombardérov, ktoré boli záložné, sa vrátilo po prvom natankovaní. Nad Líbyu teda dorazilo 13 bombardovacích lietadiel.

³⁸ Viacúčelové nadzvukové stíhacie lietadlo McDonnell Douglas Fighter/Attack – 18. Od marca 1986, keď boli nasadené tiež proti Líbyi, išlo len o druhú bojovú akciu týchto strojov.

³⁹ LAHAM, N. *The American bombing of Libya: A study of the force of miscalculation in Reagan foreign policy*, McFarland. 2007; POLLACK, K. *Arabs at War*. Lincoln 2004, s. 412-419; GOMBÁR, E. *Dramatický pŕlhměsíc*. Sýrie, Líbye a Irán v procese transformace. Praha 2001, s. 108; VISINGR, L. *Libie: Od nepřátelství ke spolupráci*. In ATM, 9/2004, s. 28-29; K pokusu o zabitie samotného Kaddáfího pozri HERSH, S. *Target Qaddafi*. New York Times, 22. 2. 1987 – www.nytimes.com/1987/02/22/magazine/target-qaddafi.html?pagewanted

⁴⁰ SOUŠEK, ZÍDEK, ŠÁMAL, ref. 34.

⁴¹ Obrana lidu, 17. 4. 1989, s. 1, Hlas na obranu líbyjského lidu.

že „ozbrojená agrese je neslýchaným porušením mezinárodního práva. Tento brutální čin, který je projevem politiky státního terorizmu, je odsouzen od samého počátku k nezdaru“.⁴² Tvrdenia americkej strany, že išlo o odvetnú akciu za teroristické činy podporované Líbyou sa pritom nanajvýš spochybňovali (podobne ako „údajné“ americké dôkazy)⁴³ a interpretovali ako zámienka pre ďalšiu agresiu amerického imperializmu: „Washington, ktorý Líbyi obviňoval z »podpory terorizmu«, se sám dopustil teroristického aktu a otevřeně porušil základy mezinárodního práva.“⁴⁴

Politické špičky vtedajšieho ČSSR však veľmi dobre vedeli, že podpora terorizmu zo strany Líbye nebola len prejavom diskreditácie zo strany „amerického imperializmu“, ako sa to snažila dokázať dobová propaganda. Svedčia o tom, okrem iného, pravidelné správy z úradu čs. vojenského a leteckého pridelenca v Líbyi, ktorý bol zároveň rezidentom vojenskej rozvedky v Tripolise pod krytím veľvyslaneckého radcu čs. zastupiteľského úradu v Líbyi. Túto funkciu od konca októbra 1982 až do októbra 1986 vykonával plk. Václav Hataš, následne ho vystriedal pplk. Vratislav Budař.⁴⁵ Na druhej strane Kaddáfí sa verejnou podporou teroristov pripravovaných priamo v Líbyi nijako netajil.⁴⁶

Napriek uvedeným skutočnostiam čs. vedenie (v súlade s celou Varšavskou zmluvou) nijako zvlášť neprehodnotilo svoj postoj k ďalšiemu rozvoju politických vzťahov k Líbyi. Dôkazom je aj účasť čs. delegácie na oslavách 17. výročia revolúcie z 1. septembra 1969, ako aj 10. výročia „ustanovenia ľudovej moci v Líbyi“ začiatkom marca 1987. Čs. účasť na obidvoch akciách mala z politického hľadiska demonštrovať podporu Líbyi proti „hrubému nátlaku USA“.⁴⁷

Ako čs. strana naďalej vnímala zahraničnú politiku Líbye, názorne dokumentuje dôvodová správa predložená ÚV KSČ v súvislosti s odporúčaním prijať pozvanie pre čs. delegáciu na marcové oslavy: „...antiimperialistické zaměření libijské zahraniční politiky je vyjadřováno v zásadě správným hodnocením současně komplikované mezinárodní situace, která dle názoru libijského vedení je způsobena politikou USA, a to především od nástupu Reagana. I když v pozadí antiimperialistické orientace Líbye spočívá obava zejména o vlastní bezpečnost, libijské vedení nadále zůstává v širším slova smyslu přirozeným spojencem ZSS (Zemí socialistického společenství – pozn. I. B.) v zápase proti imperialismu. Proto je Líbye i nadále zemí našeho přednostního zájmu.“ Aj keď táto správa priznala,

⁴² Obrana lidu, 16. 4. 1986, s. 1, Rozhodne odsuzujeme barbarský čin.

⁴³ Líbya sa k zodpovednosti priznala až v roku 2003 a zaviazala sa zaplatiť odškodné príbuzným obetí vo výške 2, 7 mld. USD. Vďaka tomu (a tiež pre to, že sa vzdala vývoja zbraní hromadného ničenia) sa Líbya mohla vydať na cestu z medzinárodnej izolácie. Následne boli zrušené sankcie proti nej a diplomatické styky s ňou nadviazali aj USA. Za samotný atentát bol ako jediný v roku 2001 odsúdený na doživotie dôstojník líbyjskej tajnej služby Abdal Basat Ali Midžrahi. V roku 2009 však bol ako nevyliciteľne chorý prepustený na slobodu, pričom však zomrel až v roku 2012.

⁴⁴ Obrana lidu, 16. 4. 1986, s. 5, Americká agrese proti Líbyi.

⁴⁵ ŽÁČEK, P. Vojenské zpravodajství z Líbye a terorizmus. Rezidentura „Ropa“ v materiálech Hlavní správy vojenské kontrarozvedky. In *Paměť a dejiny*. Revue pro studium totalitních režimů, 2011, č. 3, s. 74-86; VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ - Správa zahraničních vztahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSĽA – 1. ZMNO do Líbye, informační materiál k cestě náčelníka generálního štábu ČSĽA – 1. ZMNO do Líbye.

⁴⁶ ŽÁČEK, ref. 45, dokumenty 1-4, s. 78-83.

⁴⁷ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsednictvo 1986 – 1989, zväzok P 16/86, k info 3, informace k průběhu a výsledcích návštěvy československé oficiální delegace u příležitosti oslav státního svátku Libyjské arabské lidové socialistické džamahirije.

že realizácia Zmluvy o priateľstve a spolupráci predstavovala zložitý a dlhodobý proces, účasť delegácie na oslavách vnímala ako významnú politickú podporu „*líbyjského vedení v období, kedy USA vyhrocujú napätí v oblasti stredomoří*“.⁴⁸

V súvislosti s podporou extrémistov zo strany Líbye sa však v roku 1987 aj samotné ČSSR ocitlo pod nepriateľným tlakom zahraničných médií. Líbya totiž bola britskou stranou obvinená, že pre Írsku republikánsku armádu (IRA) dodáva výbušniny,⁴⁹ ktoré v rámci vojenskej spolupráce importovala z ČSSR.⁵⁰ Federálne ministerstvo zahraničných vecí v tejto súvislosti vydalo 2. septembra 1988 prehlásenie, že ČSSR „*zásadne nedodáva zbraně, munici a trhaviny soukromým osobám /natož teroristickým organizacím/, ale vládním institucím s výhradou zákazu reexportu tohto materiálu do dalších zemí*“. Čs. strana sa zároveň obhajovala tvrdením, že nie je dokázané, že IRA pri teroristických útokoch použila práve čs. trhavinu Semtex. Líbyjská strana v tejto súvislosti žiadala čs. vládu, aby okamžite dementovala „*výmysly britských sdělovacích prostředků o dodávkach trhavin, používaných IRA do Libye*“. Túto požiadavku líbyjského vedenia tlmočil čs. veľvyslanec Jozefovi Skydánkovi dňa 14. septembra 1988 brigadír Abú Bakr Junis Džabir (člen revolučného vedenia krajiny). O niekoľko dní neskôr intervenoval u čs. veľvyslancu v tejto záležitosti pplk. Abdel Rahran Said, tajomník vojenského výboru a štábu hlavného veliteľa líbyjských ozbrojených síl. Ten pritom čs. strane otvorene pohrozil, že Líbya môže vojenský materiál nakupovať aj v iných krajinách, než v ČSSR. Žiadosť o čs. dementi pritom pplk. Said pred čs. veľvyslancom zopakoval pri prijatí 2. a následne aj 10. októbra 1988. Nátlak na čs. stranu vyvrcholil oznámením, ktoré dňa 17. októbra 1988 čs. veľvyslanec odovzdal námestník líbyjského ministerstva zahraničných vecí. Líbyjská strana v ňom stroho konštatovala, že sa „*rozhodla nerozvíjet s ČSSR obchodní vztahy ve speciální oblasti⁵¹, neboť zjistila, že jde výlučně o vztahy komerční a nikoliv strategické*“.

Možno konštatovať, že najväčšie trhliny vo vzájomných politických, ako aj ekonomických vzťahoch medzi ČSSR a Líbyou nastali v roku 1988. Líbyjské vyhrážky však možno interpretovať viac ako zastrašovacie gesto, ako pevné principiálne rozhodnutie. Nevraživý líbyjský postoj totiž postupne opadal. Nečakane sa však opäť vyostřil, a to v súvislosti s vyšetrovaním havárie lietadla Pan Am nad škótskym Lockerbie v decembri 1988. Britské

⁴⁸ Vedúcim delegácie bol podpredseda vlády Miroslav Toman, členmi čs. veľvyslanec v Líbyi Jozef Skydánk a pracovník oddelenia medzinárodnej politiky ÚV KSČ Marian Kramár. NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P 27/87, bod schôdze 13.

⁴⁹ 14. 5. 1987 napísali noviny The Independent, že Líbya dodala IRA veľké množstvo Semtexu. Táto informácia bola verifikovaná 31. 10. 1987, keď francúzske úrady zadržali blízko bretonského pobrežia panamskú loď naloženú zbraňami. ZÍDEK, SIEBER, ref. 32, s. 215-216.

⁵⁰ Trhavina Semtex bola z ČSSR do Líbye dodávaná v rokoch 1977 /100 ton/ a 1980 /200 ton/. V roku 1981 však bol vývoz do rizikových krajín zakázaný. Okrem toho bola vyvážaná aj do krajín Varšavskej zmluvy, konkrétne Maďarska a do Nemeckej demokratickej republiky. V niektorých médiách sa v súvislosti s výrobou Semtexu objavili informácie, že ČSSR túto výbušninu vyvážala aj do severného Vietnamu počas vojny. Tieto informácie sa objavili napr. aj v časopise Spiegel v rozhovore s jedným z jeho vynálezcov Stanislavom Breberom. Der Spiegel, 45/93, Sprengstoff Begehrte Knete aus Böhmen. Analýza dobových materiálov vojenskej proveniencie mi zatiaľ túto informáciu nepotvrdila. V zozname dodaného materiálu sa pritom vyskytuje aj 80 ton výbušniny TNT. Je však možné, že dodávky Semtexu sa odosieli spolu s civilným materiálom. VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1983 – KM, šk. 3, sign. 06/10, spolupráce ve speciální oblasti s Vietnamskou socialistickou republikou.

⁵¹ Termín „*speciální výroba*“ sa obsahovo používal aj na charakteristiku výroby v iných oblastiach, v tomto prípade sa však vzťahuje len k zbrojnej výrobe.

oznamovacie prostriedky totiž v tejto súvislosti uviedli, že príčinou havárie bol výbuch čs. trhavyiny Semtex. K líbyjskej strane sa v tejto súvislosti dostali informácie, že čs. strana prejavila ochotu zverejniť zoznam krajín, do ktorých ČSSR v minulosti túto trhavinu dodávala. Pplk. Said oznámil v tejto súvislosti čs. veľvyslancovi už 15. januára 1989, že pokiaľ ide o pravdivé informácie „*bude to pohroma pro naše vzájemné vztahy*“, pričom zdôraznil „*že hrozí úplné zničení těchto vztahů*“. Čs. strana však akékoľvek podobné vyhlásenia kategoricky dementovala ako pokus o kompromitáciu ČSSR⁵². Čs. veľvyslanec v tejto súvislosti alibisticky upozornil, že vyhlásenie federálnej vlády sa netýkalo minulosti, ale čs. postojov k výrobe a predaju trhavyiny v budúcnosti. Podobné vyhrážky len potvrdzovali obavu líbyjskej strany z možného zverejnenia zoznamu bývalých odberateľov trhavyiny Semtex. Čs. diplomatické zastupiteľstvo v tejto súvislosti Prahu otvorene varovalo pred neprimeranými reakciami Tripolisu v prípade uverejnenia Líbye ako odberateľa Semtexu v oficiálnych čs. dokumentoch. V súvislosti s vyšetrovaním havárie lietadla Pan Am sa čs. strana, pochopiteľne, ocitla vo veľmi nepríjemnej situácii. Tento teroristický čin, ktorý odsúdil celý civilizovaný svet, vyvolal veľkú vlnu súcitu a solidarity s pozostalými obetí a, pochopiteľne, aj obrovský záujem všetkých oznamovacích prostriedkov. Čs. strana pod tlakom udalostí celkom logicky prejavila ochotu podieľať sa prostredníctvom svojich expertov na objasňovaní príčin havárie, k čomu došlo už v januári 1989. Svojim britským partnerom pritom poskytla informácie týkajúce sa zisťovania výbušnín. Čs. predstavitelia však v tejto súvislosti alibisticky požadovali zaradiť do konečného prehlásenia konštatovanie, že neexistujú priame dôkazy o tom, že haváriu spôsobil Semtex. Britská strana s tým však nesúhlasila so zdôvodnením, že táto trhavina čs. výroby zostáva pravdepodobnou príčinou havárie, napriek tomu, že o tom neexistujú priame dôkazy. V súvislosti s informovaním o výsledkoch spoločnej technickej komisie však britská strana pred novinármi diplomaticky zdôraznila, že „*nikdy neobviňovala ČSSR z dodávok Semtexu teroristům a vysoce oceňuje spolupráci čs. expertů*“. Možno konštatovať, že čs. strana sa celkovo podľa očakávania snažila ovplyvniť priebeh vyšetrovania vo svoj prospech, čo sa jej však nie celkom podarilo.

Napriek tlaku verejnej mienky a oznamovacích prostriedkov ČSSR odmietalo zverejniť svojich dovtedajších odberateľov trhavyiny Semtex. V tejto súvislosti čs. FMZV zaujalo taktické stanovisko, keď vyhlásilo, že je ochotné zverejniť príjemcov plastických trhavin len za predpokladu, že tak urobia všetci ich dodávatelia, čo bolo prakticky vylúčené.⁵³

Vzájomné vzťahy komplikovali tiež líbyjskou stranou umelo vytvárané konzulárne problémy. Stále totiž pretrvával pomerne vysoký počet priestupkov a trestných činov líbyjských občanov v ČSSR. Ako reakcia na to boli v Líbyi pod rôznymi zámienkami uväznení niekoľkí čs. občania. Pomerne častou príčinou uväznenia čs. expertov bolo napríklad obvinenie z protilíbyjskej špionáže. Je však otázne, do akej miery išlo o vykonštruované obvinenia, keďže, ako dokazuje vyššie citovaná štúdia P. Žáčka, špionážna činnosť sa aj reálne vykonávala. Prepustenie takýchto osôb sa zväčša podmieňovalo omilostením líbyjských občanov v ČSSR.⁵⁴

Čs.-líbyjské vzťahy však nemožno vnímať bez širšieho zahranično-politického kontextu. V konečnom dôsledku svoju zahraničnú politiku musela koordinovať so ZSSR a orgánmi Varšavskej zmluvy. Tu sa treba zmieniť, že koncom 80. rokov ochladol politický dialóg aj

⁵² Toto prehlásenie malo pochádzať zo Saudskej Arábie.

⁵³ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ - Správa zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSĽA – 1. ZMNO do Líbye, príloha č. 5 – dodávky trhavyiny Semtex.

⁵⁴ Tamže, informačný materiál k ceste, časť čs.- líbyjské vzťahy, s. 2.

medzi Líbyou a ostatnými štátmi sovietskeho bloku. K príčinám postupného obmedzenia spolupráce s týmito krajinami patrili pochybnosti Kaddáfího o ich ochote podporiť Líbyu za každej situácie. Zo strany Líbye sa pod to podpísalo tiež nepochopenie vnútropolitických zmien v štátoch východného bloku, postupná demokratizácia, mierová iniciatíva a rozvíjanie dialógu so Západom, nadväzovanie vzťahov s Izraelom a pod. Obmedzovanie vojenskej spolupráce so socialistickými štátmi pritom líbyjskí predstavitelia oficiálne zdôvodňovali znižovaním početného stavu vojsk. Kaddáfí pritom presadzoval aj radikálne zníženie pôsobenia zahraničných špecialistov v krajine a obmedzenie finančných nákladov na ich činnosť. Navonok sa však spojenectvo s touto severoafrickou krajinou naďalej považovalo za strategické. Kaddáfí pritom vo vzťahu k jednotlivým štátom sovietskeho bloku robil diferencovanú zahraničnú politiku. Všeobecne totiž zvyhodňoval ZSSR pri plnení zmluvných dokumentov a kontraktov, včítane dohody o likvidácii sovietskych pohľadávok dodávkami ropy a „*v serióznom prístupe k SSSR na rozdiel od ostatných socialistických zemí*“. V určitom kontraste so stagnáciou líbyjských vzťahov ku krajinám sovietskeho bloku pritom bola jej snaha o prehĺbenie vzťahov s kapitalistickými krajinami. Tu treba zdôrazniť, že v Líbyi naďalej pôsobili aj vojenski experti z týchto krajín a prúdili sem od nich aj dodávky vojenského materiálu a techniky (napr. v líbyjskom letectve popri sovietskych a čs. strojoch prevládali tiež lietadlá a vrtuľníky francúzskej výroby). Vzájomné vzťahy však limitovala, okrem iného, líbyjská podpora medzinárodného terorizmu.⁵⁵

Napriek všetkým uvedeným skutočnostiam, ktoré výrazne naštrbili líbyjsko-československé vzťahy, vojenská pomoc tejto severoafrickej krajine zo strany ČSSR pokračovala aj v nasledujúcom období. Predsa len v posledných rokoch Líbya predstavovala najväčšieho odberateľa čs. špeciálneho materiálu. Pritom celkový prínos pre čs. ekonomiku za materiálne dodávky, ako aj technickú pomoc predstavoval do tej doby viac ako 1 miliardu US dolárov (približne 16 mld. Kčs vo voľnej mene).⁵⁶ S týmto konštatovaním sa uspokojili tak predstavitelia armády, ako aj samotné MZV. V jednej z jeho správ z augusta 1989 sa v tejto súvislosti konštatuje, že nehľadiac na uvedené skutočnosti, ČSSR si „*stále udržuje postavenie jedného z dôležitých politických a ekonomických partnerov Líbye*“.⁵⁷

Čs. stranu od ďalšej spolupráce neodradili ani ekonomické problémy Líbye, ale ani jej morálny rozmer, keďže množstvo čs. zbraní končilo v rukách Kaddáfíim podporovaných teroristov. Z čs. hľadiska bolo zároveň naďalej veľmi dôležité obnoviť s Líbyou vysokú úroveň politického dialógu dosiahnutú začiatkom 80. rokov. Politickou bázou pre rozvoj vzájomných vzťahov mala byť naďalej „*protiimperialistická orientácia líbyjskej zahraničnej politiky*“. Tento ideologický rozmer bol pritom od začiatku spolupráce forsírovaný aj čs. verejnosti prostredníctvom komunistickej propagandy. Rozmer ekonomickej spolupráce bol na verejnosti zahalený rúškom tajomstva.

Čo sa týka Kaddáfího podpory terorizmu, čs. vládne a stranícke kruhy sa v tomto smere utešovali presvedčením, že Líbya sa pokúša o postupné vymanenie sa z izolacionizmu, do ktorého sa ju snažila uzatvoriť Reaganova administratíva, ako aj o zrušenie reštriktívnej politiky Európskeho hospodárskeho spoločenstva. Podľa podkladov pre ministra národnej obrany líbyjskí predstavitelia začali už v roku 1988 zreálnovať svoje postoje k hlavným

⁵⁵ Tamže, charakteristika zahraniční politiky, s. 14.

⁵⁶ Tamže, Informácie o vzťahoch ve speciální oblasti s Libyí /stav k 1. 6. 1989/, s. 1.

⁵⁷ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – předsednictvo 1986 – 1989, zväzok P126/89, bod schůdže 16, správa k návrhu na vyslanie čs. vládnej delegácie, vedenej podpredsedom vlády ČSSR súdruhom K. Julišom, na oslavy štátneho sviatku Líbye – revolúcie 1. septembra.

medzinárodnopolitickým otázkam v znamení postupného obnovovania pozícií svojej krajiny v medzinárodnom spoločenstve. Najväčší podiel na čiastočnej reintegrácii Líbye mala zmena prístupu jej samotného vedenia. To síce naďalej sledovalo svoje pôvodne ciele, ale na ich presadzovanie používalo namiesto radikalizmu čoraz viac pragmatické metódy. Tento prístup prevládol aj vo vzťahu k ostatným africkým krajinám. Ako príklad sa v uvedenej analýze konštatuje, že v októbri 1988 boli obnovené diplomatické styky s Čadom, ktoré vystriedalo rok staré prímerie. Pragmatický prístup prevládol u Kaddáfího aj vo vzťahu k verejnej podpore terorizmu. Podľa jednej zo správ Zboru národnej bezpečnosti z júla 1989 dochádzalo v Líbyi „k organizačným opatrením, ktorými chce vůdce Líbye KADAFÍ oprostít Líbyi od dosavadní veřejně známé podpory teror. skupin PLO (Palestine Liberation Organization /palestinské hnutie odporu/ – pozn. I. B.), připravovaných v Líbyi“. V ďalšej časti správy sa konštatuje, že Kaddáfí sa snaží zbaviť „zprofanovaných forem podpory mezinár[odního] terorismu, vedením Líbye označovaného za progresivní revoluční hnutí“. Inými slovami, Kaddáfí sa rozhodol používať skryté, nepriame formy podpory terorizmu. Podpora rôznych teroristických buniek (zásobovanie zbraňami a materiálom, ich organizovanie, manipulovanie a riadenie atď.) mala v budúcnosti spĺňať prísne konšpiračné pravidlá, tak, aby sa Líbya nestala opäť terčom medzinárodnej kritiky a aby sa vymanila z medzinárodnej izolácie. Dokazuje to aj ďalšia časť správy: „Nehodlá se zbavit vlivu na tyto organizace a provádí or[ganizační] a mater[iální] opatření k možnosti další manipula-ce s nimi ve prospěch své politiky.“⁵⁸

Načrtnutý postoj čs. strany vo vzťahu k Líbyi bol s najväčšou pravdepodobnosťou výsledkom spoločného postupu koordinovaného na úrovni spoločných riadiacich orgánov krajín sovietskeho bloku. Tu možno konštatovať, že napriek určitému „oteplňovaniu“ vzťahov medzi Západom a Východom, krajiny sovietskeho bloku sa ani v tomto čase nevzdávali budovania svojho vplyvu v krajinách „tretieho sveta“ pri formovaní silného „protiimperialistického hnutia“. Aj keď, ako naznačuje už prípad Líbye, na možnosti spolupráce s „rozvojovými krajinami“ sa aj čs. predstavitelia už predsa len pozerali triezvejšími očami.

Čs. strana v súvislosti s vyššie naznačeným trendom počítala s postupným odbúravaním sankcií voči Líbyi⁵⁹, naopak, zo strany USA predpokladala zachovanie dovtedajšieho tvrdého kurzu⁶⁰: „Celkově lze pragmatictější přístup líbyjského vedení vítat, protože více

⁵⁸ ŽÁČEK, ref. 45, dokument 3, 4, s. 80-83.

⁵⁹ V januári 1989 pred odchodom prezidenta Reagana došlo z americkej strany k modifikácii sankcií proti Líbyi s cieľom uchrániť americký kapitál spoločností (pred ich znárodnením), ktoré tu do roku 1986 pôsobili. Naftovým spoločnostiam bolo povolené znovu začať podnikáť v Líbyi, previesť svoj kapitál na cudzie firmy, či predať ich aktíva. VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ - Správa zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSLA – I. ZMNO do Líbye, všeobecná politická a hospodárska situace Líbye březen 1989, s. 6.

⁶⁰ USA dokonca zvažovali opätovné bombardovanie Líbye, ktorú obviňovali z tajnej výroby chemických zbraní. Tieto skutočnosti si veľmi pozorne všimla aj čs. dobová tlač. Pozri napr. Obrana lidu, 24. 12. 1988, s. 7, Washington uvažuje o „preventívnom bombardovaní“. Od začiatku roka 1989 sa v tejto súvislosti živo diskutovalo o informáciách, že na výstavbe tejto fabriky sa podieľala jedna západonemecká firma. Škandál nadobudol obrovské rozmery potom, čo aj samotná spolková vláda priznala, že o veci mala určité informácie. Na pozadí týchto udalostí vznikol 4. 1. 1989 vojenský incident v Stredozemnom mori, keď dve americké stíhačky F – 14 Tomcat z lietadlovej lode USS J. Kennedy zostrelili dve líbyjské lietadlá MiG – 23. Svetová verejnosť sa obávala, že je to začiatok novej vojenskej akcie. Obrana lidu, 5. 1. 1989, s. 1-7; Kronika 20. storočia. Bratislava 2 000, s. 1301.

*odpovídá zájmům nového myšlení než dřívější radikalistická linie, vystavující Libyi, ale i ZSS (zemí socialistického společenství – pozn. I. B.) nebezpečí válečné konfrontace.*⁶¹ Možno konštatovať, že čs. strana sa s týmto vyjadrením uspokojila. Samotný fakt, že Kaddáfí podporoval terorizmus, čs. strane neprekážal, problémom nebol obsah, ale len forma, teda jeho otvorená podpora. Tá totiž mohla diskreditovať aj samotnú ČSSR (ako aj ďalšie štáty Varšavskej zmluvy), ako sa to stalo aj v súvislosti s atentátom na lietadlo Pan Am, bez ohľadu na fakt, že v tomto prípade sa líbyjská podpora teroristov v tom čase pohybovala „len“ v rovine podozrení. Možno tiež konštatovať, že pokračujúca podpora terorizmu zo strany Kaddáfího režimu v sofistikovanejšej podobe nebola pre čs. vedenie v tom čase prekážkou ďalšej vojenskej pomoci, v oficiálnych dokumentoch sa nijako neskloňoval ani jej morálny rozmer. Fakt, že Líbyi dovážali zbrane, ktorých časť sa potom logicky ocitla aj v rukách teroristov, sa jednoducho prehliadal. Orgány Spravodajskej správy Generálneho štábu, ako aj agenti SNB pritom nevedeli vylúčiť ani informácie, že v konšpiračnej sieti teroristickej organizácie Abú Nidála (terorista palestinského pôvodu – vrcholný predstaviteľ organizácie Revolučná rada al-Fatahu) podporovanej samotným Kaddáfím, boli aj arabskí študenti pôsobiaci v samotnej ČSSR.⁶²

Začiatkom roka 1989 v Líbyi naďalej pôsobilo približne 1 250 čs. civilných a vojenských expertov (stav k 1. januáru 1989).⁶³ Vojenských špecialistov z toho však bolo v júni 1989 len 166.⁶⁴ Tí pracovali v Strednej leteckej škole, v dopravnej sekcii, v závode pre generálne opravy lietadiel L-39, v dvoch delostreleckých skupinách, výrobnjej skupine a Strednej technickej škole (pozri tabuľku 5). Dňa 20. mája 1989 bol podpísaný kontrakt na činnosť čs. odborníkov v štyroch tankových skupinách s platnosťou od 1. júna 1989. Okrem toho sa počítalo s uzavretím kontraktu na účasť čs. odborníkov na Strednej chemickej škole v Tripolise a pripravoval sa tiež konkurz pre pedagógov Vojenskej akadémie Antonína Zápotocského (VAAZ) v Brne k pôsobeniu vo Vojenskej technickej akadémii v Tripolise.

V zariadeniach ČSĽA (VAAZ Brno, Vysoká vojenská letecká škola /VVLŠ/ SNP Košice, Vojenské letecké učilište /VLU/ Prešov, Letecké opravovne Trenčín) sa technická pomoc naďalej poskytovala formou vysokoškolského štúdia pilotov, letovodov, letovodov – operátorov veliteľských stanovišť, špecialistov v odboroch tankovom, automobilnom, výzbrojno-technickom, inžiniersko-leteckej služby, formou preškoloňovacích kurzov pilotov technikov, formou školenia opravárov leteckej a pozemnej techniky a formou postgraduálnej a vedeckej prípravy. K 1. júnu 1989 študovalo na VAAZ v Brne dovedna 132 líbyjských poslucháčov, z toho 86 na vysokoškolskom a postgraduálnom štúdiu (najmä odbor tankový a automobilný a výzbrojnotechnický), 45 v technických kurzoch a jeden vo vedeckej príprave. V zariadeniach vojenského letectva v tom čase neštudoval žiaden líbyjský príslušník (pozri tabuľku 4). Líbyjskej strane pritom boli v tom čase sprostredkované ďalšie ponuky pre 89 poslucháčov (postgraduálne a vysokoškolské štúdium, účelové kurzy).⁶⁵

⁶¹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ - Správa zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSĽA – 1. ZMNO do Líbye, všeobecná politická a hospodárska situace Líbye březen 1989.

⁶² ŽÁČEK, ref. 45, dokument 2, s. 79-80.

⁶³ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ - Správa zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSĽA – 1. ZMNO do Líbye, informačný materiál k ceste, časť čs. líbyjské vzťahy, s. 1.

⁶⁴ Tamže, s. 2.

⁶⁵ Tamže, Informace o vztazích ve speciální oblasti s Libyi /stav k 1. 6. 1989/, s. 3.

Napriek niekoľkoročnej intenzívnej technickej pomoci Líbyi nebola čs. strana ani v tom čase celkom spokojná s úrovňou bojaschopnosti líbyjských ozbrojených síl. Určitý pokrok dosiahnutý v organizácii bojovej prípravy a vycvičenia líbyjskej armády však oficiálne čs. dokumenty akceptovali, pričom konštatovali, že ide o mohutnú vojenskú silu na severe Afriky. Armáde však vyčítali nízky morálno-politický stav, ktorého príčinou bola „*nechuť príslušníkov armády k výkonu vojenskej služby, snaha vojaků a zejména veliteľského sboru využití výsadného postavení a materiálních výhod k osobnému obohacení a trvalý nedostatek technických kádřů nutných k údržbě a běžným opravám bojové techniky*“.⁶⁶

Uvedené faktory, samozrejme, sťažovali prácu čs. vojenských špecialistov, ale aj pedagógov vo vojenských zariadeniach ČSĽA.

Možno teda konštatovať, že napriek finančným problémom líbyjskej strany, ochladeniu vzájomného politického dialógu, spolupráca vo vojenskej oblasti medzi obidvoma štátmi pokračovala, aj keď v obmedzenom rozsahu. Spolupráca pritom s komplikáciami, ale predsa, napredovala aj pri výstavbe investičných celkov. Zatiaľ čo závod na generálne opravy lietadiel L-39 (projekt APRO – cena približne 150 mil. USD) už bol v tom čase odovzdaný líbyjskej strane, závod na výrobu náhradných dielov pre tanky (projekt TAS – cena približne 300 mil. USD) sa práve odovzdával. V nadväznosti na rozbeh výroby a opráv v oboch uvedených závodoch boli uzatvorené kontrakty na dodávky potrebných materiálov, náhradných dielov a na vyslanie dovedna 1 020 expertov (avšak prevažne z civilných rezortov). Líbyjská strana sa pritom zaviazala financovať túto pomoc naďalej prostredníctvom akreditívu, na rozdiel od dodávok vojenskej techniky realizovaných prostredníctvom úverov na základe vyššie spomenutej úverovej dohody z novembra 1984, respektíve jej zmeny z nasledujúceho roku. Svoje finančné záväzky však líbyjská strana neplnila, z toho dôvodu pracovalo v prvej polovici roku 1989 v obidvoch závodoch len 380 čs. špecialistov. Napriek uvedeným problémom Líbyjci mali naďalej záujem o výstavbu ďalších, už vyššie spomínaných investičných celkov: montážny závod pre samohybné kanónové húfnice DANA a bojové vozidlá pechoty BVP – 1 (projekt AVA) a opravovňu raketometov GRAD a samohybných kanónových húfnic DANA (projekt DAGRA). S výstavbou obidvoch závodov sa však nezačalo.

Svoje pravdepodobne zohrala nespoľahlivosť líbyjskej strany pri finančnom krytí projektu, ale v prípade raketometu GRAD a BVP aj fakt, že pre jeho realizáciu bol potrebný licenčný súhlas sovietskej strany.

V roku 1989 pokračovali tiež rokovania o zmenách navrhovaných líbyjskou stranou v pôvodnej dohode z novembra 1984, respektíve jej zmene č. 1. z novembra 1985. Ďalšie kolo rokovaní prebehlo v máji a za čs. stranu ho viedla Hlavná technická správa FMZO. Líbyjská strana pritom naďalej požadovala rozložiť splátky dlhu na 20 rokov a spracovať nový splátkový plán, ďalej znížiť nezaplatenú časť minulých aj budúcich dodávok (v rámci pripravovanej zmeny č. 2 doplnku) o 35 % a zahrnúť do Dohody aj projekt DAGRA (opravovňa raketometov GRAD a samohybných kanónových húfnic DANA). Čs. strana však podobné ústupky neakceptovala, súhlasila len so zľavou 2, 5 % v prípade, že líbyjská strana zrealizuje skorší plán splátok v predstihu. Čs. strana zároveň požiadala o podpis kontraktu pre dodanie špecialistov pre opravárenské tankové skupiny (realizované 20. mája 1989) a o odber zvyšných 74 kusov tankov T-72.⁶⁷ Vzhľadom na politické zmeny v ČSSR v novembri 1989 však už zmeny v úverovej dohode neboli dotiahnuté do konca.

⁶⁶ Tamže, 4. ozbrojené síly, s. 18.

⁶⁷ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ - Správa zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSĽA – 1. ZMNO do Líbye, Informace o vztazích ve speciální oblasti s Líbyi /stav k 1. 6. 1989/, s. 8.

Dôkazom postupnej normalizácie vzťahov s Líbyou bola zahraničná služobná cesta náčelníka generálneho štábu ČSĽA – 1. zástupcu ministra národnej obrany genplk. Miroslava Vaceka do Tripolisu, ktorá sa uskutočnila v dňoch 5. – 9. júna 1989. V praxi pritom šlo len o druhé oficiálne stretnutie po armádnej línii od roku 1985. Predstavitelia líbyjskej armády pritom boli na oficiálnych rokovaníach v ČSSR naposledy v auguste 1985. Tieto skutočnosti pritom ostro kontrastovali s intenzitou bilaterálnych stretnutí v predchádzajúcom období. Počas svojho pobytu genplk. Vacek spolu so svojim sprievodom navštívil Vojenskú akadémiu líbyjských ozbrojených síl a základňu líbyjského vojenského námorníctva v Tripolise, Letecký opravárenský závod lietadiel Aero L-39 v Tamanhinde, závod na výrobu náhradných dielov pre tanky a obrnené transportéry a ubytovací areál čs. vojenských odborníkov v Tadžure. Člen jeho sprievodu genmjr. Vladimír Muras sa okrem toho zúčastnil rokovania vo Vojenskej strednej leteckej škole v Tripolise. Rokovanie s čs. delegáciou viedol plk. Dakhil, zodpovedný za zásobovanie a nákupy líbyjských ozbrojených síl. Obidve strany pritom počas rokovania zdôraznili svoj záujem pokračovať v ďalšom rozvoji vojenskej spolupráce. Líbyjci prejavili záujem aj o ďalšie dodávky výzbroje, napriek ekonomickým problémom, ktoré plk. Dakhil pripustil. Otvorene pritom prejavil záujem o ďalšie tanky T – 72. Pripustil však, že táto spolupráca závisí od úpravy pôvodnej, vyššie viackrát spomínanej finančnej dohody z 26. novembra 1984 a jej doplnku z 24. novembra 1985. Na druhej strane líbyjská strana vyjadrila nespokojnosť s niektorými problémami pri uvedení do prevádzky leteckého opravárenského závodu na lietadlá L-39 (APRO), ako aj v závode na výrobu náhradných dielov pre tanky a obrnené transportéry TAS. Konkrétne sa sťažovala na nedodanie výrobných materiálov a nenaplnenie počtov čs. odborníkov. Podľa gen. Vacka však príčinou tohto problému bolo neplnenie líbyjských finančných záväzkov. Na druhej strane vzhľadom na stav, v akom sa nachádzala letecká technika čs. výroby (zo 131 lietadiel L-39 bolo v prevádzke len 37, ostatné čakali na generálne opravy) a obmedzené kapacity závodu APRO (30 kusov ročne), ponúkol líbyjskej strane možnosť prevedenia generálnych opráv časti lietadiel L-39 v Leteckých opravovniach v Trenčíne. Líbyjská strana v tejto súvislosti počas rokovania s genmjr. Murasom navrhovala zriadenie komisie čs. expertov, ktorá by posúdila stav všetkých 94 lietadiel L - 39 čakajúcich na opravy a stanovila nutnosť urýchlených generálnych opráv v každom jednom prípade, s čím čs. strana súhlasila.

Počas ďalšieho rokovania gen. Vacek svojich líbyjských partnerov tiež ubezpečil, že čs. strana je pripravená plniť dodávky výzbroje v súlade s požiadavkami ich krajiny. Otázky druhej úpravy spomínanej finančnej dohody však odkázal na rokovania po línii HTS – FMZO, ktorá už oznámila podmienky úpravy tejto dohody. Samozrejme, s touto odpoveďou líbyjská strana, logicky, nemohla byť spokojná.

Gen. Vacek sa stretol aj s hlavným veliteľom líbyjských ozbrojených síl brigádom Džabirom, s ktorým v úzkom kruhu (mimo oficiálny program) prerokoval možnosti ďalšej spolupráce pri modernizácii líbyjskej armády. Džabir pritom prejavil záujem o modernizáciu tanku T-55, BVP, ako aj T-72. Zároveň sa zaujímal o komplet rádiatechnického prieskumu KRTP – 86 Tamara⁶⁸ a tiež o modernizované lietadlo Aero L-39-MS. Zároveň požadoval urýchlenú dodávku náhradných dielov pre lietadlá L-39 a tanky T-55. O tejto otázke mal o niekoľko dní v ČSSR osobne rokovať plk. Dakhil.

⁶⁸ Predsedníctvo vlády ČSSR súhlasilo s vývozom staršieho kompletu rádiatechnického prieskumu KRTP - 81 Ramona (výrobok pardubickej Tesly), a to ešte pred Vackovou cestou, keďže súhlas na predaj dal aj hlavný odberateľ ZSSR. Z ČSSR bolo možné dodať 1 – 2 súpravy (z toho jednu pria-

Vacek prerokoval s Džabirom aj politické otázky včítane medzinárodno-politickej situácie. Veliteľ líbyjských ozbrojených síl pritom označil spojenectvo s ČSSR naďalej za strategické, čo potvrdzovalo snahu Líbye opätovne utužiť tak ekonomickú spoluprácu, ako aj politický dialóg medzi obidvoma krajinami. Vyzdvihol pritom najmä politické aspekty vzájomných vzťahov „*a dobré partnerství, které Libie potřebuje v období embarga ze strany některých kapitalistických států*“. Samotný Vacek pritom zdvorilostné frázy opätovoľ, pričom zaužívanými frázami ocenil protiimperialistickú politiku Líbye. Možno konštatovať, že táto časť programu mala skôr formálny charakter, deklarovaná snaha o oživenie politického dialógu nemohla prekryť problémy vo vzájomných vzťahoch, a to tak politického, ako aj ekonomického charakteru.⁶⁹

Opätovné oživenie politického dialógu však bolo aj vďaka návšteve náčelníka generálneho štábu v Líbyi očividné. Logickým vyústením tohto úsilia bolo prijatie pozvania zo strany čs. MZV na účasť čs. delegácie v Tripolise pri príležitosti osláv výročia líbyjskej revolúcie 1. septembra. Na čele čs. delegácie, ktorá sa týchto osláv zúčastnila po prvýkrát od roku 1986 bol podpredseda vlády Karel Juliš. V správe MZV k návrhu na jej vyslanie sa pritom okrem iného uvádza: „*Účasť čs. delegácie na oslavách líbyjského štátneho sviatku bude prejavom našej snahy o rozvoj politického dialógu medzi oboma krajinami, poskytne príležitosť k posúdeniu súčasného stavu vzájomných vzťahov a vytýčeniu ich ďalších perspektív, vrátane konkretizácie predstáv o spôsoboch úhrady čs. pohľadávok a odstraňovaní prekážok ďalšieho dynamického rozvoja vzájomne výhodnej spolupráce.*“ Čo sa týka Kaddáfího nepremysleného radikalizmu v zahraničnej politike, ten už podľa MZV nemal byť prekážkou. Dôkazom mal byť jeho zreteľný posun smerom k realistickým stanoviskám v zahraničnej politike a pristúpenie k určitej liberalizácii režimu. Ako príklad sa v správe uvádzala snaha o prekonanie rozporov medzi africkými krajinami, o normalizáciu vzťahov s Egyptom, obnovenie diplomatických vzťahov s Čadom atď. Návšteva čs. delegácie mala byť v tomto zmysle aj príležitosťou k aktívnemu pôsobeniu na líbyjské vedenie s cieľom „*ďalšieho zrealnenia jeho postoja k medzinárodným otázkam, v ktorých sa naše stanoviská odlišujú*“. Malo ísť o problematiku odzbrojenia, urovnania krízy na Blízkom východe. Zároveň líbyjská strana mala byť informovaná o procesoch prestavby, demokratizácie v ČSSR, mali jej byť objasnené posledné mierové iniciatívy socialistických krajín.⁷⁰ Treba zopakovať, že išlo o citlivé otázky, ktoré líbyjská strana neprijímala s prílišným uspokojením. V týchto procesoch totiž videla potenciálnu príčinu narastajúcich ideologických rozporov s krajinami sovietskeho bloku. Treba povedať, že obava z vnútropolitického vývoja v kra-

mo z ČSLA, kde by ju nahradila modernejšia KRTP-86 Tamara). Viac súprav nebolo možné dodať, keďže tento typ sa už nevyrábalo. Čo sa týka vývozu Tamary, stanovisko čs. strana mohla zaujať až po súhlase ZSSR, na ktorý sa čakalo. ČSSR totiž bolo zaviazané vyvážať tieto komplety do ZSSR a ďalších krajín Varšavskej zmluvy a bolo tiež viazané dokumentmi o spoločnom postupe štátov Varšavskej zmluvy pri vývoze do nesocialistických krajín. Dodávky sa však mali realizovať mimo rámec dohody z novembra 1984 a jej dvoch dodatkov. VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ - Správa zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSLA – 1. ZMNO do Líbye, Informace o vztazích ve speciální oblasti s Líbyi / stav k 1. 6. 1989/, s. 7.

⁶⁹ Tamže, Informačná správa pre ministra NO zo 16. 6. 1989.

⁷⁰ NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P126/89, bod schôdze 16, správa z 11. 8. 1989 k návrhu na vyslanie čs. vládnej delegácie, vedenej podpredsedom vlády ČSSR súdruhom K. Julišom, na oslavy štátneho sviatku Líbye – revolúcie 1. septembra.

jiných východného bloku bola z pohľadu Kaddáfího diktátorského režimu opodstatnená. Potvrdzujú to nasledujúce revolučné udalosti v medzinárodno-politickej sfére, ktorých dôsledkom bol pád totalitných komunistických režimov v strednej a východnej Európe, rozpad sovietskeho bloku, a zásadné demokratizačné zmeny v týchto krajinách (včítane ČSSR).

Politické zmeny v ČSSR pritom výrazne determinovali ďalší rozvoj zahranično-politických vzťahov s „rozvojovými“ krajinami, včítane Líbye. Samozrejme, v podmienkach novo sa tvoriaceho demokratického režimu, ktorého prvoradým zahraničnopolitickým cieľom bola integrácia do európskych a euroatlantických politických, ekonomických, vojenských a bezpečnostných štruktúr (predovšetkým do Európskej únie a NATO) bola akákoľvek ďalšia spolupráca s Líbyou založená na politickej báze neprijateľná. Spoločný nepriateľ v podobe svetového imperializmu už neexistoval. Problematická v tomto kontexte však bola aj ďalšia vojenská pomoc, najmä v podobe vývozu väčšieho množstva zbraní. Spojenie Kaddáfího s terorizmom by totiž Českú a Slovenskú Federatívnu Republiku (ČSFR – nový názov štátu od apríla 1990) v očiach jeho nových spojencov dokonale skompromitovalo. V konečnom dôsledku dlhodobejšia spolupráca s Líbyou, alebo podobnou rozvojovou krajinou, napr. pri dodávkach zbraní, bola nereálna aj v dôsledku postupnej konverzie vojenského priemyslu. Vojenská pomoc Líby v technickej oblasti však po novembrovej revolúcii sa neskončila zo dňa na deň, ako sa doteraz predpokladalo.⁷¹

Napriek tomu, že stav archívneho výskumu mi zatiaľ neumožňuje túto problematiku po novembri 1989 bližšie analyzovať, uvediem aspoň niekoľko údajov. Podľa informačnej správy pre ministra NO z 3. januára 1992 pôsobilo v Líbyi⁷² ešte stále 48 leteckých opravárov a jeden riadiaci orgán. Tým bola naďalej skupina pre koordináciu a zabezpečenie činnosti čs. vojenských odborníkov. Na jej čele pritom stál od júla 1990 až do roku 1991 genmjr. Jaromír Matula.⁷³ V ČSFR v tom čase stále študovalo 18 príslušníkov líbyjských ozbrojených síl. 15 z nich malo končiť štúdium 8. januára 1992. Pritom v tomto istom dokumente sa konštatuje, že Omnipol v súlade so spomínanou dohodou uzavrel v máji 1991 s Tripolisom kontrakt na vyslanie 667 čs. tankových opravárov. Do akej miery sa tento kontrakt stihol realizovať do rozpadu ČSFR a vzniku dvoch samostatných štátov, však zatiaľ zostáva otáznou. V konečnom dôsledku však ČSFR zostali po spolupráci s Líbyou, ale aj ďalšími podobnými „rozvojovými“ štátmi, dlhy v hodnote sto miliónov USD. Ani jeden z nástupníckych štátov už pravdepodobne z tohto dlhu nevidel ani korunu.

⁷¹ Porovnaj ZÍDEK, SIEBER, ref. 32, s. 217.

⁷² Podľa tohto dokumentu od roku 1981 do roku 1991 pôsobilo v Líbyi spolu asi 6 500 čs. odborníkov, sprevádzaných minimálne rovnakým počtom rodinných príslušníkov. V rovnakom čase študovalo v čs. vojenských zariadeniach 1 154 príslušníkov líbyjských ozbrojených síl. VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1992 – KM, šk. 1, čj. 35 022, informační zpráva pro ministra obrany ČSFR.

⁷³ MASKALÍK, A. *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918 – 1992*. Banská Bystrica 2012, s. 409.

Tabuľka 1: Úprava úverovej dohody z novembra 1984 v rokoch 1985 a 1989⁷⁴

predmet dodávky	dohoda z 26. 11. 1984			zmena č. 1 z 24. 11. 1985			návrh zmeny č. 2 z roku 1989		
	počet	termín dodávky	spolu USD v mil. a mld.	počet	termín dodávky	spolu USD v mil.	počet	termín dodávky	spolu USD v mil.
152 mm ShKH ⁷⁵ Dana	172	1986 – 89	140,868	40	1986	32,75	40	1986	32,760
122 mm RM ⁷⁶ GRAD	50	1985 – 86	10,71	50	1985 – 86	10,71	50	1985 – 86	10,710
122 mm náboj JROF	76000	1985 – 90	111,842	25600	1985 – 86	37,683	25600	1985 – 86	37,683.2
BVP-1	700	1985 – 88	201,39	50	1986	14,385	50	1986	14,385
systém riadenia palby KLADIVO	1900	1985 – 87	136,8	1900	1986 – 89	136,8			
tank T-72	300	1986 – 89	435	200	1986 – 89	290	154	1986 – 89	238,759
lietadlo L-410 ⁷⁷	6	1985 – 86	9,462	6	1985 – 86	9,462	6	1985 – 86	9,462
učebné pomôcky, zariadenie		1985 – 94	250		1985 – 95	143,199.8		1985 – 95	143,199.8
GO RM GRAD a ShKH DANA		1985 – 87	15		1986 – 89	15		1986 – 89	625
letecká škola MIZDAH		1985 – 88	150						
výstavba učilíšť		1985 – 87	9						
výcvik a technická pomoc		1985 – 91	60						
montážny závod pre BVP a ShKH DANA		1985 – 89	310		1986 – 90	150			
Dovedna			1,840,102			840			486,959

⁷⁴ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ - Správa zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSĽA – 1. ZMNO do Líbye, Informácie o vzťahoch ve speciální oblasti s Libyí / stav k 1. 6. 1989/, príloha č. 4.

⁷⁵ Samohybná kanónová húfnica.

⁷⁶ Raketomet.

⁷⁷ Let L-410 Turbolet – dopravné a transportné lietadlo určené pre regionálnu dopravu čs. výroby.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Tabuľka 2: Počty čs. vojenských odborníkov a ich rodinných príslušníkov v Líbyi (stav k 5. 12. 1987)⁷⁸

skupina	skutočný počet		dovedna osôb	dislokácia
	odborníci	rod. príslušníci		
Stredná technická škola obrnených vozidiel	28	34	62	Tripolis
tankové opravárenské skupiny	91	95	186	Tadžura Benghází Tobruk Joffra Sebha
delostrelecké opravárenské skupiny	39	28	67	Tripolis Homs
pozemná časť - spolu	158	157	315	
Stredná letecká škola				
- teoretická časť	24	34	58	Maytiga
- technická skupina	8	2	10	Maytiga
- 1. letecký školný pluk	18	5	23	Maytiga
2. letecký operačný pluk	15	11	26	Sirta
3. letecký operačný pluk	34	26	60	Brak
Dopravná sekcia L – 410	18	17	35	Maytiga
Letecký opravárenský závod L - 39	56	7	63	Tamanhint
letecká časť - spolu	173	102	275	
Riadiaca skupina	8	15	23	
Vojenská technická pomoc - spolu	339	274	613	

Tabuľka 3: Vybrané položky vojenskej techniky dodané do Líbye v 70. a 80. rokoch⁷⁹

122 mm raketomet GRAD	268 ks	1977 – 1986
152 mm ShKH DANA	72 ks	1983 – 1986
7, 62 mm samopal vz. 58	20 000 ks	1981
122 mm náboj JROF pre raketomet GRAD	112 000 ks	1979 – 1986
obrný transportér OT – 62 TOPAS	100 ks	1970 – 1971
BVP – 1	666 ks	1980 – 1986
tank T – 55 vrátane aplikácií	1 435 ks	1971 – 1981
tank T-72	80 ks	1986 – 1987
tankový motor V – 55	150 ks	1981 – 1984
motor UTD – 20 (pre BVP – 1)	95 ks	1981 – 1986
systém riadenia paľby tanku T - 55 KLADIVO	10 súprav	1983 – 1984
lietadlo L-39 ZO	180 ks	1978 – 1983
lietadlo L – 410 UVP	19 ks	1983 – 1986
cvičná kabína TL-39	4 ks	1970 – 1980
trenažér NKTL 29/39	2 ks	1979

⁷⁸ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1987 – KM, šk. 7, oficiálna priateľská návšteva delegácie ČSLA v Indii, Líbyi a Nigérii.

⁷⁹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1987 – KM, šk. 7, č.j. 030080, spolupráce s Líbyi ve speciální oblasti, s. 1-3.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Tabuľka 4: Počty školených líbyjských odborníkov v ČSSR (stav k 1. 6. 1989)⁸⁰

Por. č.	Druh školenia	Špecializácia	Počty odborníkov v špecializáciách celkom		Poznámka
1.	Vysokoškolské	tank. aut.	38	60	
		výzbrojná	22		
2.	Postgraduálne - vysokoškolské		26		z BSc. na MSc.
3.	Technické kurzy	ShKH DANA	23	45	
		RM Grad	22		
4.	Vedecká príprava	výzbrojná	1	1	
	Spolu ⁸¹		132		

Tabuľka 5: Počty a miesta pôsobenia čs. odborníkov v Líbyi (stav k 1. 6. 1989)⁸²

Por. čís.	Skupina	Miesto pôsobenia	Počet kontrahovaných osôb	Skutočný počet odborníkov	Poznámka
1.	Stredná letecká škola	Tripolis, Brak, Tadžura	71	69	od 1. 10. 1988 do 30. 9. 1989
2.	Dopravná sekcia L-410	Tripolis	21	21	od 1. 10. 1988 do 30. 9. 1989
3.	Delostrelecká skupina ShKH DANA, RM - GRAD	Tripolis	27	27	od 1. 10. 1988 do 30. 9. 1989
4.	Stredná technická škola	Tripolis	9	9	od 1. 10. 1988 do 30. 9. 1989
5.	Výrobná skupina	Tripolis	8	8	od 1. 1. 1989 do 31. 12. 1989
6.	Tankové skupiny	Bengházi, Hún Al Hisha, Tadžura			od 1. 6. 1989 do 31. 5. 1990 líbyjská strana zaist'ovala dopravu odborníkov
7.	Stredná chemická škola	Tadžura			pripravený kontrakt na vyslanie 8 odborníkov
8.	Vojenská technická škola	Tripolis			Líbyjci mali záujem o 11 odborníkov z VAAZ, organizoval sa konkurz
9.	Závod na generálne opravy lietadiel (APRO)	Tamathint	84	23	hradené zo starého kontraktu
10.	Skupina pre koordináciu a zabezpečenie činnosti čs. odborníkov	Tripolis	8	8	hradené prostredníctvom čs. strany
	Spolu čs. vojenských odborníkov		228	165	

⁸⁰ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ - Správa zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSĽA – 1. ZMNO do Líbye.

⁸¹ Všetci títo poslucháči boli školení vo VAAZ Brno.

⁸² VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1989 – GŠ – Správa zahraničných vzťahov, šk. 2 (tajné), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSĽA – 1. ZMNO do Líbye, príloha č. 3.

Tabuľka č. 6: Prehľad počtov zahraničných poslucháčov v zariadeniach ČSĽA od roku 1983⁸³

Zariadenie	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Vojenská lekárska akadémia Jána Evangelista Purkyně Hradec Králové	18	18	18	9	9	-
Vysoká vojenská letecká škola SNP Košice	123	32	20	115	227	113
Vojenská akadémia Antonína Zápotockého Brno	669	617	673	686	769	474
Letecké opravovne Trenčín		14	75	84	40	16
Vojenské letecké učilište Prešov	-	-	-	-	16	16
spolu	810	681	786	894	1061	619

Výskum predmetnej problematiky autor realizoval s podporou občianskeho združenia Pro Militaria Historica.

BAKA, I.: MILITÄRISCHE HILFE DER TSCHECHOSLOWAKEI FÜR LIBYEN IN DER ZWEITEN HÄLFTE DER 1980-ER JAHRE

In der ersten Hälfte der 1980er Jahre stellte Libyen aus der Sicht der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik den Hauptpartner bezüglich Export des militärischen Materials und der Militärtechnik und nicht zuletzt im Bereich der Gewährleistung der an die nichtsozialistischen „Entwicklungsländer“ geleisteten technischen Hilfe. Die ČSSR war nach der UdSSR der zweitgrößte Exporteur der militärischen Technik und des militärischen Materials in dieses nordafrikanische Land (wobei gleichzeitig ein beträchtlicher Teil der Waffenlieferungen nach Libyen aus den westeuropäischen Ländern geliefert wurde). Im Kontext des Kalten Krieges entwickelte sich diese Art von Zusammenarbeit auch weiterhin entsprechend der für alle Staaten des Warschauer Paktes geltenden Richtlinien der gemeinsamen Unterstützung der „nichtsozialistischen“ Länder der „Dritten Welt“ und des „Kampfes gegen den Weltimperialismus und Zionismus“.

Schon zu dieser Zeit kamen die sich vertiefenden ökonomischen Schwierigkeiten Libyens ganz klar zum Vorschein, die u. a. aus außenpolitischen (das amerikanische Embargo, die fallenden Öl-Preise an den Weltmärkten) und innenpolitischen Zusammenhängen resultierten. Seit 1984 waren diese Schwierigkeiten auch in der praktischen Ebene allgegenwärtig, und zwar in allen Bereichen der gemeinsamen militärischen Zusammenarbeit. Jedoch auch die Probleme und Komplikationen in der politischen Ebene der bilateralen Beziehungen wurden immer deutlicher. Die vom Gaddafi-Regime in den Ländern des sozialistischen Lagers errungenen Sympathien erhielten nämlich einen starken Rückschlag, unter anderem auch wegen der Unberechenbarkeit der libyschen Führers und seiner unverständlichen und unrealistischen Haltungen zu den wichtigen Fragen der internationalen Politik, der von ihm geleisteten Hilfe an die internationalen Terrororganisationen. Durch die extremistischen Haltungen und politischen Abenteuer der Gaddafi-Führung vertiefte sich zunehmend die Kluft zwischen Libyen und den politischen Interessen der Sowjetblocks, darüber hinaus komplizierte es den politischen Dialog mit dem Westen und verschärfte die politische Lage im Nahen Osten.

⁸³ VÚA – SA MO Praha, f. MNO 1991 – GŠ - Správa zahraničných vzťahov, šk. 5 (obyč.), rozbor hospodárení za rok 1988, s. 38; rozbor hospodárení za rok 1987, s. 43.

Man kann feststellen, dass sich die militärische Zusammenarbeit zwischen Libyen und der ČSSR in der zweiten Hälfte der 1980-er Jahre immer mehr einengte. Die evidente Absicht der libyschen Führung um die Verschiebung der Verhandlungen betreffend Schuldenszahlungen an die Tschechoslowakei führte zusätzlich zur Verkühlung der Atmosphäre im gegenseitigen politischen Dialog. Man kann selbstverständlich davon ausgehen, dass sich im Verhalten der ČSSR gegenüber das Gaddafi-Regime die Haltung des ganzen Sowjet-Blocks widerspiegelte. In der Sowjetunion kam es nämlich seit dem Antritt Gorbatschows zu einer Umwertung der Strategie des Engagements in den Ländern der „Dritten Welt“. Wie sich die Umwertung der politischen Strategie in den konkreten Anweisungen an die jeweiligen Mitgliedsstaaten des Warschauer Paktes niederschlug, bleibt bis jetzt unbekannt. Jedenfalls, die größten Risse in den gegenseitigen politischen und ökonomischen Beziehungen zwischen der ČSSR und Libyen kamen 1988 zum Vorschein. Sie verschärfen sich vor allem im Zusammenhang mit dem terroristischen Angriff auf das Flugzeug der Pan Am-Linie, das im Dezember 1988 in Lockerbie abstürzte. Infolge der Ermittlungen informierten die britischen Massenmedien, dass die mutmaßliche Ursache des Absturzes des Flugzeugs die Explosion des in der Tschechoslowakei hergestellten Sprengstoffes „Semtex“ lag. In diesem Zusammenhang scheuten die Libyer nicht vor der Drohung an die tschechoslowakische Führung zurück, sie würden die bisherigen Beziehungen völlig abbrechen, sollte die ČSSR die Liste der Länder veröffentlichen, an die sie in der Vergangenheit das Sprengstoff lieferte. Nach außen hin wurde jedoch das Bündnis mit diesem nordafrikanischen Land von der ČSSR bis November 1989 als „strategisch“ bezeichnet. Dabei bezifferte sich der (zumindest theoretische) Gesamtertrag für die tschechoslowakische Wirtschaft für die materiellen Lieferungen und die technische Hilfe bis zu diesem Zeitpunkt auf mehr als 1 Milliarde US-Dollar (umgerechnet 16 Mld. Tschechoslowakische Kronen in der „freien Währung“). Die politischen Umwälzungsprozesse in der Tschechoslowakei haben die weitere Entwicklung der außenpolitischen Beziehungen des Landes mit den „Entwicklungsländern“ – Libyen inbegriffen, entscheidend beeinflusst. Aus der sich des sich gestaltenden demokratischen Regimes, der sich die Integration in die europäischen und Euro-Atlantischen politischen, ökonomischen und militärischen Strukturen als vorrangige Aufgabe stellte, war eine weitere Zusammenarbeit mit Libyen auf der politischen Basis völlig ausgeschlossen.

Im Endeffekt war eine langfristige Zusammenarbeit mit Libyen unrealistisch, und das nicht nur infolge der politischen Situation, sondern auch wegen der Konversion der Militärindustrie. Militärische Hilfe an Libyen im technischen Bereich kam jedoch nach November 1989 nicht sofort zum Stillstand, wie ursprünglich von der neuen politischen Führung der Tschechoslowakei angenommen.

KUBÁNSKA KRÍZA V ROKU 1962

MICHAL ŠTEFANSKÝ

ŠTEFANSKÝ, M.: Cuban crisis in 1962. *Vojenská história* 4, 16, 2012, pp 48-61, Bratislava. The author in his study focuses on mapping out the position of the Soviet Union vis-à-vis the United States, the escalation of their mutual conflict, which threatened to grow into nuclear warfare between the superpowers. The author examines this event from the viewpoint of how its course and outcome impacted upon the “shifts” in the Czechoslovak Army. The study’s merits are not to be seen only in the facts and the circumstances surrounding the “Caribbean Crisis” as documented by history, but, above all, in the author’s archival studies, this mainly in two dimensions. Firstly, the emergence, the course and the end of the crisis. The crisis broke out with the Soviet deployment of missiles to Cuba and ended in their disassembly. The deployment was approved by the Cuban leadership, but its resolution was reached without the participation of Cuba. As a result, the relations between Cuba and the Soviet Union, as well as with Czechoslovakia, were considerably reduced after 1962. Secondly, the Czechoslovak-Cuban relations, especially from the viewpoint of economic aid to Cuba and Czechoslovak arms exports after the accession of F. Castro to power. The Cuban crisis had a great impact on Czechoslovakia, especially in the military and economic field. The Czechoslovak Army was in the state of combat readiness. The crisis required exceptional financial expenditures and, according to the author, was the only reason for recession at the beginning of the 1960s. *Military History. Cuba. Cuban crisis and relations with Czechoslovakia. 1962.*

Kríza na jeseň 1962 vznikla po odhalení rozmiestšovania sovietskych rakiet stredného doletu na Kube. Svet sa ocitol na pokraji jadrovej vojny medzi dvoma supervelmocami a ich spojencami. Podľa sovietskeho lídra N. S. Chruščova rakety na Kube mali odstrašiť USA od prekvapivej vojenskej akcie proti Castrovej vláde.

N. S. Chruščov vykonával v Sovietskom zväze dve najvyššie funkcie. V rokoch 1953 – 1964 bol prvým tajomníkom ústredného výboru komunistickej strany a predsedom rady ministrov (predsedom vlády) v rokoch 1958 – 1964. Vo vnútornej politike predložil nespočetné množstvo návrhov – reforiem stranického a štátneho aparátu a riadenia hospodárstva. Známym sa stal, okrem iného, presadzovaním pestovania kukurice. Chruščovovská interpretácia predchádzajúcej doby sa zakladala na pripísaní „zločineckej politiky“ L. Berijovi a Stalinovi. Systémové chyby sovietskeho režimu v Chruščovovom výklade sa nepripúšťali. V zahraničnej politike Chruščov predkladal neočakávané a avanturistické návrhy a rozhodnutia so zámerom dosiahnuť rýchly a rozhodujúci úspech v politickovojskej a hospodárskej konfrontácii so Západom, najmä s USA. Korene Kubánskej krízy vo vojenskej oblasti pramenili z precenenia vojenskej strategickej sily ZSSR nad USA koncom 50.

rokov. Prvotný sovietsky náskok s balistickou raketou, ktorá do vesmíru vyniesla družicu roku 1957, americká strana rýchlo vyrovnala a začiatkom 60. rokov už mala prevahu. Tento nepomer sa Chruščov pokúsil vyrovnat' rozmiestnením rakiet stredného doletu na Kube. Rakety s doletom 2 000 – 4 500 km, ktoré tam mali byť rozmiestnené, by mohli zasiahnuť juhovýchod a východ USA, kde sa nachádzajú veľké priemyselné a administratívne centrá. Rakety stredného doletu s jadrovými hlavicami mali nahradiť nedostatok sovietskych medzikontinentálnych rakiet. Po neúspešnej invázii proticastrovských síl v apríli 1961 v Zátokke sviň¹ na Kube sa Moskva domnievala, že USA vtrhnú na Kubu. V čase pred Kubánskou krízou Chruščov v úzkom kruhu hovoril, že rakety na Kube „budú ježkom v amerických nohaviciach“. V tejto súvislosti sa pred ministrom obrany ZSSR R. Malinovským mal vyjadriť nasledovne: „Rodione Jakovleviči, čo keby sme strýčkovi Samovi hodili ježka do nohavíc?“² Inak povedané, rakety mali vyjadrovať stav amerického znepokojenia. Rakety na Kube mali byť aj všeliekom, ktorý vylieči vnútorné problémy a prekryje veľké hospodárske ťažkosti v zásobovaní a zvyšovaní cien bežných potrieb.

Na Kube malo byť rozmiestnených 36 rakiet stredného doletu okolo 2 000 km, 42 odpaľovacích zariadení a 24 rakiet dlhšieho doletu nad 4 000 km s 16 odpaľovacími zariadeniami. Na ochranu vzdušného priestoru Kuby bolo určených 42 stíhačiek MIG-21, desiatky odpaľovacích rámp pre taktické rakety a pluk bombardovacích lietadiel JAK-28, ktoré mohli niesť jadrové bomby.

Sovietske vedenie v prístupe ku Kube spočiatku volilo opatrný prístup. Od víťazstva F. Castra po jeho vstupe do Havany v januári 1959 verbálne podporovalo Castrov režim, potom nasledovalo nadviazanie obchodných kontaktov a diplomatických stykov. Až potom poskytlo politickú, hospodársku a vojenskú podporu. Sovietska podpora rástla priamo úmerne tomu, ako eskalovalo napätie vo vzťahoch Kuby a USA. V máji 1960 ZSSR a Kuba nadviazali diplomatické styky. Znárodnenie rafinérskych spoločností USA na Kube v júli 1960 malo za následok protiopatrenia v podobe skrátenia dovozu kubánskeho cukru do USA. Odmietnuté množstvo vyváženého kubánskeho cukru odkúpil Sovietsky zväz, a tým otvorene podporil kubánsky režim. N. S. Chruščov kubánskych predstaviteľov ubezpečil, že v prípade vojenského napadnutia ZSSR poskytne Kube potrebnú pomoc. Napäté kubánsko-americké vzťahy vyústili na začiatku roku 1961 do prerušenia diplomatických stykov, pričom zastupiteľský úrad ČSSR vo Washingtone zastupoval Kubu v diplomatických vzťahoch. Vylodenie okolo tisíc proticastrovských odporcov v Zátokke sviň na Playa Girón a Playa Larga na Kube 17. apríla 1961 poskytlo F. Castrovi príležitosť, aby ďalej rozvinul vzťahy v hospodárskej a vojenskej oblasti so ZSSR a ČSSR.

Československo malo diplomatické a obchodné vzťahy s Kubou už v medzivojnovom období, po vojne boli obnovené a trvali až do roku 1948. Na Kubu vyvážalo sklo, papier, slad, textil, výrobky zo železa a dovážalo tabak, bavlnu, kožu. Spomedzi všetkých štátov sovietskeho bloku vrátane ZSSR Československo malo v minulosti najrozvinatejšie vzťahy nielen s Kubou, ale aj s ďalšími štátmi Latinskej Ameriky. Len niekoľko dní potom, čo Kubu uznal Sovietsky zväz, uznalo ju aj Československo v roku 1959, a vo februári 1960 politbyro ÚV KSČ schválilo zriadenie čs. veľvyslanectva v Havane. Obchodné styky s Ku-

¹ Víťazstvo v Zátokke sviň dosiahli Kubanci aj zásluhou informácií, ktoré Moskva získala od guatemalských komunistov, ktoré cez Mexiko odovzdala Kube niekoľko dní pred inváziou. Pozri FURSENKO, A. A. Problémy izučenia Kubinského krízisa. In *Cholodnaja vojna 1945 – 1963*. Moskva 2003, s. 585.

² TAUBMAN, W. *Chruščov člověk a jeho doba*. Praha : BB/art, 2005, s. 536.

bou v minulosti predurčili Československo na to, aby bolo „predĺženou rukou“ prenikania ZSSR do krajiny „pod americkými oknami“. Nákup čs. zbraní sa do roku 1960 uskutočňoval prostredníctvom tretích krajín. V júni 1960 bola v Havane podpísaná československo-kubánska hospodárska a vojenská zmluva o dodávkach čs. špeciálneho materiálu (zbraní). Výrazom rozširovania vzájomných kontaktov boli návštevy kubánskych predstaviteľov v Československu, napríklad Raúla Castra, Ernesta Guevaru, stretnutie prezidenta A. Novotného s F. Castrom v New Yorku pri príležitosti Valného zhromaždenia OSN a iné. Všetky tieto stretnutia boli príležitosťami na rokovania o úveroch a ďalších formách pomoci Kube.

V súvislosti s otvorením výstavy *Československo – krajina priateľov v Havane* v júni 1961 Kubu navštívila čs. vládna delegácia, ktorú viedol podpredseda vlády a predseda Slovenskej národnej rady Rudolf Strechaj, jej členmi boli minister všeobecného strojárstva K. Poláček, námestníci ministra ťažkého strojárstva a zahraničného obchodu. Zloženie delegácie nasvedčovalo, že cieľom boli obchodné rokovania, respektíve československá pomoc Kube v oblasti strojárstva. Zo správy, ktorú predložili Politickému byru ÚV KSČ po skončení návštevy, sa dozvedáme o niektorých skutočnostiach života na Kube. Napríklad, že americké embargo spôsobilo veľký nedostatok surovín, z tohto dôvodu bolo okolo 200 000 nezamestnaných a mnohé závody neboli v prevádzke. Kuba aj na začiatku 60. rokov trpela veľkou negramotnosťou, ktorú sa usiloval riešiť štátny výbor na odstránenie analfabetizmu. Na jej likvidáciu sa pripravovalo v osobitných strediskách niekoľko tisíc učiteľov. Nedostatok surovín a vysoká negramotnosť v značnej miere obmedzovali možnosti čs. pomoci. Čs. delegácia počas návštevy navrhla výstavbu automobilového závodu. Od tohto návrhu ustúpila vzhľadom na nedostatok kádrov a navrhla výrobu motocyklov, montovanie nákladných áut a výrobu traktorov. Ale ani táto výroba sa nerozbehla, lebo na jar roku 1961 sa musela Kuba brániť invázii zo Spojených štátov a na jeseň 1962 vznikla kríza v súvislosti s rozmiestnením sovietskych rakiet stredného doletu.

Výsledkom čs. vládnej návštevy na Kube bolo poskytnutie pomoci, ktorá pozostávala z dodávok špeciálneho materiálu (zbraní) na Kubu, o čom bol podpísaný protokol. Ďalej Československo poskytlo Kube úver 40 mil. USD ako hospodársku pomoc na výstavbu elektrární a priemyselných závodov. Počas návštevy jej čs. delegácia odovzdala ako dar autobus s röntgenovou súpravou v hodnote 317 000 Kčs.³

Približne o rok neskôr, 18. októbra 1962, Politické byro ÚV KSČ prerokovalo správu o hospodárskej pomoci Kube vrátane dodávok špeciálneho materiálu. Schôdza politbyra súhlasila so začatím rokovania o úprave platobných podmienok za dodávky špeciálneho materiálu (zbraní) Kube v predchádzajúcom období (1960 – 1961) v hodnote 32,9 mil. Kčs a navrhla ich odpustiť. Tiež navrhla odpustiť platby za technickú pomoc vo výške 6,75 mil. Kčs a napokon aj splátky špeciálnych materiálov (zbraní) sovietskeho pôvodu vyrobených v ČSSR vo výške 46,5 mil. Kčs. Politbyro navrhlo, aby ČSSR poskytla Kube úver vo výške 288 mil. Kčs na 20 rokov a dodávky špeciálnych materiálov (zbraní). Kuba sa zaviazala splácať pôžičku dodávkami cukru (215 000 ton) a farebnými kovmi.⁴

³ NA, f. ÚV KSČ 02/2, sv. 313, a. j. 398, b.7. Pobyt čs. vládnej delegácie na Kube v dňoch 3. – 19. 6. 1961.

⁴ Tamže, sv. 367, a. j. 467, b.4. Správa o čs. hospodárskej pomoci Kube z 18. 10. 1962.

Úvahy o rozmiestnení sovietskych rakiet na Kube sa začali na jar 1962 v úzkom kruhu medzi Chruščovom, ministrom obrany Malinovským, A. Mikojanom a S. Birjuzovom (veliteľom strategických raketových vojsk ZSSR). Koncom mája sovietska delegácia prezentovaná ako skupina poľnohospodárskych odborníkov v zložení maršal Birjuzov, Š. Rašidov (člen sov. politbyra a prvý tajomník ÚV KS Uzbekistanu) a Alexejev-Šitov (zástupca tlačovej agentúry) navštívila Kubu. Najprv sa stretla s Fidelom a Raúлом Castrom a potom aj s komandantom Ernestom Guevarom, prezidentom Dorticosom a náčelníkom generálneho štábu Hernadesom, s ktorými rokovali o rozmiestnení sovietskych rakiet na Kube. Kubánski predstavitelia vyslovili súhlas s vyslaním expedičného zboru a rozmiestnením rakiet. Koncom júna 1962 bola podpísaná sovietsko-kubánska dohoda, ktorú parafovali maršal Malinovskij a Raúl Castro.

Prípravy na vyslanie expedičného zboru a rozmiestnenie sovietskych rakiet sa začali po návrate sovietskej delegácie z Kuby koncom mája 1962. Začala sa príprava operácie „*Anadzyr*“, čo bolo krycie označenie dopravy a rozmiestnenia sovietskych vojsk na Kube, jadrom ktorých boli pluky rakiet stredného doletu, zariadenia na ich odpaľovanie, ďalej raketové pluky s mobilnou základňou, technická podpora na dovoz hlavíc z bunkrov k raketám. Na ochranu mali slúžiť protiletadlové pluky, vrtuľníkový pluk, letka MiG-21, letka bombardérov IL-28 a ďalšie sily. Vyslané jednotky podliehali výlučne sovietskej vláde. Za veliteľa expedičných síl bol menovaný generál ZSSR Issa Plijev, ktorý v čase druhej svetovej vojny velil jazdeckej jednotke a podieľal sa na oslobodení Slovenska. V júni 1962 generál I. Plijev ako veliteľ severokaukazského vojenského okruhu vydal rozkazy na potlačenie sociálnych nepokojov v Novočerkasku. Počas nepokojov na námestí Novočerkaska zastrelili 23 mladých ľudí a 87 zranili.⁵ Expedičný zbor, ktorému velil I. Plijev, mal 50 874 vojakov a bol dopravovaný na lodiach, s krytím, že lode prevážajú poľnohospodárske stroje. Vojaci boli umiestnení v podpalubí a von mohli iba v noci.

V auguste 1962 sa v kubánskych prístavoch objavili sovietske jednotky a v polovici októbra už boli namontované odpaľovacie zariadenia pri San Cristobale. Ale ani v tomto období sa odpaľovacie zariadenia nekompletizovali s jadrovými hlavicami, lebo sa pod prísnu kontrolou uskladňovali osobitne. Doprava loďami cez Atlantický oceán sa maskovala ako doprava poľnohospodárskych strojov. Ale inštaláciu odpaľovacích zariadení sa nepodarilo utajiť. Americké výzvedné lietadlo U-2 ich objavilo pri San Cristobale skôr, než boli všetky nainštalované. 16. októbra americká spravodajská služba CIA oficiálne informovala prezidenta J. F. Kennedyho a vládu USA o fotografiách získaných špiónážnym lietadlom. Týmto momentom sa začala kríza s nedozernými možnými dôsledkami jadrovej vojny. Prítomnosť sovietskych rakiet s jadrovými hlavicami na Kube považovala americká strana za ohrozenie svojej bezpečnosti.

Výzvedné lietadlá U-2 fotografovali územie Kuby už predtým, ako objavili sovietske rakety a sovietska strana pravdepodobne o tom vedela. Z fotografií, ktoré urobil pilot F. G. Powers, zostreleného U-2 nad územím Sovietskeho zväzu Chruščov usudzoval, že podobné fotografie existujú aj o Kube. Rakety sa nedali utajiť ani pri doprave do sovietskych prístavov a pri vykladaní a montáži na Kube. V tejto súvislosti nie je celkom jasné, prečo sovietska strana reagovala oneskorene.

⁵ TAUBMAN, Wiliam. *Chruščov. Človek a jeho doba*. Praha : BB Art, 2005, s. 516. Nepokoje v Novočerkasku a ďalších ruských mestách vznikli v dôsledku zvýšenia cien potravín zhruba o 25 percent od 1. júna 1962 a zvýšenia pracovných noriem v priemyselných závodoch.

Rozmiestňovanie sovietskych rakiet na Kube bolo prevapením pre americkú stranu, pretože v septembri 1962 sovietsky veľvyslanec v USA Anatolij Dobrynin amerických predstaviteľov ubezpečoval, že na Kube nebudú žiadne sovietske rakety. N. S. Chruščov osobne i verejne ubezpečoval J. Kennedyho, že niečo podobné sa nestane. Od 16. októbra, keď prezident Kennedy od CIA dostal fotografie o raketách, nepretržite zasadal Excomm (Výkonný výbor Rady národnej bezpečnosti), ktorého členmi boli najbližší prezidentovi pracovníci. V Excomm-e existovali dva rozdielne názory na riešenie krízy, a to blokádou a vojenským úderom s argumentom, že blokáda neodstráni ani nezabráni v pokračovaní prác na kompletizovaní rakiet, ktoré v priebehu týždňa mohli byť pripravené na odpálenie. 17. októbra prezidenta Kennedyho navštívil sovietsky minister zahraničných vecí A. Gromyko, a ten prezidenta ubezpečoval, že dodávané zbrane Kube majú defenzívny charakter a nemôžu byť hrozbou pre USA. Stalo sa tak v čase, keď Kennedy mal v rukách nezvratné dôkazy o prítomnosti rakiet. Až 20. októbra prezident USA rozhodol o blokáde (karanténe), a túto skutočnosť oznámil v televízii svojim občanom. Opatrenia na odvrátenie hrozby pozostávali z nasledovných amerických požiadaviek a bezprostredných krokov: vrátenie sovietskych lodí prevážajúcich rakety zo vzdialenosti 800 a neskôr 500 míľ od Kuby, vyhlásenie pohotovosti amerických ozbrojených síl, vrátane na Guantanamo – americkej základne na Kube, odpálenie rakety z Kuby na územie USA sa malo považovať za útok ZSSR proti USA, zvolanie rokovania Organizácie amerických štátov a mimoriadneho zasadania Bezpečnostnej rady OSN so žiadosťou o demontáž sovietskych rakiet z Kuby, výzvy N. Chruščovovi, aby zastavil a eliminoval nezodpovedné a provokatívne ohrozenie svetového mieru a stiahol rakety.⁶ Súhlas s blokádou potvrdili všetky štáty Organizácie amerických štátov a poprední politici západnej Európy. Na zasadaní Bezpečnostnej rady OSN 23. októbra americký veľvyslanec pri OSN verejne konfrontoval sovietskeho veľvyslancu Valeriana Zorina o dôkazoch sovietskych rakiet na Kube, prítomnosť ktorých popieral. Nepríjemná situácia pre sovietskeho diplomata nastala potom, keď americký veľvyslanec pri OSN Adlai Stevenson odovzdal generálnemu tajomníkovi OSN U Thantovi fotografie s raketami na Kube. Úsilím Kennedyho a zástancov blokády (karantény) bolo predísť nukleárnej katastrofe a dať Chruščovovi priestor, aby mohol vycúvať z nepríjemnej situácie. Aj z tohto dôvodu americká strana používala termín karanténa namiesto vojenského výrazu blokáda.

Eskalácia napätia nastala potom, keď prezident Kennedy oznámil americkej a svetovej verejnosti karanténu (blokádu) Kuby, ktorá vstúpila do platnosti 24. októbra. Súbežne s tým minister obrany McNamara spustil mechanizmus bojovej pohotovosti americkej armády. Začalo sa premiestňovanie amerických pozemných elitných jednotiek do blízkosti Kuby. V Karibskom mori sa sústreďovalo mohutné americké loďstvo. Strategické letectvo USA začalo krúžiť nad Atlantikom s nosičmi jadrových zbraní. Ponorky s raketami Polaris a ďalšími balistickými raketami sa pohybovali v severnom Atlantiku. Do bojovej pohotovosti bola uvedená 6. americká flotila v Stredozemnom mori a 7. flotila v Pacifiku.

Kubánske vojská obkľúčili americkú základňu Guantanamo. Do pohotovosti boli uvedené vojská Varšavskej zmluvy. Sovietske politbyro permanentne zasadalo a prijímalo vyhlásenia pre verejnosť. Najvyššia bojová pohotovosť s uvedením strategických zbraní vytvorila situáciu, že aj najmenšie nedorozumenie alebo konflikt mohli vyústiť do jad-

⁶ MICHÁLEK, S. Karibská raketová kríza, 13 dní, ktoré /naozaj/ otriasli svetom. In *História*, roč. 5, 2005, č. 6, s. 13.

rovej vojny. Karanténu vyhlásenú prezidentom USA sovietska propaganda a propaganda v štátoch sovietskeho bloku vysvetľovala ako úsilie USA ponížiť Sovietsky zväz a zákaz nepokračovať v plavbe do kubánskych prístavov a ako dôkaz toho zostať na širom mori Atlantického oceánu. Pritom podstata krízy, dôvody, prečo vznikla, boli utajené. Sovietska propaganda sa usilovala vzbudiť dojem, že osudové rozhodnutie o obrane Kuby bolo prijaté na žiadosť Kuby. Pravdou bolo, že F. Castro súhlasil s rozmiestnením rakiet na svojom území, ale nemal žiadny vplyv na riešenie krízy, ktorá vznikla.

O prítomnosti sovietskych rakiet na Kube bola informovaná len úzka časť sovietskeho vedenia, a to členovia politbyra ÚV KSSZ a vybraní armádni činitelia (minister obrany maršal Malinovskij, veliteľ raketových vojsk maršal Birjuzov a niektorí ďalší priamo zainteresovaní na operácii Anadyr). Ale o raketách nevedel sovietsky veľvyslanec v USA Dobrynin a zástupca pri OSN Zorin. Keď sa otázka prítomnosti sovietskych rakiet prerokovávala na pôde OSN, sovietsky veľvyslanec pri OSN Zorin ich prítomnosť vehementne poprel.

Na ďalší vývoj udalostí mala rozhodujúci vplyv tajná diplomacia v podobe výmeny listov medzi J. Kennedym a N. Chruščovom. Okrem toho sovietsky rozviedčík G. Bolšakov sprostredkoval výmenu názorov medzi Chruščovom a Kennedym cez tajný kanál. Hlavný kontakt udržiaval G. Bolšakov s ministrom spravodlivosti a bratom prezidenta Robertom Kennedym.⁷ Prostredníctvom tajnej korešpondencie a tajného kanála obe strany zvažovali svoj ďalší postup, pretože možná jadrová vojna vyľakala Kennedyho i Chruščova. Hľadali cesty ústupu a kompromisov, ktoré napokon našli v tom, že Chruščov súhlasil s demontážou sovietskych rakiet na Kube pod kontrolou OSN a americká strana sa zaviazala, že zruší karanténu, nenapadne Kubu a stiahne svoje rakety z Turecka. 29. októbra dal maršal Malinovskij rozkaz demontovať rakety stredného doletu. Až 2. novembra A. Mikojan informoval F. Castra o tajnom sovietsko-americkom dialógu prostredníctvom výmeny listov. Stiahnutie rakiet bezprostredne oslavovala Moskva ako triumf „pokoja a múdrosti“ N. Chruščova, ktorý zachránil svet pred nukleárnou katastrofou.

Do tajných kontaktov medzi USA a ZSSR vstúpil aj rezident sovietskej rozviedky KGB A. S. Feklisov. Počas stretnutia Feklisova s americkým novinárom televízie ABC J. Skalim sa dohodli informovať Chruščova o tom, že americká strana je ochotná pristúpiť na kompromis za podmienok demontáže a stiahnutia sovietskych rakiet z Kuby pod dozorom OSN, súhlasí s podmienkou odvolania americkej blokády Kuby a záväzkom, že USA nenapadne Kubu.⁸ Feklisov informoval Skaliho, že v prípade napadnutia Kuby môže ZSSR naviesť odvetný úder na Západný Berlín. Táto informácia postúpená Kennedymu údajne zohrala dôležitú úlohu v prijatí sovietskeho návrhu.⁹

Ale s odstupom času aj bývalí sovietski generáli a diplomati vyjadrili nespokojnosť s riešením Kubánskej krízy, najmä s tým, že Chruščov tajne rozmiestnil rakety na Kube a potom pod americkým tlakom súhlasil s ich demontážou, čo sa posudzovalo (sov. diplomacia a generáli – pozn. M. Š.) ako pokorenie ZSSR a hrubá chyba sovietskeho lídra.¹⁰

„Epochálne alebo historické“ návrhy Chruščova spočívajúce v tom, že „imperialistom nemožno poskytnúť oddych v boji za víťazstvo komunizmu,“ tak často vyslovované v čase

⁷ FURSENKO, ref. 1, s. 594.

⁸ Neizvestnoje o rozvjazke Karibskogo krizisa. In *Vojenno-istoričeskij žurnal*, 1990, č. 10, s. 37.

⁹ Tamže.

¹⁰ ISRAELJAN, Viktor. *Na frontoch cholodnoj vojny. Zapisky sovskego posla*. Moskva : Mir, 2003, s. 83.

vlády N. Chruščova, nemali nádej na úspech, lebo vychádzali z nesprávneho hodnotenia situácie a protivníka. Tento aspekt sa plne vzťahuje na Chruščovove návrhy riešiť nemeckú otázku postavením Západného Berlína, a najmä vyvolanie Kubánskej krízy. Sovietske rakety na Kube nijako nemohli prispieť k ozdraveniu medzinárodnej situácie po Berlínskej kríze v auguste 1961. V tejto súvislosti možno vysloviť domnienku, že Berlínska a Kubánska kríza majú súvislosť v tom, že Chruščov po neúspechu podpísať mierovú zmluvu s Nemeckom sa usiloval získať uznanie a podporu doma rozmiestnením rakiet stredného doletu na Kube. Touto akciou zrejme chcel zakryť aj veľké sociálne problémy, nespokojnosť obyvateľov so zvyšovaním cien potravín a zvýšením pracovných noriem v polovici roka 1962.

Kubánska kríza mala svoj vplyv na Československo a jeho armádu. Vyhlásenie bojovej pohotovosti ČSLA sa uskutočnilo v noci z 22. na 23. októbra 1962 vyhlásením tretieho stupňa pohotovosti. Počas neho boli overené opatrenia, ktoré mali prípravný a preverujúci charakter bez toho, aby boli premiestňované vojská. Nasledujúci deň, tzn. 23. októbra, bola pohotovosť znížená na druhý stupeň v súvislosti s opatreniami spojeného velenia armád Varšavskej zmluvy. Pohotovosť druhého stupňa obsahovala opatrenia na ministerstve národnej obrany, v štáboch 1. a 4. armády a 2. vojenského okruhu, vo zväzkoch, útvaroch a vojenských správach boli preverované opatrenia na uvedenie do bojovej pohotovosti v kasárňach s tým, že vojaci z povolania neopúšťali svoje byty v čase mimo služby. Ďalej sa preverovalo bojové rozdelenie pri bojovom poplachu, mobilizácii s pripravenosťou bojovej techniky a odvozom materiálu.¹¹

V rámci pohotovosti druhého stupňa boli zdvojené dozorné služby na ministerstve obrany, vo zväzkoch a útvaroch. Preverovalo sa rýchle aktivovanie vojenskej radiačnej služby. Rádiotechnické jednotky zaujali postavenie na štátnej hranici. U predsunutých jednotiek pohraničných zväzkov 1. a 4. armády bol vyhlásený bojový poplach bez výjazdu z kasární. Do bojovej pohotovosti boli uvedené predsunuté skupiny zväzkov a útvarov letectva tak, aby boli pripravené na presun na určené mierové letiská. Bojový poplach bez výjazdu z kasární bol vyhlásený vo všetkých jednotkách a útvaroch, ktoré zabezpečovali ministerstvo národnej obrany. V určených posádkach boli aktivovaní pozorovatelia vzdušného priestoru, jednotky chemického a radiačného prieskumu. Generálny štáb ČSLA preveril všetky druhy technického spojenia. Vo všetkých zväzkoch a útvaroch sa uskutočnila kontrola stavu hlavných druhov vojenskej techniky s tým, aby boli dokončené rozpracované opravy a technika zaradená k bojovým jednotkám.¹² 23. októbra 1962 o 15.00 h bol pre 1. armádu vyhlásený bojový poplach. V rámci neho bola 13. tanková divízia v priebehu dvoch nocí presunutá do výcvikového priestoru Doupov, kde sa uskutočňovala bojová príprava. K 4. armáde bol v rámci bojového poplachu presunutý do priestoru Deštná 9. motostrelecký pluk, 6. delostrelecký oddiel, 4. tanková divízia a 4. technické opravovne, kde sa uskutočňovala bojová príprava. V 7. armáde protivzdušnej obrany štátu mali v pohotovosti druhého stupňa po jednej letke všetky stíhacie letecké pluky. Do bojovej pohotovosti v priestore Starej Boleslavi bolo uvedených 190 bojaskopných rakiet. V 10. leteckej armáde boli do pohotovosti druhého stupňa uvedené tri stíhacie letky a v každom pluku letectva všetkých druhov bola v pohotovosti tretieho stupňa jedna letka. V generálnom štábe boli pripravení styční dôstojníci s dopravnými prostriedkami na doručenie operačnej dokumentácie.¹³

¹¹ VHA, f. Vojenská komisia obrany ÚV KSČ (VKO), šk. 6. Správa o opatreniach prevedených v ČS-
EA 23. a 25. 10. 1962, ktorú predložil minister obrany B. Lomský Vojenskej komisii obrany ÚV KSČ.
VKO na zasadaní 25. 10. 1962 schválila celý rad opatrení v armáde a národnom hospodárstve.

¹² Tamže.

¹³ Tamže.

ČSĽA bola počas Kubánskej krízy doplňovaná na plánované mierové počty z radov dôstojníkov a vojakov v zálohe. Podľa plánu mierových počtov chýbalo 5 013 dôstojníkov a 5 114 práporčíkov. Vojaci, ktorí splnili základnú vojenskú službu, boli koncom septembra 1962 prepustení do zálohy, okrem tých, ktorí sa zúčastnili spojeneckého cvičenia v septembri a do zálohy boli prepustení po jeho skončení začiatkom októbra. Vzhľadom na to, že časť vojakov prvého ročníka nebola ešte vycvičená, bolo potrebné povolať 8 321 vojakov do funkcií špecialistov. Na zvýšenie bojovej pohotovosti v niektorých útvaroch a zväzkoch existoval plán povolania zo zálohy 46 465 vojakov na doplnenie na vojnový stav. Okrem toho bolo potrebné z národného hospodárstva odobrať 10 086 vozidiel.¹⁴ Z uvedeného počtu plán predpokladal späťne povolať pre 1. a 4. armádu 6 594 nedávno prepustených vojakov 2. ročníka, ďalších 17 564 zo zálohy a 3 047 vozidiel. Pre 2. vojenský okruh povolať zo záloh 4 033 osôb a 958 vozidiel. 10. letecká armáda potrebovala späťne povolať 1 149 vojakov 2. ročníka, 13 047 vojakov zo zálohy a 2 885 vozidiel. Pre útvary ČSĽA, vyčlenené do československého frontu v rámci Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy, sa plánovalo pre 13 útvarov späťne povolať z 2. ročníka 578 vojakov, zo záloh 11 821 vojakov a 3 226 vozidiel. Plán predpokladal spolu povolať (pre 1. a 4. armádu 2. VO, útvary čs. frontu) 8 321 prepustených vojakov 2. ročníka, 46 465 vojakov zo zálohy a z národného hospodárstva odobrať 10 086 vozidiel. V prípade ďalšieho zostrovania medzinárodnej situácie prezident republiky mohol podľa branného zákona do mimoriadnej služby povolať na dobu nevyhnutnú sedem ročníkov zo zálohy a tiež motorové vozidlá. Predpokladané plány povolania vojakov zo zálohy neboli naplnené. Od 17. septembra 1962 bolo na šesťtyždňové cvičenie povolaných 5 485 vojakov, ktorých vystriedal ďalší turnus v rovnakom počte od 28. októbra 1962. Časť plánovaného počtu bola nahradená žiakmi posledných ročníkov vojenských učilíšť a z krátkodobých kurzov v súhrnnom počte 1 196 osôb.¹⁵

Pohotovosť tretieho a druhého stupňa zvýšila pripravenosť ČSĽA plniť bojové úlohy. Realizácia opatrení znamenala, že po vyhlásení bojového poplachu by vojská pozemných síl do dvoch hodín dosiahli priestor rozptýlenia a letectvo by do troch hodín zaujalo operačnú zostavu.

Vojenská komisia ÚV KSČ odsúhlasila okrem povolania vojakov na vojenské cvičenie v septembri – októbri 1962 a plánov povolania ďalších vojakov, ktorí mali naplniť mierové počty ČSĽA aj ďalšie úlohy, ktoré súviseli s prípravou na vojenský konflikt, a to: doplňovať štátne hmotné rezervy a štátne mobilizačné rezervy na predpísané normy; zakázať pôžičky zo skladov pohonných hmôt, mazadiel, uhlia a farebných kovov. Pre bojovú techniku ČSĽA mali odvetvia hospodárstva prednostne dodávať pneumatiky a náhradné diely. Vo východoslovenskom prekladiskovom priestore mali prednosť vojenské dodávky zo Sovietskeho zväzu. V skladoch benzínu a nafty v Šlapánove a Třemošnej sa naplňali sudy pre potreby armády. Vojenská komisia obrany ÚV KSČ uložila predsedovi vlády V. Širokému, aby zabezpečil zastavenie uverejňovania meteorologických správ v tlači, rozhlase a televízii. Minister poľnohospodárstva, lesného a vodného hospodárstva mal pripraviť vypustenie priehrad na vltavskej a vážskej vodnej kaskáde.¹⁶ Letecká doprava do kapitalistických štátov bola zastavená a lietadlá čs. aerolínií boli odovzdané ČSĽA. Súčasťou príprav na vojnový konflikt boli opatrenia civilnej ochrany, aby sa prostriedky protichemickej ochrany dostali všetkým obyvateľom. V transfúzyčných stanicích štátnej zdravotnej správy sa začali

¹⁴ Tamže.

¹⁵ Tamže.

¹⁶ S vypustením priehrad Lipno, Orlik, Slapy na minimálnu hladinu sa počítalo už počas Berlínskej krízy v roku 1961. Vypustenie priehrad vážskej kaskády dokumenty z roku 1961 neuvádzali.

prípravy na zvýšený odber krvi. Zvýšenie bojovej pohotovosti ČSĽA vyhlásené ministrom obrany a schválené vojenskou komisiou obrany ÚV KSČ uznesením 25. októbra 1962 bolo zrušené 27. novembra 1962. Hlavný veliteľ spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy maršal A. Grečko nariadil odvolať všetky opatrenia bojovej pohotovosti súvisiace s Kubánskou krízou. Minister národnej obrany armádny generál B. Lomský o odvolaní informoval prezidenta republiky A. Novotného s výnimkou, ktorá sa dotýkala veľkoskladu pohonných hmôt v Šlapánove a Třemošnej, kde začali plniť sudy pre potreby armády. Z plánovaného počtu 10 000 sudov bolo v novembri naplnených 4 900. Minister odporučil ponechať naplnené sudy do jari nasledujúceho roka a potom rozhodnúť v závislosti od vývoja medzinárodnej situácie.¹⁷

O tom, aká bola situácia v armáde v prvých kritických dňoch Kubánskej krízy po vyhlásení pohotovosti a prijatí mimoriadnych opatrení, poskytujú určitý obraz situačné správy pre prvého tajomníka ÚV KSČ a prezidenta republiky A. Novotného. V prvej takejto správe z 25. októbra sa uvádzalo, že ministerstvo národnej obrany a štáby armád začali komplexné kontroly podriadených armád naplánované na dva dni. Na MNO sa uskutočnili prípravy rýchleho naloženia a vyvezenia dokumentácie a materiálov. V jednotkách 1., 4. armády a 2. vojenského okruhu (2. VO) sa uskutočňoval výcvik bojového zladenia a stmelenia jednotiek.

Vojaci, ktorí nastúpili na vykonanie základnej vojenskej služby 1. októbra, v čase krízy absolvovali ostré streľby a uskutočňoval sa zrýchlený výcvik šoférov, aby o niekoľko dní zložili vojenskú prísahu a mohli vykonávať strážnu službu a iné povinnosti. Vojská 4. a 13. tankovej divízie boli po železnici prepravované s technikou do určených priestorov (Deštná a Doupov). V priebehu 24. októbra sa v jednotkách uskutočnili besedy, verejné schôdze a mítingy, z ktorých odosielali rezolúcie adresované veľvyslanectvu Kuby v Prahe, ÚV KSČ, Hlavnej politickej správe a OSN vyjadrujúce protesty proti agresívnym akciám USA na jednej strane a odhodlanie vzorne plniť všetky úlohy na strane druhej. Sympatie ku Kube vyjadrovali rôznym spôsobom, napríklad 49. motostrelecký pluk žiadal, aby bol názov rozšírený na 49. motostrelecký pluk československo-kubánskeho priateľstva. Vyskytli sa žiadosti jednotlivcov o dobrovoľnú vojenskú službu na Kube (na zhromaždení pracujúcich Automobilových závodov, národný podnik Mladá Boleslav). Názory vojakov zľahčujúce situáciu (že opatrenia sú zbytočné) a negatívne názory (Kuba je ďaleko), získané agentúrnym spôsobom vojenskou kontrarozvedkou, boli odovzdané Hlavnej politickej správe a politickým správam armád, aby urobili nápravu.¹⁸

Obsahom informačnej správy pre prezidenta republiky z 26. októbra bol stručný obsah opatrení v štátoch NATO o bojovej pripravenosti armád a niektorých vnúropolitických rozhodnutiach, ktoré mali nasvedčovať o pripravách na vojnu. V ČSĽA a vojskách ministerstva vnútra intenzívne pokračoval výcvik nováčikov a napĺňanie úloh vyplývajúcich z druhého stupňa pohotovosti. Do pohotovostného systému protivzdušnej obrany bol zaradený nadzvukový MiG-21S na prepady vzdušných cieľov. Boli pripravené sklady pre príjem 500 kusov sovietskych rakiet RS-2. Na bojové použitie bolo pripravených 16 palebných oddielov špeciálnych útvarov (raketových). Ministerstvo národnej obrany prerokovalo s ministrom poľnohospodárstva, lesného a vodného hospodárstva zníženie obsahu vodných nádrží na vltavskej a vážskej kaskáde a zníženie množstva vody o 50 mil. m³ na priehrade Slapy.

¹⁷ VHA, f. MNO, sekr. Min. 1962, šk. 13. List ministra obrany B. Lomského prezidentovi A. Novotnému.

¹⁸ NA, NA Praha f. Kancelár 1. tajomníka ÚV KSČ A. Novotného II., šk. 124. Informácia pre súdruhu Novotného z 25. 10. 1962.

Morálny a politický stav ČSLA sa hodnotil ako výborný. Jednotlivci z radov vojakov sa hlásili na pomoc Kube. Podľa predloženej sa informácie nesprávne názory vyskytli len zriedkavo. Novým momentom, ktorý hlásili všetky zložky, boli zvýšené nákupy potravín vo všetkých krajoch, a to najmä vo väčších mestách. Táto informácia bola spojená s požiadavkou zaviesť občiansku kontrolu v predajniach, ktorá by zabránila zvýšeným nákupom. Nákupnej horúčke podľahli aj „*súдруžky na ministerstve vnútra*“. Neprimerané nákupy neobišli ani armádu. Verejná bezpečnosť zadržala majora armády, ktorý viezol tri vrecia múky.¹⁹ V nákupných horúčkach sa prejavila nedôvera voči politike KSCČ. Tento jav nebol nový, lebo nákupná horúčka sprevádzala aj Berlínsku krízu rok predtým.

V druhej informatívnej správe s dátumom 26. októbra 1962 sa uvádzalo, že rozhlasová stanica *Hlas Ameriky* začala vysielanie prostredníctvom 52 staníc do východnej Európy, aby šírla pravdu o americkej blokáde Kuby, v rámci ktorého bola denne aj polhodinová relácia v českom jazyku.

Situácia v armáde sa hodnotila vysoko pozitívne. V rámci druhého stupňa pohotovosti sa doplňovali mobilizačné dokumenty pre prípad znovupovolania zo zálohy vojakov 2. ročníka, prepustených do civilu začiatkom októbra. Informácia pozitívne hodnotila skutočnosť, že mnohí vojaci v zálohe hlásili na okresných vojenských správach evidenčné zmeny, aby boli v prípade potreby dosiahnuteľní.

V spoločnosti naďalej pretrvávali zvýšené nákupy potravín, čo sa prejavilo aj v menších mestách a dedinách. Boli vykupované konzervy všetkých druhov, cukor, múka, olej, soľ, ryža, kakao, čokoláda, mydlo a pracie prášky. V dôsledku toho vznikli problémy so zásobovaním. Národné výbory prijímali nariadenia na zamedzenie a zmiernenie nepriaznivého stavu. Napríklad obchodná komisia národného výboru v Prahe navrhla obmedziť predaj na jednu osobu nasledovne: 1 kg mäsa, ½ kg masti, 1 kg cukru, 1 kg ryže, ¼ masla, 1 kg mydla a ½ kg údenín. Niektoré národné výbory prijali ešte tvrdšie opatrenia, ktorými nariadili nedoplňovať zásoby tovarom tam, kde bol tovar vykupený, alebo boli vyčerpané fondy na mesiac október.²⁰

V poslednej informatívnej správe pre A. Novotného z 28. októbra sa konštatuje, že vo vojensko-politickej oblasti sa neudiali podstatné zmeny. Hoci sa obe strany už dohodli na kompromise, ktorý spočíval v demontáži sovietskych rakiet na Kube a záväzku USA, že nenapadnú Kubu a stiahnu svoje rakety z Turecka. Tieto skutočnosti neboli známe čs. štátnej bezpečnosti, ktorá pripravovala informácie pod značkou Blutka. Informácia v duchu predchádzajúcich správ vykresľovala eskaláciu príprav v európskych štátoch NATO a USA s určitým náznakom, že medzi vojakmi kolujú správy o dohode dvoch superveľmocí.

Keďže prítomnosť sovietskych vojsk s raketami na Kube bola prísne utajovaná v štátoch sovietskeho bloku, nepravdivá bola informácia pochádzajúca z generálneho štábu ČSLA o zostrení amerického špionážneho lietadla U-2 protiletectkovou obranou Kuby.

Situácia v ČSLA bola vykresľovaná naďalej ako veľmi dobrá. Porušenie disciplíny jednotlivcov bolo potrestané. Počúvanie rádia Slobodná Európa v politickovychovnej miestnosti 4. tankovej divízie bolo nahlásené veliteľovi a náčelníkovi politickej správy armády.

Nákupná horúčka pokračovala ďalej a mali sa na nej podieľať aj osoby diplomatických zastupiteľstiev. V informácii sa uvádza Malá strana v Prahe, kde sa nachádzajú viaceré veľ-

¹⁹ NA, f. Kancelář, A. Novotného II., šk. 124. Informácia pre súdruhu Novotného z 25. 10. 1962.

²⁰ Tamže. Informácia pre súdruhu Novotného z 25. 10. 1962. Informácia nie je totožná s predchádzajúcou.

vyslanectvá. V Západočeskom kraji sa pociťoval nedostatok základných potravín (múky, soli, cukru, masla) a občania autami cestovali na nákupy po okresoch. Zvýšené nákupy sa preniesli do predajní v blízkosti autobusových a železničných staníc, kde nakupovali občania z vidieka.²¹

Ako bola ČSLA pripravená na prípadný vojnový konflikt? Odpovedať na túto otázku nie je jednoduché, pretože treba analyzovať niekoľko dôležitých ukazovateľov. Dobové správy vyhodnocujúce situáciu uvádzajú vysokú úroveň morálno-politickej disciplíny armády ako celku. ČSLA v roku 1962 mala mladý dôstojnícky zbor s priemerným vekom 33,7 roka, z ktorého bola viac ako tretina mladšia ako 30 rokov. Oddanosť politike KSČ dokumentovalo vysoké percento dôstojníkov v KSČ. Takmer tri štvrtiny (73,9 %) boli členmi KSČ a mali robotnícko-roľnícky pôvod. Dôstojnícky zbor bol prevažne český a len jedna pätina (19,1 %) bola slovenskej národnosti. Polovici dôstojníkov chýbalo stredoškolské a vyššie vzdelanie.²²

Pri hodnotení stavu bojovej pohotovosti treba posudzovať aj ďalšie kritériá. Morálno-politický stav armády počas Kubánskej krízy bol vysoko hodnotený. Menej pozitívne bol hodnotený stav za obdobie celého roku 1962. Úroveň sa znižovala vysokým počtom mimoriadnych udalostí, súdnych a disciplinárnych priestupkov a neplnením funkčných povinností hlavne najmladšími funkcionármi a veliteľmi.

K 1. augustu 1962 boli funkcie dôstojníkov z povolania v ČSLA obsadené na 87, 6 % plánovaného stavu v mierovom období a miesta práporčikov na 67, 5 % plánovaných miest. Podľa dobových hodnotení stav obsadenia funkcií dôstojníkmi zabezpečoval plnenie úloh. Velitelia a štáby boli schopné do 30 minút vyvieť vojská z posádok a letectvo do dvoch hodín zaujať pozície. Odrazenie vzdušného útoku znižovala zastaraná spojovacia a rádiolokačná technika. Vo výzbroji protivzdušnej obrany štátu boli staré klasické zbrane, s ktorými by bolo možné len ťažko odraziť útoky z malých výšok a z výšok nad 14 000 m, teda súdobých prostriedkov, ktoré nepriateľ používal. Velitelia a štáby mali skúsenosti z riadenia bojovej činnosti vojsk, ale nedokázali by ich plne prakticky uplatniť v časovej tiesni. Bojová a dopravná technika bola na mierové počty ČSLA zabezpečená na 90 – 95 %. Tankmi boli zabezpečené všetky zväzky a útvary. V 2. vojenskom okruhu disponovali tankmi T-34 a samohybnými delami (SD-100). Tankové a motostrelecké zväzky 1. a 4. armády boli vyzbrojené tankmi T-54. Mnoho nedostatkov existovalo v rámci technického stavu tankovej a automobilovej techniky. Vojskám chýbali obrnené transportéry, ktoré nahradili nákladnými autami. Potreba vrtuľníkov bola zabezpečená len na 45 %. Účinnosť letectva znižovali nízke počty a zastaranosť niektorých typov lietadiel. Napriek uvedeným nedostatkom bola ČSLA schopná plniť stanovené úlohy. Takto hodnotil minister národnej obrany B. Lomský situáciu v októbri 1962. Rozbor bojovej pohotovosti špeciálnych prostriedkov ČSLA ukázal, že raketové útvary (ťažká delostrelecká brigáda, samostatné delostrelecké oddiely a delostrelecká základňa) mali byť postavené už v septembri 1962. Pre neplnenie stavebných prác boli navrhnuté nové termíny dosiahnutia bojovej pohotovosti v roku 1963.²³

Orgány ministerstva národnej obrany v roku 1962 uskutočnili aj kontroly mobilizačných príprav v priemyselných závodoch. Kontrolovali pripravenosť zabezpečovať výrobu vojenskej techniky v prípade mimoriadnych opatrení. Kontrola ukázala veľa nedostatkov, najmä

²¹ NA, f. Kancelár, A. Novotného II., šk. 124. Informácia pre súdruhu Novotného z 28. 10. 1962.

²² VHA, f. VKO ÚV KSČ, šk. 6. Vyhodnotenie stavu bojovej pohotovosti čs. ľudovej armády.

²³ Správa ministra obrany B. Lomského pre VKO ÚV KSČ.

v dodávkach munície pre T-54, vo výrobe obrnených transportérov TOPAS, pancieroviek, 30mm protiletadlových kanónov, prídavných nádrží pre bojové lietadlá, munície pre ručné zbrane, rádiostanice, dozimetrické prístroje a iné. Kontrola odhalila stav, že v prípade mimoriadnych situácií by nebolo zabezpečenie výroby vojenskej techniky komplexné.²⁴

Pohotovosť 3. a 2. stupňa počas Kubánskej krízy bola po jej skončení vyhodnocovaná rôznymi zložkami MNO a velenia ČSĽA. Operačná správa generálneho štábu ČSĽA vo svojej správe uviedla aj viaceré nedostatky, osobitne si všimla malú súčinnosť rôznych zložiek pripravujúcich návrhy pre Vojenskú komisiu ÚV KSČ, ktorá mala komplexne posudzovať situáciu a prijímať dôležité rozhodnutia. V správe sa uvádzalo že „*príprava uznesení na zvýšenie obranyschopnosti potvrdila ťažkopádnosť aparátu a neúnosný štýl*“. Ukázala sa potreba, aby „*návrhy pre (VKO) pripravovali spoločne funkcionári MNO, Ministerstvo vnútra, Ministerstvo dopravy a spojov a chemického priemyslu*“.²⁵ Nedostatočnú súčinnosť a informovanosť operačná správa odporúčala zlepšiť okrem spomenutých orgánov spolupracou s ďalšími, a to s 11. oddelením ÚV KSČ (branno-bezpečnostným) a Štátnou plánovacou komisiou. V prípade štátneho územia v čase mimoriadnych situácií sa prejavili nedostatky známe už z minulosti. Išlo o nedostatočné materiálne zabezpečenie posilových a zvláštnych jednotiek, zabezpečenie potrubnej dopravy pohonných hmôt, pomalé prekladanie vojenských transportov zo Sovietskeho zväzu vo východoslovenskom prekladisku a nízke stavy štátnych hmotných zásob a štátnych mobilizačných zásob. Okrem toho operačná správa uvádzala aj ďalšie kontrolné úlohy na úseku organizácie práce, velenia a riadenia, informačnej činnosti, úlohy teritoriálneho operačného oddelenia a problémy s pohotovosťou 11. dielne a 3. skladu.

Vývolanie Kubánskej krízy sledovalo strategické zámery Sovietskeho zväzu. Naliehavé problémy Kuby ostali mimo pozornosť sovietskej politiky v priebehu riešenia krízy. Sovietsky predstaviteľ Mikojan až po skončení krízy informoval kubánske vedenie (F. Castro, E. Guevara, Darticos) o tajnej korešpondencii medzi J. F. Kennedym a N. S. Chruščovom a o hlavnom obsahu dohody – stiahnutí sovietskych rakiet z Kuby a americkej záväzku, že USA nenapadnú Kubu. Nevyriešené ostali ďalšie naliehavé otázky: nebola zrušená hospodárska blokáda Kuby, nezastavili sa podvratné akcie proti Kube z územia USA, nebola zrušená americká základňa Guantanamo a USA naďalej nerešpektovali suverenitu Kuby.

Riešenie krízy v októbri 1962, ktorá vznikla v dôsledku rozmiestnenia sovietskych rakiet na Kube, narušilo dôveru Kuby k ZSSR, ale aj Československu, ktoré bezvýhradne podporovalo sovietsku politiku. Nedôvera Kuby voči prípadnej angažovanosti sovietskeho bloku na obranu poznačila kubánsko-sovietske a kubánsko-československé vzťahy v nasledujúcich rokoch. Prejavom ochladenia vzťahov s Kubou bola značná redukcia vzájomných návštev politikov. Kuba sa viac orientovala na kontakty s Čínou a ďalšími krajinami tretieho sveta. Krajiny sovietskeho bloku mali určité výhrady ku kubánskej „vývozu“ revolúcie do krajín, kde prebiehal národnooslobodzovací boj.

Na ochladenie československo-kubánskych vzťahov po jesennej kríze roku 1962 mali nepochybne aj ekonomické faktory. Výdatná hospodárska pomoc Kube zo strany Československa v rokoch 1960 – 1961 prostredníctvom dodávok zbraní, poskytovaním úverov,

²⁴ VHA, f. VKO ÚV KSČ, š. 6. Správa o výsledkoch kontroly mobilizačných príprav uskutočnených v priemyselných závodoch na zabezpečenie výroby vojenskej techniky v prípade mimoriadnych opatrení.

²⁵ VHA, f. GŠ/OS (Operačná správa), 1962, š. 301. Vyhodnotenie práce operačného oddelenia GŠ počas zvýšenej pohotovosti v októbri 1962 – v dobe ohrozenia Kuby.

splácanie ktorých bolo v mnohých prípadoch zredukované, alebo odpísané a rôznych darov, sa zmenila. Kuba nebola schopná splácať ani výhodne poskytnuté úvery a dodávať tovary, hlavne rudy farebných kovov podľa obchodných zmlúv. Aj z týchto príčin neboli po roku 1962 realizované megalomanské investičné plány z rokov 1960 – 1961 na vybudovanie závodov na výrobu traktorov, áut, motocyklov aj za pomoci čs. pracovníkov. Na redukovanie obchodných vzťahov mali podiel aj niektoré nekvalitné dodávky čs. výrobkov, napríklad autobusov a rôznych strojov, nedostatok náhradných dielov k dovozeným strojom, preto nebola značná časť využitá.²⁶

Berlínska a Kubánska kríza na začiatku 60. rokov boli dvoma vrcholmi studenej vojny. Krízy vytvorili nebezpečnú situáciu vojnovnej konfrontácie s použitím jadrových zbraní. Do tejto nebezpečnej situácie boli zatiahnutí spojenci USA a ZSSR. Takže prípadný konflikt by bol svetovým s katastrofálnymi dôsledkami. Vojnový konflikt by neobišiel ani Československo a jeho armádu. Pretože patrilo k popredným štátom Varšavskej zmluvy so strategickou polohou na „západnej hranici socializmu“. Obe krízy vyčerпали československú ekonomiku a spolu s ďalšími faktormi, ku ktorým treba pripočítať nízku hospodársku efektívnosť navonok prejavenu ťažkosťami v zahraničnom obchode, spôsobili pokles národného dôchodku. Možno hovoriť o ekonomickej recesii, ktorá sa prejavila nielen ťažkosťami v zásobovaní obyvateľov bežnými potrebami počas oboch kríz, ale aj v nasledujúcom roku 1963. Zásobovacie ťažkosti s mäsom a inými druhmi potravín na trhu kontrastovali s rôznymi víziami o budovaní komunizmu v Sovietskom zväze a o blízkej budúcnosti rozdeľovania podľa hesla „každému podľa potrieb“, ktoré „postihne“ aj našu krajinu.

Skutočnosť, že počas Kubánskej krízy sa svet dostal na okraj jadrovej vojny, prinútila obidve veľmoci hľadať mechanizmy, ktoré by minimalizovali riziká a nebezpečenstvá podobných situácií v budúcnosti. Prvým významným krokom bolo zriadenie horúcej telefónnej linky medzi Washingtonom a Moskvou v roku 1963. Telefonická linka umožňovala okamžitý kontakt najvyšších predstaviteľov medzi oboma štátmi. Nasledovali ďalšie opatrenia v dohodách o skúškach a kontrole jadrového vyzbrojovania. Dohoda Kennedyho a Chruščova počas Kubánskej krízy vyvolala nedôveru Francúzska k politike USA, lebo sa obávalo, že aj v budúcnosti sa obe veľmoci dohodnú bez rokovania s ním a proti jeho záujmom. Francúzsko sa vojensky začalo odpútať od Severoatlantickej aliancie a vojenského spoločenstva s alianciou.

²⁶ BORTLOVÁ, H. *Československo a Kuba v letech 1959 – 1962*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovej, 2011, s. 87.

M. ŠTEFANSKÝ: KUBAKRISE 1962

Die Kubakrise 1962 war zeitmäßig relativ kurz – sie dauerte von der Enthüllung der Beweise betreffend Stationierung sowjetischer Mittelstreckenraketen auf Kuba bis zum Einverständnis der UdSSR mit amerikanischen Forderungen hinsichtlich Abzug der Raketen. Während dieser Zeit steigerte sich die militärische und politische Spannung zwischen der Sowjetunion und den USA. Die Welt erschreckte erstmals vor den möglichen Folgen eines Atomkrieges. Die Vereinigten Staaten verhängten Blockade über Kuba und verlangten ebenso die Demontage und den Abzug sowjetischer Raketen, als auch den Verbot des Transports von weiteren Raketen. Infolge der geheimen Korrespondenz zwischen dem amerikanischen Präsidenten J. F. Kennedy und N. S. Chruschtschow, dem Ersten Sekretär der KPdSU, gelang es, die Spannung zu entschärfen und ein Einvernehmen zu erreichen. Die Kubakrise zog militärische Maßnahmen sowohl auf der amerikanischen, als auch auf der sowjetischen Seite nach sich. Die tschechoslowakische volks-demokratische Armee wurde am 23. Oktober 1962 in Kampfbereitschaft des zweiten Grades hergestellt. Die Kampfbereitschaft zog eine ganze Reihe von militärischen Maßnahmen im Verteidigungsministerium, in den Stäben der 1. und 4. Armee, des 2. Militärkreises, in den Militärverbänden, Militärverwaltungen usw., die Berufung von Reservisten inbegriffen, nach sich. Die Kampfbereitschaft in den Armeen des Warschauer Paktes wurde am 27. November 1962 von Marschall Gretscho abgerufen. Für die ČSSR bedeutete die Kubakrise zusammen mit der Berlin-Krise 1961, und die hiermit verbundenen finanziellen Lasten einen beträchtlichen Aufwand, der sich in Hunderten von Millionen Kronen bezifferte. Laut den Ausführungen des Autors waren diese Ausgaben mitverantwortlich für die wirtschaftliche Rezession, die zu Beginn der 1960-er Jahre ihren Anfang nahm.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

SPOMIENKY JOZEFA DŘÍMALA

MILENA BALCOVÁ

BALCOVÁ, M.: Memoirs of Jozef Dřimal, a witness to two world wars. *Vojenská história*, 4, 16, 2012, pp 62-68, Bratislava.

The study deals with the almost incredible destiny of Jozef Dřimal, a Czechoslovak patriot and PoW. His life spanned two world wars and five state formations, though he never changed his permanent place of residence. His unique military and life experiences were immortalized in his three books, which were donated to the Institute of Military History in Bratislava as a contribution to its archive. The autobiography is the source for this paper. Jozef Dřimal lived in Bratislava, his wife was of Slovak origin (Anna, neé Štefániková). He raised his kids as if they had been of Slovak origin, and he listed them as persons of Slovak nationality during the statistical survey of the population. In 1914, when he fought under the Serbian flag, he acquired Serbian (Yugoslavian) citizenship and maintained friendly relations with the Yugoslavian Embassy. Following the outbreak of WWII and the Nazi occupation of Czechoslovakia, Jozef Dřimal joined the anti-Nazi resistance movement. He led the first independent resistance organization in Bratislava under the designation of “The Defence of the Nation Bratislava City”. He organized secret meetings, participated in running intelligence operations and in transporting weapons to the Czechoslovak Army abroad, he aided resistance fighters in crossing the Protectorate borders, arranged for counterfeited passports, travel permits and visas.

Military history. Czechoslovakia. Jozef Dřimal. Personalities – WWI and WWII.

Osudy Jozefa Dřimala, československého vlastenca a dôstojníka, účastníka prvého a druhého odboja, vojnového zajatca a väzňa nacistických koncentračných táborov sú pozoruhodné. Jeho život výrazne ovplyvnili dve svetové vojny. Prežil ho v piatich štátnych útvaroch, hoci trvalé bydlisko takmer nezmenil. Svoje jedinečné vojenské zážitky a životnú anabázu pretavil do spomienok, ktoré príbuzní darovali Vojenskému historickému ústavu v Bratislave.¹ Práve z tohto materiálu čerpá aj nasledovný príspevok.

¹ Ide o tri knihy spomienok J. Dřimala: I. Skok do tmy. Zážitok z 1. svetovej vojny; II. Cestami smrti. Zážitok z 2. svetovej vojny.; III. Prílohy. Osobné dáta J. Dřimala a dokumenty. Autor ich podpísal ako Jozef Dřimal. Text je popretkávaný archaickými výrazmi, z obdobia prvej svetovej vojny obsahuje

Jozef Dřimal

doučoval mladších študentov a v letných mesiacoch vykonával rôzne pomocné murárske práce na stavbách. Počas štúdií sa, okrem iného, aktívne zúčastňoval na českých robotníckych schôdzach a cvičil v telovýchovnej jednote Sokol. Onedlho sa z neho stal horlivý český vlastenec nenávidiaci ťarchu habsburského jarma. V roku 1912 úspešne zmaturoval a zamestnal sa v stavebnej firme Korn v Krakove. O rok neskôr, v októbri 1913, nastúpil na povinnú vojenskú službu³ k c. a k. 91. pešiemu pluku v Českých Budějoviciach. Tu podľa vlastných slov naplno prežil posmech a šikanovanie od viacerých nemeckých „spolubo-

Jozef Dřimal sa narodil 22. júla 1892 v mestečku Žeravice v okrese Kyjov na Morave.² Bol najstarší z deviatich detí manželov Josefa Dřimala a Kataríny, rodenej Jandáskovej. Otec pracoval ako krajčír, matka sa starala o deti a domácnosť, pričom so staršími deťmi vykonávala aj poľnohospodárske práce. Po absolvovaní trojtriednej ľudovej školy pokračoval v štúdiu na meštianskej škole v Bzenci a zároveň každý deň po vyučovaní pomáhal otcovi v krajčírskych dielni alebo matke pri gazdovstve, čo bolo nevyhnutné na zabezpečenie pomerne skromnej životnej úrovne rodiny. Zárobkové možnosti otca, živiteľa mnohopočetnej rodiny sa zhoršovali z roka na rok, a tak ho životné okolnosti prinútili v roku 1907 odcestovať za lepším zárobkom do Spojených štátov amerických. Najstaršieho syna Jozefa ale ešte predtým otec poslal na štúdiá do českej matičnej reálky v Hodoníne. Stalo sa tak na odporúčanie učiteľa, priateľa rodiny. Tam Jozef Dřimal študoval v ťažkých podmienkach. Rodina ho nemohla finančne podporovať, na stravu, šatstvo a knihy si musel zarábať sám. V školskom roku

mnoho srbských a nemeckých výrazov, v druhej časti opisujúcej pobyt vo fašistických koncentračných táborech možno zase nájsť množstvo nemeckých vojenských termínov, s ktorými sa autor ako zajatec denne stretával. Jeho prezývky boli Joca, Joca komita, Joca Drimalovič, niektoré vlastné materiály podpisoval ako Jožo Dřimal (napr. DŘÍMAL, Jožo, mjr. čs. légii: Momentka z Novozámockého bojišťa. In ZIMÁK, Jozef (ed.). Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919. Trnava : Slovenský Chýmik, 1938, s. 140-150). Jozef Jablonický v súvislosti s písaním Dřimalovho krstného mena uviedol: „*Nastolujem problém, lebo som občas v rozpakoch či napísať Jozef alebo Josef, Karol, alebo Karel atď. V EOSNP (Encyklopédia odboja a Slovenského národného povstania – pozn. M. B.) je Jozef Dřimal, ale Jozef Trojan, Jozef Srp a Jozef Špáta. S nebohým Dřimalom som bol v priateľskom styku, hovoril so mnou vždy iba po slovensky*“. In JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji II. Štúdie a články*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 668. V publikácii *Vojenské osobnosti čs. odboje* je uvedený ako Josef Dřimal (Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945. Kol. autorov. Praha – Bratislava : Vojenský historický archiv Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2005, s. 61).

² Dnes okres Hodonín.

³ V Rakúsko-Uhorsku sa mohol do dobrovoľnej vojenskej služby prihlásiť každý muž po dovŕšení 18. roku veku; v 21. roku však musel každý povinne absolvovať odvod a následne povinnú vojenskú službu v dĺžke jedného roka.

jovníkov“, pre ktorých boli ich českí „bratia“ iba „*dieses Tschechengesindel*“ (táto česká banda)⁴ a s pohrdaním im dávali najavo, že Nemci sú tu pánmi. So zaťatými zubami potom Jozef Dřimal pretrpel i výučbu v Škole pre výchovu c. a k. dôstojníkov v zálohe VIII. pražského zboru.

Keď 28. júna 1914 spáchali sprisahanci revolučného hnutia bosnianskych vlastencov atentát na rakúsko-uhorského následníka trónu Františka Ferdinanda, táto udalosť sa pre Nemecko a Rakúsko-Uhorsko stala zámienkou na rozpútanie vojny.

Tá vypukla 28. júla 1914. Zámerom rakúsko-uhorského velenia bolo na južnom – srbskom fronte „v krátkej trestnej výprave“ poraziť Srbov. Ťaženia proti Srbsku v roku 1914 sa zúčastnil aj českobudějovický 91. peší pluk. Podľa plánov rakúsko-uhorského velenia sa mala táto vojna skončiť do Vianoc v roku 1914. Skutočnosť však bola celkom iná. Srbská armáda, hoci aj nedostatočne vyzbrojená a slabo vystrojená, dokázala vo viacerých bitkách poraziť niekoľkonásobne silnejšieho nepriateľa. Na srbskú stranu prešlo bez boja aj mnoho Čechov a Slovákov. Dřimal, ktorý od začiatku plánoval zbehnutie z cisársko-kráľovskej armády, neváhal tak urobiť pri prvej príležitosti:

„V posledných dňoch mesiaca novembra 1914 roku zaujal som so svojou čatou jedenaďaťdesiatnikov exponovaný úsek frontu vršok Borek pod Belehradom. Cisársky vojvodca maršál Potiorek prežíval svoju tragédiu!⁵ Dolinami vpravo vľavo od mojich zákopov ustupovali c. a k. pluky zmätkoch, no ja som sa rozhodol riskovať – zadržať dve roty jedenaďaťdesiatnikov v hustom lesnom poraste a previesť ich do srbského zajatia. Dlhú som so vzrušením čakal, kým sa vynorili spoza kríkov dvaja „nepriatelia“ – jeden nadporučík a jeden vojak. Vyšiel som im v ústrety a odovzdal dve roty so štyrmi dôstojníkmi. Vyobjímam som nadporučíka, vyobjímam vojaka. Hlásil som, že neprichodím ako nepriateľ, ale ako brat k bratom, odhodlaný obrátiť nanútenú mi zbraň a bojovať za národné a ľudské práva ľudu mojej vlasti, za slobodu juhoslovanských pobratimov, Slovanov a všetkých ľudí dobrej vôle v jednom šiku so srbskými junákmi. Nadporučík ľutoval, že nemá pre mňa srbskú uniformu. Musel som odpochodovať vedno so zajatcami do zajateckého tábora. Velenie srbskej armády sústredilo c. a k. dôstojníkov zajatcov v Niš⁶ v delostreleckých kasárňach. Bolo nás do sedemsto – z nich stodvadsať Čechov.“ Veľa Čechov prebehlo na srbskú stranu pri utkaniach (teda stretnutiach – pozn. M. B.) na Drine, Ceru, Kolubare – tí sa stali v zajatí nezmieriteľnými nepriateľmi monarchie a panovníckeho domu.⁷

Srbské velenie spočiatku nedôverovalo tým zajatcom, ktorí tvrdili, že sú ochotní dobrovoľne bojovať po ich boku a rok ich nechalo žiť v zajateckých táboroch. Jozef Dřimal bol v hodnosti poručíka nasadený do boja proti rakúsko-uhorskej armáde až v lete roku 1915. Od 6. októbra 1915 velil čate srbských komitačov, bojoval na viacerých frontoch, kým v bojoch o Topolski Vis nepadol opäť do zajatia, tentoraz však bulharského. Bol nešťastne vyzradený ako zbeh a predvedený na konzulát na zistenie totožnosti. Jeden dôstojník na konzuláte spoznal Dřimala ako svojho bývalého spolupacienta z vojenskej zajateckej nemocnice v Niši v apríli 1915. Tam sa Dřimal, ako aj inokedy, opäť netajil svojou túžbou

⁴ DŘIMAL, J. I. Skok do tmy. Zážitok z 1. svetovej vojny, s. 6.

⁵ Rakúsko-uhorský poľný maršal Oskar Potiorek v tom čase prekročil rieku Kolubara (Srbsko) s cieľom zaútočiť na Srbov, nakoniec však musel 6. 12. 1914 nariadiť ústup pred nepriateľskou presilou. Bližšie pozri aj HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M. *Vojenské dejiny Slovenska IV.* 1914 – 1939. Bratislava : MO SR, 1996, s. 14-15.

⁶ Dnes Niš – mesto v Srbsku.

⁷ DŘIMAL, J. Skok do tmy. Zážitok z 1. svetovej vojny, s. 11.

bojovať proti rakúsko-uhorskej monarchii. Na konzuláte bol obvinený z vlastizrady a na rozkaz veliteľa posádky takmer okamžite odoslaný do Jagodiny⁸ k poľnému súdu. Tam mal vo väzení vyčkať na rozsudok – v tomto prípade s najväčšou pravdepodobnosťou trest smrti obesením. V Jagodine bol riadne vypočutý, pričom sa snažil svojich väzňateľov presvedčiť, že zobral na seba srbskú uniformu, aby si zachránil život na bojisku pri presile nepriateľa. Tiež vypovedal, že na konzulát prišiel sám sa dobrovoľne prihlásiť, a tam ho krivo obvinil jeho bývalý spolubojovník. Jeho výpoveď bola vypočutá a zapísaná, ale vo väzení zostával naďalej a každý deň bol svedkom jednej alebo i viacerých popráv ostatných spoluväzňov. Pri prechádzkach na dvore sa zoznámil s iným Čechom, Josefom Stodůlkom, invalidom bez ruky, ktorý mu poradil, ako utiecť cez strechu záchoda pri múre. Nakreslil mu i mapu a poradil kontakty na dôveryhodné osoby. Dřimal každý deň po troške piloval drevo na streche ručne vyrobenými nástrojmi. Na pravoslávny Štedrý deň, 6. januára 1916, sa nechal odprevať strážnikom na záchod, prelomil napílené drevo a preskočil na vonkajší múr objektu. Ušiel do tmy, brodil sa po pás v studenej vode rieky (ktorá sa medzitým vyliala z brehov) a podľa Stodůlkovho plánu snažil sa dostať do obce Ribare.⁹ Na úteku strávil celú zimu roku 1916, skrýval sa v horách pri Dunaji v oblasti Miroča a Golubinje. Hlad a zimu mu pomáhali prežiť domáci obyvatelia a tiež zbehovia, ktorých náhodne stretal na cestách. Jeho cieľom bolo dostať sa cez Dunaj do Rumunska¹⁰, čo sa mu podarilo až na jar. Preplával čerstvo rozmrznutú a rozvodnenú rieku celkom nahý, len s dvoma tekvicami uviazanými na chrbte, ktoré ho mali nadnášať.¹¹ V bezvedomí ho vylovili rybári na rumunskom brehu a odniesli do dediny. Keď sa o ňom dozvedeli rumunskí žandári, nechal sa na vlastnú žiadosť predviesť pred srbského vyslanca v meste Turnu Severin¹². Ten ho vypočul a oznámil mu, že hlavné velenie srbskej armády organizuje v Odesse¹³ dobrovoľnícku armádu zo srbských, chorvátskych a slovinských vlastencov. Jozef Dřimal ihneď žiadal o vstup do tejto armády a nenechal sa odradiť námietkami rumunského generála, aby svoju vojenskú činnosť po týchto zážitkoch ukončil a zostal študovať alebo pracovať v Rumunsku. V apríli 1916 bol zaradený do 3. pešieho pluku Prvej srbskej dobrovoľníckej divízie¹⁴ a dňa 6. októbra 1916 bol v boji ťažko ranený.¹⁵ Počas liečenia v Moskve v roku 1917 zažil ruské februárové udalosti a na vlastnú päsť utiekol späť na rumunský front, odkiaľ odišiel do Solúna. V máji 1918 bol prevelený do Francúzska a po absolvovaní dôstojníckeho kurzu bol zaradený do 22. čs. pluku francúzskych légii. Odtiaľ bol odoslaný na alsaský front.¹⁶ O niekoľko mesiacov neskôr sa už podieľal na organizovaní československých légii v Taliansku.

Po skončení prvej svetovej vojny a rozpade monarchie zostal Dřimal naďalej vo vojenskej službe. Do Československa prišiel koncom roka 1918 ako kapitán 35. streleckého pluku talianskych légii. Slúžil pri obrane hraníc južného Slovenska novovzniknutej republiky až do roku 1922. Počas bojov o Nové Zámky v roku 1919 zastavila vojenská skupina,

⁸ Jagodina – mesto v Srbsku. DŘIMAL, J. Skok do tmy. Zážitok z 1. svetovej vojny, s. 19-20.

⁹ Okres Žagubica, Srbsko.

¹⁰ Rumunsko bolo v tom čase neutrálnym štátom.

¹¹ DŘIMAL, J. I. Skok do tmy. Zážitok z 1. svetovej vojny, s. 57-58.

¹² Turnu Severin – mesto v Rumunsku.

¹³ Odessa aj Odesa – dnes mesto na Ukrajine.

¹⁴ *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*. Kol. autorov. Praha – Bratislava : Vojenský historický archiv Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2005, s. 61.

¹⁵ DŘIMAL, J. I. Skok do tmy. Zážitok z 1. svetovej vojny, s. 75.

¹⁶ *Vojenské osobnosti*, ref. 14

v ktorej pôsobil ako dôstojník, postup nepriateľa a velenie armády neskôr zostavilo Pluk Nové Zámky z vojenských jednotiek pod jeho velením.

Jozef Dřimal žil v Bratislave, manželku mal Slovenku (Anna, neter Milana Rastislava Štefánika), deti vychovával tiež ako Slovákov. Od roku 1914, keď bojoval v srbskej armáde, však mal i srbské (neskôr juhoslovanské) občianstvo a udržiaval naďalej priateľské styky s juhoslovanským konzulátom.

Po rozpade Československej republiky sa Jozef Dřimal zapojil do protifašistického odboja. Stál na čele prvej samostatnej odbojovej organizácie v Bratislave s názvom „Obrana národa Bratislava mesto“.¹⁷ Organizoval tajné stretnutia a porady, podieľal sa na riadení spravodajskej činnosti a získavaní zbraní do čs. zahraničnej armády, pomáhal odbojárom pri prechode hraníc z územia Protektorátu, vybavoval falošné pasy, cestovné doložky a víza. Mal kontakty na dôležitých miestach a veľa ľudí sa na neho obracalo s dôverou pri záchrane vlastného života, či života príbuzného alebo priateľa. Spolupracoval s viacerými „spojkami“, ktoré sa často ukrývali v jeho dome, kde žila aj Dřimalova manželka s tromi deťmi. Manželka Anna o jeho činnosti vedela a bola mu nápomocná. Bol si, samozrejme, vedomý, že je neustále sledovaný orgánmi Ústredia štátnej bezpečnosti (ďalej ÚŠB) ako podozrivá osoba. Pri jednej takejto „akcii“ s falošnými pasmi pre štyroch utečencov z Protektorátu bol v polovici roka 1940 vyzradený.¹⁸ Hoci predmetné pasy ostali na juhoslovanskom konzuláte a pri domovej prehliadke nenašli príslušníci ÚŠB žiadny dôkaz o protištátnej činnosti, odviekli Dřimala priamo do zaisťovacej cely v hlavnej budove ÚŠB v Bratislave. Pri pobyte v cele sa zoznámil so strážnikom a poslal po ňom tajný odkaz manželke, aby v jeho veci urgovala na juhoslovanskom konzuláte, že je tu držaný orgánmi Slovenského štátu a vybavila mu spolu s konzulom ako juhoslovanskému občanovi vyhostenie do Juho-slávie. Onedlho si však uvedomil, že juhoslovanské občianstvo mu zrejme skôr priťažuje, ako pomôže a snažil sa ďalšími odkazmi manželke svoju prvú prosbu odvolať.

Po mesiaci v cele bol pred Vianocami v roku 1940 prevezený spolu so „spolupáchateľmi“ do väznice v Ilave.¹⁹ Prevezali ich strážnici a odviekli do samotiek. I tu stretol známeho – dozorcú, ktorý slúžil pod jeho velením ako vojak v Nových Zámkoch v roku 1919. Opakovane posielal aj po ňom manželke odkaz, aby sa jeho intervencia zrušila. Na potvrdenie doručenia odkazu však čakal márne.²⁰

Dňa 18. januára 1941 bol z ilavskej väznice prevezený rýchlikom naspäť do bratislavskej centrály ÚŠB v sprievode jej príslušníkov. Tam bol s ním spísaný protokol a o dva dni už cestoval (opäť vlakom) do Protektorátu. „Ubytovaný“ bol najprv v cele v Hodoníne, neskôr presunutý do väzenia v Uhorskom Hradišti a potom opäť vrátený do Hodonína. V oboch mestách ho opakovane vypočúvalo Gestapo a nútilo k priznaniu k vlastizrade. Zaradili ho do cely k ďalším trom politickým väzňom. Spoločne si naplánovali útek prebúraním tehlovej priečky v kúte cely, avšak plán im nevyšiel. Dřimal tak aspoň po istom prepustenom väzňovi poslal manželke odkaz, nech odnesie z domu vysielачku, poznámky a zahraničné valuty (ukryté v krove) na juhoslovanský konzulát (mladý väzeň odkaz odovzdal a dokon-

¹⁷ JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji II. Štúdie a články*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 241.

¹⁸ DŘIMAL, J. II. Cestami smrti. Zážitok z 2. svetovej vojny, s. 12-16.

¹⁹ Väznica v Ilave bola v tom čase frekventovaným strediskom „odbojárov“. Okrem Jozefa Dřimala v nej „pobyvali“ aj Gustáv Husák, Laco Novomeský, Ján Poničan, Daniel Okáli a iní.

²⁰ V roku 1941 prebehlo na území Slovenska sčítanie ľudu. Nevyhli sa mu ani väzni v Ilave. Jozef Dřimal pri tejto príležitosti opäť udal, že je slovenskej národnosti. DŘIMAL, ref. 19, s. 34.

ca riskoval opätovné zatknutie, keď prišiel Dřimalovi pod okno cely oznámiť potvrdenie odovzdania).²¹

Jozef Dřimal po krátkej dobe pokračoval vo svojej anabáze – tentoraz presunom do Brna. O tomto pobyte hovorí: ... *Do cely prichádzali plynule prírastky. Gestapo zostavovalo týždeň čo týždeň transporty väzňov. Výšetrovancov prevádzali k súdnym pojednávaniam, svedeckým výpovediam, konfrontáciám, odsúdencom do trestníc a koncentrákov. Nebezpeční politickí previnilci (podľa nacistov zločinci!) boli pri presunoch spútani, zaradení do čela kolóny. Ich sprievodný spis bol poznačený povestnou značkou RU – (návrat nežiadúci!)²². 24. marca 1941 v časných ranných hodinách som bol zaradený do transportu. Strážny oddiel SS nás odviedol na železničnú stanicu k väzenskému vozňu, pripojenému k viedenskému rýchliku. Veliteľ strážneho oddielu odovzdal prepravcovi sprievodný spis, prepravca odsúhlasil vyvolávaním podľa mien, či niektorý nezaostal a nahnal nás do vozňa. Väzenský vozeň predstavoval miniatúrnu väznicu na kolieskach. Rozdeľovala ho po dĺžke chodba, z ktorej sa vstupovalo do kabín pre dvoch. Zatemnenými kabínami bolo pamätané na väzňov, ktorí si odpykávali počas cestovania disciplinárny trest.*²³

Po príchode do Viedne roztriedili príslušníci SS všetkých priamo na stanici do skupín. Na transportnej ceste sa stretol s Čechmi, Nemcami²⁴, Poliakmi, Grékmi, Ukrajincami, Rómami i Židmi. Prekonal tu ťažký zápal tenkého čreva a šťastne prežil i „kúru“ naordinovanú väzenským lekárom. Odtiaľto ho transportovali do Innsbrucku a 20. apríla 1941, v deň narodenín „führera“ Adolfa Hitlera bol prevezený do nemeckého Norimbergu. Toto mesto bolo v tom čase sídlom „Volksgerichtu“ – nacistického Ľudového súdu a Dřimal tu bol súdený pre zločin velezrady a úkladov proti ríši. V samotke na oddelení pre najťažších zločincov strávil krutých 450 dní. Po atentáte na zastupujúceho ríšskeho protektora Reinharda Heydricha zo dňa 27. mája 1942 vypuklo v radoch nacistov pomstychtivé šialenstvo. Prípado Jozefa Dřimala bol napriek tomu prekvapivo dočasne odložený a on bol prevezený naspäť do Brna. V polovici júna 1941 mu pri výsluchu oznámili, že Juhoslávia bola dobytá krajinami Osi, jeho juhoslovanské občianstvo týmto zaniklo, a tým pádom je pre nich (rozumej Gestapo) občanom bez štátnej príslušnosti. Zo samotky bol premiestnený na pracovné oddelenie, kde vykonával samostatnú prácu v cele (páranie vlny a skladanie hračiek). Informácie o politickom a vojenskom živote v krajine získaval od spoluväzňov pomocou morzeovky, ktorú sa naučil na mieste. Denne boli viacerí väzni odvádzaní na výsluchy: „*Sondergericht*²⁵ vybavoval a bol plne zamestnaný vybavovaním akútnych prípadov schvaľovateľov atentátu na Heydricha.... Veľa súdnych konaní sa končilo rozsudkom smrti! Ak bol rozsudok smrti vyhlásený pred desiatou hodinou, odsúdenec sa do cely nevrátil. V súdnej budove sa preobliekol pod dozorom gestapáka do modrých montérok (farba smrti!) a gestapák ho odviedol rovno na železničnú stanicu a ďalej vlakom do Viedne na s'atie sekerou. Ak bol rozsudok smrti vyhlásený po desiatej hodine, priviedol dozorca odsúdenca späť do cely. Kati mu dožičili prenocovať so spoluväzňami ešte raz!“²⁶

Neskôr bol pridelený medzi politických väzňov. Po celý čas sa snažil dorozumievať

²¹ DŘÍMAL, ref. 19, s. 60.

²² RU – Rückkehr Unbegehrenswert (návrat nežiaduci)

²³ DŘÍMAL, ref. 19, s. 62.

²⁴ Títo Nemci boli účastníkmi bojov v Španielsku proti Frankovej diktatúre. Padli do rúk Gestapa po páde Francúzska. Jozef Dřimal spomína, že „čakali na odtransportovanie do Dachau veľmi netrpezlivo. Nazdávali sa, že v Dachau si polepšia?!“ DŘÍMAL, ref. 19, s. 62.

²⁵ Špeciálny súd.

²⁶ DŘÍMAL, ref. 19, s. 88.

s bratom Vladimírom pomocou motákov a odkazov, ktoré posielal po prepustených väzňoch. Dňa 15. januára 1943 bol definitívne zaradený do transportu s cieľom Osvienčim. Hneď po vstupe do tohto koncentračného tábora ich ostrihali, oholili, osprchovali, dezinfikovali a následne im rozdali staré špinavé oblečenie. Býval v miestnosti spolu s ďalšími 200 – 300 väzňami, označený bol ako politický väzeň: „*Pri prezentácii bol každý cúgang²⁷ očíslovaný poradovým číslom (podľa väzňov číslom do neba) a zaevidovaný do jednej zo šiestich kategórií podľa stupňa previnenia. Jednotlivé kategórie sa odlišovali farbou winkla (trojuholníka) vytlačeného na bielej stužke asi 5 cm dlhej a 1 cm širokej. V strede winkla boli vytlačené počiatočné písmená národnosti väzňa a za tým jeho číslo. Táto legitimácia sa nosila dvojmo: na ľavej strane blúzy nad srdcom a ľavej strane nohavíc nad vreckom. Červená farba winkla bola farbou politického previnilca (zločinc!). Zelená farba winkla bola farbou zlodēja, veľkopodvodníka, bitkára, čierna farba winkla bola farbou sabotéra. Ružová farba winkla bola farbou homosexuálneho zvrhlika Fialová farba kostolného rúcha bola farbou náboženských blúznivcov! Krikl'avožltou farbou bo namalovaný winkel žida. Winkler farby podľa previnenia skrížený s winklom žltej farby tvorili spolu židovskú hviezdu. Winkler väzňa nemeckej národnosti nebol označený písmenkom! Bol som evidovaný medzi „červenými“ pod č. 88367 T Tscheche (Čech). Okrem tohto označenia bolo osviečimskému väzňovi vytetované jeho číslo na ľavom predlakti (vyjmúc Nemcov!).“²⁸*

V koncentračnom tábore vykonával dva roky všemožné fyzicky náročné práce s úbohous stravou a neľudským zaobchádzaním zo strany väzňiteľov (a neraz i spoluväzňov). Ku koncu vojny sa prísny režim tábora mierne uvoľňoval – nemeckí dôstojníci jeden po druhom mizli, časť väzňov utiekla a nakoniec sa prestalo aj úplne pracovať. S postupom osloboditeľských vojsk Červenej armády rozhodlo velenie tábora o presune zvyšných väzňov na územie ríše. Dňa 18. januára 1945 nastúpil Dřimal cestu smrti do Mauthausenu a následne do Ebensee, kde sa 5. mája 1945 dožil slobody.²⁹

Po roku 1946 vstúpil Jozef Dřimal do Demokratickej strany, čo sa mu po februárových udalostiach roku 1948 stalo príťažou. Na jar 1953 bol spolu s rodinou v rámci akcie „B“ vysťahovaný z Bratislavy do Kľačna pri Prievidzi. Do Bratislavy sa mohol vrátiť až v roku 1960, keď bol po mnohých žiadostiach súdne rehabilitovaný. Jeho dom bol však nájomníkmi zničený a priľahlá záhrada bola vyvlastnená pre cintorín padlých sovietskych vojakov – Slavín. Zamestnal sa ako pokladník v Jednotnom roľníckom družstve v bratislavskej mestskej časti Prievoz, kde pracoval až do 78 roku života.³⁰

Za uznanie zásluh a službu vlasti boli Josefovi Dřimalovi udelené viaceré vyznamenania: Orděn svjatoj Anny, Medaglia de la Unita di Italia, Croix de Guerre, Orden beli orao, Medaglia Commemorativa di Guerra 1915 – 1918, Ordinul Mihail Viteazul, Československá revoluční medaile, Československá medaile Vítězství, Československý Válečný kříž 1918, Croce di Guerra al Valore Militare, Pamětný kříž československého dobrovolce z let 1918 – 1919, Československý válečný kříž 1939, Rad Slovenského národného povstania.

²⁷ „cúgang“ – nový, nastúpivší väzeň (z nem. Zugang – prístup).

²⁸ DŘIMAL, ref. 19, s. 101.

²⁹ JABLONICKÝ, ref. 18.

³⁰ Kolektív autorov, ref. 14, s. 61.

PRVÝ BITEVNÝ ÚTOK SLOVENSKEHO LETECTVA NA VÝCHODNOM FRONTE (VINNICA – NIEMIROV, 20. JÚL 1941)

PETER ŠUMICHRAST

ŠUMICHRAST, P.: The First Combat Attack of the Slovak Air Arms on the Eastern Front (Vinnica – Niemirov, 20 July 1941). *Vojenská história*, 4, 16, 2012, pp 69-81, Bratislava.

The author of the published paper declares in the introduction that, in connection with the combat engagement of the Slovak Air Arms on the Eastern Front, it should be emphasized that the SVK AF recorded no major combat victory until 20 July 1941. However, the situation was bound to change considerably, because on 20 July 1941 Fighter Squadron 12 received orders from the German 17th Army to conduct, between 19.15 and 20.30 (note by P. Š.), a low-altitude air raid on the retreating Soviet units east of the town of Vinnica. The successfully executed air raid met with great interest in the Slovak Army Command. The actors of the then most significant combat mission of the Slovak military aviation received, in the short history of the Slovak Air Arms, recognition and decorations, For Bravery Class II and III, from the Chief of the Slovak Army.

Military History. Slovakia. WWII. The Slovak Army's involvement on the Eastern Front.

V súvislosti s bojovým nasadením slovenských vzdušných zbraní na východnom fronte treba zdôrazniť, že až do 20. júla 1941 slovenské letectvo nezaznamenalo žiadny výraznejší bojový úspech.¹ Do tohto času najvýznamnejšou bojovou činnosťou bolo sprevádzanie nemeckých prieskumných lietadiel ponad front, bez priameho stretu so sovietskym letectvom. Napriek pochvalným vyjadreniam veliteľov nemeckých pozorovacích letiek, táto činnosť, bez akýchkoľvek „*hmatateľných*“ výsledkov bojovej činnosti, nemohla uspokojiť nielen velenie slovenského letectva, ale ani samotných stíhacích letcov. Situácia sa však mala zásadne zmeniť, pretože už 20. júla 1941 obdržala stíhacia letka 12 rozkaz od veliteľstva nemeckej 17. armády, „*aby medzi 19. 15 – 20. 30* (vykonala – pozn. P. Š.)

¹ Okrem toho činnosť letectva negatívne ovplyvňovali opakujúce sa problémy spojené s distribúciou leteckých pohonných hmôt. Tento problém sa nedal vyriešiť v poli, pretože v distribučných skladoch nemeckej armády sa letecký benzín typu Bi-Bo-Li nenachádzal. Z tohto dôvodu sa musel dovážať zo Slovenska po železnici, ktorá bola neúmerne preťažená nemeckými transportmi. Neľahkou a predovšetkým časovo náročnou cestou sa benzín dostával na určené železničné stanice v okupovanej časti ZSSR, kde ho následne prečerpávali do automobilových cisterien, ktoré dopravili po mnohokrát nebezpečných komunikáciách.

*bitevný nálet z prízemnej výšky na ustupujúce sovietske jednotky na cestách východne od mesta Vinica.*²

Bitevný útok v priestore Vinnica – Niemirov (cca 130 km južne od Žitomíra) viedol osobne veliteľ II. perute leteckého pluku stot. let. Vladimír Kačka. Pod jeho velením odštartovala 11-členná skupina stíhacích lietadiel typu B-534 z poľného letiska v Bare.³ Jej bojovú formáciu tvorili tri trojčlenné a jeden dvojčlenný roj. Napriek absencii bojových skúseností z vykonania bitevných útokov, ako aj ťažkej nepriateľskej protilietadlovej obrane, slovenskí útočiaci piloti splnili úlohu bez vlastných strát. Na materskú základňu sa vrátili so štyrmi poškodenými lietadlami, ktoré neskôr pozemný technický personál letky, alebo špecialisti – príslušníci LPD 1, uviedli do letuschopného stavu.⁴

Úspešne vykonaný bitevný nálet sa stretol s veľkým záujmom vo velení slovenskej armády.⁵ Aktéri dovtedy najvýraznejšieho bojového úspechu slovenského letectva v krátkej histórii vzdušných zbraní obdržali okrem pochvalných uznaní veliteľa armády aj vyznamenania Za hrdinstvo 2. a 3. stupňa. Dňa 1. augusta 1941 im prezident Slovenskej republiky Dr. Jozef Tiso udelil na základe návrhu veliteľa armády vyššie uvedené vojenské vyznamenanie.⁶ Je pochopiteľné, že velenie slovenskej armády tento úspech náležite využilo v propagandistickej činnosti nielen v poli, aj v zázemí.

² VHA Bratislava, f. MNO SR 1939–1945, spisy dôverné 1942, č. j. 100.576, s. 49.

³ Dňom 20. 7. 1941 sa na letisku Bar nachádzali letka 12 a 13 spoločne s veliteľom II. perute leteckého pluku. Vzhľadom na vojnový konflikt s Maďarskom v marci 1939 možno ako určitú zaujímavosť uviesť, že na tomto letisku bola okrem dvoch slovenských leteckých jednotiek dislokovaná aj maďarská stíhacia letka vyzbrojená jedenástimi stíhacími dvojplošníkmi talianskej proveniencie typu Fiat CR. 42. Pozri: VHA Bratislava, f. MNO SR 1939–1945, spisy dôverné 1942, č. j. 100.576, s. 57–58; pozri tiež ŠUMICHRASŤ, P. Boje vo vzduchu. In *Obrana*, roč. IX., 2001, č. 6, s. 14.

⁴ Počas bitevného náletu boli sovietskou protilietadlovou obranou poškodené lietadlá: B-534.259 veliteľa skupiny stot. let. V. Kačku zasiahlo cca 20 zásahov, B-534.243 vedúceho 2. roja npor. let. Š. Čakaného bola zasiahnutá do smerového kormidla a ostrohy, B-534.515 člena 2. roja čtk. Š. Jambora dostala šesť zásahov. Nakoniec B-534.217 npor. let. I. Borského – člena 3. roja bola zasiahnutá najmenej dvomi zásahmi. Pozri: JANEČEK, E. *Vyznamenání*. I. diel. Bratislava : MNO SR, 1941; pozri tiež VHA Bratislava, f. MNO SR 1939–1945, spisy dôverné 1942, č. j. 100.576, s. 49–52.

⁵ Tento úspech bol o to cennejší, že stíhacie lietadlá československej proveniencie typu B-534, resp. Bk-534, neboli práve tým najvhodnejším typom stroja na bitevné útoky. Tieto technicky zastarané dvojplošníky nemali zodpovedajúce pancierovanie pilotného priestoru ani motora lietadla. Rovnako nedisponovali samosvornými palivovými nádržami. Z vyššie uvedených dôvodov boli veľmi zraniteľné. Úspech slovenskej letky pri bitevnom nálete na sovietsku kolónu pri Vinnici mohol byť ešte oveľa väčší, keby „päťstovky“ niesli na bombových závesníkoch Pantof letecké bomby. Velenie slovenského letectva si tento „nedostatok“ uvedomovalo a rozhodlo o predisponovaní všetkých leteckých bômb s hmotnosťou 10 kg a 20 kg a skriňových bômb tzv. „žabiek“ od pozorovacích letiek k letkám 12 a 13. Rozhodnutie sa realizovalo dňa 23. 7. 1941. Pozri: VHA Bratislava, f. VVZ, Vojenný denník VVZ, s. 84.

⁶ Prezident Slovenskej republiky udelil vyznamenanie Za hrdinstvo 2. stupňa a Za hrdinstvo 3. stupňa nasledovným príslušníkom leteckého pluku: mjr. let. V. Kačkovi, čat. d'sl. M. Danihelovi, čat. d'sl. M. Žiaranovi (všetci Za hrdinstvo 2. stupňa), npor. let. J. Páleníčkovi, npor. let. Š. Čakanému, npor. let. I. Borskému, čtk. J. Drličkovi, čtk. Š. Jamborovi, čat. d'sl. E. Čapkovi, čat. d'sl. M. Karasovi a čat. d'sl. I. Kockovi (všetci Za hrdinstvo 3. stupňa). „in: *Menovaní zúčastnili sa bitevného náletu dňa 20. júla 1941 na ustupujúce ruské kolony cestou Winica – Niemirov.*“ Vláda Slovenskej republiky rozhodnutím z 29. 7. 1941 povýšila V. Kačku na majora letectva s účinnosťou od 1. 7. 1941. Aj takýmto spôsobom ocenila veliteľa bojovej skupiny za bitevný nálet na sovietsku kolónu pri Vinnici. Pozri: VHA Bratislava, f. Letecký pluk, Dôverný rozkaz veliteľstva „Justin“ č. 29 zo 6. 8. 1941, čl. 1; pozri tiež VHA Bratislava, f. Letecký pluk, Dôverný rozkaz veliteľstva „Justin“ č. 32 z 18. 8. 1941, čl. 2.

Odhodlanie, ako aj výsledky bitevného náletu slovenských pilotov, sa stretli s nefalšovaným záujmom aj na nemeckej strane. Veliteľ nemeckej 17. armády Gen. Erich von Stülpnagel zaslal veliteľovi armády a ministrovi národnej obrany Ferdinandovi Čatlošovi osobný list, v ktorom vyzdvihol činnosť letiek spolupracujúcich s jeho jednotkami. V ňom konštatoval: „*Vykonalí (rozumej slovenské stíhacie letky – pozn. P. Š.) armáde už aj teraz svojim rýznym a rozhodným zásahom najcennejšie služby a vynikavo prispeli k doterajším úspechom.*“⁷ Okrem toho udelil Kačkovej leteckej skupine pochvalné uznanie: „*Druhej slovenskej letke (správne „Dvanástej“ – pozn. P. Š.) pod vedením veliteľa perute stot. let. Vladimíra K a č k u, vyslovujem svoje plné uznanie za odvážny a ostro prevedený útok na vracajúce sa ruské kolóny večer dňa 20. júla 1941 na ceste Winnica - Niemirov. Moje najlepšie priania sprevádzajú slovenské stíhacie letky pri ďalších úspešných bojových činoch v spoločnom boji proti bolševizmu.*“⁸

V takomto pozitívnom svetle vnímal činnosť slovenského letectva aj Gen.d.Flieg. Fritz Hirschauer, veliteľ XVII. leteckého župného veliteľstva vo Viedni, ktorý počas cesty na východný front osobne zablahoževal veleniu slovenskej armády na SV v Lubieni Wielkom. Ani šéf Nemeckej leteckej misie na Slovensku Gen.Mj. Ludwig Keiper nezostal „chladným“ a osobne zablahoževal gen. F. Čatlošovi k tomuto úspechu slovenských letcov. Ocenil veľkú odvahu a húževnatosť účastníkov bitevného náletu počas realizácie bojovej úlohy. Podľa jeho názoru, ako aj názorov veliteľov nemeckých letiek spolupracujúcich so slovenskými stíhačmi na fronte, Slováci boli lepší, než ich maďarskí kolegovia. Ďalej konštatoval, že sa na vlastné oči presvedčil, že bojové správanie sa a rozmiestnenie slovenských letiek je na vyššej úrovni, ako je to v prípade maďarských letiek. Súčasne nezabudol vyzdvihnúť príkladné kamarátstvo medzi slovenskými a nemeckými letcami, ktoré podľa L. Keipera „*už ani nie je možné stupňovať*“⁹ Je pochopiteľné, že tieto kladné vyjadrenia vyvolávali v radoch velenia slovenskej armády náležité uspokojenie.

Bojový let, ktorý dňa 20. júla 1941 s úspechom uskutočnili príslušníci letky 12 a ktorého výsledok v dobovej tlači uvádzali ako „*úplnú dezorganizáciu a rozprášenie sovietskych jednotiek na tomto úseku frontu*“¹⁰, nezostal osamoteným. Až do 25. októbra 1941, tzn. do doby skončenia operačnej leteckej činnosti slovenského letectva na východnom fronte v roku 1941, vykonali príslušníci letiek 12 a 13 dovedna 1 119 letov v čase 964 h, pričom preleteli vzdialenosť 241 000 km. Z tohto počtu išlo o 91 letov za účelom ochranného sprievodu slovenských pozorovacích lietadiel a 88 bojových letov pri sprevádzaní nemeckých prieskumných lietadiel, 383 hliadkovacích letov (ochrany určitého priestoru – pozn. P. Š.), 14 bombardovacích útokov, 14 bitevných náletov, 58 leteckých súbojov, pri ktorých zostrelili tri nepriateľské lietadlá. Súčasne vykonali aj 54 letov nad územím nepriateľa a 417 preletov pri presunoch. Počas tohto obdobia zaplatili životom jedného stíhacieho pilota, ktorý sa nevrátil z operačného letu. Za príkladné splnenie úloh, rozhodnosť a kamarátstvo v boji obdržali príslušníci vzdušných zbraní niekoľko pochvál od veliteľa vzdušných zbraní

⁷ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939–1945, spisy dôverné 1942, č. j. 100.576, s. 51–52.

⁸ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939–1945, spisy dôverné 1943, č. j. 251.638, sign. 97/4/3/3.

⁹ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939–1945, spisy dôverné 1942, č. j. 100.576, s. 52.

¹⁰ JANEČEK, E. *Vyznamenání*. Bratislava : MNO SR, 1941, s. 65.

a v piatich prípadoch aj pochvalné uznanie od jednotlivých veliteľov nemeckých armád. Okrem pochvalných uznaní obdržali tiež slovenské a nemecké vojenské vyznamenania.¹¹

Na záver možno konštatovať, že skúsenosti a poznatky, ktoré slovenskí letci získali počas prvého operačného nasadenia na východnom fronte v roku 1941, mali rozhodujúci vplyv na riešenie problémov súvisiacich s výstavbou slovenského letectva. Hoci nasadenie slovenského letectva bolo z hľadiska bojových výkonov nesporne úspešné, na druhej strane jasne dokumentovalo celkovú technickú zastaranosť leteckého parku vzdušných zbraní.

* * *

V Slovenskom národnom archíve v Bratislave sa v archívnom fonde Národný súd, súdny spis k procesu s ministrom národnej obrany Slovenskej republiky generálom I. triedy Ferdinandom Čatlošom¹², nachádza doposiaľ nepublikovaný stranovým rozsahom nevelký dobový dokument, ktorého obsah sa viaže k bitevnému útoku slovenskej stíhacej letky 12 na sovietske kolóny presúvajúc sa po cestnej komunikácii Vinnica – Niemiřov. Autorom dokumentu bol pplk. gšt. Emil Novotný¹³, ktorý pri jeho spracovaní využil hlásenie veliteľa II. perute leteckého pluku stot. let. Vladimíra Kačku, ktorý útok osobne viedol.¹⁴

¹¹ Napríklad nemecký Eisernes Kreuz I. Klasse obdržali nasledovní príslušníci poľných letiek nasadených v bojoch na východnom fronte v roku 1941: rtk. J. Drlička (14. 1. 1942), npor. let. J. Páleníček (12. 2. 1942). Eisernes Kreuz II. Klasse obdržali: čtk. Š. Jambor, čat. d'sl. I. Kocka, čat. v zál. M. Karas, čtk. G. Lang (14. 2. 1941), npor. let. R. Galbavý, npor. let. P. Gašparovič, npor. let. F. Hanus, npor. let. O. Patočka a čtk. O. Hauliš (12.3.1942). VHA Bratislava, f. VVZ, Dôverný rozkaz VÚ a VVZ č. 2 z 20. 1. 1942, čl. 3; pozri tiež VHA Bratislava, f. VVZ, Dôverný rozkaz V a VVZ č. 2 z 20. 1. 1942, čl. 3.

Udelenie vyššie uvedených nemeckých vyznamenaní príslušníkom slovenského letectva je jednoznačne verifikované na základe dochovaných dôverných rozkazov Vzdušného úradu („VÚ“) a Veliteľstva vzdušných zbraní („VVZ“). Napriek skutočnosti, že existuje dobová fotografia dokumentujúca udelenie nemeckého Eisernes Kreuz II. Klasse vtedajšiemu čtk. A. Kubovičovi, oficiálny zápis o udelení tohto nemeckého vojenského vyznamenania menovanému nefiguruje ani v jeho kmeňových dokladoch, ani v dochovaných rozkazoch VVZ, resp. rozkazoch leteckého pluku. Porovnaj: RAJNINEC, J. *Slovenské letectvo 1939-1944*. 1. zv., Bratislava : VITA MO SR : Magnet-Press Slovakia, 1997, s. 120.

¹² SNA Bratislava, f. NS, súdny proces s gen. I. tr. F. Čatlošom, šk. 140.

¹³ Emil Novotný, nar. 7. 9. 1903 Ružomberok, dátum a miesto úmrtia neznáme. Základné vzdelanie získal absolvovaním 6 tried ľudovej školy. Civilné vzdelanie ukončil absolvovaním 4 tried gymnázia v Ružomberku (1915 – 1919) a 3 tried Obchodnej akadémie s maturitou (1919 – 1923). Do čs. brannej moci ho odviekli 24. 3. 1923 pri hlavnom odvode. 1. 10. 1923 ho prezentovali na výkon prezenčnej služby ako nováčika a v hodnosti vojaka ho prideliť k 1. rote horského práporu 3. Tým istým dňom ho ako vojenského akademika prijali do Vojenskej akadémie („VA“), ktorú ukončil 15. 8. 1925. Týmto dňom ho menovali za poručíka a zároveň ho premiestnili k p. pl. 4. V r. 1925 – 1926 ho absolvoval aplikačný kurz pre dôstojníkov pechoty pri Učilišti pre pešie vojsko v Miloviciach. Od 13. 8. 1926 bol veliteľ čaty 1. roty p. pl. 4. 1. 10. 1929 bol povýšený na nadporučíka pechoty. 30. 4. 1930 ho premiestnili od p. pl. 4 k p. pl. 11. Tam ho najskôr zaradili k 6. poľnej rote (30. 4. 1930), potom k 3. poľnej rote (15. 6. 1930). Od 12. 10. 1930 ho prideliť Škole na dôstojníkov pechoty v zálohe 5. pešej divízie ako stáleho učiteľa. 18. 6. 1932 ho prijali do I. ročníka Vysoké školy válečnej („VŠV“) v Prahe. 30. 9. 1932 ho premiestnili k 9. poľ. rote p. pl. 11. 1. 10. 1934 ho povýšili na kapitána pechoty. 1. 10. 1934 menovali za letca-pozorovateľa štábu. 15. 9. 1935 ho prideliť 12. divízii. 1. 10. 1935 bol menovaný za poľného letca-pozorovateľa štábu. 31. 7. 1936 ho preložili do skupiny dôstojníkov generálneho štábu a premiestnili k 12. divízii. 31. 12. 1936 ho premiestnili

Prepis dochovaného dobového dokumentu uverejňujeme v úplnom znení, v súlade s edičnými zásadami, a to v pôvodnej jazykovej a gramatickej úprave. Slová alebo ich časti, ktoré nedávajú zmysel, alebo sú skomolené, sme označili (!). Slová alebo ich časti, ktoré pri ich prepise zjavne vypadli, dávame do hranatých zátvoriek [...].

* * *

Dokument

Podplukovník gen. štábu
Emil Novotný.

Slovenskí stíhači ničia ustupujúce kolóny
bolševickej¹⁵ armády.

k veliteľstvu VII. zboru. 1. 4. 1937 ho povýšili na štábného kapitána gšt. Od 18. 9. 1938 – 15. 12. 1938 v poli s veliteľstvom VII. zboru „Hurban“. Pôsobenie v predmníchovskej čs. brannej moci ukončil ako prednosta 2. oddelenia (spravodajského) VII. zboru. Od 17. 3. 1939 nastúpil na činnú službu v slovenskej armáde. 1. 5. 1939 ho ustanovili za podnáčelníka štábu Hlavného vojenského veliteľstva („HVV“). 15. 5. 1939 ho v hodnosti stotníka gšt. včlenili k MNO-HVV. 17. 5. 1939, podľa iných prameňov 1. 4. 1939 ho povýšili na majora gšt. Od 28. 8. 1939 – 8. 10. 1939 pôsobil v poli ako náčelník štábu („NŠ“) veliteľstva poľnej armády „Bernolák“. Od 23. 2. 1940 ho ustanovili za zástupcu veliteľa Vysokej vojennej školy. 30. 9. 1940 ho už ako podplukovníka gšt. (1. 7. 1940) premiestnili k Veliteľstvu vzdušných zbraní (MNO), s určením za NŠ. 15. 4. 1941 ho ustanovili za zástupcu šéfa Vzdušného úradu a veliteľa vzdušných zbraní („VÚ a VVZ“) gen. II. tr. Antona Pulanicha. Od 27. 6. – 28. 10. 1941 v poli, s veliteľstvom armády. Po návrate z východného frontu pokračoval vo výkone pôvodnej funkcie až do 9. 7. 1942, keď ju od neho prevzal pplk. gšt. Alojz Ballay. 12. 7. 1942 odišiel do poľa k Rýchlej divízii s určením za NŠ. V poli zotrval do 20. 12. 1942. 27. 3. 1943 ho ustanovili za prednostu Vojenského dopravného úradu (MNO) a premiestnili od VVZ k MNO (31. 3. 1943). 30. 7. 1943 ho superarbitrovali. 30. 9. 1943 ho prepustili z činnnej služby a dňom nasledujúcim preložili do výslužby. Od X./1943 – X./1944 pracoval ako civilný zamestnanec v Továrni na dopravné prostriedky v Trenčianskych Biskupiciach. Potom ako vojenský penzista žil v Piešťanoch. 1. 3. 1945 ho povolali prechodne do činnnej služby na čas brannej pohotovosti štátu s určením za šéfa Civilnej protiletectkej ochrany v Bratislave. 8. 4. 1945 sa prihlásil do čs. armády. Na základe záverov prijímacej komisie MNO pre dôstojníkov a rotmajstrov z povolania slovenskej národnosti ho dňom 31. 3. 1947 povolali do činnnej služby a dňom nasledujúcim preložili do výslužby v hodnosti pplk. gšt. v. v. V r. 1946 – 1948 pracoval ako riaditeľ Čs. aerolinií v Prahe, neskôr úradník v Matici Slovenskej v Martine, Investičnej banke v Žiline a Uhoľnom prieskume. Posledný záznam v jeho osobnej dokumentácii hovorí o tom, že potom napokon ako skladník v Severoslovenských papierňach. pplk. gšt. E. Novotný bol nositeľom nasledovných domácich a zahraničných vyznamenaní a odznakov: slovenská Pamätná medaila (1940), slovenské vyznamenanie Za hrdinstvo 2. stupňa (1940), rumunský letecký odznak (1940), rumunský pozorovateľský letecký odznak (1942), nemecký Verdienstkreuz des Ordens vom Deutschen Adler 1. Stufe (1942), chorvátsky letecký odznak (1942), rumunský Ordinul „Coroana României“ cu spade în gradul de comandor, cu panglică de „Virtutea Militară (1942), nemecký Ordens vom Deutschen Adler 1. Stufe mit Schwerter (1943), slovenské vyznamenanie Za hrdinstvo 3. stupňa (1943), nemecký Eisernes Kreuz 2. Klasse; 1. Klasse a iné.

¹⁴ Za poskytnutie dokumentu ďakujem kolegovi PhDr. Igorovi Bakovi, PhD.

¹⁵ Správne – bolševickej.

Ako je našej slovenskej pospolitosti známe naše stíhacie letky bojujú niekoľko 100 km východne Lwowa¹⁶ spoločne s nemeckým letectvom. Nemci poznajú kvalitu našich „sekáčov“ [.] ako medzi našimi¹⁷ letcami sa už z bojov proti Poľsku¹⁸.

Pokiaľ nemecké pozorovacie letky pracovali¹⁹ samostatne [.] tak akonahle sa objavil nemecký pozorovateľ na obzore [.] už sa na neho vrhly²⁰ celé letky ruských stíhačov. Od tých čias [.] čo sa na front boly²¹ nasadené naše stíhacie letky, ruskí stíhači sa vôbec neobjavili.²² Jednotlivé ruské lietadlá opovažujú sa priletieť na front len vo veľkých v[ý]škach, 6 – 7 tisíc metrov.

Dňa 20. júla 1941 mali naši²³ stíhači znovu presvedčiť svojich kamarátov Nemcov, že sú bojovníci schopní postaviť sa s úspechom proti každému nepriateľovi. Toho dňa dostala naša jedna stíhacia letka rozkaz previesť bitevné nálety na ustupujúce ruské jednotky. S akým úspechom [ich] táto letka previedla[,] vysvitá najlepšie z hlásenia veliteľa let. peru te stot. let. Kačku²⁴, ktorý viedol našich stíhačov.

¹⁶ Správne – L'vov.

¹⁷ Správne – našimi.

¹⁸ Správne – Poľsku.

Autor približuje činnosť slovenských vzdušných zbraní v poľskom ťažení v materiálovej štúdii: ŠUMICHRAST, P. Letecké jednotky a protiletadlové delostrelectvo Slovenskej armády v poľskej vojne (september 1939). In *Vojenská história*, roč. 12, č. 2, 2008, s. 113-149.

¹⁹ Správne – pracovali.

²⁰ Správne – vrhli.

²¹ Správne – boli.

²² Ochranný sprievod nemeckých pozorovacích lietadiel zabezpečovali slovenské stíhacie letky 12 a 13. Prvé takéto ochranné sprievodné lety mali vykonať príslušníci Ďumbalovej stíhacej „trinástky“ už 13. 7. 1941 z letiska Czortkow (60 km južne od Tarnopoľa). Vzhľadom na vývoj situácie na fronte však z tohto letiska bojovú činnosť nevedli, ale presunuli sa na 80 km vzdialené letisko v Jarmolinciach, kde mali začať spoluprácu s nemeckou prieskumnou letkou 4.(H)32 vyzbrojenou jednomotorovými hornoplošníkmi Hs 126. Od 15. 7. 1941 obdobnú spoluprácu mala nadviazať aj letka npor. let. J. Páleníčka, a to s nemeckou letkou 3.(H)32 na letisku v Proskurove. Podrobnejšie pozri: ŠUMICHRAST, P. *Slovenské letectvo na východní frontě 1941-1943*. Cheb : Svět křídel, 2006, s. 45-46.

²³ Správne – naši.

²⁴ Vladimír Kačka, nar. 4. 2. 1908 Likavka, okr. Ružomberok, zomrel 11. 2. 2005 v Piešťanoch. Základné vzdelanie získal absolvovaním 4 tried občianskej a 4 tried meštianskej školy. Civilné vzdelanie ukončil v r. 1928 absolvovaním Učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi. Do čs. brannej moci ho odvedli na hlavnom odvode 4. 3. 1929. 1. 10. 1929 nastúpil na výkon prezenčnej služby. V tento deň ho včlenili ako voj. k letke 13 let. pl. 3 gen. letca M. R. Štefánika. Postupne ho povýšili na slob. (16.12.1929) a des. (1. 5. 1930). 15. 7. 1930 ho premiestnili k letke 9. Dňom 1. 10. 1930 ho menovali za pozorovateľa-letca. 25. 10. 1930 mu už ako čat. (16. 9. 1930) priznali status čat. s poddôstojníckou skúškou. 1. 12. 1930 ho menovali za ppor. prezenčnej sl. 13. 3. 1931 mu povolili konať ďalšiu činnú službu až do nástupu do Vojenskej akadémie („VA“). 30. 9. 1931 ho premiestnili k VA, s určením na výchovu dôstojníkov pešieho vojska z povolania. 1. 6. 1931 ho menovali za poľného pozorovateľa-letca. 16. 7. 1933, po ukončení VA, ho menovali za por. pech. v p. pl. 13. 31. 12. 1934 K. preložili do skupiny letectva, premiestnili k let. pl. 6 a včlenili k letke 72 ako nižšieho dôstojníka. 1. 9. 1935 ho určili k pozorovateľom-letcom ustanoveným na lietanie v noci, po absolvovaní kurzu nočného lietania (16. 6. 1935 – 15. 8. 1935). Od 3. 2. – 31. 3. 1936 v mechanickom kurze pre dôstojníkov letectva v Zemskom leteckom sklade II v Olomouci. Od 1. 4. 1936 – 14. 8. 1936 bol v pilotnom výcviku dôstojníkov. 15. 9. 1936 ho premiestnili k let. pl. 1 T.G. Masaryka a včlenili k letke 44 ako nižšieho dôstojníka. 1. 9. 1936 K. menovali za jednomiestneho pilota a určili

ho k stíhacím letcom. 15. 2. 1937 ho trvalo prideliili Vojenskému leteckému učilištiu v Prostějove. Od 31. 3. 1937 jeho trvalé pridelenie k tejto jednotke zmenili na premiestnenie 15. 1. 1938 ho premiestnili k školnej technickej letke na funkciu veliteľa skladu a dopravnej letky. 1. 9. 1937 ho menovali za poľného pilota letca. 1. 10. 1937 ho povýšili na npor. let. 1. 8. 1938 ho určili k letcom ustanoveným na lietanie v noci. Vzhľadom na rozpad Č-SR a vznik Slov. štátu a Protektorátu Čechy a Morava ho 18. 3. 1939 ako dôstojníka slovenskej národnosti odoslali k let. pl. 3 na Slovensko. Po príchode na Slovensko ho zaradili k let. pl. 3 a včlenili k letke 39. 5. 5. 1939 ho ustanovili za veliteľa III/3 perute. 1. 7. 1939 ho premiestnili k letke 38 (od 31. 1. 1940 – letka 11) a ustanovili ho za jej veliteľa. 7. 9. – 19. 9. 1939 sa zúčastnil vojny proti Poľsku. 1. 1. 1940 K. povýšili na stotníka letectva. Od 2. 1. 1940 – 1. 3. 1940 K odvelili s ďalšími slov. pilotmi na skúsenú do Nemecka – v Leteckej stíhacej škole Schlessheim "A" Schulle Klagenfurt. 1. 10. 1940 K. ustanovili za veliteľa II. perute. Od 22. 6. 1941 v poli s letkou „Boreša“. Počas frontovej služby sa zúčastnil let. bojov. 1. 7. 1941 K. povýšila vláda SR za činy pred nepriateľom na mjr. let. 24. 8. 1942 K. ustanovili za veliteľa letiska a Štefánikových kasární v Piešťanoch. 25. 2. 1942 – 3. 7. 1942 absolvoval výcvik na liet. Bf 109 na dánskom letisku Karup-Gróve. Od 12. 10. 1942 – 21. 4. 1943 veliteľ nočného stíhacieho kurzu. 1. 4. 1943 – 1. 8. 1943 veliteľ pilotného výcviku dôstojníkov a výcviku na lietadlách Me 109. 15. 6. 1943 ho ustanovili za zástupcu zborového veliteľa SLeS-u (funkciu vykonával popri svojom funkčnom zaradení). 15. 10. 1943 V. Kačku ustanovili za veliteľa II. perute let. pl. 18. 11. 1943 – 31. 3. 1944 K. ustanovili za dočasného veliteľa technickej perute let. pl. 31. 3. 1944 ho premiestnili z let. pl. k VVZ v Trenčine, kde ho 1. 4. 1944 ustanovili za prednostu osobného oddelenia VVZ. 3. 4. 1944 hlásil nástup služby na VVZ. 30. 9. 1944 ho premiestnili z VVZ k MNO SR, kde ho 15. 10. 1944 ustanovili za prednostu osobného odd. MNO SR. Funkciu prednostu osobného oddelenia MNO SR vykonával do 23. 3. 1945. Počas existencie vojnovnej Slovenskej republiky vystupoval na leteckých dňoch ako športový pilot-akrobat. 4. 4. 1945 a 6. 5. 1945 si podal prihlášky do čs. armády. Rozhodnutím prijímacej komisie MNO pre dôstojníkov a rtm. z povolania slovenskej národnosti ho neprijali do čs. brannej moci. Od júla do decembra 1945 bol v zaisťovacej a vyšetrovacej väzbe, keď proti nemu viedli trestné konanie. 7. 12. 1945 ho prepustili na slobodu. 31. 12. 1946 ho povolali do činnnej služby ako dôstojníka čs. brannej moci. Od mája 1945 do mája 1947 bol bez zamestnania. 15. 5. 1947 ho povolali do vojenskej činnnej služby a včlenili k veliteľstvu letectva VO-4 s určením pre výkon služby v rámci Osídľovacieho úradu pre Slovensko. 22. 5. 1947 ho prezentovali do vojenskej činnnej služby. 30. 9. 1947 ho premiestnili k LNP-1 vo Vysokom Mýte a ustanovili za dočasného veliteľa pomocnej perute. 10. 12. 1947 ho oslobodili od výkonu činnnej služby. 1. 5. 1948 mu udelili dovolenku s čakaním. 1. 6. 1948 ho prepustili z výcvikovej skupiny letcov – pilotov. 1. 9. 1948 V. Kačku preložili do I. zálohy ako mjr. let. v zál. Následne bolo zrušené jeho povolanie do čs. brannej moci a s tým spojené priznanie hodností dosiahnutých v rokoch neslobody (stot. let., mjr. let). V r. 1949 ho spolu so Š. Čakaným vyšetrovali pred kárnym výborom veliteľstva 4. oblasti za poškodenie dobrého mena vojaka v lete 1941. 1. 10. 1950 K. odňali hodnosť npor. let. v zál. a preložili do počtu mužstva. Po prepustení do zálohy pracoval v rôznych robot. povolaniach (napr. elektromontér). K. rehabilitovali v roku 1991. V r. 2003 mu udelili cenu mesta Piešťany, ako aj Čestné občianstvo mesta Piešťany. Počas trvania vojenskej služby, za dve desaťročia, ho vyznamenali slovenskou Pamätnou medaila so štítkom (1939, resp. 1940), nemeckým Eisernes Kreuz 2. Klasse (1939), slovenským vyznamenaním Za hrdinstvo 3. stupňa (1939, resp. 1940), nemeckým pochvalným uznaním vrchného veliteľa 17. armády (1941), slovenským vyznamenaním Za hrdinstvo 2. stupňa (1941), rumunským leteckým pilotným odznakom (1942), chorvátskym leteckým pilotným odznakom (1943) a inými. Podrobnejšie pozri napr.: RAJNINEC, J. *Slovenské letectvo 1939-1944*. 1. zv., Bratislava : VITA MO SR : Magnet-Press Slovakia, 1997; ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V. *Slovenské letectvo 1939-1944*. 2. zv., Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000; BYSTRICKÝ, J. – ŠUMICHRASŤ, P. *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2004; ŠUMICHRASŤ, P. *Slovenské letectvo na východní frontě 1941-1943*. Cheb : Svět křidel, 2006; VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy obyčajné, dôverné a tajné; VHA Bratislava, f. let. pl., dôverné a denné rozkazy, 1941-1944; VÚA-VHA Praha, f. kvalifikačných listín; VA-CR MO SR Trnava, f. osobných spisov.

Hlásenie znie:

Hlásim, že 12. letka previedla na rozkaz veliteľstva nem. armády dňa 20. 7. 1941 medzi 19.15 – 20. 30 hod. bitevný nálet z prízemnej výšky na ustupujúce ruské jednotky na cestách východne od mesta²⁵ Útok letky som viedol osobne.

Letka štartovala v troch 3 čl. rojoch a jednom 2 čl. roji.²⁶

Vedúci rojov:	1. roja: stot. let.	Kačka,
	2. roja: npor. let.	Čakaný, ²⁷
	3. roja: čat.	Karas, ²⁸
	4. roj /:dvojroj:/	npor. let. Páleníček ²⁹ .

²⁵ Vinnica. Dnes sídlo Vinnickej oblasti, Ukrajina.

²⁶ Podľa slovenského leteckého historika J. Rajnince bolo personálne zloženie rojov nasledovné: 1. roj: stot. let. V. Kačka, čtk. J. Drlička, čtk. Š. Jambor; 2. roj: npor. let. Š. Čakaný, čat. d'ls. M. Žiaran, čat. d'ls. I. Kocka; 3. roj: čat. d'ls. M. Karas, čtk. L. Čapka, npor. let. I. Borský; 4. roj.: čat. d'ls. M. Danihel, npor. let. J. Páleníček. Pozri: RAJNINEC, J. Slovenské letectvo 1939-1944. 1. zv., Bratislava : VITA MO SR : Magnet-Press Slovakia, 1997, s. 117.

²⁷ Štefan Čakaný (Csákányi), nar. 17. 3. 1912 v Žiline, dátum a miesto smrti neznáme. Civilné vzdelanie získal na 8-ročnom reálnom gymnáziu s maturitou v Žiline, na ktorom študoval v r. 1926 – 1934. Po jeho skončení absolvoval 4 semestre Vysokej školy stavebno-inžinierskej v Prahe. Vysokoškolské štúdium ukončil I. štátnicou. Príslušník čs. brannej moci od 1. 10. 1935, keď ho prezentovali na vykonanie prezenčnej služby v rámci let. pl. 3 v Piešťanoch. Od 1. 10. 1935 – 30. 6. 1936 frekventant Školy na výchovu dôstojníkov letectva v zálohe vo Vojenskom leteckom učilišti („VLU“) v Prostějove. V období výchovy na dôstojníka letectva v zálohe povýšený na slob. aspiranta. (1.2.1936) a des. aspiranta. (1. 7. 1936). Od 1. 7. 1936 Č. premiestnili k letke 9 let. pl. 3. 30. 9. 1936 ho prijali do Vojenskej akadémie („VA“) ako voj. akademik, kde bol až do 29. 8. 1937. V tento deň ho po skončení akadémie menovali za por. let. Tým istým dňom ho prideliť 46. letke let. pl. 4 v Pardubiciach. Od 4. 10. 1937 do 21. 9. 1938 ho prideliť ako frekventanta do aplikačného kurzu pre por. let. v Leteckom učilišti v Prostějove. Pilot jednomiestnych lietadiel a absolvent kurzu lietania bez vidu. Po absolvovaní kurzu s veľmi dobrým prospechom ho prideliť let. pl. 4 a včlenili k 46. letke, kde slúžil až do 17. 3. 1939. Vzhľadom na rozpad ČSR a vznik Slovenského štátu a Protektorátu Čechy a Morava ho ako Slováka premiestnili na Slovensko k let. pl. 3. Od 18. 3. 1939 ho určili za I. dôstojníka letky 15 v Žiline. V tejto funkcii zotrval do 27. 3. 1939, keď ho ustanovili za veliteľa letky 15 a veliteľa letiska Žilina. Od 13. 4. 1939 ho premiestnili k letke 45 a ustanovili za jej veliteľa. 15. 5. 1939 ho premiestnili k letke 49 a ustanovili za jej veliteľa. 31. 8. 1939 ho premiestnili k letke 12 s určením za I. dôstojníka letky. V rámci tejto letky účastník bojov proti Poľsku v septembri 1939. 1. 10. 1939 ho menovali za poľného pozorovateľa letca a poľného pilota-letca. Od 2. 1. 1940 – 1. 3. 1940 ho odvelili v hodnosti npor. let. (1. 1. 1940) na skúsenú do Nemecka. Po jej skončení príslušník letky 12 v Spišskej Novej Vsi. Po vyhlásení vojny ZSSR ho odoslali do poľa (7. 7. 1941), kde zotrval do 27. 10. 1941. Počas frontovej služby sa zúčastnil leteckých bojov v rámci letky 12. Od 15. 2. 1942 – 15. 4. 1942 absolvoval technický kurz pre dôstojníkov letectva pri Leteckom parku. Dňom 30. 6. 1942 ho premiestnili k Leteckej škole v Trenčianskych Biskupiciach, kde ho 1. 10. 1942 určili za veliteľa Školy leteckého dorastu. Od 15. 5. 1943 ho v hodnosti stot. let. (1. 1. 1943) premiestnili k VVZ s určením za referenta leteckého oddelenia. Od 1. 7. 1943 – 28. 8. 1944 zastával funkciu prednostu leteckého oddelenia VVZ a súčasne od 1. 1. 1944 aj funkciu spravodajského dôstojníka VVZ. 1. 9. 1943 ho určili za letca ustanoveného na lietanie v noci. Od 15. 5. 1944 ho určili za prednostu spravodajského oddelenia VVZ. Od 29. 8. 1944 príslušník 1. ČSA na Slovensku a účastník SNP. Pridelený k let. skupine mjr. gšt. J. Tótha. V období od 2. 10. 1944 – 27. 10. 1944 veliteľ poľného letiska Rohožná. Po tomto dni odišiel do hôr a zdržiaval sa na rôznych miestach. 2. 5. 1945 ho prezentovali do čs. armády a prijímacou komisiou prijali do čs. armády. Od 2. 5. 1945 do

15. 6. 1945 veliteľ školnej letky v Leteckom výcvikovom stredisku v Spišskej Novej Vsi. 16. 6. 1945 už v hodnosti špkt. let. (1. 5. 1945) ho určili za veliteľa letiska Malacky. Túto funkciu vykonával do 10. 9. 1946 (1. 8. 1946), keď ho prideliť Veliteľstvu leteckej oblasti 4 v Bratislave a ustanovili za prednostu oddelenia výstavby letísk pri Veliteľstve leteckej základne 4. Dňom 31. 7. 1947 ho premiestnili od 4. leteckej oblasti k III. leteckému okruhu, kde ho od 1. 8. 1947 ustanovili za prednostu 6. oddelenia veliteľstva III. let. okruhu. Po februári 1948 sa začala zásadne „meniť“ aj jeho vojenská kariéra. Od XI./1949 do I./1951 bol veliteľom leteckej rotý leteckého spojovacieho pluku 1 v Jičine. Potom až do prepustenia z čs. armády bol linkovým dôstojníkom výcvikového oddelenia tohto pluku v Hradci Králové a Havlíčkovom Brode. V civile pracoval najskôr ako robotník-kopáč sond v Stavoprojekte Bratislava, potom sa vzhľadom na technické vzdelanie zamestnal ako projektant, resp. stavebný technik na prieskumné práce. Za výkon vojenskej služby ho ocenili nasledovnými vyznamenania: slovenskou Pamätnou medailou so štítkom Javorina (1939), nemeckým Eisernes Kreuz 2. Klasse, slovenským vyznamenaním Za hrdinstvo 3. stupňa (1942), slovenským Pamätným odznakom 1. stupňa (1943), slovenským vyznamenaním Za zásluhy, slovenským Vojenným víťazným krížom V. triedy (1944); Československým vojnovým krížom 1939, Československou medailou za zásluhy I. stupňa. (1946), Československou pamätnou medailou SNP (1945). Pozri napr.: RAJNINEC, Juraj. Slovenské letectvo 1939-1944. 1. zv., Bratislava : VITA MO SR : Magnet-Press Slovakia, 1997; ŠUMICHRAST, P. – KLABNÍK, V. *Slovenské letectvo 1939-1944*. 2. zv., Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000; BYSTRICKÝ, J. – ŠUMICHRAST, P. *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2004; ŠUMICHRAST, P. *Slovenské letectvo na východní frontě 1941-1943*. Cheb : Svět křidel, 2006; VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy obyčajné, dôverné a tajné; VHA Bratislava, f. let. pl., dôverné a denné rozkazy, 1941-1944; VÚA-VHA Praha, f. kvalifikačných listín; VA-CR MO SR Trnava, f. osobných spisov.

²⁸ Michal Karas, nar. 3. 12. 1915 Španie Pole, okr. Revúca. Dátum a miesto smrti neznáme. Civilné vzdelanie získal absolvovaním 7 tried obecnej školy a 1 triedy hospodárskej školy. Do čs. brannej moci odvedený 2. 4. 1937 pri hlavnom odvode s určením pre horský peší pluk 4 v Jelšave. 1. 10. 1937 nastúpil na prezenčnú službu. Týmto dňom ho včlenili do horského pešieho pluku 4 v Jelšave, kde od 1. 10. – 14. 11. 1937 vykonával výcvik jednotlivca. 15. 11. 1937 ho premiestnili k leteckému pluku 3 gen. letca M. R. Štefánika. Týmto dňom ho zároveň včlenili k cvičnej letke, kde konal peší výcvik. Od 19. 11. 1937 – 31. 1. 1938 absolvoval poddôstojnícku školu v leteckom pluku 3. Po jej skončení ho povýšili na slobodníka. Od 31. 1. 1938 – 30. 5. 1938 absolvoval ako pilotný žiak výcvik v Pilotnej škole leteckého pluku 3. Ďalej vo výcviku pokračoval a v období od 1. 6. 1938 – 27. 9. 1938 absolvoval bojový výcvik na stíhacích lietadlách v rámci cvičnej letky leteckého pluku 4 v Kbeloch. Od 28. 9. 1938 – 30. 11. 1938 si svoju odbornú pripravenosť zvýšil v zdokonaľovacom výcviku na stíhacích lietadlách v školnej letke 2 VLU. 1. 12. 1938 ho menovali za pilota-letca a určili ho k stíhacím letcom. Od 1. 12. 1938 – 19. 12. 1938 ho prideliť cvičnej letke leteckého pluku 3 za účelom preskúšania v lietaní. V tom období už bol premiestnený k 38. letke, kde zotrval až do 15. 2. 1939, keď ho premiestnili k letke 49. V tento deň ukončil aj praktický bojový pilotný výcvik na stíhacích lietadlách s veľmi dobrým prospechom. 15. 6. 1939 ho povýšili na desiatnika a 15. 11. 1939 na čatára. 1. 10. 1939 mu povolili ďalšie dobrovoľné konanie činnnej služby. 1. 4. 1940 ho preložili do skupiny ďalejslúžiacich a zároveň ho menovali za poľného pilota-letca. 31. 1. 1940 bola letka 49 premenovaná na letku 12. 7. 7. 1941 odoslaný do poľa s letkou 12 – krycí názov „Milota“. 18. 10. 1941 sa vrátil z poľa. 1. 12. 1941 na vlastnú žiadosť predčasne prepustený z ďalšej činnnej služby. Po prepustení zo slovenskej armády bol ešte raz prezentovaný do výnimočnej činnnej služby v leteckom pluku. Konkrétne sa tak stalo 9. 8. 1943. Po 17-dňoch ho však opäť prepustili do pomeru mimo činnnej služby. V ďalšom období existencie vojnovej Slovenskej republiky ho do výnimočnej činnnej služby nepovolali so zdôvodnením, že bol zamestnancom Leteckej továrne v Trenčianskych Biskupiciach. 10. 4. 1945 ho prezentovali na vykonanie výnimočnej činnnej služby pri DOV Tisovec. 25. 6. 1945 ho prepustili do pomeru mimo činnnej služby. Po vojne pracoval v robotníckych povolaniach. V r. 1960 – 1962 väznený podľa znenia paragrafu za združovanie proti republike. M. Karas obdržal tieto vojenské vyznamenania a odznaky: slovenská Pamätná medaila bez štítku (1940), slovenská medaila Za hrdinstvo 3. stupňa (1941), nemecký Eisernes Kreuz II. Klasse (1942), slovenský Pochvalný dekrét veliteľa leteckého pluku (1942).

²⁹ Jozef Páleníček, nar. 2. 4. 1912 Moravský Sv. Ján, okr. Malacky. Dátum a miesto smrti neznáme. Civilné vzdelanie získal na 8-ročnom reálnom gymnáziu s maturitou v Skalici, na ktorom študoval v r. 1926 – 1934. Príslušník čs. brannej moci od 16. 7. 1934, keď ho prezentovali na vykonanie prezenčnej služby. Týmto dňom mu priznali status ašpiranta („ašp.“). Do nástupu na Vojenskú akadémiu („VA“) v Hraniciach absolvoval Školu na výchovu dôstojníkov letectva v zálohe vo Vojenskom leteckom učilišti („VLU“) v Prostějove. V období výchovy na dôstojníkov letectva v zálohe povýšený na slob. ašp. (28.10.1935) a des. ašp. (11. 4. 1935). 15. 4. 1935 ho premiestnili k letke 9 let. pl. 3 Gen. letca M. R. Štefánika. 1. 5.1935 ho menovali za pozorovateľa-letca. 3. 9. 1935 ho povýšili na čat. ašp. 28. 9. 1935 J. Páleníčka preložili na VA a o 2 dni neskôr ho premiestnili k VA. 1. 2. 1936, počas štúdia na VA ho povýšili na ppor. prezenčnej služby. VA ukončil 1. 8. 1937, keď ho menovali na por. let. leteckého pl. 2 v Olomouci. Týmto dňom ho včlenili k technickej letke. Od 4. 10. 1937 do 18. 3. 1938 ho prideliť ako frekventanta do aplikačného kurzu pre poručíkov letectva vo VLU. 31. 3. 1938 ho premiestnili k letke 35. Od 1. 4. 1938 J. Páleníčka menovali za pilota letca a určili ho k stíhacím pilotom. 31. 12. 1938 ho premiestnili k let. pl. 4, s určením za 1. dôstojníka letky 50 v Kbeloch, kde slúžil až do 16. 3. 1939. Vzhľadom na rozpad ČSR a vznik Slov. štátu a Protektorátu Čechy a Morava ho ako Slováka premiestnili na Slovensko k let. pl. 3. 17. 3. 1939, podľa iných prameňov 18. 3. 1939, po návrate na Slovensko, J. Páleníčka prijali do slovenskej brannej moci. Týmto dňom ho zároveň premiestnili k let. pl. 3 a včlenili ho k letke 45 v Spišskej Novej Vsi ako technického dôstojníka. Zúčastnil sa obrany Slovenska pred maďarskou agresiou. 14. 4. 1939 (15. 5. 1939) J. Páleníčka ustanovili za veliteľa letky 45. 22. 8. 1939 ho ustanovili za veliteľa letiek 45 a 49, ktoré boli od 1. 9. 1939 zreorganizované na letku 12. Od 1. 9. 1939 J. Páleníčka ustanovili za veliteľa letky 12, s ktorou sa zúčastnil bojov proti Poľsku. 1. 10. 1939 Č. menovali za poľného pozorovateľa a poľného pilota-letca. 1. 1. 1940 P. povýšili na npor. let. Od 2. 9. 1940 – 19. 10. 1940 absolvoval chemický kurz pre dôstojníkov pri VTCHÚ. 7. 7. 1941 P. odišiel do poľa s letkou 12 „Milota“, kde zotrval až do 27. 10. 1941. Počas frontovej služby sa zúčastnil leteckých bojov. Od 25. 2. 1942 do 3. 7. 1943 vykonával výcvik na lietadlá Bf 109 v dánskom Gróve. 1. 7. 1942 ho povýšili na stot. let. Od 12. 10. 1942 bol frekventantom nočného stíhacieho kurzu. Od 1. 4. 1943 veliteľ výcviku na lietadlách Me 109 v Piešťanoch. 15. 4. 1943 ho ustanovili za veliteľa letky 13 v poli, kde vo funkcii nahradil mjr. let. O. Ďumbalu. 20. 4. 1943 prevzal letku 13 v poli. 1. 5. 1943 ho určili k letcom ustanoveným na lietanie v noci. V poli velil aj II. garnitúre letky 13, s ktorou sa 12. 11. 1943 vrátil na Slovensko. 1. 1. 1944 J. Páleníčka ustanovili za veliteľa letky 12, s ktorou 30. 7. 1944 odišiel do poľa k SVZ pri AV. V tejto funkcii zotrval až do 31. 8. 1944, keď preletel na stranu sovietskej Červenej armády a vstúpil do čs. zahraničnej armády. 20. 10. 1944 mu na Slovensku v neprítomnosti odňali hodnosť stot. let. a ako strel. ho preložili do I. zálohy ako strel. v zál. 16. 10. 1944 J. Páleníčka zaradili do čs. brannej moci v ZSSR a priznali mu hodnosť kpt. let. 1. 11. 1944 ho zaradili k Čs. let. skupine v ZSSR. Od 5. 1. 1945 inšpektor – let. tech. pilotov a teórie lietania pri veliteľstve 1. čs. zmiešanej leteckej divízii v ZSSR. 7. 3. 1945 ho povýšili na škpt. let. Po vojne J. Páleníčka prijali do čs. armády. Do 31. 3. 1952, to znamená do času prepustenia z čs. armády, vykonával funkcie veliteľa let. pl. 3 (let. pl. 30), veliteľa kombinovanej leteckej skupiny v boji proti banderovcom, dôstojník na kontrolu pilotov pri veliteľstve 4. let. divízii, veliteľ kurzu Leteckej vojenskej akadémie. V povojnovom období absolvoval 5-mesačný kurz veliteľov vojskových telies (1948 – 1949). Do konca svojej vojenskej profesionálnej dráhy dosiahol hodnosť pplk. let. (1. 10. 1948). Po prepustení do zálohy najskôr pracoval v rôznych robotníckych a technicko-hospodárskych povolaniach (skladový účtovník, technický úradník, tepelný technik). V r. 1956 – 1958 absolvoval Priemyselnú školu energetickú a elektrotechnickú. Neskôr zastával funkciu riaditeľa elektrárne v Bratislave. J. Páleníček obdržal tieto vojenské vyznamenania a odznaky: slovenská Pamätná medaila so štítkom (1939), nemecký Eisernes Kreuz II. Klasse (1939), slovenská medaila Za hrdinstvo 3. stupňa (1941), slovenské Pochvalné uznanie VÚ a VVZ (1941) nemecký Eisernes Kreuz I. Klasse (1942), rumunský Ordinul Coroana Romaniei cu spade gradul de „Officer“ cu panglica de „Virtutea Militara“ (1943), chorvatský letecký pilotný odznak (1943), slovenské Za hrdinstvo 2. stupňa (1943), rumunský pilotný odznak (1944), slovenský Vojenný víťazný kríž V. triedy (1944), Československá medaila Za chrabrosť pred

12. letka útočila na nepriateľské jednotky na ceste³⁰ Celá letka letela od startu³¹ vo výške asi 150 – 200 m a od čiar asi v 10 – 80 m nad terénom.

Ako vedúci prvého roja zahájil som útok na jednotky shromaždené³² na spomenutej ceste, ale hneď som sa dostal do prudkej protiletectkej paľby. Ponevač³³ som predpokladal, že všetky roje útočiace za mnou sa do tejto paľby dostanú a v dôsledku účasti na bojoch neskúsených pilotov by mohli pre nás nastať veľké straty, obrátil som stroj a útočil som výlučne len na pozemné protiletadlové ruské jednotky. Dve, tri palebné jednotky som svojou paľbou nesporne umlčal, načo som útočil na ďalšie až do vystrelenia všetkých nábojov³⁴.

Medzi tým, čo som ostreloval nepriateľské pozemné zbrane, preletely³⁵ ostatné roje letky a paľbou veľmi účinne zasiahly³⁶ proti nepriateľovi.

Po vykonaní úlohy roje sa shromaždily³⁷ nad určeným shromaždiskom³⁸ a v poriadku sa vrátili³⁹ všetky na svoju základňu v

Straty na životoch a materiále⁴⁰ neboli⁴¹, ale boli ⁴²poškodené 4 lietadlá.

Lietadlo vedúceho letky stot. let. Vlad. Kačku, B-534, 59⁴³ má asi 20 zásahov /:vyše 40

nepriateľom (1945), Československá vojenská medaila Za zásluhy I. stupňa (1945), Československá vojenská pamätná medaila so štítkom ZSSR (1945), Rad SNP II. triedy (1947) a iné. Pozri napr.: RAJNINEC, Juraj. *Slovenské letectvo 1939-1944*. 1. zv., Bratislava : VITA MO SR : Magnet-Press Slovakia, 1997; ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V. *Slovenské letectvo 1939-1944*. 2. zv., Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000; BYSTRICKÝ, J. – ŠUMICHRASŤ, P. *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2004; ŠUMICHRASŤ, P. *Slovenské letectvo na východní frontě 1941-1943*. Cheb : Svět křídél, 2006; VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy obyčajné, dôverné a tajné; VHA Bratislava, f. let. pl., dôverné a denné rozkazy, 1941-1944; VÚA-VHA Praha, f. kvalifikačných listín; VA-CR MO SR Trnava, f. osobných spisov.

³⁰ Vinnica – Niemirow.

³¹ Správne – štartu.

³² Správne – zhromaždené.

³³ Správne – Pretože.

³⁴ Stíhacie lietadlá B-534 boli vyzbrojené štvoricou synchronizovaných leteckých guľometov vz. 30 kalibru 7, 92 mm. Guľomet vz. 30 konštrukcie Františka Myšku produkovala vo svojom strakonickom závode firma Česká zbrojovka, a. s. Praha. Guľomet pracoval na princípe impulzu výstrelu s krátkym záklzom hlavne, ktorá bola chladená vzduchom. Podávanie nábojov kalibru 7, 92 mm sa v prípade guľometu v pilotnej verzii riešilo pomocou pásov (obojsstranne s použitím schránky na 450 nábojov). V pilotnej verzii bol guľomet tohto vzoru doplnený o synchronizátor systému Samek umožňujúci strelbu okruhom vrtule. Úst'ová rýchlosť: 860 m/s, kadencia strelby až 1 000 rán za minútu, dostrel 2 000 m. Podrobnejšie pozri: FIDLER, J. – SLUKA, V. *Encyklopedie branné moci Republiky Československé 1920-1938*. Praha : Libri, 2006, s. 378.

³⁵ Správne – preleteli.

³⁶ Správne – zasiahli.

³⁷ Správne – zhromaždili.

³⁸ Správne – zhromaždiskom.

³⁹ Správne – vrátili.

⁴⁰ Správne – materiáli.

⁴¹ Správne – neboli.

⁴² Správne – boli.

⁴³ Správne – B-534.259.

Podľa záznamov v dobových dokumentoch možno uviesť, že predmetné lietadlo sa v leteckom parku

dier:⁴⁴ a má poškodené nosníky v krídle a nosníky v trupu /:v trupu asi 1 m od chvostových ploch⁴⁵ dieru v priemeru asi 15 cm:/, prestrelené ľavé koleso /:pneumatika explodovaná:/, prestrelený spodný a pravý motorový kryt, prestrelené lano stabilizátoru, prestrelená kabína v bezprostrednej blízkosti hlavy pilota a väčšie množstvo priestrelov, ktoré z[a]přičinili zničenie niekoľkých výstuh v trupu [,] v krídlach⁴⁶, ako i niekoľko priestrelov bezvýznamných.

- 3 -

Stroj bol počas letu z frontu ovládateľný, ale v dôsledku prestrelenia lana stabilizátoru ťažký na hlavu, tak že pilot musel pristávať s plynom, ale pristál v poriadku i napriek tomu [,] že ľavá pneumatika bola explodovaná. Lietadlo je nutné opraviť u LPD 1, kam po menšej oprave u letky bude schopné k prelietnutiu.

Ďalej bol zasiahnutý stroj vedúceho druhého roja npor. let. Čakaného jedným zásahom do smerového kormidla. Oprava lietadla bude vykonaná u letky. /: B-534, 243⁴⁷ :/.

Z druhého roja bol zasiahnutý tiež stroj B-534.515⁴⁸ z druhého roja čtk. Jambora⁴⁹, ktoré ale na lietadle nič nepoškodilo⁵⁰. Lietadlo bude opravené u letky.

slovenských Vzdušných zbraní nachádzalo aj v roku 1942. Napríklad dňa 25. 7. 1942 s ním havaroval čtk. Jozef Štauder, príslušník letky 13. Pozri: ŠUMICHRAST, P. – ANĎAL, J. *AVIA B-34, B-534 a Bk-534 slovenských pilotov 1939-1944*. HT model špeciál No. 905, 2003, s. 9.

⁴⁴ Číselné údaje o počte priestrelov v Kačkovom lietadle sú v dokumente slabo čitateľné.

⁴⁵ Správne – plôch.

⁴⁶ Správne – krídlach.

⁴⁷ Toto lietadlo si „zabojovalo“ aj počas ďalšieho operačného nasadenia slovenského letectva na východnom fronte. Stíhacie lietadlo B-534.243 patrilo v 2. polovici roku 1942 do výzbroje letky 11 npor. let. Ivana Haluzického, ktorá bola zaradená do Skupiny vzdušných zbraní pri slovenskej Zaisťovacej divízii. V jej kabíne lietal na protipartizánske lety aj čtk. Anton Matúšek, neskorší príslušník tzv. 2. garnitúry letky 13 v poli, ktorý 9. 9. 1943 preletel spoločne s čtk. Ľ. Dobrovodským na stranu sovietskej Červenej armády. Pozri napr.: ŠUMICHRAST, P. – ANĎAL, J. *AVIA B-34, B-534 a Bk-534 slovenských pilotov 1939-1944*. HT model špeciál No. 905, 2003; taktiež ŠUMICHRAST, P. *Slovenské letectvo na východní frontě 1941-1943*. Cheb : Svět křidel, 2006, s. 187-188; taktiež BYSTRICKÝ, J. – ŠUMICHRAST, P. *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2004, s. 24-25.

⁴⁸ Stroj B-534.515 figuruje v neskoršie datovaných záznamoch vo výzbroji letky 13. Konkrétne 18. 8. 1942 v jeho kabíne vykonal cvičný let čtk. Ján Režňák, neskoršie najväčšie letecké eso slovenského letectva. Pozri napr.: ŠUMICHRAST, P. – ANĎAL, J. *AVIA B-34, B-534 a Bk-534 slovenských pilotov 1939-1944*. HT model špeciál No. 905, 2003.

⁴⁹ Štefan Jambor, nar. 18. 5. 1917 v Chlumci nad Váhom. Zahynul 26. 6. 1944 ako príslušník letky 13, počas bojového letu pri obrane Slovenska pred americkým letectvom. Príslušník čs. brannej moci od 15. 10. 1937. Od 1. 2. 1938 – 4. 8. 1938 frekventant pilotného výcviku v Pilotnej škole II leteckého pluku 3 generála Milana R. Štefánika v Spišskej Novej Vsi. Od 15. 8. 1938 do 31. 7. 1939 príslušník pozorovacej letky 15. Potom príslušník stíhacej letky 64. Od 31. 1. 1941 príslušník letky 12 npor. let. J. Páleníčka v Spišskej Novej Vsi. Absolvent nočného stíhacieho kurzu v leteckom pluku v Piešťanoch (1942-1943) a výcviku na Me 109 v leteckom pluku Piešťanoch (1943). Trikrát na východnom fronte v bojoch proti ZSSR: 7. 7. 1941 – 18. 10. 1941 (letka 12 – krycí názov „Milota“), 30. 6. 1942 – 14. 10. 1942 (letka 11 v rámci Skupiny vzdušných zbraní pri Zaisťovacej divízii) a 23. 6. 1943 – 12. 11. 1943 (letka 13 – krycí názov „Silvester 3“ do 15. 7. 1943 a „Chlapina 4“ od 15. 7. 1943). Pozri napr.: ŠUMICHRAST, P. – KLABNÍK, V. *Slovenské letectvo 1939-1944*. 2. zv., Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000; BYSTRICKÝ, J. – ŠUMICHRAST, P. *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*.

Ďalej bol tiež stroj B-534.217 z tretieho roja npor. let. Borského⁵¹ jedným zásahom do ľavého spodného krídla⁵² tesne vedľa chladiča a poškodený bol prechodový blachový⁵³ kryt ľavého spodného krídla⁵⁴, kde je diera v priemeru 10 – 15 cm. Lietadlo bude opravené u letky.

Výsledok zásahu 12. letky bude nesporne veľmi dobrý.“

Takto hrdine⁵⁵ plnia svoje úlohy naši⁵⁶ letci.

Naša verejnosť môže byť hrdá na svojich letcov, ktorí nikdy nesklamali a nesklamú.

Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2004; ŠUMICHRAST, P. *Slovenské letectvo na východní frontě 1941-1943*. Cheb : Svět křidel, 2006; VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy obyč., dôv. a taj., 1939 – 1944; VHA Bratislava, f. let. pl., rozkazy dôv. a denné, 1941-1944; VA-CR MO SR Trnava, f. os. spisov.

⁵⁰ Správne – nepoškodili.

⁵¹ Ignác Borský, nar. 17. 5. 1914 v Hodkovciach, okr. Spišská Nová Ves. Dátum a miesto smrti neznáme. Stredoškolské vzdelanie získal absolvovaním 8-ročného štátneho reálneho gymnázia s maturitou. Po nej pokračoval v štúdiách práva, kde absolvoval 2 semestre. V čs. brannej moci od r. 1936. Vojenskú akadémiu v Hraniciach ukončil v roku 1938. Príslušník slovenskej brannej moci od 14. 3. 1939.

⁵² Správne – krídla.

⁵³ Správne – plechový.

⁵⁴ Správne – krídla.

⁵⁵ Správne – hrdinsky.

⁵⁶ Správne – naši.

NOVÉ ZISTENIA O REPRESÁLIÁCH POHG A EINSATZKOMMANDA 14 V NEMECKEJ V SPRÁVACH AGENTA ŠTB

ANTON HRUBOŇ

HRUBOŇ, A.: New Findings on Repressions by the POHG and the Einsatzkommando 14 in the reports of the STB secret agency. *Vojenská história* 4, 16, 2012, pp 82-96, Bratislava.

The paper consists of an introductory study and an edition of 14 documents, which the author found in the National Memoirs Institute Archive. They cover authentic reports by an STB agent implanted into the prison cell of pro-Nazi commander L. Bunta under investigation for his alleged participation in massacres in the lime-processing plant at the village of Nemecká in 1958. The author warns that the exact picture of the events cannot be reconstructed. He is aware of the deficiencies in the analyses of the post-war testimonies by the direct actors of the executions, which he approaches with sober critique. One may only agree with his statement that the content of the reports by the “implanted agent” provides a far more trustworthy account of the events. It is highly appreciated that the submitted paper contains a large number of previously unknown information. Of more interest are those reports that attribute more responsibility for the massacres to the pro-Nazi guards than hitherto believed.

Military History. Slovakia. WWII. Repressions by the POHG and Einsatzkommando 14 at the village of Nemecká.

O gardistických represáliách na strednom Slovensku po potlačení Povstania sa toho už napísalo mnoho.¹ Najmä pred rokom 1989 patrili obce Kremnička a Nemecká doslova k symbolom teroru okupačných a domácich bezpečnostných zložiek. Pietna pamiatka na osoby, ktoré v týchto miestach našli svoju smrť, bola v kolektívnej pamäti Slovákov bedlivo pestovaná. Mnohí príslušníci staršej a strednej generácie si akiste dodnes pamätajú veľké spomienkové akcie za účasti delegácií najvyšších straníckych predstaviteľov. Obe spomínané lokality súčasne patrili k „povinným“ zastávkam exkurzií po stopách SNP, organizovaných školami ešte za bývalého režimu.

¹ Zo starších prác za všetky spomeňme GRYZLOV, Gavril. *Gardistické inferno*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1958, 122 s.; HALAJ, Dušan (ed.). *Fašistické represálie*. Bratislava : Obzor, 1990, 176 s.; STANISLAV, Ján. Represálie v zime 1944 – 1945. In *SNP v pamäti národa*. Banská Bystrica : NVK International, 1994, s. 197-216; BARANOVÁ, Daniela. *Pred bránami pekla*. Banská Bystrica : Vidas, 1996, 96 s.; z novších najmä SOKOLOVIČ, Peter. *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, 558 s.; HRUBOŇ, Anton. *Hlinkova garda na území Pohronskej župy (Organizácia a aktivity 1938 – 1945)*. Ružomberok : Historia nostra, 2012, 181 s.

Dnes je už situácia značne odlišná. Ročná návštevnosť pamätníka v Nemeckej s expozíciou *Represálie nacistov a príslušníkov POHG v rokoch 1944 – 1945* dosahuje niekoľko stoviek a memento krvavých udalostí, ktoré sa tu v januári 1945 odohrali, pomaly, ale isto zapadáva prachom. Kým okolnosti a priebeh masových vražd v Kremničke relatívne dobre poznáme,² tie v druhej pohronskej obci zahalujú stále viaceré otázky. Z hľadiska reflexie našich dejín by bolo pravdepodobne najväčšmi žiaduce objasniť, akú rolu zohrávali pri vraždení Slováci, príslušníci pohotovostného oddielu Hlinkovej gardy (POHG). Zároveň je však viac než zrejmé, že presný obraz udalostí, „ako to bolo v skutočnosti“, sa zrekonštruovať nedá. Historici zostávajú odkázaní na výpovede priamych aktérov exekúcií z fondov povojnovej justície, čo snahy o verné vykreslenie série vojnových zločinov v Nemeckej iba komplikuje. Snáď i preto sa vo svojich prácach doteraz uspokojili so stručnými závermi, bez snahy podať hlbšiu sondu do tejto neuralgickej problematiky.

Niektorí gardisti, ktorí pri akciách priložili ruku k dielu (nech to už bolo akýmkoľvek spôsobom), sa pred súdom za ten istý čin zodpovedali hneď dvakrát – najskôr pred retribučnými okresnými ľudovými súdmi v rokoch 1945 – 1947 (1948) a neskôr v rámci politicky motivovaného procesu roku 1958.³

Ústredná postava bratislavského súdneho pojednávania⁴ so skupinou Bunta a spol. Leon Bunta patril v období prvej Slovenskej republiky do okruhu gardistických radikálov, ktorí vrchol svojej kariéry dosiahli práve na sklonku druhej svetovej vojny. V hodnosti zbrojníka⁵ pôsobil ako zástupca veliteľa čaty POHG Považská Bystrica nadzbrojníka Vojtecha Horu operujúcej od konca decembra 1944 v Banskej Bystrici a blízkom okolí. Gardisti z tejto jednotky si aj v Kubalových očiach vydobyli takú prestíž, že keď poverenec HG pre Pohronskú župu kpt. Vojtech Košovský vyžiadal posily pre zefektívnenie činnosti banskobystrického POHG, voľba padla práve na nich. Ostrieľaní skúsenosťami z protipovstaleckých bojov,⁶ ako i z akcií proti partizánom v regióne svojho materského oddielu,⁷ nezostali svojej povesti nič dlžní ani na strednom Slovensku.

Dozaista nebolo v záujme nikoho z nich, aby po vojne do detailov líčili, ako a čo konkrétne sa počas tragického týždňa od 5. do 11. januára 1945 v Nemeckej udialo a kto za všetko nesie zodpovednosť. Presvedčivými dôkazmi nedisponovali ani prokurátori retribučných súdov, ani komunistickej justície. Aby v prípade znovuo tvoreného procesu roku 1958 konanie nezastalo na mŕtvom bode už vo fáze základného vyšetrovania, pomohli si vtedajší držiteľia moci nie najférovejším, no v tej dobe tiež nie ojedinelým spôsobom zís-

² Pozri HRUBOŇ, Anton. *5. poľná rota Hlinkovej gardy*. Ružomberok : Historia nostra, 2010, s. 40-45.

³ K procesu pozri štúdiu SOKOLOVIČ, Peter. Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy roku 1958. In *Pamäť národa*, 2010, roč. 6, č. 3, s. 19-38.

⁴ Druhý súdny proces s bývalými príslušníkmi 5. poľnej roty a predstaviteľmi Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (skupina Sliacan a spol.) sa konal v Banskej Bystrici. HRUBOŇ, ref. 2, s. 51-55.

⁵ V hodnostnom rebríčku POHG išlo o ekvivalent armádnej hodnosti poručíka.

⁶ Viacerí gardisti uvedenej čaty sa od začiatku októbra 1944 zúčastnili ofenzívy proti povstalcom ako súčasť I. poľného práporu HG. Za najväčšiu bojovú akciu, do ktorej boli nasadení spoločne s SS-Kampfgruppe „Wittenmayer“, možno považovať útok proti obrannému úseku „Kosatec“, bránenom 2. taktickou skupinou 1. československej armády na Slovensku (vel. kpt. Martin Kučera).

⁷ K akciám POHG Považská Bystrica pozri TOMANOVÁ, Stanislava. Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Považská Bystrica. In HRUBOŇ, Anton (ed.). *Moderné dejiny Slovenska 2*. Ružomberok : Historia nostra, 2009, s. 101-123.

kavania dôverných informácií. Do cely Leona Buntu nasadili agenta Štátnej bezpečnosti (krycie meno „Juraj“), ktorého úlohou bolo od hlavnej osoby v plánovanom procese⁸ vyťahovať počas výsluchov zamlčované a popierané fakty týkajúce sa predovšetkým udalostí v Nemeckej, ako aj ďalších represívnych akcií čaty Považskobystrického POHG na Pohroní. Agent „Juraj“ výsledky svojho monitoringu zaznamenával takmer každý deň do podoby súhrnných správ nadriadeným orgánom. Obsah hlásení si, prirodzene, nenárokujú na bezvýhradnú hodnovernosť, no každopádne ho možno pokladať za omnoho dôveryhodnejší prameň opisu udalostí, než protichodné zápisnice so spoluobžalovanými zo základného vyšetrovacieho zväzku. Najrelevantnejší výber z nich predkladáme v súbore nasledujúcich štrnástich dokumentov. Text je pre autenticnosť ponechaný v pôvodnom znení. Hlásenia obohacuje poznámkový aparát, ktorý – pokiaľ sa podarilo zistiť – uvádza aj krátke biografické medailóny spomenutých osôb. Všetky publikované materiály sú uložené v Archíve Ústavu pamäti národa v Bratislave vo fonde Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti – Správy Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica, vyšetrovací spis 567.

* * *

Dokument č. 1

Správa agenta ŠtB „Juraja“ zo 14. 1. 1958

Za ten čas čo som bol na schôdzke s riadiacim orgánom bol objekt BUNTA⁹ už tri razy na výsluchu. No i tak vzhľadom na neprítomnosť objektu MICHALUSA som si s ním mohol dosť dôkladne pohovoriť. Porozprával mi toho pomerne dosť, no ťažko usúdiť či hovorí pravdu. Hovoril mi o štyroch akciách medzi ktorými na prvom mieste je akcia v Nemeckej. Potom to ešte bola tá samostatná akcia, ktorú robili pod jeho velením gardisti bez účasti nemcov a potom ešte dve akcie. V jednej z nich sa išli strieľať francúzski partizáni¹⁰ a v druhej vyhadzovali zasa bez účasti nemcov bunkre v ktorých boli ukrytí partizáni.

Tak najprv o tej Nemeckej: Začalo to tým, že oni teda slovenskí gardisti na čele s poslancom HSLS Andreidesom urobili jednu akciu v obci Mičiná neďaleko Banskej Bystrice. Dozvedeli sa totiž, že v tejto obci sa ukrýva niekoľko židovských rodín, potom partizáni rôznych národností. Všetkých do jedného vybrali a nakoľko slováci vraj vtedy nemali v Bystrici väzenia odovzdali ich nemcom, Sicherheits Dienstu¹¹. Medzitým hlavným vedením gardistov osobne KOŠOVSKÝM¹² a ĎURČANSKÝM¹³ bola celá skupina POHG

⁸ Väčšina Buntových nadriadených, ktorých aj v ďalších častiach textu spomína, po roku 1945 emigrovala na Západ a trestnoprávnemu stíhaniu sa tak vyhli.

⁹ Leon Bunta (1912 – 1958), zástupca veliteľa čaty POHG Považská Bystrica. Roku 1958 odsúdený na trest smrti a popravený.

¹⁰ Kniha zaistencov krajského súdu v Banskej Bystrici eviduje mená piatich francúzskych partizánov, ktorí boli podľa nej 6. 1. 1945 vydaní nemeckým bezpečnostným orgánom. Išlo o Reného Bonota (1905), Antoinea Certainu (1905), Roberta Ferrandiera (1917), Eduarda Hedouxa (1912) a Mauricea Daucourta (1921). BARANOVÁ, ref. 1, s. 62.

¹¹ Správne Sicherheitsdienst (SD, nemecká bezpečnostná služba).

¹² Vojtech Košovský (1904 – ?), pôvodným povoláním učiteľ, počas prvej Slovenskej republiky gardistický dôstojník, prednosta IV. oddelenia Hlavného veliteľstva HG, v rokoch 1944 – 1945 poverenec HG pre Pohronskú župu. Roku 1945 emigroval na Západ.

¹³ Ján Ďurčanský (1902 – 1973), advokát, politik HSLS. S bratom Ferdinandom vydával časopis mladoľudáckej generácie *Nástup*. Bol funkcionárom organizácie *Orol*, predsedom ŠK Bratislava a

v ktorej mal BUNTA funkciu zástupcu veliteľa normálne zadelená k SD. Mimochodom poznamenávam, že BUNTA sa o tejto skupine POHG vyjadril, že to bola bezosporu jedna s najagilnejších a že keby boli bývali všetky takéto ako ich, že by dnes po svete nechodilo toľko bývalých partizánov. Čo bolo potom ďalej.

Jedného dňa veliteľ tejto skupiny POHG nariadil aby sa celá skupina odsťahovala do obce NEMECKÁ. Nuž teda išli. HORA¹⁴ potom odtiaľ odišiel a velil im BUNTA. HORA tam iba občas prišiel pozrieť ako vraj ide robota. V Nemeckej boli spolu so SD. Vedeli čo sa tam ide robiť. Vraždili tam tých ľudí, čo pochytili v Mičinnej. Vozili ich tam na autách z Bystrice. Bunta vraví, že nevie presne koľko to bolo ľudí a či to boli iba tí čo ich pochytili v Mičinnej, ale celá akcia trvala jeden celý týždeň a celý tento týždeň vo dne i v noci sa vraždilo a páliło. BUNTA ako veliteľ riadil toto všetko. Nevravel, že riadil strielanie, ale vraj rozdeľoval funkcie kto má čo robiť. Zaujímavá vec je tá, že mi BUNTA povedal, že to aby pálili týchto ľudí nenariadili nemci ale oni slovenskí gardisti, pretože nemcom vraj vôbec nezáležalo na tom čo sa s týmito ľuďmi stane potom až keď budú povraždení. Slováci pálili a celú akciu pálenia i chod pece obsluhovali slováci. Bunta mi povedal, že najväčšiu činnosť pri peci vyvíjal nejaký gardista, ktorý sa volal POLENO či KOLENO¹⁵ a tento si potom vyslúžil od ostatných gardistov prezývku „KOMINÁR“. Popol spálených obetí potom za každým s pece vymetali a hádzali do Hrona. Aby vraj nezostalo ani najmenšej stopy po ich zverstvách. Ale oni vraj nestrielali. Iba potom už nakoniec niekoľkí i strielali, ale on BUNTA vraj pri tom nebol, lebo by vraj nezniesol pohľad na to. Medzi strielajúcimi vraj boli KNÁPEK¹⁶ a ČUDEK¹⁷, ktorých za to potom verejne pred všetkými pochválil veliteľ Nemcov. Po celej tejto akcii vraj boli všetci veľmi nervózni pretože pravda bolo to predsa len vyvraždenie niekoľkých stovák ľudí a najviac ich vraj bolelo, že vraždili i veľké množstvo malých detí. Aký je to len výsmech zo všetkého čo je ľudské.

V Nemeckej pod vedením BUNTU podnikol ešte POHG jednu samostatnú akciu teda bez Nemcov a to dozvedeli sa že niekde blízko sa skrývajú partizáni v bunkroch tak šli tam a vyhodili do vzduchu asi tri bunkry i s partizánmi. BUNTA sa teší, že podľa všetkých predpokladov o tomto štátna bezpečnosť ešte nevie, lebo sa to zatiaľ nespomínalo. To by teda bola druhá akcia.

Tretia sa tiež odohrala neďaleko Nemeckej. Niekoľkí členovia POHG viezli na aute na popravu do Nemeckej plné auto francúzskych partizánov. Títo nakoľko vedeli, že ich zrejme vezú na popravu tak sa snažili utiecť. Pri úteku ich páni všetkých bez výnimky postrieli. BUNTA mi povedal, že na vlastné oči videl ako gardista KALIVODA¹⁸ ešte za posledným, ktorý sa už takmer zachránil a doplával na druhú stranu Hrona hodil granát,

vedúcim právneho oddelenia Hlavného veliteľstva HG. Vykonával tiež funkciu predsedu bratislavskej župnej organizácie HSES a v rokoch 1944 – 1945 bol vládnym poverencom pre Pohronskú župu. Roku 1945 emigroval na Západ.

¹⁴ Vojtech Hora (?), veliteľ čaty POHG Považská Bystrica.

¹⁵ Išlo o Vendelína Kolena (1897 – ?), príslušníka POHG Považská Bystrica. Roku 1958 odsúdený na 18 rokov väzenia.

¹⁶ Ján Knapek (1920 – 1958), príslušník POHG Považská Bystrica. Roku 1958 odsúdený na trest smrti a popravený.

¹⁷ Ján Čudek (1923 – ?), príslušník POHG Považská Bystrica. Roku 1958 odsúdený na 25 rokov väzenia.

¹⁸ Rudolf Kalivoda (1923 – 1997), príslušník POHG Považská Bystrica. Roku 1958 odsúdený na 21 rokov väzenia.

ktorý ho roztrhal na franforce. O tejto akcii mi tiež hovoril Bunta ešte včera predtým než bol konfrontovaný a než vedel, že o tom vedia i orgánovia bezpečnosti. Vtedy sa domnieval, že o tom nik nevie a preto mi i povedal, že na tomto má zásluhu tiež on. Usmieval sa pri tom ako diabol.

Nakoniec k tej štvrtej a poslednej akcii o ktorej mi doteraz nehovoril. Začalo to tým, že gardisti chytili jedného partizána spojku a dovedli ho pred BUNTU a pýtali sa či ho treba zastreliť. BUNTA povedal, že netreba, že on si ho vezme na starosť a prevychová ho. Tento partizán sa volal VOJTECH. BUNTA tvrdí, že sa mu ho skutočne podarilo presvedčiť, že partizáni sú zloduchovia a že by bolo potrebné aby jemu prezradil kde sa ukrývajú partizáni. VOJTECH vraj skutočne pochopil, že aké potvory sú partizáni (uvádzam to tak ako mi to podával BUNTA) a preto vraj bez všetkého povedal, že kde sa ukrývajú partizáni a sľúbil, že ich tam privedie. BUNTA dal rozkaz na akciu. Zistil, že mu VOJTECH hovoril pravdu a podarilo sa im vybrať celé hniezdo. Gardistov na tejto akcii bolo zúčastnených 7. Boli to BUNTA, Míco SPIŠIAK¹⁹, HAJDÚCH, PEKAR, POTROK²⁰, KNÁPEK a KALIVODA. Všetci sa dohodli na tom, že celú partiu partizánov samostatne zlikvidujú. Partizánov bolo vraj tiež presne sedem. Boli to vraj traja švajčiarski partizáni, jeden slovenský a tri ženy. Všetci vraj boli židia. Keďže nich i partizánov bolo práve sedem tak sa ďalej dohodli, že každý zastrelí jedného, aby nemali žiadne výčitky. Zaviedli ich teda tam, kde boli ubytovaní oni a odtiaľ ich mali po jednom vodiť do jednej žumpy nad ktorou ich potom i strielali a spúšťali dnu. Jedna zo žien bola mladá a pekná. Zistili teda, že by nebolo od vecí ju zneužiť. Táto iniciatíva vraj vyšla od mladších ako bolo POTROK a KNÁPEK. BUNTA vraj nevie, že kto ju všetko zneužil, ale pamätá si vraj, že jeho volali tiež, ale on to odmietol, pretože mal vraj dosť iných a krajších žien. Vie vraj celkom určite, že posledný ju zneužil KNÁPEK a tento ju vraj viedol i zabiť. Keď sa KNÁPEK vrátil tak hovoril vraj BUNTOVI, že je hlúpy keď sa s ňou nechcel vyspať, pretože vraj mala peknú pučku. Potom hovoril ešte z toho i iné podrobnosti. BUNTA tvrdí, že on vraj nestrielal ani v tejto akcii, práve tak ako SPIŠIAK. Mal to síce v úmysle i ísť na miesto, kde sa konali vraždy, ale keď tam prišiel zistil že sú už všetci zavraždení a naňho a na SPIŠIAKA vraj nezostalo. Nemôže vraj celkom presne povedať, kto ich povraždil ale sa domnieva, že to boli všetci ostatní piati.

To by tak bolo to čo mi BUNTA rozprával doteraz o akciách. [...]

Dokument č. 2

Správa agenta ŠtB „Juraja“ z 24. 1. 1958

[...] Bunta mi zasa rozprával ako to vraj bolo pri tej poslednej akcii, keď jeho skupina gardistov zavraždila siedmich partizánov. Nakreslil mi dokonca plánok ako to pri celej akcii vyzeralo. K miestu prišli po ceste smerom od Bánskej Bystrice. Strážnica v ktorej sa potom zastavili bola neďaleko cesty po ľavej strane. Ešte pred strážnicou niekoľko desiatok metrov bola žumpa do ktorej potom obeť hádzali. Keď prišli k miestu, tak auto zastalo asi tak uprostred na ceste medzi strážnicou a žumpou. Už cestou k miestu vyzliekli do naha jedného chlapa z tých partizánov a toho nechali na aute a ten bol potom zavraždený ako

¹⁹ Mikuláš Spišiak (1912 – 1958), príslušník POHG Považská Bystrica. Roku 1958 odsúdený na trest smrti a popravený.

²⁰ Rudolf Potrok (1924 – ?), príslušník POHG Považská Bystrica. Roku 1958 odsúdený na 25 rokov väzenia.

prvý. Ostatných šiestich zobrali do strážnice, do ktorej sa vchádzalo vraj od opačnej strany než odkiaľ prišli. Partizáni celkom nič netušili a šli tam celkom kludne. Až potom keď počuli výstrel začali sa búriť. BUNTA, ktorý bol s nimi v strážnici, musel potom držať dvere, aby mu nepoutekali. Všetci ostatní vraj boli vonku, tam kde sa popravovalo. SPIŠIAK v tom čase vraj stál pri aute a pozeral sa na celú vec. Potom ostatných po jednom vyvážali na popravište. Nakoniec ženy a tu potom vraj prišlo i k tomu znásilneniu. Pamätá si, že to boli POTROK a KNÁPEK a nepamätá si už presne ktorého sa potom spýtal to, že či tá žena mala dobrú pučku. Keď on potom prišiel k miestu činu boli už všetci siedmi povraždení a on teda podľa toho nestrielal. Nevidel tiež, že kto strielal, ale z rečí sa vraj dozvedel, že okrem SPIŠIAKA vraj všetci. Takto sa vraj odohrala celá vec. Tvrdil, že mi povedal čistú pravdu.

Potom mi ešte rozprával o tom ako to v skutočnosti bolo s tým VOJTECHOM, ktorý ich priviedol do bunkrov týchto partizánov. Povedal, že to VOJTECH urobil celkom dobrovoľne a že sám prišiel na túto myšlienku, aby sa jeho bývalí kolegovia partizáni vybrali a sám ich tam viedol. Keď bol potom súdený tak sa z toho vykrútil a to takým spôsobom, že jeho sestra a brat pozháňali falošných svedkov, ktorý mu vraj dosvädčili že on bol nevinný a že to myslel celkom dobre pretože bol s partizánmi dohodnutý, že im tam privedie gardistov, aby ich zlikvidovali. To však bola číra lož a on BUNTA to vie veľmi dobre. Doprial však chlapcovi, aby sa dostal von pretože to bol celkom dobrý chlapec.

Zaujímavé je na čo vám Bunta prišiel. Povedal mi včera, že vlastne jeho by už teraz nemali súdiť za to, že tam boli postrielení tí ľudia ako som to opísal vyššie, pretože práve za to už dostal tých desať rokov z ktorých odsedel štyri.²¹ Hneď ako mu to prišlo na um dostal lepšiu náladu a viacej nádeje do budúcnosti.

Vypytoval som sa tiež na to, prečo neodyšiel do zahraničia, keď vedel, že čo ho čaká v takom prípade keď by bolo všetko odhalené. Tak som sa chcel dozvedieť niečo z toho kto to bol vlastne uňho čo ho volal aby s ním odišiel do emigrácie a ďalšie veci v tomto smere. Potom mi povedal, že ten čo bol uňho to bol jeden človek z Rače teda z obce kde BUNTA býval, ale že on tomuto človeku veľmi nedôveroval, lebo ho príliš dobre nepoznal a myslel si o ňom, že je to nejaký provokatér a preto mu toto odmietol. [...]

Dokument č. 3

Správa agenta ŠtB „Juraja“ z 29. 1. 1958

[...] Objekt je veľmi nahnevany na všetkých svojich komplicov. Povedal mi, že až teraz z odstupom času od jednotlivých výsluchov vidí ako sa k nemu jeho spoločníci zachovali. On vraj hlupák všetko sa snaží zatajovať a oni naňho všetci valia až jedna radosť. Povedal mi, že i on tak bude jednať. Nech si vraj nemyslia, že on na nikoho nič nevie. Tak mi napríklad povedal, že SPIŠIAK sa vraj vyhovára pri tej poslednej akcii na to, že BUNTA ho zavola cestou na popravisko, že on bol v tom čase na prechádzke po Bystrici. BUNTA sa mu teraz zahráža v duchu a hovorí, že veď on vie na SPIŠIAKA tiež zaujímavé veci a ako

²¹ Komunistická justícia však rozhodla inak. Keďže viacerí príslušníci POHG vrátane L. Buntu boli za svoju činnosť už predtým raz potrestaní ľudovými súdmi podľa známej retribučnej normy č. 33/45 Zb. nar. SNR, musela obžalobu preklasifikovať podľa staršieho zákona na ochranu republiky č. 50/23 Sb. z. a n. ešte z čias Prvej Československej republiky. K tomuto ťahu sa obžaloba musela uchýliť z dôvodu, aby procesu a záverečnému rozsudku navodila zdanie legitímnosti.

vidieť bude ich musieť povedať, keď sa vraj pán SPIŠIAK zachoval k nemu takto. Potom vravel, že bol to práve SPIŠIAK, ktorý vyberal všetkých tých ktorí boli potom v Banskej Bystrici a zúčastnili sa Nemeckej. On mal vraj hlavné slovo. Veľa nadávok sa ušlo tiež HOROVI. Povedal, že tých siedmich partizánov mali pôvodne postrieľať nemci, ale keď vraj videli, že partizánov už o všetko obrali slovenskí gardisti, tak im povedali, že keď ich vedeli olúpiť nech si ich teraz i postriekajú. Olúpil ich vraj HORA, ktorý si do emigrácie odniesol plný mešec zlata a rôznych iných šperkov. Dnes mi ešte okrem iného tiež povedal, že keď sa išla robiť akcia v Nemeckej tak už v Bystrici pred SD vedeli všetci, že kam idú. Skutočne vraj hovoril pravdu pri konfrontácii BAZALA²² keď toto hovoril a vyhovárал sa na to, že usúdil tak podľa mŕtvoly, ktorú tam nakladali na auto. Povedal mi, že keď bude chcieť, tak sem vraj dostanie celú POHG z Považskej, lebo ani jeden nie je čistý tak, že by nezniesol čo len 10 rokov.

Dokument č. 4

Správa agenta ŠtB „Juraja“ z 31. 1. 1958

Dnes doobeda prišiel na našu celu nový objekt, ktorý sa predstavil ako Ján Čisárik²³ a pritom hneď povedal, že je gréckokatolíckym kňazom. [...]

Zaujímavé je pozorovať ako príchod tohto farára zapôsobil na BUNTU. Ten bol z toho celý šťastný, že sme na celu dostali tohoto kňaza a že mu bude vraj udržiavať v poriadku dušu, že sa mu vyspovedá, že sa bude môcť predsa len zbaviť hriechov, keby tak predsa len bol obesený. Hneď mu začal rozprávať o svojej činnosti celkom podrobne od A až do Z. Začal s tým k čomu bol včera vyšetřovaný a čo bola jeho prvá akcia v B. Bystrici. Pretože som o tom tiež ešte nepísal, tak tu stručne opíšem čo o tom BUNTA hovoril. Povedal, že to bola akcia proti partizánom v oblasti obce MIČINNÁ. Členovia POHG pod vedením AN-DREIDESA a HORU sa tam vybrali hneď ráno. Keď prišli do spomínanej obce tak tam už partizánov nenašli, ale pretože pece boli ešte teplé, tak usúdili, že nebudú ďaleko. Skutočne ich zanedlho objavili a pustili sa ich prenasledovať. Nebolo to vraj príliš ťažké a za chvíľu ich všetkých mali pohromade. Všetkých naložili na auto a odviezli ich do B. Bystrice a tam ich potom prezerali a brali im veci, ktoré mali u seba. BUNTA tvrdí, že cestou vystúpil u ĎURČANSKÉHO a len potom išiel do školy kde bolo POHG ubytované a kde sa prevádzala i prehliadka a kde sa ľudia okrádali. On tvrdí, že sa osobne prehliadky nezúčastnil, že len chvíľu prizeral a potom išiel preč. Hovoril že tam boli ženy i jeden chlapec ešte dieťa. Všetci vraj potom boli popravení v Nemeckej.

Potom BUNTA rozprával ČISÁRIKOVI i o tých ostatných prípadoch. Dával som dobrý pozor, či mu o tom bude rozprávať tak isto ako mne a musel som konštatovať, že to bolo takmer bezo zmien. O tom čo mu hovoril som už o všetkom písal. Priznal, že vedeli kam sa ide, že čo sa tam bude robiť, že potom keď už tam i boli tak videl, že keď sa bude popravovať videl tú pec, keď tam prišli, ale strieľať vraj nevidel. Povedal i to, že riadil tú strážnu službu. Okrem toho ešte povedal, že videl keď strieľali po tých francúzskych partizánoch,

²² Jaroslav Bazala (1926 – ?), príslušník POHG Považská Bystrica. Roku 1958 odsúdený na 14 rokov väzenia.

²³ Ján Čisárik (1909 – ?), gréckokatolícky kňaz. Za odmietnutie prestupu do pravoslávnej cirkvi mu bol roku 1950 pozastavený plat a v nasledujúcich rokoch pracoval ako robotník. Pre „rozvratnú činnosť“ bol roku 1958 obžalovaný a odsúdený na tri roky väzenia. Roku 1960 amnestovaný.

ktorí sa pokúsili o útek, že videl ako ich postrieli. Rozprával i o tom ako sa tam potom rabovalo i všetky tie ostatné veci o ktorých som už predtým písal.

Ako tretiu vec uvádzal obec Rudlany²⁴, keď sa tam zúčastnil na tretej akcii v B. Bystrici. To doteraz ešte nespomínal, aspoň si na to nepamätám. Možno, že som o tom i písal, ale neviem to presne, tak to opíšem ešte raz. Zbierali tam vraj vojenské veci. Bol za to i súdny, ale tu sa o tom vraj ešte nepreberalo a dosiaľ ani nespomínalo. Tam tiež zobrali dve osoby a tieto osoby boli potom odstrelené, ale to vraj ani on nevie kedy, len toľko vraj vie, že ich vybral ŠTEFANKA a ten s nimi tiež potom čosi urobil.

K tej prvej akcii by som ešte chcel dodať, že BUNTA povedal, že o tom predovšetkým o zlatých veciach, ktoré obetiam pobrali, sa hovorilo, že to pojde na zlatý poklad tzv. Slov. Republiky. To však nebolo pravda, pretože si to rozdelili HORA s ANDREIDESOM.

Keď BUNTA farárovi začal rozprávať o tej poslednej akcii, tak som práve odchádzal na schodzku. Vo všetkých prípadoch tvrdil BUNTA i tomuto človekovi, že nestrielal, že vraj v poslednej akcii videl ako strielali ale on nie. Že to videl to mi doteraz nehovoril. Povedal tiež, že nebol celú dobu vnútri. Okrem iného spomínal mu tiež SPIŠIAKA a hovoril mu o ňom presne to isté čo i mne. To by tak bolo asi všetko. [...]

Dokument č. 5

Správa agenta ŠtB „Juraja“ z 5. 2. 1958

BUNTA včera ani dnes doobeda na výsluchu nebol. No i tak som sa ho včera keď som s ním celé poobedie i dnes doobeda bol sám, snažil vypsedať. Premyslel som si vopred otázky a potom som mu položil prvú a viacej ani nebolo potom už treba. Spýtal som sa ho na to, čo ho vlastne tak strašne duševne deprimuje, a on mi odpovedal.

Vravel, že predovšetkým má z toho celého strašný strach a potom, že ho pochycuje i hrôza z toho, že keď si spomenie aké to zverstvá len všetko robili a vôbec čo sa všetko v Bystrici robilo a čoho sa on a jeho oddiel nezúčastnil. Teda predovšetkým strach, že bude obesený. Povedal mi, že až teraz zistil aký je z neho vlastne zbabelec a ako sa bojí o svoj život, a preto práve bude sa snažiť takmer všetko poprieť a každú cenu. Ak to vraj nepomôže tak sa nedá nič robiť, ale bude mať vraj aspoň to vedomie, že on sa nepriznával. Potom mi rozprával o tom, že nie je on celkom tak bez viny ako mi to vraj často hovorí, že on nesie práve snáď okrem HORU na všetkom tú najväčšiu vinu a keď to budú všetci tvrdiť tak on potom nebude sa proti tomu môcť postaviť a z toho má strach najväčší. A i preto stále uvažuje iba o tom ako by sa z toho dostal a nenachádza veru žiadneho riešenia. Čím ďalej ubieha čas tým väčší má strach. Potom mi rozprával o tom poslednom prípade kde povraždili tých siedmich partizánov v tej žumpe. Povedal mi, že na tom nesie vinu jedine on sám, pretože to bola jeho takmer samostatná akcia. Sám nahovoril toho VOJTECHA, ktorý ich zaviedol na partizánov i potom sám ich spolu so SPIŠIAKOM vyšetroval i bil pri tom a o všetko ich spoločne potom i obrali. S tým vraj nemci nemali celkom nič. Hovoril mi o tom, že tí jeho spoločníci hovoria naňho, že on ich zavolať na to popravovanie a sám si vybral takých, ktorým dôveroval. Všetkých do jedného na akciu zavolať on, HORA v tom nemal prsty, iba čo vraj takmer všetku korisť zhrábol a schoval do svojho vrečka. Jedinou pravdou na tom však je, že on skutočne nestrielal, ale ich im vraj iba po jednom podával.

²⁴ Správne Rudlová.

Chcel si vraj jednu ženu tiež zastreliť, ale prišiel už neskoro pretože z horlivosti ho niekto predbehol. Nuž takáto je situácia.

Potom má veľké starosti i s tou Nemeckou. Nevie ako sa zbaviť toho, že on riadil celú akciu. Povedal som mu že veď to zväzda ako vraví na Nemcov. Na to mi povedal, že to nie je tak jednoduché, pretože každý vedel čo sa ide robiť a ako mi už vraj povedal oni gardisti navrhli práve to spalovanie a jednoducho s tým nemeckým oddielom boli premiešaní tak ako keby to ani neboli oddiely dvoch národností, ale jeden nedeliteľný. Veliteľ Nemcov riadil strielanie a on BUNTA riadil striedanie stráží, pričom strielali i nemci i slováci a strážili tiež aj nemci aj slováci. Za túto akciu dostali potom všetci gardisti od KOŠOVSKÉHO po tristo korunách. Niekde vraj boli BUNTOVI gardisti oveľa agilnejší ako nemci. Nuž takto to teda bolo v skutočnosti. Modlí sa vraj len za to aby sa chlapani ku všetkému nepriznávali, lebo bude koniec i keď nemiení nič priznať.²⁵ [...]

Dokument č. 6

Správa agenta ŠtB „Juraja“ z 11. 2. 1958

Tak najprv o Nemeckej. Povedal mi, že toho sa najviac z tých vecí čo mu kladú za vinu bojí a musí sa z toho za každú cenu nejakým spôsobom dostať, že nesmie pripustiť to, aby mu dali, že celú akciu riadil. Dúfa predovšetkým v to, že nikto z tých ľudí čo sa tejto akcie zúčastnili nebude predsa tak hlúpy, aby povedal, že celú akciu riadili slováci keď sa celkom ľahko môže vyhovoriť na Nemcov. S tým najviac počíta. Povedal im však, že v skutočnosti to bola ich akcia, teda gardistická a nemci im pri tom len pomáhali. Povedal mi, že to celé bolo z nariadenia slovenského štábu, ktorý vtedy v B. Bystrici tvorili LONGAUER²⁶ ako veliteľ gardy, potom ĎURČANSKÝ ako akýsi poverenec a KOŠOVSKÝ ako jeho zástupca. Títo o všetkom rozhodovali a tak to bolo i s Nemeckou. Povedal mi, že o celej akcii bol upovedomený i KUBALA²⁷, ktorý s tým súhlasil. [...]

Zaujímavé je to, že BUNTA sa stále odvoláva na HORU, v skutočnosti sa však najviac bojí toho, že by sa tu zrazu HORA mohol objaviť a takto by vyšla skutočná pravda o BUN-

²⁵ Pre zaujímavosť, krátko po ukončení série vražd v Nemeckej, boli gardisti zaviazaní podpísať prehlásenie o zachovaní mlčanlivosti. V originálnom dokumente signovanom i L. Buntom z 13. 1. 1945 stojí: „*Ich bin heute von SS-Obersturmführer Deffner darüber belehrt worden, dass ich über die, zusammen mit dem Stützpunkt Neusohl der Sicherheitsdienstpolizei und des SD, in der Zeit von 4. bis 11. Januar 1945 im Raum Nemecká durchgeführte Aktion gegen Juden und Feinde des slowakischen Staates und Volkes, bei der ich zu Absperrungsaufgaben eingesetzt war, zu niemanden sprechen darf. Ich bin darauf aufmerksam gemacht worden, dass dieses Schweigegebot auch gegenüber Kameraden, Vorgesetzten und Deutschen einzuhalten ist. Ich bin weiter belehrt worden, dass ich die Folgen einer Nichteinhaltung dieses Gebotes selbst zu tragen habe. Diese Auflage ist mit in die slowakische Sprache übersetzt worden, ich habe si verstanden und verpflichte mich durch meine Unterschrift, sie einzuhalten*“.

²⁶ Anton Longauer (?), veliteľ POHG Banská Bystrica.

²⁷ Otomar Kubala (1906 – 1946), pôvodným povoláním učiteľ, počas prvej Slovenskej republiky gardistický dôstojník. V rokoch 1940 – 1942 náčelník štábu Hlinkovej gardy, do funkcie menovaný znova v septembri 1944 s faktickými právomocami hlavného veliteľa. V októbri 1944 sa stal šéfom rezortu bezpečnosti ministerstva vnútra. Bol poprednou postavou radikálneho národnosocialistického krídla HG, od roku 1942 sa spolupodieľal na vydávaní časopisu *Náš boj*. Roku 1946 Národným súdom odsúdený na trest smrti a popravený.

TOVEJ činnosti na javo. BUNTA mi hovoril, že on v niektorých prípadoch viacej rozkazo-
val ako samotný HORA, pretože HORA sa väčšinou pohyboval iba medzi pánmi a dával
rozkazy len v Bystrici, ale on BUNTA riadil väčšinu akcií vonku. [...]

Reagencia na včerajší výsluch je zrejme skreslená tým, že mi o ňom rozprával pred ob-
jektom ČISÁRIKOM. Povedal, že sa písalo o akcii pri žumpe. Vraj priznal, že to bola ich
samostatná akcia a že on ju riadil a potom keď bolo už všetko hotové išiel sa presvedčiť
k žumpe či sú postrielení. Povedal mi, že POHG z P. Bystrice zavraždilo celkove 500 ži-
dobolševikov, včetně Nemeckej. Keby vraj tak konali všetky POHG dnes by nebolo tohto
zriadenia.

Dokument č. 7

Správa agenta ŠtB „Juraja“ z 12. 2. 1958

Včera bol objekt BUNTA takmer celý deň na výsluchu. Tentoraz už sa toľko neskrýval
ani pred ČISÁRIKOM ako v predchádzajúce dni a viacej hovoril i pred ním. Potom keď sa
vrátil z večerného výsluchu tak mi hovoril o veciach súc presvedčený, že ČISÁRIK spí. Bol
oveľa kľudnejší ako v predchádzajúce dni. Mal som ten dojem, že tak bolo preto, lebo mal
už z časti za sebou to čoho sa najviacej obával, totiž Nemeckú i keď preň práve najlepšie
nedopadla. Podľa inštrukcií riadiaceho orgána som sa predovšetkým zameral nato ako to
bolo vlastne s tým riadením, kto napríklad dal rozkaz na to, aby práve ich skupina POHG sa
zúčastnila tej alebo onej akcie a podobne.

BUNTA mi povedal tieto veci: HORA, veliteľ ich POHG bol vraj človek veľmi agilný
a okrem toho vraj tiež veľmi piekol s pánmi. V tomto prípade tími pánmi boli KOŠOV-
SKÝ, ĎURČANSKÝ, LONGAUER a ANDREIDES a okrem toho bol vraj veľmi zadobre
s nemicami a preto títo páni do určitej miery mali z neho i strach. HORA sa vždy vraj snažil
o to, aby sa niekde vyňuchal že aká akcia sa má v krátkom čase kde robiť a čo to bude za
akcia. Keď sa to vraj dozvedel tak potom behal od jedného k druhému a ponúkal svoj po-
hotovostný oddiel ako najlepší a žiadal aby bol na tú alebo onú akciu vybratý. O tom, že
kde ktorý oddiel má ísť rozhodoval najviacej KOŠOVSKÝ. BUNTA mi povedal, že v sku-
točnosti mal KOŠOVSKÝ funkciu zástupcu ĎURČANSKÉHO, ale podľa jeho mienky tam
KOŠOVSKÝ zastával akúsi oveľa väčšiu tajnú funkciu a preto i o všetkom on rozhodoval.
On BUNTA sa vraj s týmito pánmi len veľmi málo stretával a schovával pretože on bol
proti ním predsa len nula. Všetko teda vybehal HORA a on to potom iba rozhodoval na
tvári miesta. Tak to bolo i v Nemeckej. HORA sa vraj dozvedel, že sa bude robiť Nemecká
a preto si vybehal, aby sa tejto akcie zúčastnil jeho POHG. S konečnou platnosťou o tomto
prípade rozhodol KOŠOVSKÝ, ktorý teda určil, aby tam išli HOROVY chlapi ako najja-
gilnejší a veci najoddanejší.

HORA pred akciou prišiel na ubytovňu a tu všetkým rozdelil úlohy pri celej akcii. Tak
i BUNTU poveril tým, aby riadil strážnu službu, proste povedal mu čo všetko bude pri akcii
on robiť. Tak každému jednému presne určil jeho zadelenie. To vraj tak robil vždy. Podľa
slov BUNTU HORA to bol taký veliteľ v rukavičkách, ktorý rozkazoval, ale na väčšinu
akcií sa iba zd'aleka pozeral.

Včera po výsluchoch mi BUNTA rozprával, že absolútne všetko vedia bezpečnostné od-
diely a že keby to bol býval vedel tak celkom určite ho nedostanú živého, že by sa bol býval
obesil. Potom mi rozprával o tom že KNÁPEK a ČUDEK sa priznali k tomu, že zastreli
každý asi 60 ľudí a ostatní sa priznali k tomu, že každý zastreli asi 5 až 10 ľudí. Keď sa

to vraj spočíta tak celkom jasne vychádza, že na Nemcov potom veľa nezostalo a že teda i celú akciu robili oni. Povedal mi, že tomu bolo skutočne tak, že on o tom všetkom vedel a že keby bol býval chcel tak tomu mohol zamedziť a že teda jeho vina spočíva v tom, že tomu nezamedzil. To ho však ani najmenej nebolí, že tomu nezamedzil, ale hnevá ho predovšetkým to, že sa to takto nezmyselne prezradilo. Najväčšiu vinu tu dáva SPIŠIAKOVI, ktorý vraj celé roky žil s týmito chlapcami v Pov. Bystrice a nepovedal im, že keby sa niečo stalo ako majú hovoriť pri výsluchoch. [...]

Vo včerajšej zpráve som zabudol poznamenať, že mi BUNTA hovoril, že keby som tak náhodou išiel domov, aby som povedal jeho žene, že keby ju vyšetrovali, aby povedala, že priniesol z Bystrice iba kožák, perinu, flóbertku a dve kreslá. O inom ako napríklad o tom, že priniesol si tiež hodinky, aby nehovorila. Tie hodinky dostal po Nemeckej od Horu. Včera mi tiež povedal, že za Nemeckú od KOŠOVSKÉHO nedostali 300 korún ako mi pôvodne povedal ale 600. Povedal mi potom k tomu, že podľa toho sa tu musia domyslieť, že to rozhodoval o akciách KOŠOVSKÝ, keď ich za ne odmeňoval. On to vraj bude však popierať dokiaľ sa len bude dať.

Dokument č. 8

Správa agenta ŠtB „Juraja“ z 13. 2. 1958

Včera bol objekt BUNTA znova takmer celý deň na výsluchu. No ja som tentoraz obišiel v jednaní s ním dosť naplano. Povedal mi, že preberali dosť podrobne všetky udalosti týkajúce sa Nemeckej. Spieva zasa starú pieseň. Hovorí, že vraždili nemci a oni konali iba strážnu službu. Vie však, že sa tu nedá už nič robiť a že môže vykrúcať ako chce nemôže sa z toho už dostať. Keď prišiel z výsluchu tak povedal, že vraj pri konci výsluchu keď už to nemohol zniesť tak povedal referentovi, že vraj všetko čo robil z presvedčenia robil a tak isto i ostatní a že nik im k tomu nedal žiadne pokyny. Urobil to vraj preto, lebo si myslel, že mu dajú potom už pokoj, ale potom si vraj uvedomil, že to vlastne nemalo žiadny význam. Povedal, že otázky vyšetrojúceho orgánu ho už pomaly privádzajú do zúfalstva a nevie čo by mal robiť. Povedal mi, že až pojde najbližšie na výsluch tak povie, že to všetko, celá Nemecká bola jeho práca, že on išiel za veliteľom SD EFFNEROM²⁸ a požiadal ho, aby jeho oddiel dali na akciu v Nemeckej a že on to tam všetko i riadil. Povedal som mu, že tým by asi nič nezískal a že to nemá význam. Po tom večer keď sme si lahli spať tak som mu povedal, že keď to takto pojde ďalej, že to bude iba seba trápiť a že najlepšie bude ak povie to čo hovoril mne, že kto akciu riadil ako to všetko HORA vybehával a podobne. Povedal mi, že to od neho nedostanú. Nuž neviem, že prečo to nechce povedať. Potom som mu povedal, že to by zrejme bolo preň lepšie, lebo keby vedeli ako to v skutočnosti bolo, tak by potom za neprítomnosti zrejme súdili i KOŠOVSKÉHO a HORU a možno i ostatných a on by potom bol iba v pozadí a možno by to s ním dopadlo ako s MACHOM²⁹, ktorý bol súdený spolu

²⁸ Správne DEFFNEROM. SS-Obersturmführer Kurt G. H. Deffner bol veliteľom Einsatzkomanda 14 so sídlom v Banskej Bystrici.

²⁹ Alexander Mach (1902 – 1980), novinár a politik HSES. Počas prvej Československej republiky redaktor viacerých ľudáckych periodík, popredná osobnosť organizácie Rodobrana a radikálneho krídla strany. V rokoch 1938 – 1940 šéf Úradu propagandy, v rokoch 1939 – 1944 (s krátkou prestávkou roku 1940) hlavný veliteľ Hlinkovej gardy a od roku 1940 minister vnútra a podpredseda vlády. Roku 1947 Národným súdom odsúdený na 30 rokov väzenia. Roku 1968 amnestovaný.

s ĎURČANSKÝM³⁰ a dostal iba 30 rokov zatiaľ čo ĎURČANSKÝ bol za neprítomnosti odsúdený na trest smrti. To sa mu už lepšie páčilo a povedal mi, že o tom bude premýšľať.

Potom mi ešte povedal, že prečo sa vraj na tieto veci nepýtajú ANDREIDESA, že ten o tom vie a že ten by im mohol povedať ako to bolo s riadením, kto rozkazoval atď.

K výsluchu mi ešte povedal, že musel ísť von i s tým, že pri akcii v Nemeckej boli prítomní i členovia Trnavského POHG CÍŠAR a ešte jeden. Včera naobed povedal, že ako mohli viesť celú akciu v Nemeckej nemci keď z desiatich Nemcov, ktorí tam boli všetkého všade iba jeden jediný strieľal.

Ja už neviem ako ten človek rozmýšľa. Hysterický vyvracia oči ku stropu a hovorí, že on je vraj obeťou červeného bolševického teroru.

Dokument č. 9

Správa agenta ŠtB „Juraja“ zo 14. 2. 1958

Objekt BUNTA bol na výsluchu včera poobede i dnes doobeda. Keď sa z výsluchu vrátil včera poobede tak si povedal, že bol vyšetrovaný k tomu, kto vlastne tie akcie v B. Bystrici riadil ako to bolo s rozkazmi a podobne. Objekt sa tomu všetkého čo rozprával o výsluchu smial, ale to nebol prirodzený smiech, to bolo čosi ididiotského takého prihlúpleho. To nebolo z radosti, to bolo skorej preto, že skutočne vidí, že nemôže nič už pre svoju ochranu robiť. Inak bol potom celkove pokojný. Rozprával potom o tom, že sa nedalo nič robiť a že on musel povedať, že ako to bolo s tým celým riadením. Povedal mi, že pokiaľ bol v Bystrici KOŠOVSKÝ tak si všetko vybavoval tento i rozkazy dával i roztriedňoval prácu a rozhodoval o tom, kde kto pojde. Keď vraj však odišiel KOŠOVSKÝ,³¹ tak rozkazy prichádzali priamo z Bratislavy a vraj v týchto rozkazoch sa zdôrazňovalo, že každého koho chytia v horách majú bez všetkého jednoducho zastreliť, beztoho, že by sa ho na niečo vypytovali. Potom v týchto rozkazoch bolo písané o tom, že oddiely POHG majú celkom úzko spolupracovať s nemeckým SD.

Ďalej mi objekt rozprával o tom, že niekto musel povedať o ňom i to že vraj chodil na schôdzky s HOROM do štábu. Povedal mi, že raz skutočne išiel s HOROM do štábu, ale keď tam vraj prišli tak mu v akejsi hale povedal KOŠOVSKÝ, že vraj nehnevaj sa bratku, ale zostaň radšej vonku. Potom vraj čakal na HORU v tejto hale, zatiaľ čo tento sa zúčastnil porady. Toto ho vraj veľmi urazilo a viacej potom i keď ho volali na žiadnu poradu nešiel. Povedal mi, že to je celkom presne pravda i keď sa to referentovi nechce príliš veriť.

Okrem toho vraj niekto povedal i to, že keď nemci z Bystrice odchádzali tak BUNTA spoločne s HOROM boli sa s nimi rozlúčiť, že vlastne boli na takom menšom bankete na rozlúčku. Pripíjali si tam vraj na skoré víťazstvo Veľkonemeckej ríše. Povedal mi, že i toto je pravda. [...]

³⁰ Ferdinand Ďurčanský (1906 – 1974), právnik, politik HSĽS a pedagóg. Aktivista autonomistického hnutia, minister spravodlivosti, zdravotníctva a sociálnej starostlivosti v autonómnej vláde, po vzniku Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940 minister zahraničných vecí a vnútra. V rokoch 1940 – 1945 pedagogicky pôsobil na Slovenskej univerzite v Bratislave. Roku 1945 emigroval, v zahraničí založil exilovú organizáciu Slovenský akčný výbor, usilujúcu sa o obnovenie slovenskej samostatnosti. Neskôr pôsobil v Argentíne a napokon v Nemecku. Roku 1947 Národným súdom v neprítomnosti odsúdený na trest smrti.

³¹ V. Košovský sa z Banskej Bystrice v prvej polovici februára 1945 presťahoval do Prievidze, vo funkcii poverenca HG však pôsobil naďalej.

Dokument č. 10

Správa agenta ŠtB „Juraja“ z 3. 3. 1958

Objekt BUNTA bol v sobotu celé pobedie až do večera na výsluchu. Keď sa vrátil tak mi povedal, že ho obrábali až štyria referenti a veru mal vraj čo robiť. Povedal mi, že takmer celý čas čo na výsluchu bol hovorilo sa o udalostiach v Nemeckej. Povedal mi, že objavili zasa akési nové veci z tohoto prípadu a že vedia oveľa viac ako si on pôvodne myslel. Mal takú náladu a bol rozhodnutý, že bude o všetkom rozprávať, že nemá žiadnu cenu aby čosi tajil, že i tak sa všetko dozvedia a že on bude nakoniec pred súdom vystupovať ako obyčajný luhár. Potom vraj je i zničený z toho ustavičného vykrúcania a keď vidí, že to k ničomu nevedie, tak sa rozhodol, že všetko popriznáva. No včera už hovoril trochu inakšie. Povedal mi, že sa rozhodol, že to čo plánovali v Považskej Bystrici,³² to vraj neprizná, lebo nakoniec by mu skutočne dali i Nemeckú a to nemôže on dopustiť. No dnes už celkom upustil od svojho dobrého úmyslu. Povedal mi, že bude pokračovať vo vykrúcaní práve tak ako doteraz. V sobotu po výsluchu bol pomerne dosť zhovorčivý a povedal mi rôzne veci.

Tak napríklad hovoril o tom, že prišli na to, že on hodil tretieho dňa poprav v Nemeckej do pece jedného francúzskeho partizána a tým sa vlastne dokázalo, že nebol pri peci iba prvý deň ako hovoril pôvodne, ale i tretí deň. Povedal mi, že sa referent k vôli tomu hneval. Čo mu to má vraj vešať na nos, veď na to sú vraj štátnou bezpečnosťou, aby si všetko zistili. Potom mi povedal, že tam chodil nie dva razy, ale bol sa tam pozrieť každý deň ako robota pokračuje. Povedal mi: Čo to budem tebe zapierať, robili sme to my, gardisti a ja som to riadil, veď už i oni sú o tom presvedčení.

Ďalej mi hovoril o tom ako to bolo vtedy, keď si so SPIŠIAKOM hovorili a niekto ich pri tom počul, že ten a ten transport bol masný. Povedal mi, že to vtedy nemysleli tak, že by tam snád' boli ľudia, ktorí mali hodne peňazí, ale mysleli to v tom zmysle, že sa tam popravovali kapacity. Išlo vtedy o francúzskych partizánov. Povedal mi, že týchto Francúzov tam bolo popravených asi 50 (päťdesiat) a boli to poväčšine zajatci čo utiekli z DUBNICE do povstania. V Dubnici predtým pracovali ako zajatci.

Potom mi menoval kto tam bol ďalej popravený. Povedal mi, že tam boli popravení tiež anglickí dôstojníci, ktorých bolo desať. Boli to vraj letci.³³ Pri tejto príležitosti mi povedal, že ak sa to dozvedia Angličania a naši od nich budú žiadať niektorého z týchto pánov zo štábu z Banskej Bystrice, tak ich určite vydajú. Potom mi povedal, že tam boli popravení traja Švajčiari, niekoľko Srbov, a viacej Sovietskych partizánov z tzv. Jegorovovho³⁴ štábu³⁵. Koľko to vraj nevie. Toto boli cudzinci. BUNTA mi akoby na ospravedlnenie povedal, že čo vraj mali u nás hľadať, ak vraj nemali (...) ³⁶, oni sa o to postarali, aby tu našli smrť. Hovoril to celkom cynicky ako opravdivý vrah. Potom mi povedal, že tí ostatní popravení to boli Slováci. Títo sa popravovali i s celými rodinami, aby nezostal ani jeden potomok, aby sa im vraj nemal kto pomstiť. Preto zavraždili i deti.

³² Reč je o podobnom zamýšľanom masakri ako v Nemeckej.

³³ Na tomto mieste sa L. Bunta mýli – 6. 1. 1945 neboli zastrelení anglickí, ale americkí letci. Išlo o Alexandera Drogyho, Archera Orvala, Donalda Psoneta, Roberta Groata, Josepha Mosesa, Waltera Falcka, Hungera Schierlinga, Waltera Hoyta, Edwarda Hudeca a Daniela Pavleticha. BARANOVÁ, ref. 1, s. 63.

³⁴ Alexej S. Jegorov (1914 – 1970), sovietsky organizátor partizánskeho hnutia, veliteľ 1. čs. brigády J. V. Stalina.

³⁵ Pravdepodobne štvorica Michail Imankolov (1914), Alexander Karpejev (1917), Eugen Kirjajev (1908) a Nikola Marin (1914), ktorí prišli o život 7. 1. 1945.

³⁶ Nečitateľné slovo.

Hovoril mi tiež o istom BUBNOVI. Povedal mi, že to bol jeden spolupracovník SD. Okrem toho bol tiež u SD zamestnaný ako šofér. Tento BUBEN vozil do Nemeckej najviac ľudí a mohol by vraj o tom veľa rozprávať. BUNTA sa s ním zoznámil v Nemeckej. Znova mi tiež rozprával, že tam boli tí traja ľudia z KOŠOVSKÉHO štábu, ktorí boli členmi POHG z Trnavy. Boli to PETKO, PALÁNEK a ČÍŠAR.³⁷ Podľa BUNTU celkom iste ich tam poslal KOŠOVSKÝ, aby vraj vedel ako sa plní úkol ním daný.

Rozprával mi tiež o tom ako vlastne bolo s tým, že sa on, teda POHG z Považskej Bystrice dostalo do Banskej Bystrice až tak neskoro, oveľa neskoršie ako ostatní. Bolo tam vraj medzi samotnými ľuďmi KOŠOVSKÉHO veľa zrady. Mnohí pracovali s partizánmi a preto ani vraj nemohli chytiť Sovietskeho vodcu partizánov JEGOROVA. Nuž preto ich tam potom KOŠOVSKÝ pozval keď si vraj nevedel dať rady. Boli oni medzi gardistami známi ako najsúcejší oddiel a preto ich KOŠOVSKÝ do B. Bystrice pozval, aby tam robili poriadky. [...]

Dokument č. 11

Správa agenta ŠtB „Juraja“ zo 4. 3. 1958

[...] Dnes ráno, keď sa už konečne pomodlil tak som sa s ním dal do reči a snažil som sa ho presvedčiť, že to jeho tvrdošijné zapieranie nemá nakoniec žiadnej ceny, že sa tým iba on sám vyčerpáva, nechá si nadávať a čo ja viem ešte čo a nakoniec bude potom tak vyčerpaný, že to všetko tak ako tak vyrozpráva. Povedal som mu, že je to nelogické niekomu tvrdiť, že nevie napríklad, že koľko tam prišlo aut a podobne, keď o ňom vedia, že tam po celú dobu poprav bol prítomný. Povedal mi na to potom po chvíľkovom rozmýšľaní, že on by to nakoniec i povedal, ale sa vraj bojí toho, že keby vyšetrojúce orgány vedeli, že on tieto dáta vie, tak by potom skutočne z neho urobili veliteľa a on by proti tomu nemohol nič namietat' a to vraj on nechce. [...]

Potom mi povedal, že on bol prítomný pri tom, keď do Nemeckej prišli štyri autá a o ostatných počul iba od tých čo boli pri tom keď tie ostatné prišli. Dohromady ich vraj bolo 12. Potom mi hovoril, že oni však nechcú vedieť iba koľko tam prišlo aut, koľko tam bolo popravených ľudí,³⁸ ale oni vraj chcú hlavne vedieť, že kto vybral práve Nemeckú na miesto poprav, kedy to tam bol kto obzerať, kto určil dátum poprav a to on skutočne nevie, keby ho vraj i rozkrájali. [...]

Dokument č. 12

Správa agenta ŠtB „Juraja“ z 8. 3. 1958

[...] Donútil som ho večer zasa k tomu ako to bolo vlastnej v tej Nemeckej. Hovoril mi takmer o všetkom. Musel som sa však veľa vypytovať, pretože on nevie dobre súvisle rozprávať. Rozprával mi to takto. Pri výsluchu vraj povedal všetky tie veci, o ktorých jasne vie, že boli tak ako ich rozpráva. [...] Povedal mi, že sa rozpamätal i na to, keď ku všetkým

³⁷ Správne Alexander Petík, Matej Palánek a Ján Cisár. Všetci spomínaní muži boli príslušníkmi družstva POHG Trnava zadeného do Banskej Bystrice.

³⁸ Odhady súčasnej historiografie hovoria o 400 – 900 obetiach. Ak sú Buntove slová pravdivé, reálnejšou sa zdá byť skôr spodná hranica vyčíslenia zavraždených.

gardistom v Nemeckej ten prvý deň HORA hovoril. Povedal mi, že prišiel na to vtedy, keď uvažoval o tom, prečo on vlastne prvý deň išiel v Nemeckej k peci. Povedal mi, že už na to prišiel. Išiel tam vraj preto, lebo ho tam prilákala práve HOROVA reč, ktorú mal ku gardistom. Povedal mi, že tam HORA všetkým objasňoval čo tam budú robiť. Hovoril vraj, že sa tam budú strieľať židia, partizáni a cigáni. To si vraj pamätá. Čo iné tam hovoril to už vraj nevie. Tak isto je v ňom i to, že vie o tom, že Nemeckú vymysleli gardisti a nie Nemci. Kto mu to však povedal nevie sa rozpamätáť. Pripúšťa, že mu to mohol povedať HORA, ale nemohol by na to prisahať. Uznal to, že on tam bol veliteľom, ale takým, ktorý vraj nikomu nerozkazoval. Povedal, že nikomu na nič nedal príkaz, pretože to robiť nemusel. Sami gardisti si hneď podali funkcie a sami sa brali k tomu z horlivosti čo robili. Povedal mi, že do strielania sa vôbec nemiešal. Pri tom bol vraj DEFFNER. On síce bol pri peci každý deň možno vraj i niekoľko raz, ale to nevie presne povedať, lebo to boli len momentiky, že sa pozrel dve tri minuty a išiel zasa preč. Nechodil tam však preto, aby tam dával nejaké rozkazy, alebo podobne. Hovoril, že i BUBNA tam iba videl, ale nevedel, že kto je to. To si vraj iba potom vo väzení spolu vyjasnili. V Nemeckej s ním nehovoril. Rozprával o tom, že ich POHG to bolo ako jedna rodina, Tam vraj takmer nebol rozdiel medzi šaržami. Všetci práve tak ako i on robili všetko to čo robili z presvedčenia a horlivosti a preto ho vraj teraz bolí, že sa všetci naňho vyhovávajú. Toľko mi včera hovoril BUNTA k Nemeckej.

Dokument č. 13

Správa agenta ŠtB „Juraja“ z 10. 3. 1958

[...][Bunta] mi hovoril o tom, že v Nemeckej sa to robilo hlúpo, pretože celkom blízko popraviska boli chalupy a že je to temer zázrak, že sa to z tých obyvateľov nikto nedozvedel. Obyvatelia Nemeckej si vraj mysleli, že sa tam páli vápno a preto sa chodili pýtať, že kedy už bude vápno hotové a že oni im odpovedali, že aby prišli na druhý týždeň. Potom mi hovoril že mali s tým so všetkým celkove starosti, pretože boli dni, keď sa vraj dým z vápenky plazil celkom pri zemi a vtedy z neho bolo cítiť takú sladkastú nepríjemnú vôňu. Aby na to neprišli obyvatelia a ľudia čo by sa akosi tam priblížili tak dávali potom na oheň smolu, alebo vraj niečo podobného, aby to neutralizovalo ten sladkastý zápach. [...]

Dokument č. 14

Správa agenta ŠtB „Juraja“ z 31. 3. 1958

BUNTA to je človek s ktorým sa už nedá absolútne nič robiť. Je to zažratý fašista, ako to on sám tiež hovorí a celkom nehanebne sa k tomu priznáva a jeho myšlienky smerujú iba k tomu, aby čo najviac ľudí mohol skántriť. Je presvädčený o tom, že konal správne vo všetkom čo robil a ani najmenej neľutuje toho, že sa napríklad zúčastnil toho vraždenia v Nemeckej, alebo pri tej žumpe. Ba naopak ľutuje, že toho nebolo viac, že to neurobili chytřejšie a nakoniec samozrejme, že to všetko taktó vyšlo na svetlo. To ho mrzí najviac. Ani raz som ho nepočul povedať, že by bol svoje činy oľutoval, alebo aspoň povedal, nemali sme to robiť, alebo niečo podobného. I keď niekedy začne viesť také, dalo by sa povedať pokrokové reči to je všetko iba preto, aby sa z toho mohol potom smiať, aby si z toho mohol uťahovať. Jeho úhlavnými nepriateľmi sú Česi a židia. Povedal mi, že ani vraj rusov tak nenávidí ako týchto. O politických otázkach nemá ani najmenšieho zdania. Fašistom bol iba preto, lebo to vyhovovalo jeho zverským pudom. To by bolo všetko.

PERSONÁLIE

DÔSTOJNÍK RAKÚSKO-UHORSKEJ ARMÁDY FRANZ HILL (1859 – 1914)

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: Austro-Hungarian Army Officer Franz Hill (1859-1914). *Vojenská história*, 4, 16, 2012, pp 97-107, Bratislava.

The author of the published study portrays the destiny of an interesting representative of the Austro-Hungarian Army – Franz Hill (1859 – 1914). Franz Hill served in the rank of Colonel, commanding the 16th Home Guard (Honved) Infantry Regiment in Banská Bystrica from 18 April 1912 to 29 August 1914. Although the officer was not of Slovak origin, he deserves a place in Slovakia's military history. For a long time he served with the military units that were replenished by Slovak soldiers. He perished at the beginning of WWI during the Battle of Komarów.

Military History. Austro-Hungaria. Slovakia. WWI. Military Personalities. Franz Hill.

V slovenskej vojenskej historiografii predstavuje problematika hlbšieho štúdia konkrétnych osobností aktívnych dôstojníkov rakúsko-uhorskej armády pomerne málo frekventovanú tému. Toto konštatovanie sa vzťahuje jednak na pomerne malý počet dôstojníkov – Slovákov a jednak na tých dôstojníkov, ktorí slúžili v rôznych útvaroch tejto brannej moci na území dnešného Slovenska. Príčiny tohto špecifického stavu treba predovšetkým vidieť, vzhľadom na iné témy, v menšom záujme o dejiny rakúsko-uhorskej armády a prvej svetovej vojny všeobecne.

Ďalším konkrétnym determinantom percepcie a bádateľského záujmu o túto vojenskú, respektíve aj špecifickú spoločenskú vrstvu, je to, že aktívny dôstojník rakúsko-uhorskej armády stojí spravidla „mimo hry“ slovenského národno-emancipačného zápasu pred prvou svetovou vojnou. Tento moment, ktorý má svoje relevantné dôvody, je zvlášť vypuklý v porovnaní s takými profesiami, akými boli napr. kňaz, právnik, novinár, remeselník alebo drobný podnikateľ.

Do úvahy je napokon nutné vziať aj jazykovú prekážku dominantnej časti pramenného materiálu v podobe nemeckého, respektíve maďarského jazyka.

Napriek tomu, že problematiku poznania spoločenského života cisársko-kráľovského dôstojníka všeobecne osvetlil zakladateľ slovenskej vojenskej historiografie Vojtech Dangel,¹ zostáva konkrétna osobnosť takéhoto dôstojníka pomerne neznámou.

Zaujímavým predstaviteľom rakúsko-uhorskej armády je v tejto súvislosti napríklad Franz Hill (1859 – 1914). Išlo o plukovníka rakúsko-uhorskej armády a veliteľa 16. vlastibraneckého (honvédskeho) pešieho pluku v Banskej Bystrici v období od 18. apríla 1912 do 29. augusta 1914.

Hoci tento dôstojník nebol Slovák, má svoje miesto vo vojenských dejinách Slovenska. Pomerne dlhé obdobie slúžil v útvaroch, ktoré boli doplňované práve Slovákmi, pričom padol hneď na začiatku prvej svetovej vojny počas bitky pri Komarówe. V čase pôsobenia v Banskej Bystrici bol neoddeliteľnou súčasťou miestnej mestskej spoločnosti, respektíve jej honorácie.

Boli to práve tieto momenty, ktoré nás inšpirovali k hlbšiemu štúdiu jeho osobnosti.

Pri tvorbe tohto príspevku sme mali k dispozícii archívny materiál, odbornú literatúru, dobovú tlač i publikované spomienky pamätníkov.

Zamerajme sa v tejto súvislosti najprv na slovenskú literatúru, ktorá k tejto osobnosti existuje. Obsiahlejšiu životopisnú poznámku o tomto dôstojníkovi sme uviedli v publikovanom príspevku o už spomínanom 16. honvédskom pešom pluku.²

Zaujímavé informácie o okolnostiach odchodu na front a zmienky o smrti tohto dôstojníka nachádzame takisto v spomienkach spisovateľky Terézie Vansovej.³

Vzhľadom na maďarskú literatúru nachádzame informácie o ňom v publikácii o dejinách útvaru⁴ i v staršej maďarskej práci o prvej svetovej vojne, ktorá má syntetický charakter.⁵

Ak sa zameriame na archívne pramene, vychádzali sme predovšetkým z čistopisu kmeňového listu tohto dôstojníka, ktorý je archivovaný vo Vojenskom historickom archíve (Hadörténelmi levéltár) v Budapešti.⁶ Okrem tohto dokumentu sme mali k dispozícii relevantný materiál fondu 16. honvédskeho pešieho pluku, archivovaný tamže. Niektoré archívne dokumenty týkajúce sa pôsobenia plukovníka Hilla pri 16. honvédskom pešom pluku do roku 1912 sa však nachádzajú aj vo fonde IV. oblastného honvédskeho veliteľstva (IV. honvéd kerületi parancsnokság – IV. HKP), ktorý je archivovaný vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave. Čiastkové informácie, bližšie dokresľujúce jeho osobnosť, sa však podarilo získať aj z iných fondov tohto archívu.

Relevantným prameným materiálom je takisto dobová miestna tlač vydávaná v slovenskom, respektíve maďarskom jazyku.

¹ Pozri: DANGL, V. *Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava 2006.; Tenže: Dôstojník, manželstvo a rodina v Uhorsku (1850 – 1914). In *Vojenská história*, roč. 15, 2011, č. 1, s. 3-32; Tenže: Dôstojnícke súboje v Uhorsku (1850 – 1914). In *Vojenská história*, roč. 16, 2012, č. 2, s. 9-38.

² Pozri: CHORVÁT, P. Banskobystrický 16. vlastibranecký peší pluk v rokoch prvej svetovej vojny – Vzťah pluku k doplňovaciemu okresu a nebojové aktivity útvaru. In *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 3, s. 78. V tomto texte sme nesprávne uviedli, že tento dôstojník padol pri Tarnawatke.

³ Pozri: VANSOVÁ, T. Listy zo smutnej doby. In MEDVECKÝ, A. K. Slovenský prevrat, IV. Trnava 1931, s. 171-173.; VANSOVÁ, T. *Ján Vansa (Biografické črty)*. Diel II. Liptovský Mikuláš 1948, s. 178.

⁴ Pozri: DESEŐ, L. *A beszercebányai 16. honvéd gyalogezred története*. Budapest 1941, s. 21-29.

⁵ A magyar katona, Századunk legszebb magyar csatái. Budapest 1944, s. 45.

⁶ Hadörténelmi levéltár Budapest (ďalej len HL Budapest), Ferencz Hill, f. AKVI, sign. 14 705.

Môžeme tak konštatovať, že sme mali dostatočný pramenný materiál, ktorý sa stal základom pre napísanie tejto štúdie.

Franz Hill, v archívnych dokumentoch a literatúre maďarskej proveniencie uvádzaný aj ako Ferenc Hill (dobovým maďarským pravopisom Ferencz – pozn. P. Ch.), sa narodil 29. júna 1859 vo vtedajšom Prešporku (Bratislava). Pochádzal z pomerne zámožných pomerov, pričom jeho otec disponoval dostatkom finančných prostriedkov a zrejme sa nemusel živiť pravidelnou prácou.⁷ Po absolvovaní základného vzdelania študoval Franz Hill jeden rok na reálnej škole, ktorú absolvoval s prospedom veľmi dobrým. V roku 1874, teda ako pätnásťročný, začal študovať na kadetskej škole pechoty v Bratislave. V tejto súvislosti treba opäť zdôrazniť dobré situovanie rodiny, ktorá mu poskytla dostatočné finančné zázemie pri štúdiu na tejto pomerne elitnej vojenskej škole. Ešte počas štúdia – 2. júla 1876 – podpísal ako dobrovoľník záväzok svojej ďalšej služby v rakúsko-uhorskej armáde. O týždeň neskôr – 9. júla 1876 – bol v hodnosti pešiaka (Infanterist) zaradený do stavu bratislavského 72. pešieho pluku, pričom sa konkrétne zaviazal odslúžiť päť rokov radovej služby, päť rokov služby rezervnej a ďalšie dva roky služby pri uhorskej kráľovskej vlastibrane (honvédsťve).⁸

V auguste 1878 Franz Hill ukončil štúdium na kadetskej škole pechoty s prospedom „uspokojivým“ 18. augusta 1878 mu bola udelená hodnosť kadet, o niekoľko dní neskôr, 26. augusta toho roku, kadet – dôstojnícky zástupca.

Posledné týždne štúdia kadeta Franza Hilla boli zároveň intenzívne ovplyvnené udalosťami súvisiacimi s vojenskou okupáciou Bosny a Hercegoviny. Táto okupácia, ktorá sa začala 28. júla 1878, v sebe niesla prvky koloniálnych výbojov.⁹ Vojenské operácie okrem odporu domáceho obyvateľstva zároveň výrazne determinovali aj ťažký terén a nepriazeň počasia (dažde).¹⁰

20. augusta 1878 cisár František Jozef I. vydal rozkaz na mobilizáciu III. IV. a V. zboru. Týmto krokom sa zvýšil početný stav vojsk zúčastňujúcich sa na okupácii až na 270 000 mužov. Nie je pritom bez zaujímavosti, že až dve tretiny vojakov okupačných síl tvorili útvary predtým dislokované, vzhľadom na mierovú organizáciu armády, v Uhorsku. Medzi nimi boli aj viaceré pešie pluky dopĺňované z územia dnešného Slovenska, napríklad aj 72. peší pluk, v ktorom slúžil Franz Hill. Päť praporov tohto pluku vtedy operovalo v severnej Bosne, v regióne Bosanská krajina.¹¹

O jeho účasti na tejto vojenskej operácii nie sú v kmeňovom liste menovaného temer žiadne informácie, s výnimkou toho, že sa nezúčastnil žiadnej vojenskej zrážky.¹²

Takisto veľmi stručné informácie predbežne máme aj o jeho ďalšej službe v radoch rakúsko-uhorskej armády do roku 1890.

⁷ HL Budapest, Ferencz Hill, f. AKVI, sign. 14 705. Na titulnej strane kmeňového listu, vedeného v maďarskom jazyku, je ako zamestnanie otca uvedené „magánzó“. Maďarský výkladový slovník tento výraz definuje ako: „osoba bez zamestnania žijúca z vlastného majetku, príležitostného príjmu alebo podpory“. Pozri: Magyar értelmész kézisótár. Budapest 1975, s. 878.

⁸ Tamže.

⁹ DANGL, V. – SEGEŠ, V. *Vojenské dejiny Slovenska, III. zväzok 1711 – 1914*. Bratislava 1996, s. 158.

¹⁰ GONDA, A. *Világostól Szarajevóig, A magyar honvédség 150 éve, 2*. Budapest 1999, s. 63.

¹¹ DANGL, SEGEŠ, ref. 9, s. 158-159.

¹² HL Budapest, Ferencz Hill, ref. 6.

Na základe kmeňového listu môžeme bližšie uviesť, že 1. novembra 1879 bol povýšený na poručíka a 1. mája 1885 dosiahol hodnosť nadporučíka. V rokoch 1882 – 1883 navyše absolvoval jazdecký kurz, a to s dobrým prospechom.

Do roku 1890 slúžil pri už spomínanom bratislavskom 72. pešom pluku vo funkcii veliteľa roty.

V roku 1891 bol jednak povýšený na stotníka II. triedy a jednak prevelený k 46. pešiemu pluku spoločnej armády, kde opäť prevzal funkciu veliteľa roty. Pri tomto útvere slúžil až do roku 1894, keď bol zároveň povýšený na stotníka I. triedy.

V roku 1895 bol znova prevelený, a to k 32. pešiemu pluku spoločnej armády.

1. apríla roku 1898 bol Franz Hill prevelený k 17. honvédkemu pluku vo Veszpréme, kde slúžil dva roky. Počas tohto obdobia pôsobil ako veliteľ roty, tak ako tomu bolo predtým v spoločnej rakúsko-uhorskej armáde. V roku 1899 zároveň absolvoval kurz štábných dôstojníkov v Budapešti.

V súvislosti s jeho ďalším prevelením v roku 1900 k 2. honvédkemu pešiemu pluku v meste Gyula stojí za pozornosť, že tu už prevzal velenie práporu a zároveň sa stal veliteľom 5. domobraneckého (népfelkelés) okresu. Tu strávil štyri roky a dočkal sa ďalšieho služobného postupu, keď bol 1. novembra 1903 povýšený na majora.

1. marca 1904 bol prevelený do Debrecína k 3. honvédkemu pluku. V ďalších rokoch pokračoval v službe pri útvaroch uhorskej vlastibrany, napríklad v meste Zilah (dnes Zaláu v Rumunsku – pozn. P. Ch.). 1. mája 1908 bol vymenovaný do hodnosti podplukovníka.

Pre zaujímavosť uvedme, že vzhľadom na zvláštne schopnosti tohto dôstojníka sa spomína, že bol gymnasta, šermiar, plavec, dobrý tanečník a bicyklista.¹³

Z celkového hodnotenia z roku 1908, v čase jeho funkčného zaradenia na pozícii veliteľa práporu v hodnosti podplukovníka, môžeme uviesť niektoré informácie. Vzhľadom na jazykové schopnosti menovaného je uvedené, že dokonalo hovorí i píše nemecky a maďarsky. Po slovensky (uvedené vo forme „tótul“ – pozn. P. Ch.) hovorí len v nevyhnutnej miere. Ohľadom súkromných pomerov sa dozvedáme, že je ženatý. Finančné pomery má usporiadané, s finančnou zábezpekou v hodnote 40 000 korún (majetok manželky). Pri pasáži ohľadom zdravotného stavu a predpokladov pre službu v poľných podmienkach je uvedené: „*Vojnovej služby schopný, zdravý, pričom dáva nádej, že si ešte dlhší čas udrží schopnosť služby.*“ Zaujímavá je aj jeho stručná charakteristika: „*Pevný, rýdzi charakter, má živý temperament, trochu prchký, s veľmi dobrými duševnými schopnosťami a chápaním. Má rozsiahle vojenské vedomosti a veľmi dobrý taktický cit. Popri schopnosti vlastnej iniciatívy je aj pracovitý, s veľmi dobrými výsledkami. Svoj prápor vycvičil a vedie veľmi dobre. Svojím istým a razantným vystupovaním dobre vplýva na ducha jednotky.*“ Nadriadený veliteľ pluku, ktorý toto hodnotenie vypracoval, ho zároveň odporučil na ďalšie povýšenie. S týmito hodnoteniami sa v stručných posudkoch v podstate stotožnili aj jeho ďalší nadriadení (veliteľ brigády, veliteľ oblasti a zástupca hlavného veliteľa vlastibrany).¹⁴

Hoci aj toto hodnotenie sa pridrižiava vtedy zaužívaných štylistických vektorov a šablón, predsa v ňom môžeme nájsť niektoré charakteristiky približujúce jeho profesijný i osobný život.

1. mája 1911 bol podplukovník Franz Hill povýšený do hodnosti plukovníka a už o niekoľko dní – 5. mája 1911 – bol prevelený do Banskej Bystrice k 16. honvédkemu pešiemu pluku. Tu spočiatku zastával funkciu štábného dôstojníka.

¹³ HL Budapest, Ferencz Hill, f. AKVI, sign. 14 705.

¹⁴ Tamže.

16. honvédskejší pluk vznikol v roku 1886. V čase Hillovho prevelenia bol veliteľom tohto útvaru plukovník Alfréd Weeber, pričom to bol v poradí deviaty veliteľ od konštituovania útvaru.¹⁵

Po prevelení do Banskej Bystrice sa musel plukovník Franz Hill postupne oboznámiť jednak so špecifikami mesta a dispozíciami miestnej honvédskej posádky situovanej v kasárenských budovách na západnom okraji mesta. V tunajších honvédskejších kasárňach bol okrem veliteľstva a náhradného práporu dislokovaný aj prápor I/16 tohto pluku. V tejto súvislosti si musel zvyknúť aj na niektoré špecifické miestne názvy lokalít, napríklad Fončorda,¹⁶ Horná Mičina¹⁷ alebo Pršany,¹⁸ ktoré mali dlhodobý význam pre miestnu honvédskejšiu posádku.

Franz Hill sa pritom aj vo svojom novom zaradení zúčastňoval vojenských cvičení rakúsko-uhorskej armády. Napríklad pri záverečnom cvičení bratislavského V. rakúsko-uhorského zboru v dňoch 3. – 5. septembra 1911 bol menovaný za člena rozhodcovskej služby.¹⁹ Ešte v tom istom mesiaci bol so svojím útvarom prítomný aj na záverečnom cvičení vyšších jednotiek rakúsko-uhorskej armády v severnom Šariši.²⁰

Dňa 18. apríla 1912 bol plukovník Hill menovaný za veliteľa 16. honvédskejšieho pluku.²¹ Je pravdepodobné, že tak ako jeho predchodcovia prevzal aj funkciu posádkového veliteľa.

Rok 1912 bol zároveň rokom veľkých organizačných zmien. 16. honvédskejší pluk bol v rámci reorganizácie presunutý z bratislavskej IV. oblasti do košickej III.

Zaujímavou udalosťou, ktorá sa takisto uskutočnila toho roku, bola aj pracovná návšteva veliteľa VI. zboru generála Svetozara Boroeviča v Banskej Bystrici. Generál Boroevič do mesta pricestoval 10. mája 1912.²² Predpokladáme, že o tejto návšteve bol veliteľ honvédskejšieho pluku patrične informovaný.

¹⁵ BERKÓ, I. *A magyar királyi honvédség története 1868 – 1918*. Budapest 1938, s. 414.

¹⁶ Názov miestnej lokality Fončorda je v súvislosti s armádou (konkrétne výcvikom nováčikov 53. zvolensko-tekovského honvédskejšieho práporu v Radvani) predbežne archívne doložený rokom 1883: „... *tito teda budú umiestnení tu v mieste, v budove takzvanej fončordy, ktorá práve prechádza rekonštrukciou*“. Vojenský historický archív Bratislava (ďalej len VHA Bratislava), M. kir. zólyom-bársi 53-ik honvéd zászlóalj Radványban, 102 szám/k. t. fond IV. HKP, ELN 1883, šk. 20. Tento špecifický miestny názov sa aj vzhľadom na pomer miestnej honvédskejšieho posádky a civilného sektoru stal neraz dôvodom nedorozumení, niekedy aj komických. Pozri napr.: A 16-os honvéd, 1917, roč. 1, č. 1, s. 6. O etymológii názvu Fončorda pozri: MAJTÁN, M. Fončorda. In *Kultúra slova*, 1976, roč. 10, č. 10, s. 362-363.

¹⁷ V extraviláne obce Horná Mičina bola už pred prvou svetovou vojnou zriadená vojenská strelnica, vtedy určená na výcvik miestnej honvédskejšieho posádky. Objekt, ktorý má inak veľmi zaujímavú vojenskú históriu, existuje do súčasnosti.

¹⁸ Honvédskejšia posádka tu zabezpečovala sklad strelného prachu, stráženie ktorého sa spomína napríklad už v roku 1897. Pozri: VHA Bratislava, Baranyay Imre m. kir. honvéd ezredes állomás parancsnok, 4. szám. ap. kt., Riadó intézkedés a besztercebányai közös állomás részére. f. IV. HKP, ELN 1898, šk. č. 45.

¹⁹ VHA Bratislava, M. kir. pozsonyi IV. honvéd kerületi parancsnokság, Rendelkezések az 5. hadtest zárógyakorlatihoz 1911- évbén. f. IV. HKP 1911, šk. 79.

²⁰ VHA Bratislava, K. ung. Landwehr Infanterietruppendivision Nr. 37 Skizze Nr. 4. f. IV. HKP 1911, šk. 79.

²¹ HL Budapest, Ferenc Hill, ref. 6.

²² Pozri: Besztercebánya és vidéke, roč. 24, 1912, č. 20, s. 2.

Na margo pôsobenia plukovníka Hilla v Banskej Bystrici môžeme uviesť, že podľa spomienok Terézie Vansovej býval v niektorej secesnej vile situovanej pri mestskom parku.²³ Hoci sa túto informáciu predbežne nepodarilo verifikovať, archívny dokument z roku 1918 potvrdzuje, že v tejto lokalite bývali aj iní dôstojníci tohto pluku.²⁴

V čase vypuknutia prvej svetovej vojny 28. júla 1914 mal Franz Hill započítanú aktívnu službu v dĺžke 38 rokov. Jeho fyzický vek bol pritom 55 rokov.

Vyhlasenie všeobecnej mobilizácie znamenalo pre veliteľa pluku výrazné zaťaženie, ktoré vyplývalo z množstva administratívy, konkrétnych príprav na bojové nasadenie, ale aj tlaku civilného sektora. Dodajme, že v meste vtedy údajne panovala „*veľká oduševnenosť a pohyblivý život*“.²⁵ Pri viacerých príležitostiach počas augusta 1914, pred odchodom na front, musel veliteľ pluku, okrem iného, deklarovať svoje odhodlanie a postoje.²⁶ K tomu treba prirátat aj to, že zo svojej funkcie sa musel zaoberať viacerými informáciami, ktorých hodnota, ako sa neskôr ukázalo, bola pochybná alebo irelevantná.

Napríklad 4. augusta 1914 popoludní pluk postavil stráže na štyroch miestach vstupu a výstupu z mesta, pričom hlavné komunikácie v týchto priestoroch dočasne zatarasil.²⁷ Tento krok, ktorý vzbudil pozornosť verejnosti v meste, súvisel s údajnou dodávkou zlata a finančných prostriedkov z Anglicka do Ruska, ktorá mala byť týmto spôsobom realizovaná. Hoci išlo o dezinformáciu, o týždeň neskôr – 11. augusta – bolo veliteľstvo pluku z nadriadeného veliteľstva III. honvédskej oblasti v Košiciach telegramom opätovne upozornené na túto skutočnosť.²⁸ Cestné zátarasy a stráže sa tak opäť objavili pri vstupe a výstupe z mesta. Ďalšou zvláštnosťou bolo, že v spomínaný deň bolo počas cvičenia poľného práporu údajne videné nepriateľské lietadlo.²⁹

10. augusta sa uskutočnilo cvičenie poľného práporu I/16 na Suchom vrchu. Nasledujúceho dňa 11. augusta 1914 predpoludním prebehli na rovnakom mieste aj ostré strelby všetkých troch guľometných oddielov pluku.³⁰

²³ VANSOVÁ, T. Listy zo smutnej doby. In MEDVECKÝ, A. K. *Slovenský prevrat*, IV. Trnava 1931, s. 171.

²⁴ HL Budapest, M. kir. beszterczebányai 16. honvéd gyalogezred pótzászlóalj, 296 számú pótzászlóalj parancs, Beszterczebánya, 1918. október hó 23.-án, f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 35. Lokalita mestského parku niesla do roku 1918 oficiálny názov „Árpád-tér“. Miestni občania ju poznali pod názvom Dolnie lúky.

²⁵ Kraján, roč. 10, 1914, č. 34, s. 4.

²⁶ Terézia Vansová v spomienkach na august 1914 uviedla: „Fakláda, rečenie pred vilou votočekovskou, kde býval plukovník Hill. Tento vystúpil na balkón, držal reč výbornú, ale hlas sa mu triasol. Zakončil slovami: 'Éljen a háború!'... A po skončenej paráde prechádza sa pani Hillová, manželka plukovníkova, rozdáva sväté obrázky vojakom a nakladá im: 'Dajte pozor na môjho manžela!'... Ale aj mnohé srdcervúce scény sa odohrávali. Na stanicu maširujú v celom výzbroji vojaci. Vedľa nich ženy, dievčatá. Ženy sa veru neveselia, aj keď ich synkovia spolu s inými spievajú. A idú aj oficieri. Napred plukovník Hill, ale jeho kôň nechce ísť. Vrátil sa, sopál sa a nie a nie pohnúť. Plukovníkovi dajú druhého koňa, toho však vedie sluha... i dvaja, a koník nie a nie. Na veľa ho skrotili a privedli s inými do vlaku. Mnohí, medzi nimi i sama Hillka, držali to za zlé znamenie...“ VANSOVÁ, T. Listy zo smutnej doby. ref. 23, s. 171-172.

²⁷ HL Budapest, A 16. honvéd gyalog ezred, Ezred napló 1914 VIII/4 – XII/24-ig. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. . 8.

²⁸ Tamže.

²⁹ Tamže.

³⁰ Tamže.

Už viackrát spomínaného 11. augusta bol banskobystriický poľný prápor I/16 pluku, pripravený na odchod. Nasledujúci deň dosiahli pripravenosť práporu II/16 a III/16.

Od tohto okamihu dostali udalosti pomerne rýchly spád. V sobotu 15. augusta 1914 sa na cvičisku pluku konala poľná omša pre poľný prápor I/16. Osobne ju celebroidal banskobystriický biskup Wolfgang Radnai. Po jej skončení, príhovoroch biskupa po maďarsky a kanonika Izidora Machovicha po slovensky, bola opätovne zložená vojenská prisaha. K nastúpeným maďarským vojakom mal prejav veliteľ práporu I/16 Rudolf Kapustyák.³¹ Slovenským príslušníkom práporu sa po slovensky prihovoral stot. Pavel Zachar.³²

Dopoludnia 17. augusta 1914 sa začal postupný transport jednotiek pluku na front. V Banskej Bystrici sa pri tejto príležitosti už od rána na železničnej stanici zhromažďovalo obyvateľstvo i zástupcovia úradov, aby sa s honvédmi slávnostne rozlúčili. Príhovor mal vtedajší hlavný župan Zvolenskej župy a designovaný vládny komisár barón Lajos Kürthy.³³ Po jeho prejave vystúpil veliteľ pluku, „...*ktorý prisľúbil, že 16. honvédskeho pluk*

³¹ Pozri: Besztercebánya és Vidéke, roč. 26, 1914, č. 34, s. 1. Takisto: Kraján, roč. 10, 1914, č. 34, s. 4.

³² Pavel Zachar [(uvádzaný najmä ako Pál Zachár) 19. máj 1878 Nitra – 3. apríl 1918 Kamjanec Podil'skij]; dôstojník uhorského kráľovského honvédstva. Po maturite na gymnáziu študoval na vojenskej škole Akadémia Ludovika v Budapešti, ktorú slávnostne ukončil 18. augusta 1896 s prospechom veľmi dobrým. Vyradený v hodnosti kadet – dôstojnícky zástupca, 1. novembra 1897 menovaný do hodnosti poručíka. Ako dôstojník honvédstva pôsobil vo viacerých posádkach, pričom postupne absolvoval aj viaceré odborné kurzy. Jeho prvé služobné pôsobenie pri 16. honvédskom pluku v Banskej Bystrici je vymedzené 1. májom 1903 – 31. decembrom 1906. Nie je bez zaujímavosti, že vzhľadom na civilný sektor v tomto meste na seba v negatívnom zmysle upozornil v apríli 1905, keď sa počas zábavy v kaviarni U raka dostal do konfliktu s miestnym civilným štátnym zamestnancom. Slovný konflikt vtedy dokonca prerástol do fyzickej potýčky, v ktorej „...honvédskeho nadporučík Zachar... v hneve tasil šablŕu a ovalil Pfeffera po hlave“. Druhýkrát bol Zachar, medzitým 1. mája 1910 povýšený už na stotníka, do Banskej Bystrice prevelený 17. júla 1913, keď bol služobne zadený k náhradnému práporu uvedeného pluku. Po vypuknutí prvej svetovej vojny odišiel na front vo funkcii veliteľa roty 2 pochodového práporu I. V kvalifikačných listinách týkajúcich sa opakovaného nasadenia na fronte do 31. mája 1916 bol nadriadenými hodnotený veľmi pozitívne. V závere svojho profesijného a zároveň ľudského života pôsobil najmä pri 310. honvédskom pešom pluku vo funkcii veliteľa práporu. V roku 1916 bolo proti nemu a ďalšiemu, jemu podriadenému dôstojníkovi, iniciované trestné stíhanie košickým honvédskeým súdom kvôli udalosti z 14. júna 1916. V tento deň počas frontového nasadenia Zachar ako veliteľ práporu spomínaného 310. honvédskeho pešieho pluku opakovane, prostredníctvom poľného telefónu vydal príkaz svojmu podriadenému, aby dal popraviť vojaka, u ktorého bolo podozrenie zo sebazmrazenia. Rozkaz bol na mieste vykonaný drastickým spôsobom. Neznámy poľný žandár odsúdenca prebodol bodákom. Je v tejto súvislosti pozoruhodné, že táto obeť vlastnú popravu prežila. Súdne konanie prípadu prebiehalo pomerne zdĺhavo až do 19. októbra 1918. Záverečný verdikt najvyššieho honvédskeho súdu v Budapešti vtedy síce Zachara spod obžaloby oslobodil, no táto skutočnosť už bola pre neho priamo irelevantná, nakoľko predtým – v apríli 1918 – zomrel na následky epidemickej choroby – týfu. Pozri: HL Budapest, Pál Zachár, f. AKVI, sign. 37017; Takisto: HL Budapest, A 16. honvéd gyalog ezred az 1914.évi szeptemberi viszavonulásban. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 1.; Takisto: HL Budapest, f. IV. 64 M. kir. kassai honvéd hadosztálybíróság 1917, šk. č. 9, sign. 103/17; Takisto: Honvéd dorúbal civila. In *Národné noviny*, 1905, roč. 36, č. 45, s. 4.; Nekrológ, napr.: Figyelő, 1918, roč. 13, č. 14 (576), s. 1. Za upozornenie na publikovaný novinový materiál v súvislosti s Pavlom Zacharom vďačíme historikovi doc. Miroslavovi Kmetovi z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

³³ Lajos Kürthy (17. november 1852 Komárno – 10. september 1921 Budapešť); župan, statkár, reprezentant cisársko-kráľovskej komory. Študoval na gymnáziu v Kalocsi, právo na univerzite v Budapešti. Príslušník Liberálnej strany, resp. Národnej strany práce. Od roku 1890 pôsobil ako hlavný

s víťazstvom sa prinavrátí z bojišťa“.³⁴ Za veľkých ovácií zhromaždeného publika, zvukov hudby, ale aj emóciami nabitých scén rozchodu s príbuznými následne odišiel poľný prápor I/16 po dvoch etapách o 9. 00 a 11. 00 na front. Popoludní ho nasledoval štáb pluku s odielom ženistov a guľometnými oddielmi I – III.³⁵

Presun poľného pluku na front prebiehal po železničnej osi cez Zvolen – Fiľakovo – Miskolc – Sátoraljaújhely – Michalovce – Medzilaborce – Chyrów do pevnosti Przemysl v Haliči. Počas zastávky v Sátoraljaújhely 18. augusta veliteľ pluku v prítomnosti početného publika zhromaždeného v staničnej jedálni slávnostne pripomenul narodeniny cisára a kráľa.³⁶

V priebehu nasledujúceho dňa – 19. augusta 1914 – sa jednotlivé poľné prápory a ďalšie jednotky banskobystričského honvédskeho pluku postupne vyvagónovali na železničnej stanici Bakończyce. Táto stanica sa nachádzala v tzv. noyau pevnosti Przemysl, v priestore skupiny fortov I. Pre mnohých honvédov, dovtedy poznajúcich realitu relatívne malých posádok v Banskej Bystrici, Jelšave a v Balažských Ďarmotách, musel byť pohľad na fortifikačné objekty pevnosti a ruch v nej istotne nevšedný.

Prápory pluku sa v noyau pevnosti nezdržali. Okamžite sa začal ich peší presun na sever, do priestoru obce Walawa, kde sa postupne sústreďovali poľné útvary 39. honvédskej pešej divízie.

V nasledujúcich dňoch, od 20. do 25. augusta pluk s prestávkami pochodoval na sever k ruskej hranici, teda v ústrety nepriateľovi. Už v tomto období nástupu rakúsko-uhorských armád v Haliči sa zreteľne objavili jeho prvé slabiny a nedostatky. Tie sa vzhľadom na sledovaný útvar týkali napríklad nedostatočného spojenia s nadriadeným veliteľstvom, v meškaní trénu za postupujúcim útvaram a v ťažkej priechodnosti hlavných tepien, keď bola pred pechotou prednosť dávaná napríklad jazdecku.³⁷

Neodmysliteľnou súčasťou už prvých dní pobytu pluku v Haliči bolo aj stavenie poľných stráží v nočných hodinách. Typickým vizuálnym momentom novej vojny sa zároveň stal obraz cisársko-kráľovského dôstojníka s mapou, prakticky zavesenou na krku.

župan vo viacerých „slovenských“ župách. Zvolenský hlavný župan v rokoch 1910 – 1917. Zo svojej funkcie zasahoval, okrem iného, aj proti slovenskému národnému hnutiu. Nie je bez zaujímavosti, že v čase pôsobenia na poste oravského a liptovského hlavného župana absolvoval dva osobné súboje. Ich dôvody všeobecne boli osobného charakteru, súviseli so županovým nekompromisným a aj navonok deklarovaným, záporným postojom k ďalšej ženbe po smrti manželky. Prvý súboj sa odohral 21. januára 1899 v Liptovskom Mikuláši. Kürthyho sokom bol vtedy statkár Miklós Pottornyay. Po súboji na pištole, ktorý neprinesol výsledok, duel pokračoval šablami. Hlavný župan v ňom utrpel sečnú ranu na pravých sluchách a po ošetrovaní lekármi bol súboj na ich odporúčanie ukončený. Druhý súboj prebehol v Dolnom Kubíne už 5. februára 1899. V tomto prípade bol županovým sokom c.-k. husársky poručík Miklós Justh. Tento druhý duel sa skončil, naopak, Justhovým zranením. Osobnosť hlavného župana Kürthyho dobre ilustruje typ dobového vyššieho úradníka štátnej správy a zároveň reprezentanta miestnej džentry. Životopisné údaje všeobecne bližšie pozri: Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990), III. zväzok, K – L. Martin 1989, s. 314. K jeho súbojom: CLAIR, V. *Magyar párbajok Attila hun király idejétől 1923-év végéig, 2. kötet 1867 – 1923*. Budapešt 1930, s. 130-131.

³⁴ Krajan, roč. 10, 1914, č. 34, s. 4.

³⁵ HL Budapest, A 16. honvéd gyalog ezred, Ezred napló 1914 VIII/4 – XII/24-ig. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 8.

³⁶ DESEŐ, ref. 4, s. 18.

³⁷ Tamže, s. 21.

25. augusta 1914 počas pešieho presunu v úseku Narol – Bełzec mali príslušníci poľného pluku možnosť vidieť prvých zranených začínajúcej vojny. Konkrétne išlo o približne desať vozov so zranenými rakúsko-uhorskými hulánmi – účastníkmi jazdeckej bitky pri Zamošči.³⁸ Aj táto udalosť bola evidentným dôkazom, že boje už prepukli a frontová línia je blízko.

Vo večerných hodinách tohto dňa 39. honvédska pešia divízia slávnostne prekročila pôvodnú ruskú hranicu. Ešte pred polnocou banskobystriický honvédske pluk dorazil do Tomaszówa, kde mal s celou divíziou prenocovať. Nakoľko obec bola preplnená vojskom a trénom, pluk sa utáboril jeden kilometer severne. Na zabezpečenie postavenia útvaru boli postavené štyri zosilnené hlavné stráže, každá v sile čaty. Napravo mal pluk zabezpečený kontakt s jednotkami 11. honvédskeho pešieho pluku, naľavo bola dislokovaná 10. pešia divízia spoločnej armády. Ruské jednotky sa pred bojom nachádzali len niekoľko kilometrov severne v lesoch.³⁹

26. augusta 1914 sa začala bitka pri Komarówe. Banskobystrický pluk sa v tento deň nezúčastnil útoku 39. honvédskej pešej divízie, ktorý sa začal už o 6. 00 h ráno, napriek únave mužstva z predchádzajúcich peších presunov.

Prápory I/16 a III/16 zostali v postavení, v ktorom predtým nocovali, ako divízna záloha spolu s dvoma delostreleckými batériami. Prápor II/16 bol zas ponechaný ako záloha VI. zboru na severnom okraji Tomaszówa.⁴⁰

Do bojového kontaktu s nepriateľom sa v tento deň na úsvite dostali len hlavné stráže pluku, ktoré postúpili na kótu 318. Do tohto priestoru následne, na základe rozkazu postúpili aj prápory I/16 a III/16. Nakoľko 10. honvédske peší pluk zatiaľ sľubne napredoval k obci Tarnawatka, spomínaným práporom pluku bol nariadený presun do lokality Wieprzowe Jezioro.

Ďalšie presuny týchto práporov boli ovplyvnené ťažkými stratami 10. honvédskeho pluku južne od Tarnawatky, v blízkosti kóty 323. O 10. 20 h sa prápor III/16 na základe rozkazu divízie preto začal presúvať ku kóte 323. Medzitým ale straty 10. honvédskeho pluku pri Tarnawatke dosiahli také rozmery, že veliteľ 78. honvédskej pešej brigády generál József Foglár, sám zranený, nariadil tomuto pluku ústup k Tomaszówu. Hoci prápor III/16 bez strát dosiahol vytýčený priestor kóty 323, ustupujúce jednotky 10. honvédskeho pluku ho strhli so sebou.

V tejto situácii nariadil plukovník Hill, ktorý prevzal velenie brigády za zraneného generála Foglára, postup práporu I/16 na spomínanú kótu. Príslušníci práporu tento priestor aj dosiahli, no nenadviazali tam kontakt so žiadnymi vlastnými jednotkami, keďže tieto už predtým ustúpili. Prápor I/16 sa v tejto situácii takisto stiahol naspäť k Tomaszówu. Následný rozkaz divízie určený veliteľstvu pluku, aby opäť zabezpečil postup práporov na kótu 323, nemohol byť splnený kvôli prerušenému telefonickému spojeniu a to aj pre to, že vyslaní styční dôstojníci v zalesnenom teréne nedokázali „nájsť“ veliteľov týchto dvoch práporov a ani im podriadené jednotky.⁴¹ K neodmysliteľným detailom tohto bojového krstu 39. honvédskej pešej divízie patrilo aj to, že jednotkám, ktoré ustúpili späť k Tomaszówu, bol na vytýčenom mieste vydaný obed.

³⁸ HL Budapest, A 16. honvéd gyalog ezred, Ezred napló 1914 VIII/4 – XII/24-ig. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 8.

³⁹ DESEŐ, ref. 4, s. 22.

⁴⁰ Tamže.

⁴¹ Tamže, s. 23.

Veliteľstvo VI. zboru popoludní 26. augusta nariadilo neopakovať útok tejto honvédskej pešej divízie. Práporom I, II a III 16. honvédskeho pešieho pluku bolo nariadené zabezpečiť nočný odpočinok tohto zväzku v Tomaszówe. Pluk sa zakopal približne päť kilometrov od obce, po oboch stranách cestnej komunikácie vedúcej do Tarnawatky. Nasledujúca noc potom prebehla bez rušivých udalostí.

Vzhľadom na prvý deň bitky pri Komarówe, v ktorej ďalšie pluky 39. honvédskej pešej divízie zaznamenali straty 30 – 50 percent mužstva, boli straty na životoch banskobystričského pešieho pluku relatívne malé. Pri prápore I/16 zostali nezvestní štyria vojaci, v prápore II/16 nebola žiadna strata a prápor III/16 evidoval jedného padlého a štrnásť zranených.⁴²

27. augusta v dopoludňajších hodinách pluk zostal v zosilnených postaveniach, v ktorých predtým nocoval. Na poludnie pokračoval útok 39. honvédskej pešej divízie. Prápory pluku boli ad hoc rozdelené do dvoch skupín. Skupina „Hill“ bola tvorená práporom I/16 v prvej línii a 10. honvédskeým plukom. Skupinu „Molnár“ v prvej línii tvorili prápory II/16 a III/16. Krátko pred útokom bol prápor II/16 vyňatý z podriadenosti skupiny „Molnár“. Zatiaľ, čo skupina „Hill“ mala dosiahnuť líniu medzi lokalitou Huta a majerom Pucharki, skupina „Molnár“ mala obsadiť priestor Pucharki – Tarnawatka. Skupina „Hill“ úlohu splnila, a tak umožnila aj skupine „Molnár“ obsadiť spomínanú kótu 323 pred Tarnawatkou. Noc, ktorú obe skupiny strávili v bojovom zaistení a vo vzájomnej blízkosti, prebehla bez rušivých momentov. Prápor II/16 dočasne podriadený 11. honvédskeému pluku počas dňa dosiahol okraj lesa na východ od lokality Wieprzowe Jezioro, kde prenocoval. Pluk dovedna počas operácií 27. augusta prišiel o troch, respektíve štyroch mužov, pričom zranenia utrpeli niekoľkí vojaci.⁴³

28. augusta 1914 bol pluk rozčlenený opäť do dvoch bojových skupín, bez práporu II/16, pričom vojaci očakávali rozkaz na postup. Namiesto útoku však prišiel rozkaz, podľa ktorého mali byť spevnené a za každú cenu udržané dosiahnuté pozície. Z operačného priestoru 27. divízie doliehal k 16. honvédskeému pluku hluč boja. Navyše sa od východu do postavení pluku začali „valiť“ príslušníci porazenej a rozbitej 15. rakúsko-uhorskej divízie, v mnohých prípadoch bez zbraní, ktorí šíрили paniku.⁴⁴ Popoludní bol kritický deň bitky pri Komarówe ešte zvýraznený neúspechom takisto košickej 27. divízie. Aj jej príslušníci ustúpili za postavenie jednotiek oboch bojových skupín. V kritickej situácii tlak ruskej armády pomohol zastaviť až príchod posíl v podobe 19. divízie a XIV. zboru.

Noc z 28. na 29. augusta 1914 strávil prápor I/16 (skupina „Hill“) v priestore spomínanej cestnej komunikácie v blízkosti Tarnawatky. Prápor III/16 (skupina „Molnár“) prenocoval v bojovom zaistení neďaleko odtiaľ, v priestore kóty 323. Prápor II/16, ktorý bol v tento deň opäť operačne podriadený 11. honvédskeému pluku, po celodennom presune prenocoval v blízkosti obce Podhorce.

Dňa 29. augusta 1914 začal v operačnom pásme 39. honvédskej divízie pomerne sľubne, nakoľko susednej 26. divízií Landwehru sa podarilo zatlačiť ruské jednotky ku Komarówu. V tejto situácii bol aj smer ďalšieho postupu 39. divízie zmenený nie na sever, ale na východ. Približne o 10. 00 h ráno sa začal postup skupín „Hill“ a „Molnár“ na východ, opäť bez práporu II/16. Postup skupiny „Hill“ bol v porovnaní s inými útvarmi VI. zboru natoľko rýchly, že už okolo 14. 00 h táto skupina dosiahla porastom nepokrytý hrebeň kóty

⁴² DESEŮ, ref. 4, s. 24.

⁴³ Tamže, s. 26.

⁴⁴ Tamže.

265, kde dostala rozkaz zakopať sa. V ničím nekrytom teréne na hrebeni tejto kóty však skupina na seba pritiahla „pozornosť“ ruského delostrelectva. Delostrelecká paľba mala na neskúsených vojakov silný psychologický efekt. V postaveniach začal prepukať chaos, ktorý sa dôstojníkom podarilo zvládnuť len s najväčším vypätím.

Niekoľko minút po 17. 00 h črepina ruského delostreleckého granátu spôsobila smrteľné zranenie hlavy plukovníka Hilla na jeho stanovišti niekoľko sto metrov juhovýchodne od kóty 280 a zároveň severozápadne od obce Rachanie. Podľa denníka pluku sa tak stalo presne o 17. 04 h.⁴⁵ V blízkosti chmeľnice, následkom smrteľného zranenia bol veliteľ pluku aj pochovaný.

Plukovník Franz Hill sa tak stal jedným z tisícov vojakov rakúsko-uhorskej armády, ktorí padli v bitke pri Komarówe. Môžeme dodať, že táto bitka sa skončila len čiastočným víťazstvom rakúsko-uhorskej armády.⁴⁶

Dňa 28. októbra 1914 bolo veliteľstvom poľného pluku vydané potvrdenie o okolnostiach jeho smrti určené aj pre manželku-vdovu.⁴⁷ Tá naďalej bývala v Banskej Bystrici a zúčastňovala sa rôznych charitatívnych podujatí, ktoré honvédske pluky organizovali.⁴⁸

Tragickou smrťou plukovníka Franza Hilla sa zároveň začala éra jeho posmrtného kultu, ktorý sa týkal jednak honvédskeho pluku, v ktorom slúžil, a jednak maďarských elit Banskej Bystrice. Jeho meno pomerne často rezonovalo pri spoločenských a charitatívnych podujatiach, ktoré boli v Banskej Bystrici počas prvej svetovej vojny zorganizované. Objavuje sa v miestnej maďarskej tlači a takisto časopise pluku, ktorý začal vychádzať v júli roku 1917.

Pri vojnovej výstave útvaru, ktorá bola slávnostne otvorená 29. júna 1918, bol popri ostatných obrazoch prezentovaný aj jeho portrét v životnej veľkosti, ktorý namaľoval rožňavský maliar Koloman Tichy.⁴⁹

Vznik Československej republiky v roku 1918 znamenal aj koniec kultu tohto dôstojníka. Napriek tomu jeho meno v Banskej Bystrici príležitostne rezonovalo ešte aj v 30. rokoch 20. storočia, najmä u bývalých príslušníkov 16. honvédskeho pluku.⁵⁰

⁴⁵ HL Budapest, A 16. honvéd gyalog ezred, Ezred napló 1914 VIII/4 – XII/24-ig. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 8.

⁴⁶ Pozri: DANGL, V.: *Pod zástavou cisára a kráľa (Kapitoly z vojenských dejín Slovenska 1848 – 1914)*. Bratislava 2009, s. 247-271.

⁴⁷ HL Budapest, M. kir. 16. honvéd gyalog ezred, Igazolvány. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 1.

⁴⁸ Pozri: A 16-os honvéd, roč. 1, 1917, č. 2, s. 3.

⁴⁹ Pozri: Figyelő, roč. 13, 1918, č. 27 (589), s. 2.

⁵⁰ Napríklad bývalý rotmajster 16. honvédskeho pešieho pluku, neskôr štábný rotmajster čs. pešieho pluku 26 počas vyšetrovania pred divíznym súdom v roku 1936 okrem iného uviedol: „Mluvili jsme také o tom, že jsem před převratem sloužil u p. pl. 16 honvédského a že velitelem tohoto pluku býval plk. Hill, který padl v roce 1914...“. Pozri: VHA Bratislava, Výslech obviněného šrtm. úč. Pavla Czirkory, fond Divisní soud Banská Bystrica 1936, č. kr. 13.

REFLEXIE

PRVÁ SVETOVÁ VOJNA AKO FENOMÉN OBNOVUJÚCEJ SA HISTORICKEJ PAMÄTI?

FERDINAND VRÁBEL

VRÁBEL, F.: WWI as a Phenomenon of National Memoirs Renewal?
Vojenská história, 4, 16, 2012, pp 108-123, Bratislava.

In the reviewed paper the author generally deals with the perception of WWI in numerous national historiographies and the perceptions of WWI as collective memoirs. The paper is based on foreign publications as well as Czech and Slovak sources. The paper is written in the form of a composition. In its individual sections the author interprets the relatively complicated issue of the responsibility for unleashing WWI, the problem of its time delineation, connections with other armed conflicts (especially those in the 19th and 20th centuries) and some other partial moments. The paper brings up ideas from the more recent works of fabular nature that treat the subject-matter of WWI.

Military History. WWI. Reflexions.

Aj keď už pomerne časovo vzdialená, zostáva prvá svetová vojna (ale aj ďalšie dejinné udalosti či obdobia ako medzivojnové dvadsaťročie, Mníchovská dohoda, Viedenská arbitráž, druhá svetová vojna, alebo roky 1956, 1968 či 1989) miestom pamäti, ale v rozličnej intenzite. Významné historické udalosti a osobnosti sa spravidla pripomínajú v súvislosti s okrúhlymi výročiami a z tohto hľadiska možno práve v rokoch 2014 – 2018 očakávať zvýšený záujem aj o prvú svetovú vojnu.¹ Už súčasníci zaznamenali, že Veľká (alebo Svetová) vojna (až neskôr nazvaná prvá svetová vojna) znamenala už od samého

¹ Britský premiér David Cameron 6. novembra 2012 rozhodol, aby študenti každej štátnej strednej školy v období 2014 – 2019 navštívili bojiská prvej svetovej vojny na západnom fronte. Veľká Británia aj v čase globálnej ekonomickej krízy vynaloží na tento účel finančné prostriedky v objeme 5,3 milióna libier a na všetky akcie pripomínajúce storočnicu prvej svetovej vojny, dovedna 50 miliónov libier. Podľa Camerona je Veľká vojna „fundamental part of our national consciousness“. Podľa premiéra, Británia má povinnosť uctiť si tých, ktorí slúžili, spomínať na tých, ktorí zomreli a zabezpečiť, aby poučenia, ktoré sme získali, žili s nami navždy.

Online: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2216074/First-World-War-Centenary-David-Cameron-orders-school-visit-First-World-War-trenches-mark-100-years-conflicts-outbreak.html>

začiatku takú udalosť, pri ktorej mnohí tušili, že prinesie zásadné zmeny a v dôsledku nej sa Európa, ba aj celý svet, podstatne zmení. Vojná trvala približne štyri a pol roka, stála životy 8 miliónov vojakov a 20 miliónov ranených,² desaťtisíce civilných obetí, 3 milióny ľudí zomrelo na nemoci a epidémie (počet obetí španielskej chrípky sa uvádza dokonca na 20 miliónov³), boli spustošené rozsiahle územia predovšetkým v Európe a mala za následok najvýznamnejšie politické zmeny v európskych dejinách. Z tohto hľadiska je zaujímavý názor britsko-rakúskeho filozofa Eliasa Canettiho (1905 – 1994), ktorý ako jeden z prvých mysliteľov prišiel s názorom, že 20. storočie sa začalo práve až prvou svetovou vojnou.⁴ Pritom ak mnohí kauzálne spájajú prvú a druhú svetovú vojnu, treba si uvedomiť aj súvislosť prvej svetovej vojny s prusko-francúzskou vojnou v roku 1870, vtedajšie obrovské reparácie, ktoré muselo Francúzsko Nemecku zaplatiť (hoci sa bojovalo na území Francúzska!) a aj stratu Alsaska-Lotrinska, čo celkom opodstatnene vyvolávalo snahy o revanš u Francúzov.⁵ Na toto sa ale často zabúda.

Hoci sa do mierových zmlúv uzavretých v rokoch 1919 – 1920 dostalo aj ustanovenie o vine Nemecka za rozpútanie vojny,⁶ čo malo túto otázku „definitívne“ vyriešiť a aj právne kodifikovať, nestalo sa tak, otázka je stále otvorená a veľa problémov s ňou spojených sú dodnes živé. Napriek rozsiahlej literatúre nie je otázka, kto rozpútal prvú svetovú vojnu, respektíve, kto je za ňu zodpovedný, spoľahlivo a jednoznačne zodpovedaná, a dokonca nie je jasná ani otázka, či ju niekto „rozpútal“ alebo či vojna iba „vypukla“.⁷ Často sú odpovede na túto otázku – aj dlhé desaťročia po skončení prvej svetovej vojny – poznačené aj národnosťou autorov⁸ a ideologickými hľadiskami. Napríklad nemecký historik Gerhard Ritter veľmi rezolútne odmietol inak uznávanú knihu tiež Nemca Fritza Fischera,⁹ podľa ktorého

² Tieto údaje sa v rôznych publikáciách a u rôznych autorov líšia a niekedy veľmi podstatne. HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M. *Vojenské dejiny Slovenska, IV. zväzok 1914 – 1939*. Bratislava : MO SR, 1996, s. 90, uvádzajú 9 miliónov 442-tisíc padlých, z toho z územia Slovenska 69 000.

³ MALKOV, V. L. (ed.). *Pervaja mirovaja vojna. Prolog XX. veka*. Moskva : Nauka, 1998, s. 7.

⁴ CANETTI, Elias. *Masa a moc*. Praha : Academia, 2007.

⁵ VASJUKOV, V. S. *Mir na poroge vojny*. In MALKOV, ref. 3, s. 26-30.

⁶ Článok 231 Versailleskej mierovej zmluvy uzavretej 28. júna 1919, stanovoval, že výlučnú vinu za rozpútanie vojny má Nemecko: „*The Allied and Associated Governments affirm and Germany accepts the responsibility of Germany and her allies for causing all the loss and damage to which the Allied and Associated Governments and their nationals have been subjected as a consequence of the war imposed upon them by the aggression of Germany and her allies.*“ Napriek tomu, že tento článok bol k pôvodnému návrhu textu mierovej zmluvy pripojený až dodatočne ako kompromisný krok, ktorý bol vlastne ústretový voči Nemecku, pretože len potom Francúzsko a Belgicko súhlasili so znížením reparácií zo strany Nemecka, vyvolal u Nemcov nespokojnosť a dodnes je vnímaný ako zbytočné poníženie Nemecka.

⁷ ŠEDIVÝ, I. *Češi, české země a velká válka 1914–1918*. Praha : Lidové noviny, 2001, s. 15.

⁸ Názorným príkladom je kniha nemeckého autora Waltera HUBATSCHA *Germany and the Central powers in the World War 1914–1918*. Lawrence : University of Kansas Publications Social Science Studies, 1963. Hubatsch napríklad na s. 3 tvrdí, že nie je opodstatnené hovoriť o nemeckých plánoch na vládnutie sveta, čo je v priamom rozpore hoci aj s výsledkami iného významného nemeckého historika Fritza FISCHERA: *Grifnach der Weltmacht* alebo aj Ludwiga DEHIO: *Germany and World Politics in the Twentieth Century*. New York- Londýn 1959. Je príznačné, že zatiaľ čo sa Hubatsch na strane 6 zmieňuje o panslavizme, akosi na pangermanizmus zabudol.

⁹ FISCHER, ref. 8.

sa Nemecko snažilo vo Veľkej vojne uchopiť nadvládu nad svetom.¹⁰ Podľa Fischera bolo Nemecko pripravené siahnúť po vojne, aby samo seba „inštalovalo“ ako „Weltmacht“, svetovú veľmoc, pretože jeho vedúci predstavitelia pociťovali, že Nemecko má právo zaujať miesto bok po boku iných veľmocí, ktoré sa etablovali už v časoch pred jeho zjednotením. Podobné názory mal aj Ludwig Dehio, ktorý však inak niektoré Fischerove tézy kritizoval.¹¹ Podľa Dehia jestvuje kontinuita medzi prusko-nemeckou a nacionálnosocialistickou snahou o hegemoniu v Európe. Existoval súvislý rad panovníkov, vojvodcov či vodcov, ktorých snahy neuspeli v dôsledku opozície okolitých štátov: (Flügelmächte). Takých panovníkov stelesňujú podľa neho napríklad: Karol V., Filip II., Ľudovít XIV., Napoleon, Viliam II. a Hitler.¹²

Jednou z významných otázok, ktorá sa riešila od počiatku konfliktu, ale ktorú sa nepodarilo vyriešiť dodnes, je nielen otázka viny za vojnu, ale následne aj s ňou spojené problémy mieru, či „spravodlivého“ mieru, reparácií a s nimi súvisiaca otázka, či druhá svetová vojna nebola už v zárodku oných mierových zmlúv uzavretých v rokoch 1919 – 1920? Viac ako mierové zmluvy, či ich považujeme za spravodlivé alebo nespravodlivé, však k druhej svetovej vojne prispela zrážka dvoch nezmieriteľných ideológií, ktorým cestu otvorila naozaj prvá svetová vojna. Najprv vznikol komunistický systém v Rusku, neskôr fašizmus v Taliansku a potom nacistický systém v Nemecku. Ďalší vývoj bol iste komplikovaný, ale tieto ideológie mali v sebe od počiatku zakomponovanú aj snahu o ovládnutie čo najväčšieho počtu susedných krajín, ak nie celého sveta. Je vcelku jedno, či sa to dialo pod heslami „nového poriadku“, „Novej Európy“, „svetovej revolúcie“, atď. Toto sa dalo dosiahnuť len za cenu nového vojnového konfliktu. Súboj týchto dvoch systémov a svetonázorov na život a na smrť preto bol len otázkou času, aj keď dočasne dokázali z taktických dôvodov koexistovať, obchodovať a aj uzavrieť „pakt o neútočení“.

Podľa rakúskeho historika Manfreda Rauchensteinera na otázku, kto zaviniel prvú svetovú vojnu, neexistuje jednoznačná odpoveď.¹³ Ale inak bolo Rakúsko-Uhorsko za rozpútanie vojny zodpovedné, respektíve spoluzodpovedné, aj keď ju chcelo obmedziť len na Balkán a urobiť tam „poriadok“. Po prvých neúspechoch sa monarchia dostávala do čoraz väčšej závislosti od Nemeckej ríše, pretože to bola jediná možnosť, ako ukončiť vojnu takým spôsobom, aby monarchia zostala zachovaná. Na začiatku roka 1918 boli Nemecko a Rakúsko-Uhorsko, aj v dôsledku udalostí v Rusku, na vrchole svojich vojenských úspechov, ale už o niekoľko mesiacov sa začal nezadržateľný úpadok a nastúpila sa cesta k zrušeniu a ku konečnému rozpadu monarchie znútra.

Väčšina autorov – ak nepočítame neobjektívnych obhajcov nemeckého agresívneho militarizmu alebo rakúsko-uhorského ťahu za novými územiaми na Balkáne – sa kloní k názoru, že k svetovej vojne viedol zložitý komplex hospodárskych, politických a spoločenských príčin a že to bolo viac-menej nechcené vyústenie krízového vývoja európskej spoločnosti v závere 19. a na začiatku 20. storočia. Sú však aj také pohľady, podľa ktorých

¹⁰ RITTER, G. Eine neue Kriegsschuldthese. In *Historische Zeitschrift*, 194, 1962, pretlačené v *Deutsche Kriegsziele (1914–1918)*, ed. Ernst W. Graf Lynar, Frankfurt am Main – Berlin, 1964, JOLL, J. The 1914 Debate Continues. In *Past and Present*, 34, 1966, s. 100–113, 101.

¹¹ DEHIO, ref. 8

¹² BERGHAHN, V. R. Ludwig Dehio. In WEHLER, Hans-Ulrich (vyd.). *Deutsche Historiker*. Göttingen 1973, s. 473–492, 486.

¹³ RAUCHENSTEINER, M. *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*. Graz Wien–Köln 1993, s. 15.

vojnu zapríčinila len reťaz iracionálnych náhod a protikladov, ktoré sa mohli riešiť aj inou cestou, než silou.¹⁴ Interpretácia komplexu otázok spojených s výkladom o prvej svetovej vojne je jedným z najnázornejších ukážok spojených s problematikou objektivity a subjektivity pri výklade dejín, veď každý historik je súčasťou svojho prostredia a nemôže sa z neho z rôznych príčin celkom vymaniť, aj keby to neviem ako veľmi chcel: historik je aj sám „súčasťou svojej témy“ (Stéphane Audoin-Rouzeau). Okrem toho je tu ešte aj otázka časového odstupu od udalostí: kedy sa nedávna súčasnosť stáva vlastne históriou? Je to dané len uplynutím určitého času, sprístupnením čo najúplnejšieho súboru dokumentov, úmrtím všetkých pamätníkov, alebo ešte aj ďalšími aspektmi?

Ako sa na otázku zodpovednosti za vznik vojny pozerali niektorí naši významní predstavitelia, ktorí boli sami súčasťou a významnými dejateľmi podieľajúcimi sa na udalostiach v rokoch 1914 – 1919? Nemožno uvádzať všetkých, ale na ukážku uvediem len troch z najvýznamnejších: T. G. Masaryka, M. R. Štefánika a K. A. Medveckého. Podľa Tomáša Garrigue Masaryka „*Při posuzování viny nerozhodují jen jednotlivosti, zdali ten neb onen nařídil mobilisaci a jiné válečné přípravy o několik hodin nebo dnů dříve, či později; otázka je, kdo nejvíce přispěl k té celkové politické atmosféře, z níž válka, když dána příležitost, vznikla takorča mechanicky. Vinen jest – v Německu i v Rakousku-Uhersku – imperialism a imperialistický militarism. Německý imperialism, jak v poslední době byl formulován a veden pangermanisty, byl v podstatě násilnický... Rakousko má velikou část viny, a podle toho také dopadl jeho osud a trest. Rakousko mohlo (divným způsobem učinilo to poněkud pozdě) za Sarajevo žádat satisfakci; v tom souhlasily všechny státy; ale Rakousko má vinu, že přemrštěným požadavkem na Srbsko válku s Ruskem riskovalo a provokovalo; ve Vídni a Budapešti se po atentátu sarajevském proti Srbsku lhalo, že srbská vláda čin zosnovala... Německo má stejně vinu, že neužilo anglického návrhu a neuspořádalo schůzku císařů, králů a presidentů anebo zahraničních ministrů, aby o sporu ústně a do očí jednali. ...válka 1914 je nutným následkem rozšířeného pěstního práva a militarismu, nejúčinněji, přímo filosoficky a vědecky formulovaného a propagovaného v pruském Německu. Proto největší vinu na válce má pruství.*“¹⁵

Milan Rastislav Štefánik si to formuloval nasledovne: „*Slovania, Česi – Slováci, Poliaci, Slovinci, Srbi a Chorváti, vy, ktorí kráčate v zbroji proti hraniciam francúzskym, nezabudajte, že nemecko-maďarská spupnosť a nenásytosť vyvolala túto válku. Ničomníkom musí byť alebo slepým, hluchým a pomateným, kto by tvrdil opak. Dejiny neúprosne vydajú svedectvo o pravde.*“¹⁶ K prvej svetovej vojne, jej príčinám i k jej priebehu možno vzťahovať aj známy Štefánikov výrok: „*Nemôžeme udalosti tvoriť. Tie sú výsledkom tisíc faktorov, na ktoré nemáme na všetky vplyv. Môžeme im však dať určitý smer, útvar.*“¹⁷ Vieme, že Štefánik sa tohto svojho názoru držal aj v praxi a udalosti prvej svetovej vojny, pokiaľ sa týkali najmä Francúzov, Čechov a Slovákov, sa snažil aj ovplyvňovať a tvoriť.

¹⁴ LOEWENSTEIN, B. *O nacionalismu a revolucích*. Praha 1991, s. 53.

¹⁵ MASARYK, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*. Praha : Čin a Orbis, 1925, s. 80-84.

¹⁶ Takto charakterizoval zodpovednosť za vznik vojny v koncepte svojho vyhlásenia pre slovenských príslušníkov rakúsko-uhorskej armády Milan Rastislav Štefánik. KŠIŇAN, M. *Štefánik a ideológia československého odboja*. In *Odkaz M. R. Štefánika a jeho vplyv na výchovu občanov SR k vlastenectvu*. Dunajská Lužná Bratislavský samosprávny kraj, 2011, s. 12.

¹⁷ In *Odkaz M. R. Štefánika*, ref. 16, obálka strana 4.

A do tretice, Karol Andrej Medvecký už s istým odstupom napísal o zodpovednosti za vznik tejto svetovej kataklizmy tieto slová: „*O ďalších a bližších zaviňovateľoch obrovského toho zápasu štátov a plemien ešte nepadlo posledné slovo, predsa však náš historik Pekař nie bez základu tvrdí, že vojnu váhavému Rakúsko-Uhorsku naliehavo odporúčal bojovne naladený nemecký cisár Vilhelm II. a jeho kancelár Bethmann Hollweg. Pravda, Berlín a Viedeň snažia sa zodpovednosť za hrozné krviprelieanie a ožobráčenie i rozvrat celej Európy presunúť na mocnosti Dohody, hoci nemožno tajiť fakt, že vojna našla Rusko a Anglicko hodne nepripravené. O tomto píše na slovo vzatý odborník a spolupracovník rakúsko-uhorského ministra Bertholda, že útočné úmysly Dohody boli len „relatívne a eventuelné“, preto že vždy dúfala, že svoje ciele (oslabenie Rakúsko-Uhorska a izolovanie Nemecka) dosiahne aj cestou nekrvavou. Oproti tomu príkre rakúsko-uhorské postupovanie proti malému Srbsku smerovalo vedome-nevedome ta, aby Dohoda roku 1914 vojensky nepripravená, strhnutá bola do vojny. Medzi rakúsko-uhorskými zaviňovateľmi vojny nemalú rolu hrali Maďari, túžiaci po teritoriálnom výboji k moru...*“¹⁸ Vo všetkých týchto stanoviskách je obsiahnutá, samozrejme, aj straníckosť našich predstaviteľov, veď inak to ani nie je možné, sami boli účastníkmi konfliktu a vtedy bolo treba zaujať jednoznačne rozhodné stanovisko. Podobne to predsa robili aj predstavitelia iných národov na oboch stranách frontu. Po takmer 100 rokoch treba zaujať už menej stranícke a objektívnejšie stanovisko, ktoré by zohľadňovalo obavy, snahy, úmysly a plány oboch strán, opakovane sa presviedčame, že to tak nie je.

V súčasnosti možno pozorovať premeny prístupu a vzťahu k prvej svetovej vojne v rôznych obdobiach. V prvých povojnových rokoch sa vyzdvihovali hrdinovia, oslavovali sa vlastné víťazstvá, pripomínali sa padlí vojaci a obeť medzi civilným obyvateľstvom. Veľká pozornosť sa musela venovať aj otázkam hraníc, najmä nových, a ich obhajovaniu, neskôr riešeniu problémov spojených s ich prípadnou revíziou. V máji roku 2011 zomrel v Austrálii posledný skutočný svedok bojov v prvej svetovej vojne – Claude Stanley Choules. Podľa názoru viacerých historikov vojny sa jeho smrťou definitívne stala minulosť históriou. Švédsky akademik Peter Eklund v tejto súvislosti v tom istom roku pre novembrové číslo (2011) mesačníka *History Today* napísal, okrem iného, tieto slová: „*Nutkanie, že by sa mala zavrieť priepasť času je dnes ešte akútnejšie, pretože už nežije ani jeden z očitých svedkov prvej svetovej vojny. Vášne, ktoré vyvolávala, už utíchajú. To môže umožniť hlbšie porozumenie tohto konfliktu lepšie, než keď boli nažive jeho účastníci. Historici si užívajú tento odstup, a to je dobre. Ale zároveň niečo mizne,*“ domnieva sa švédsky akademik. Všetkým historikom tak vyvstáva veľká úloha zhodnotiť Veľkú vojnu objektívne.¹⁹ V ďalšom texte poukážem na to, že napriek tomu, že už nežijú súčasníci prvej svetovej vojny, Eklund sa mylí, ak si myslí, že „*vášne, ktoré vyvolávala, už utíchajú*“. Je to dané aj tým, že z neutrálneho Švédska vyzerá situácia v strednej a východnej Európe trošku inak, ako priamo v tomto prostredí, a aj preto, že Eklund zabudol na to, že napríklad v krajinách strednej a východnej Európy vrátane bývalého Sovietskeho zväzu, sa o týchto otázkach až do roku 1989 nemohlo slobodne diskutovať. A tak sa táto problematika v posledných dvoch desaťročiach otvorila na inej úrovni nielen v akademickom prostredí, ale aj – a to spôsobuje najväčšie problémy – v politike a publicistike. Ale problematika prvej svetovej vojny

¹⁸ MEDVECKÝ, K. A. *Slovenský prevrat I*. Bratislava : Komenský, vydavateľská a literárna spoločnosť, 1930, s. 49-51.

¹⁹ BERÁNEK, J. (Úvodník). In *Historie a vojenství*, roč. LX, č. 4/2011, s. 1.

sa oživuje nielen v strednej a východnej Európe (v Rusku ide hlavne o na ňu nadväzujúcu občiansku vojnu²⁰), ale aj na Západe.

Už pred niekoľkými rokmi sa obdobiu prvej svetovej vojny začala venovať zvýšená pozornosť aj v Českej republike, a to, predovšetkým, zásluhou Československej obce legionárskej (ČsOL). Táto po roku 1989 obnovená najvýznamnejšia organizácia našich legionárov v predstihu začala pripravovať celý rad akcií spojených s blížiacim sa výročím formovania československého zahraničného vojska. Ide o viacero projektov v rámci programu „Legie 100“ – výstavy, prednášky, návštevy bojísk na západnom, južnom i východnom fronte a predovšetkým o významný plán stavby repliky „legiovlaku“, v akom naši legionári žili v Rusku takmer tri roky na Transsibírskej magistrále. Podľa plánu a makety, ktoré vypracoval legionársky historik Milan Žuffa – Kunčo sa už v Českej republike renovujú príslušné železničné vozne tak, aby boli vernou replikou „teplušky“, lazaretného vagónu, železničnej pošty, dielenských vagónov (šitie uniforiem a bagančí, opravy súčiastok zbraní a lokomotív), kuchyne, pekárne atď. Vlak by mal jazdiť od roku 2014 po celej Českej republike a v prípade dohody aj na Slovensku. Významný je aj projekt *Krv legionára*. Odhaduje sa, že v Českej republike žije dnes asi 800 000 potomkov legionárov a v rámci tohto projektu by sa mali dať vyhľadať na internete údaje o ich predkovi – príslušníkovi čs. légii. Za zmienku stojí aj práca so stredoškolskými študentmi, v rámci ktorej už niekoľko rokov prebiehajú študentské vedecké konferencie za účasti študentov gymnázia z Olomouca a gymnázia v Trenčíne. Tieto konferencie organizujú obe školy s odbornou pomocou M. Žuffu – Kunča striedavo v Olomouci a Trenčíne. Predpokladá sa, že do tohto projektu sa v budúcnosti zapojí aj jedno bratislavské gymnázium.

Veľmi pekné výsledky už aj doteraz priniesli aktivity Českej republiky a ČsOL v Rusku, najmä v oblasti Uralu. Podľa dohody uzavretej medzi ČsOLa Permským krajom sa v tejto oblasti v nadväznosti na spoluprácu v minlom období do roku 2018 plánujú vedecké konferencie o občianskej vojne a pôsobení légii v oblasti Uralu, vyhľadávanie hrobov legionárov a odhalenie niekoľkých pomníkov našim padlým, ocenenie veteránov Veľkej vlasteneckej vojny, výstavy, filmové festivaly a vydanie spoločných publikácií na túto tému. Veľmi významná je v tejto súvislosti práca so širšou verejnosťou a mládežou, ktorej výsledkom je zriadenie a otvorenie vôbec prvého Múzea občianskej vojny v Rusku na železničnej stanici Kyn a príprava turistického okruhu, ktorého trasa spojí miesta bojov československých légii v tejto oblasti. S prezentáciou tejto turistickej destinácie, o ktorú je už teraz v Čechách veľký záujem, sa počíta v lete 2014 v Prahe pri príležitosti stého výročia vzniku Českej družiny. Mládeže sa týka zámer usporadúvať každé leto spoločný legionársko-vojenský letný tábor pre českú a ruskú mládež v Lysvenskom okrese Permskej oblasti. Tábor bude organizovať administrácia Lysvenského okresu v spolupráci so školou pre budúcich ruských policajtov, čo má veľký význam pre to, aby sa budúca ruská generácia oboznamovala s objektívnym pohľadom na udalosti pred sto rokmi nielen na Urale, ale v celom Rusku.

Podľa najnovších informácií z českej historickej obce, pripravuje sa v Českej republike – na historických pracoviskách, v archívoch, v múzeách, galériách už na rok 2014 celý rad podujatí ako konferencie a semináre historikov a vojenských historikov a, samozrejme, aj rôzne výstavy a vydanie publikácií s tematikou prvej svetovej vojny, légii, života zajatcov i situácie v zázemí. Vo Francúzsku sa už po roku 1945 Veľkej vojne nevenovala taká veľká

²⁰ Pozri príspevky uverejnené v zborníku z konferencie Občianska vojna na Urale, ktorá sa uskutočnila v meste Kungur v roku 2011: *Graždanskaja vojna na Urale. Materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii*, g. Kungur, 7 – 8 oktjabrja 2011 g. Perm 2011.

pozornosť ako v medzivojnovom období. Svedčí o tom aj skutočnosť, že prvé múzeum tejto vojny s novou expozíciou zriadili vo Francúzsku až v roku 1992 (!). V posledných dvoch desaťročiach sa však zaznamenáva zvýšený záujem o prvú svetovú vojnu a aj istý posun v jej vnímaní ako u bežných obyvateľov, tak aj zo strany štátu a jeho predstaviteľov. Podľa francúzskeho historika Audoin–Rouzeaua prispeli k tomu jednak niektoré úspešné literárne a filmové diela s námetom prvej svetovej vojny, ďalej záujem historikov, ktorý sa prejavil aj výskumom verejnej mienky a aj zmena prístupu francúzskych oficiálnych miest k organizovaniu pietnych aktov. Súčasne v 90. rokoch došlo následne po páde komunizmu nielen k návratu vojny do európskeho prostredia (rozpad Juhoslávie), ale aj k oživeniu diskusie o dôsledkoch prvej svetovej vojny, otázke hraníc, národnostných menšín. Bola aj spochybnená mapa strednej Európy v jej zdanlivej „nedotknuteľnosti“...²¹

V širšom okruhu čitateľov a divákov sa stretli so zvýšeným záujmom odborné aj populárne diela, publikované memoáre, filmové spracovania a dokonca aj komiksy. Audoin–Rouzeau súčasne pripomína, že posledný – ale netypický – francúzsky veterán a priamy účastník prvej svetovej vojny, Lazare Ponticelli, zomrel v marci 2008. Netypický preto, lebo to bol vlastne do Francúzska prisťahovaný Talian a na front odišiel už v roku 1914 dobrovoľne z vďačnosti ku krajine, ktorá ho prijala. Po vstupe Talianska do vojny odmietol Francúzsko opustiť a musel byť na hranice odvedený násilím. Pritom aj u francúzskych vojakov, ktorí padli v prvej svetovej vojne, nastal posun od ich počiatočného chápania ako hrdinov do polohy „obetí“. Na Ponticelliho pohrebe sa zúčastnil aj vtedajší francúzsky prezident Nicolas Sarkozy, smútočný obrad sa konal v Invalidovni a televízny prenos z neho sledovali milióny divákov. V roku 2007 bol pietny akt na pamiatku padlých v prvej svetovej vojne preložený na verdunské bojisko (Douaumont) a v roku 2009 sa pri hrobe Neznámeho vojaka na námestí Étoile spolu so Sarkozym poklonila padlým vo vojne aj nemecká kancelárka Angela Merkelová.²²

Je zaujímavé, že podľa výskumov verejnej mienky kládli vo Francúzsku mladší respondenti prvú svetovú vojnu na poprednejšie miesto z hľadiska dôležitosti pre dejiny 20. storočia, než respondenti starší. Podľa Audoin–Rouzeaua to znamená, že „dôležitosť udalosti vo vnímaní rastie s výmenou generácií“. Súčasníci – prvá generácia – sa snažila vyrovnáť sa so stratami a tomu malo napomáhať predovšetkým smútenie, stavby pomníkov a pietne akty pri nich. Tento aspekt sa oslabil u príslušníkov druhej generácie, ale jej príslušníci ešte v týchto aktoch pokračovali. Často ich už ale pritom spájali aj s padlými v druhej svetovej vojne, najmä u tých pomníkov padlých z prvej svetovej vojny, na ktoré pripevnili tabule s menami padlých v druhej svetovej vojne. Tu prichádzalo ale k miešaniu oboch komemorácií, pričom ale každý z týchto konfliktov bol iný a mal iné súvislosti, a to aj napriek veľmi častým tvrdeniam, že druhá svetová vojna tesne súvisí s prvou a je s ňou organicky spojená. Iné je to už u tretej a štvrtej generácie, ktoré už takú potrebu trúchlíť nemajú a na udalosti sa skôr pozerajú z hľadiska dejín, a nie rodinných tráum. Preto aj taká veľká a významná literatúra, ako je francúzska, cíti potrebu vracieť sa k udalostiam prvej svetovej vojny. Tým sa možno dá vysvetliť aj úspech vojnového románu *Polia cti*

²¹ AUDOIN–ROUZEAU, S. První světová válka a její zpřítomnění ve francouzské společnosti (1989–2008). In *Český časopis historický*, 109/2011, č. 1, s. 5–13.

²² Tamže, s. 6, 8.

od autora Jeana Rouauda²³ a rovnako aj úspech filmu *Iba život* Bertranda Taverniera²⁴ a ďalších, predovšetkým aj u nás známeho diela Christiana Cariona *Šťastné a veselé* z roku 2005 o spontánnom, neoficiálnom, a, žiaľ, aj iba krátkodobom „Vianočnom prímerí“ v roku 1914.²⁵ Napriek tomu, že tento film – aké príznačné! – kritika prijala chladne, u divákov mal obrovský úspech a na filmovom festivale v Cannes ho prítomní odmenili dlhotrvajúcim potleskom postojačky. Ako napísala jedna z diváčok: „*Šťedý večer roku 1914. Píseň „Tichá noc“ zpívaná německým tenorem, kterou doprovodí, z nepřátelského zákopu, skotský dudák. A najednou se dá zapomenout na nenávisť, nepřátelství, zimu, válku. Píseň, která pro vojáky tří armád znamenala nejen krátké příměří, kdy si připili francouzským šampaňským, vzájemně si ukázali fotografie svých žen, společně se pomodlili, pohřbili mrtvé. Ale byl to i začátek něčeho těžko pochopitelného. Válka, ve které si lidé vyměňují adresy s nepřítelem, aby se mohli setkat až bude po všem. Jenže kouzlo vánoc nepocítil každý...“*²⁶ Ale tu sa už zrejme odráža aj silná vlna súčasného pacifizmu a antimilitarizmu živeného v dôsledku dlhotrvajúcich vojen proti terorizmu v Afganistane a Iraku, v rámci ktorých, tak ako v každej vojne, boli aj mnohé chybné rozhodnutia a padli zbytočné obete ako medzi vojakmi, tak aj medzi civilným obyvateľstvom.

Román – biografía *Polia cti* je vôbec prvým dielom spisovateľa Rouauda (* 1952). Udalostiam v samotnej vojne sa tu venuje len relatívne krátka časť, necelých dvadsať strán. Popritom sa však Rouaudovi podarilo evokovať najvýznamnejšie udalosti rokov 1914 – 1916 (premenu bleskovej vojny na zákopovú, použitie bojového plynu s opismi popálení a bolestivých poškodení pľúc vojakov, podmienky života na fronte, nedostatok hygieny, život v bahne, nedostatok potravín, hrôzy života v prítomnosti rozkladajúcich sa mŕtvol kamarátov, neustálu prítomnosť smrti, nemocí a strachu, nedostatok liekov...). Ďalšie časti románu sa však venujú psychickým traumám. Rozoberajú nikdy nemiznúce ťaživé spomienky tých, ktorí vojnu prežili, duševné bolesti tých, ktorí nevedeli, kde a za akých podmienok ich milovaní prišli o život, alebo sa ich telá nikdy nenašli. Dlhoročné čakanie (často až desať rokov) na ich možný návrat či nález tela... márne živená nádej, že predsa len prežili, a konečné trpké a bolestivé vytriezvenie. Autorovi sa podarilo živo predstaviť aj utrpenie vojakov v zázemí, keď sú aj počas svojich krátkych dovolení v mysli stále v zákopoch so svojimi druhmi a rovnako aj duševné útrapy ich príbuzných, ktorí na stratu svojich blízkych nikdy nemôžu nielen zabudnúť, ale často aj ochorejú len na základe týchto spomienok. Vojna rozbila každej rodine jej obvyklý život a zasadila jej členom ťažké, nikdy nezahojiteľné rany. Tie psychické boli často ťažšie a vážnejšie ako rany fyzické. Príkladom je Matilde, ktorej padol manžel Émile, alebo jej švagriná Marie, sestra Émila a Josepha, ktorý padol tiež. Matilde celé roky čaká na návrat Émila a obe ženy sú nemocné, čo len zo spomienky na nich. Podobný úspech mali aj ďalšie knihy, román Marca Dugaina²⁷ a dokumenty dvojice Jean Guéno – Yves Laplume, ktorí vydali listy a zápisky francúzskych vojakov z frontu.²⁸

²³ ROUAUD, J. *Les champs d'honneur*. Paris : Minuit, 1990; kniha vyšla aj v slovenskom preklade v roku 1994. Je to prvá autorova kniha a Rouaud dostal za ňu prestížnu Goncourtovu cenu.

²⁴ Francúzsky názov filmu z roku 1989 je *La vie et rien d'autre*.

²⁵ Francúzsky názov filmu je *Joyeux Noël*.

²⁶ Online: <http://www.csfd.cz/film/181404-stastne-a-vesele/>

²⁷ DUGAIN, M. *La chambre des officiers*. Paris 1998.

²⁸ GUÉNO, J. - P.- LAPLUME, Y. (ed.) *Paroles des poilus. Lettres et carnets du front (1914–1918)*. Paris 1998.

V prvých rokoch po skončení Veľkej vojny sa vyzdvihovali hrdinovia, oslavovali sa vlastné víťazstvá, padlí vojaci a obeť medzi civilným obyvateľstvom sa pripomínali z dôvodov oslavy hrdinstva a upevňovania vlastenectva. Neskôr prevládlo také nazeranie, že išlo o obeť vojny a hrdinstvo ustúpilo do pozadia. Od roku 2008 sa však vo Francúzsku objavuje aj ďalší aspekt – začína sa hovoriť nielen o padlých vojakoch, pôvodne hrdinoch a potom obetiach, ale otvoril sa aj problém „zbabelcov“, tých vojakov – mladých mužov, ktorí pod dojmom predchádzajúcich už známych masakrov na Marne, Somme a pri Verdune odmietali stať sa nezmyselnými obeťami (kanonenfutterom) tohto konfliktu, ktorí oni nezavinili. Ale, ako poznamenal François Furet, svet je dnes natoľko iný, že dnešní západní mladíci (dodajme, že nielen západní) si už nedokážu predstaviť národné vášne z toho obdobia a dôvody, čo viedli vtedajších mladých k tomu, že do vojny išli spočiatku až s nadšením.²⁹ V roku 1917 však už bola situácia iná ako v roku 1914 a k pacifistickým náladám dochádzalo nielen na východnom fronte, predovšetkým u ruských vojakov zasiahnutých bolševickou agitáciou, ale aj na Západe – u Britov a u Francúzov. Vtedy to boli „zbabelci“, boli popravovaní a ich spomienka sa nepripomínala. Až v roku 1998 vtedajší socialistický premiér Lionel Jospin pri pietnom akte v Crayonne, v známej oblasti krutých bojov v oblasti Chemin des Dames,³⁰ pripomenul aj týchto vojakov, „*ktorí boli zastrelení na výstrahu v mene disciplíny*“ a starosta Crayonne vtedy dokonca v *Le Monde* napísal, že išlo „*o prvý a nepotrestaný zločin proti ľudskosti*“.³¹ Spomínaná vlna nového pacifizmu však viedla aj k takému extrému, na ktorý opäť poukázal Audoin-Rouzeau, ktorý to považuje za typ amnézie a príklad „prézentizmu“, prenášania histórie do súčasnosti, že v spomínanej zbierke dokumentov Guéno-Laplume sa cenzuruje zmienka o barbarstve Nemcov v prvej svetovej vojne, hoci ide o autentický list francúzskeho vojaka René Jacoba z frontu tesne po bitke na Marne. Je to nie najvhodnejšie preberanie minulosti do prítomnosti a jeho cena je vysoká, pretože sa zaň platí „*novou vymysleným poňatím vojnových udalostí 1914 – 1918, selektívnym zabúdaním, eufemizáciou a odklonom od reality*“. Ale len tak mohlo vzniknúť miesto pamäti „prvá svetová vojna“, ktoré je prijateľné pre našich súčasníkov, domnieva sa Audoin-Rouzeau.³²

Ako uviedol V. L. Mal'kov v zborníku prác o prvej svetovej vojne, tento globálny konflikt zmenil celý systém medzinárodných vzťahov a politiky a na desiatky rokov vopred sa stanovili dominanty medzinárodnej politiky. Na prvom mieste medzinárodné vzťahy nadobudli výrazne ideologický charakter a zdôraznil sa význam celosvetového otvoreného a cynického zápasu o „miesto na slnku“, za vedúce postavenie vo svete a za víťazstvo jedného, samozrejme, toho najlepšieho, teda „vlastného“ spoločensko-ekonomického systému. Druhým významným faktorom bolo, že ľudstvo sa pokúsilo po prvýkrát³³ vytvoriť

²⁹ FURET, F. *Minulosť jednej ilúzie. Esej o ideí komunizmu v 20. storočí*. Bratislava : Agora, 2000.

³⁰ Existuje aj webová stránka, ktorá umožňuje vyhľadávať udalosti, jednotky a padlých vojakov v bitkách v oblasti Chemin des Dames. Online: <http://www.memorial-chemindesdames.fr/>

³¹ Le Monde 7. 11.1998, CASTEX, H. *L'affaire du Chemin des Dames. Les comités secrets*, Paris, Imago, 1998 s. 86-87, HADDAD, G. La querelle du „défaitisme“ en 1917. Mots. Les langages du politique. Online : 76 | 2004, mis en ligne le 21 avril 2008, consulté le 09 avril 2012. URL : http://mots.revues.org/2183_secrets, Paris : Imago, 1998, s. 86-87.

³² AUDOIN-ROUZEAU, ref. 21, s. 13.

³³ Tu však treba pripomenúť, že isté pokusy sa vyskytli už dávno predtým – napríklad snahy českého kráľa Juraja z Poděbrad, alebo čiastočne aj tzv. Svätá aliancia, aj keď primárne jej účelom bolo brániť revolučným zmenám v strednej Európe.

medzinárodnú organizáciu – ešte značne nedokonalú a napokon aj neúspešnú – na reguláciu medzinárodných vzťahov a stanoviť nejaký mechanizmus na diplomatické a mierové riešenie medzinárodných sporov, ktorý mal zabrániť vzniku veľkého ozbrojeného konfliktu – Spoločnosť národov.³⁴ Maľkov poukazuje aj na paradox, že hoci veľkú vojnu na jej počiatku takmer všetci chápali a predstavovali takmer ako „spravodlivý akt“, „obranu vlastí“ a podobne, a po nej ako „bláznovstvo“ či „nepremyslené alebo nezodpovedné konanie“, vojna nebola dôsledkom úkladov, nezhôd či chamtivosti monarchov, prezidentov a parlamentov a ani dôsledkom vojenského súperenia veľmocí. Príčiny krízy a nasledujúcej gigantической zrážky boli podstatne hlbšie a boli neprekonateľné. Nemožno ich hľadať v ambíciách, náhodných krokoch, urážkach či mylných predpokladoch. Konflikt mal bezprostredné, krátkodobé, ale aj hlbšie skryté a komplikované príčiny. Pri skúmaní vzniku prvej svetovej vojny treba pátrať po základných aj sprievodných príčinách konfliktu, po všetkých okolnostiach a súvislostiach a vziať do úvahy aj úlohu historickej náhody. Podľa ruského historika Pavla Vasil'jeviča Volobujeva sa po roku 1989 hlava-nehlava všetko prehodnocovalo, ale základná téza vyslovená marxistickým dejepisectvom, že hlavným vinníkom vojny bol imperializmus, imperialistická politika veľmocí, je stále aktuálna aj v súčasnosti zbavenej ideologických tlakov. Ostatne tak to vo svojich spomienkach, ktoré vyšli pod príznačným názvom *Světová revoluce*, hodnotil aj T. G. Masaryk.³⁵ Ale to platí len v rovine všeobecného konštatovania, pretože je známe, že k vojne viedli nielen imperialistické protirečenia, ale aj s nimi súvisiace strategické záujmy. Podľa Francúza Luciena Febvra je nepochybné, že k vojne v roku 1914 viedol aj záujem o suroviny, ropu a odbytišťa tovaru.³⁶ V prvom rade treba venovať pozornosť dlhodobému súpereniu veľmocí a s tým súvisiacej otázke spojeneckých zmlúv a vytvorenia dvoch politicko-vojenských zoskupení a v druhom rade vtedajšiemu systému tajnej diplomacie a dobovým diplomatickým predstaviteľom oboch strán. Vojne bezprostredne predchádzala do tých čias neslýchaná militarizácia spoločnosti a zbrojenie, dokonca horúčkovité preteky v zbrojení, ktoré sa zopakovali v rokoch nasledujúcich po druhej svetovej vojne – našťastie vtedy už bez globálneho konfliktu. Historiografia sa zhoduje v závere, že v zbrojení prvé miesto patrilo cisárskemu Nemecku, čo sotva možno oddeliť od príprav na vojnový konflikt a jeho plánovania.³⁷ Svedčia o tom aj úvahy o narušení neutrality Belgicka nemeckou armádou, respektíve nemeckým generálnym štáбом, k čomu v roku 1914 aj skutočne došlo. A napriek tomu nemecká propaganda hlásala vlastenecké heslá o „obrane vlasti“... Ale do zbrojenia sa nechalo zatiahnuť aj Rusko, ktoré pod dojmom katastrofálnej porážky v rusko-japonskej vojne prišlo, napriek ekonomickým problémom, k modernizácii svojich ozbrojených síl. Veľký – ak nie rozhodujúci význam zohrala aj propagandistická a psychologická príprava obyvateľstva na vojnu. Na rozdiel od nemeckých autorov, historici zo Západu a Ruska poukazujú na to, že ideológia pangermanizmu dosiahla v predvojnovnej epoche nielen obrovské rozmery, ale aj veľkú intenzitu. Pritom však nemožno zabúdať ani na myšlienky „všeslovanskej solidarity“ či panslavizmus oživený v Rusku vo vzťahu k Srbsku a Čiernej Hore. Rusko malo tiež svoje zahraničnopolitické ciele a napríklad ruský politik, vodca strany Konštitučných demokra-

³⁴ MAĽKOV, ref. 3, s. 6.

³⁵ MASARYK, ref. 15.

³⁶ FEBVRE, L. *Combats pour l'histoire*. Paris : Librairie Armand Colin, 1992. Tenže. „*Honneur et patrie*“. *Une enquête sur le sentiment d'honneur et l'attachement à la patrie*. [Cours professé au Collège de France en 1945-46 et 1947.] Paris : Librairie Académique Perrin, 1996.

³⁷ MAĽKOV, ref. 3, s. 12-13.

to, Pavel Nikolajevič Miľjukov s obľubou hovorieval v súvislosti s ruskou zahraničnou politikou o „stáročných úlohách Ruska“.³⁸ V Rusku bolo v tom čase vydaných okolo 600 tlačovín v náklade 11 miliónov kusov s rôznymi výzvami k slovanským bratom.³⁹ Veľmi často sa pri propagande používali alebo oživovali aj stáročia staré udalosti. Napríklad Rusi apelovali u Poliakov, pravda s malým úspechom, na známu bitku pri Grünwalde (1410) s tým, že „ešte nezhrdzavel meč, ktorý porazil nepriateľa pri Grünwalde“ a že sa obnoví jednota Poľska pod ruským žezlom.⁴⁰ Podobne sa spočiatku propagovalo ako medzi českými monarchistami (Karel Kramář, Josef Dürych a ďalší), tak aj zo strany Ruska, budúce „slovanské kráľovstvo“. Väčší úspech však neskôr malo u Čechov a aj u Slovákov nadväzovanie profesora Tomáša Garrigue Masaryka na husitskú tradíciu a odčinenie bitky na Bielej hore (1620). Nemci mali svojho hrdinu zase v postave pruského kráľa Fridricha II. a podobne aj iné vojny vedúce krajiny a národy.

Svoju úlohu zohral tiež kolonializmus a snahy malých národov strednej a juhovýchodnej Európy, usilujúcich sa o vymanenie z nerovnoprávneho postavenia. Bezprostrednou predprípravou na Veľkú vojnu boli balkánske vojny, ktoré sa stali rozbuškou konfliktu, a ten sa skutočne udalosťami na Balkáne aj začal. Viacero autorov zdôrazňuje aj provokačnú úlohu tlače oboch strán. Tá významne prispela k rozduchavaniu nielen citov vlastenectva, ale postupne aj nespútaných vášní extrémneho nacionalizmu a šovinizmu, bez akéhokoľvek ohľadu na možné následky. Spočiatku veľkú „popularitu“ vojne pomáhali získať aj propagandistické heslá o obrane demokracie, oslobodení malých utláčaných národov, zničenie nemeckého militarizmu alebo despotickeho Ruska či Osmanskej ríše a podobne. Pri štúdiu prvej svetovej vojny sa potvrdzuje, že každá vojna vyvoláva nacionalizmus,⁴¹ ale, navyše, nacionalizmus vyvolaný týmto konfliktom pretrval aj mnohé desaťročia po jeho skončení.

Podľa Arnolda Toynbeeho k vojne veľmi prispel aj nerovnomerný rozvoj industrializácie a nacionalizmu, ktorý nanešťastie nad rozvojom priemyslu prevládol. Hlavným dejiskom vojny bola Európa, ale konflikt mal svoje vedľajšie scény aj v kolóniách a domíniách, zúčastnili sa v ňom aj Japonsko a Osmanská ríša. Rozhodujúci zvrät v ňom priniesol až vstup USA s ich veľkými a čerstvými ľudskými i materiálnymi zdrojmi. Koniec-koncov, ak porovnáme staršiu marxistickú historiografiu, najmä početné práce V. I. Lenina (často sa zabúda, že on venoval pozornosť nielen ekonomickým koreňom vojny, ale aj sociálno-psychologickým príčinám konfliktu) s historiografiou nezávislou od ideologických vplyvov či už starších alebo súčasných autorov, ani po mnohých desaťročiach nie je opodstatnené meniť stanovisko, že k vojne viedol zložitý komplex príčin ekonomických, politických a psychologických, rast militarizmu, extrémneho nacionalizmu a pocity odcudzenia a dezilúzie. Napriek tomu však existuje v novšej najmä americkej, britskej, nemeckej, ale i maďarskej odbornej spisbe silný prúd autorov usilujúcich sa o revidovanie alebo dokonca až negovanie takéhoto postoja a vracajúci sa k zjednodušeným tézám o panslavizme (a zákonite ponechávajúcich bokom pangermanizmus) a o buričstve agitátorov pochádzajúcich z malých stredo- a východoeurópskych národov. Pritom však tieto zložitosti videli inak oba proti sebe stojace tábory a inak ich videli historici a analytici už v rokoch vojny a aj v nasledujúcom období. Všeobecne platí, že ak sa autori píšuci o vojne regrutovali z tábora,

³⁸ Tamže, s. 14.

³⁹ BULDAKOV, V. P. *Pervaja mirovaja vojna i imperstvo*. In MAL'KOV, ref. 3, s. 23.

⁴⁰ Tamže, s. 23.

⁴¹ ETTY, J. *Serbian nationalism and the Great War*. In *History Today*, History Review 2009. Online: <http://www.historytoday.com/john-etty/serbian-nationalism-and-great-war>.

ktorý odsudzoval povojnové zmeny v Európe a Versailleské mierové zmluvy, mali negatívny postoj k štátom, ktoré po tomto konflikte vznikli, predovšetkým k súšťaťiu južných Slovanov, k Poľsku a najmä k Československu, ktoré sa o dvadsať rokov stalo (nepočítajúc Rakúsko, ktorého väčšina obyvateľov púripojenie k Nemecku nadšene uvítala) aj prvou obeťou revízie záverov prvej svetovej vojny premietnutých do medzinárodných zmlúv. To všetko prispelo podľa Viktora Leonidoviča Maľkova v júli 1914 k „otvoreniu Pandorinej skrinky“ a dôsledky tohto fatálneho vývoja znáša ľudstvo až do súčasnosti.⁴²

Zatiaľ čo sa diskusia o prvej svetovej vojne ako o mieste pamäti, ako som spomenul vyššie, vo Francúzsku alebo aj Rusku posunula už do celkom iných polôh, ako to bolo napríklad v medzivojnovom období, respektíve v čase pred rozpadom Sovietskeho zväzu, celkom inak je to pokiaľ ide o Maďarsko, Slovenskú republiku alebo Českú republiku. Treba zdôrazniť že u nás – v slovenskom a aj českom prostredí – sa 11. november ako Deň prímeria či novšie, Deň veteránov, nikdy netešil a ani dnes sa neteší takému významu ako na Západe, v Británii či Francúzsku. Je to preto, lebo u nás sa vždy významnejšie vnímal či už deň bitky pri Zborove (2. júl 1917) alebo 28. a 30. október 1918, neskôr 29. august 1944 (SNP) a 6. október 1944 spojený s Karpatsko-duklianskou operáciou. A aj preto, lebo 11. november 1918 na rozdiel od Západu pre Česko-Slovensko a najmä pre Slovensko žiadne skutočné skončenie bojov nepriniesol (a nepriniesli ho ani Padovské a Belehradské prímerie), pretože sa u nás bojovalo ešte do júla 1919. Aj keď my to nevnímame ako pokračovanie prvej svetovej vojny, respektíve nejakú „nevyhlásenú vojnu“ (Dušan Tomášek), ako ukazujú postoje staršej, ale aj súčasnej maďarskej historiografie (napríklad I. Molnár a ďalší), oni to vnímajú tak, akoby Slováci ani neboli chceli skončiť „tisícročné nevydarené manželstvo“ (Andrej Hlinka) s Maďarmi, a preto Maďari mali právo, aj po porážke vo vojne a dvoch spomenutých prímeriach (tie si ostatne každá strana vykladala po svojom) brániť začleneniu Slovenska do Československej republiky. Ako ukázal aj Roman Holec vo svojej analýze maďarskej historiografie zaoberajúcej sa Trianonom, v Maďarsku aj v súčasnosti zaznievajú tóny nie nepodobné revizionistickým maďarským snahám v medzivojnovom období.⁴³ Ak Csaba Zahorán⁴⁴ napríklad rozoberá tvrdenie R. Holca o tom, že „maďarská spoločnosť je chorá dejinami“, bolo by vhodné pripomenúť, že to takto nevidí len uvedený popredný slovenský historik v súčasnosti, ale takto to videli aj niektorí západní diplomati pôsobiaci v Budapešti v 20. a 30. rokoch minulého storočia! V tejto súvislosti by bolo potrebné sa zamyslieť nad otázkou, či maďarská spoločnosť od tých čias naozaj nepokročila, alebo to len Holec (zdôrazňujem však, že nielen Holec) zle chápe? Ako je to možné, že napríklad Vavro Šrobár ešte v roku 1930 a podobne aj Edvard Beneš (ten práve v Bratislave) v roku 1933 vyslovili nádej a aj želanie, že Maďari – aj keď je to pre nich ťažké – sa časom s Trianonom vyrovnajú a otvoria sa možnosti nielen pre hospodársku a kultúrnu, ale aj politickú spoluprácu medzi Československom a Maďarskom, ale stále sa tak nestalo?⁴⁵ Ako vieme, vývoj sa vtedy uberal celkom iným smerom, ale to, čo sa nepodarilo

⁴² MAĽKOV, ref. 3, s. 21.

⁴³ HOLEC, R. Trianonské rituály alebo úvahy nad niektorými javmi v maďarskej historiografii. In *Historický časopis*, roč. 58, 2010, č. 2, s. 291-312.

⁴⁴ ZAHORÁN, Cs. *Fenomén Trianonu v bratislavskom zrkadle. Reakcia na článok Romana Holca Trianonské rituály alebo úvahy nad niektorými javmi v maďarskej historiografii*. In http://www.foruminst.sk/publ/szemle/2011_5/szemle_2011_5_csaba-zahoran.pdf

⁴⁵ Beneš pripomína, že (nás) „je dôstojné ako víťazného národa i keď zo svojho stanoviska vo veciach zahraničných nemôžeme ustúpiť a neustúpime, aby sme mali pochopenie pre ťažkú situáciu

vtedy – 10 – 20 rokov po Trianone,⁴⁶ nemalo by už byť až takým problémom 90 – 100 rokov po ňom! Naozaj bude pravdou to, že vraj „*nikdy nebude maďarskej vlády, ktorá by uznala Trianon?*“ Inak, než niektorí súčasní mladší maďarskí historici, to už na prelome 80./90. rokov videl József Galántai, podľa ktorého Trianon zaťažil, ale nepredurčil budúcnosť.⁴⁷ Tu je opäť veľmi významná otázka hraníc, reparácií, alebo inak problém spravodlivého, či „nespravodlivého“ mieru.

Ak Nemci a Maďari a časom aj iné štáty poukazovali na nespravodlivosť mieru uzavretého vo Versailles, treba si položiť aj otázku, že ak by bol Trojspolok vyhral vojnu, on by bol azda nastolil spravodlivý mier? Nevedno, ale takou malou ukážkou toho „spravodlivého“ mieru môže byť vzorka Brestlitovského mieru. Hovorí sa o maďarských menšinách v nových štátoch, ale takmer úplne sa mlčí napríklad nielen o slovenskej menšine, ktorá zostala v Maďarsku, ale aj o nemeckej... A potom, ak najmä Nemci a neskôr Hitler, ale aj Maďari od začiatku poukazovali nielen na nerovnoprávnosť, pokiaľ ide o ozbrojené sily, nepripomína sa, že mierové zmluvy boli len prvým krokom, a druhým krokom malo byť všeobecné odzbrojenie, ktoré, ak by sa bolo podarilo, bolo by celkom tento argument odstránilo. Ako vieme, rokovania o odzbrojení sa aj začali, ale skončili sa v slepej uličke. Takisto sa zdôrazňuje napríklad aj otázka neprimerane vysokých reparácií, ktoré mali čiastočne nahradiť vojnové škody aspoň pokiaľ ide o hospodárstvo a infraštruktúru územia, kde sa bojovalo, pretože milióny zničených životov na oboch stranách ničím nahradiť nebolo možné.⁴⁸ Príči-

Maďarska a pre jeho národnú bolesť. Som československý vlastenec a mám pochopenie a rešpekt pre vlastenectvo ktoréhokoľvek iného národa, tiež národa maďarského. Je to ťažký problém psychologický, politický a mravný pre uvedomelých maďarských vlastencov, tento európsky vývoj pochopiť, prijať a s ním sa zmieriť. Preto som bol vždy tej mienky, že je našou povinnosťou ich vlastenecké pocity chápať a prijatie tohto osudového riešenia, ktorému proste nebolo možno vyhnúť... Nemáme voči maďarskému národu nepriateľských pocitov nemáme k nemu nenávisť, v budúcnosti môžu sa naše záujmy zase stretnúť... (zdôraznil F. V.) Kultúrne, literárne, vedecky, umelecky maďarský národ vytvoril diela, ktoré sa vyrovnávajú významom, cenou, ideálmi a tvorivou vôľou kultúre národov iných značne vyspelých a už to dáva Maďarom plné právo na uznanie, na rešpekt ich národnej ideje, ich národnej existencie a ich oprávnenej túhy po spokojnom kultúrnom rozvoji v budúcnosti. Uvádzam toto všetko, aby som pri príležitosti nášho vyznania národnej viery československej vzdal zcela objektívne a spravodlivo uznanie národnej ideje a národnej kultúre susedného národa. Rešpekt a uznanie naše druhým národom budú tiež rešpekt a uznanie nášmu národu.“ BENEŠ, E. *Reč k Slovákom o našej národnej prítomnosti a budúcnosti*. Bratislava: 1934, s. 71.

⁴⁶ Najlepšou slovenskou syntézou o problematike prvej svetovej vojny a komplexe otázok spojených s Trianonom sú knihy Mariána Hronského. HRONSKÝ, M. *Boj o Slovensko 1918-1920 a Trianon*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, *The struggle for Slovakia 1918 – 1920 and the treaty of Trianon*. Bratislava : Veda, 2001.

⁴⁷ „...nem azért kell szólni a múlt súlyos következményű nacionális ellentétéről, hogy azoknál megmaradjunk, hanem azért, hogy túllépjünk rajtuk, hogy feloldjuk azokat, s így ne zavarhassák a Dunatérség nemzetének barátságát építő mai közös munkát.“ (Nie preto treba hovoriť o nacionálnych protikladoch minulosti, ktoré mali vážne následky, aby sme zotrvali pri nich, ale preto, aby sme ich prekročili, aby sme ich prekonali, aby tak nemohli narušovať dnešnú spoločnú prácu budujúcu priateľstvo národov v oblasti Dunaja.) GALÁNTAI, J. *A trianoni békekötés. A Párizsi meghívástól a ratifikálásig*. (Trianonské uzavretie mieru. Od parížskeho pozvania po ratifikáciu.) Budapest : Gondolat, 1990, s. 5.

⁴⁸ Koncom roka 2010 prebehla tlačou krátka správa, že Nemecko splatilo svoju poslednú splátku vojnových reparácií z prvej svetovej vojny. Aj keď vieme, že v určitom období boli splátky zo strany Nemecka prerušené a aj preto to trvalo tak dlho, vôbec netuším, v akom stave sú reparácie iných účastníkov vojny.

na a následok... Ak sa často poukazuje na to, že druhú svetovú vojnu vyvolal nespravodlivý mier uzavretý na konci prvej svetovej vojny, ako to bolo s už vyššie spomenutými obrovskými reparáciami a stratou Alsaska-Lotrinska v prusko-francúzskej vojne v rokoch 1870 – 1871, pričom ale – na území Nemecka sa nebojovalo, a teda nebolo ani zničené? To bolo tiež nielen nespravodlivé, ale stalo sa aj jedným z dôvodov francúzskych snáh o odplatu a navrátenie strateného územia.

Jedným z najvýznamnejších prostriedkov budovania kolektívnej pamäti sú pomníky, pamätníky, vojnové hroby a cintoríny ako časť miest pamäti označovaným v odbornej literatúre súhrnne francúzskym termínom „lieux de mémoire“.⁴⁹ Tu priniesli, pokiaľ ide o slovenských autorov, veľa podnetných myšlienok jednak úvahy Ľubomíra Liptáka, a jednak aj viaceré štúdie Petra Macha.⁵⁰ Starostlivosť o pomníky a najmä o vojnové hroby a cintoríny je známkou kultúrnej vyspelosti a úrovne historického vedomia každého národa a ukladali a ukladajú ju signatárom mierových zmlúv aj príslušné ustanovenia týchto právnych noriem, ktoré sa však nie vždy rešpektovali.⁵¹ Aj keď o tom azda netreba ani pochybovať, predsa len upozorním na základný atribút pomníkov ako miest pamäti. Azda najvýraznejšie je to v dobách zlých, v časoch vypätých či už v priaznivom, alebo smutnom období, keď dochádza „na lámanie chleba“, keď sa rozhoduje o budúcnosti národa, keď sa rozpadajú režimy, zanikajú či rúcajú staré ríše alebo, keď si treba pripomenúť lepšie časy v dobách minulých. Máme na to v našich na dobré i tragické zvraty bohatých českých i slovenských dejinách dostatok príkladov. Ale tak je tomu aj u Poliakov, Nemcov, Francúzov, Rusov, alebo Maďarov.

U nás je takmer v každej dedine a v každom meste pomník padlých rakúsko-uhorských vojakov, niekde – na Slovensku v podstatne menšom počte, než v Čechách – sa stavali a aj dochovali aj pomníky legionárske. V posledných rokoch k legionárskym pomníkom zmenila svoj postoj aj ruská administratíva a takéto obnovené pomníky, repliky pôvodných, postavených legionármi v rokoch 1918 – 1920, alebo celkom nové už stoja vo viacerých ruských mestách (napríklad Vladivostok, Jekaterinburg, Krasnojarsk, Nižný Tagil, Čeljabinsk, Buzuluk, Pugačov, a najnovšie aj Kungur) a ďalšie sa pripravujú. Zatiaľ čo táto téma na Slovensku nie je veľmi frekventovaná, v českých médiách sú časté aj negatívne reakcie. O katastrofálnom stave historickej pamäti časti našich súčasníkov svedčí aj to, že sa v médiách opakovane objavujú kritické články proti obnovovaniu pomníkov legionárov

⁴⁹ LIPTÁK, Ľ. Rošády na piedestáloch. 1. Pomníky a politické zmeny pomníkov. In *Občianska spoločnosť*. 1998, č. 11, s. 29-34, 2. Tamže č. 12, s. 31, „Self-consciousness emerges under the sign of that which has already happened, as the fulfilment of something always already begun. We speak so much of memory because there is so little of it left.“ Pierre NORA. *Between Memory and History. Les Lieux de Mémoire*. Online: <http://www.history.ucsb.edu/faculty/marcuse/classes/201/articles/89NoraLieuxIntroRepresentations.pdf>. Podrobnejšie sa miestami pamäti zaoberám v stati *Pomníky, tabule, vojnové hroby a vojnové cintoríny ako miesta piety a miesta pamäti*, ktorá je v tlači.

⁵⁰ Pozri napríklad: MACHO, P. Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji. In *Slovenský národopis*, 2001, č. 3, s. 314-325, alebo Milan Rastislav Štefánik - bohatier a mučeník? In KREKOVIČ, E. – MANNOVÁ, E. – KREKOVIČOVÁ, E. (zost.) *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 163-173, Branislav Varsik a bratislavský pomník Márie Terézie. Epizóda zo života mladého študenta a pokus o rekonštrukciu jeho osobnej identity. In SEGEŠ, V. – ŠEĎOVÁ, B. (zost.) *Miles Semper Honestus. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2007, s. 161-167. a ďalšie.

⁵¹ TURÍK, R. Starostlivosť o vojnové cintoríny z prvej svetovej vojny v medzivojnovom Československu. In *Vojenská história*, roč. 14, 2010, č. 4, s. 3-23.

nielen doma, v Čechách alebo na Slovensku, ale aj v Rusku, kde pôvodné legionárske pomníky boľševici po víťazstve v občianskej vojne zlikvidovali, a devastovali sa aj samotné hroby legionárov. Dnes, v čase, keď sa situácia aj v Ruskej federácii zmenila a tamojšie orgány s obnovením pôvodných, respektíve stavbou nových pomníkov súhlasia, objavujú sa odmietavé a priehľadne politicky tendenčné stanoviská proti ich obnovovaniu v českých médiách. Neznalosťou a zavádzajúcimi informáciami prekypujú najmä viaceré materiály Petra Zídka. Zarážajúce je, že tento autor je vzdelaním historik, ale k svojim ideovo celkom popleteným pamfletom, konkurujúcim aj protektorátnym útokom na legionárov, si nerobí ani základnú heuristiku.⁵²

Na všetkých bývalých frontoch prvej svetovej vojny – východnom, západnom i južnom, je mnoho pôsobivých pomníkov z prvej svetovej vojny. Všetky pripomínajú tie milióny ľudských obetí, niektoré sú venované aj osobitným druhom zbraní, príslušníkom letectva, tankistom, delostrelcom alebo pešiakom. Jedným z najhroznejších typov takýchto miest pamäti sú pomníky obetiam bojových otravných látok. Človek vedecký a technický pokrok, vynálezy a objavy namiesto toho, aby ich využíval v prospech ľudstva, veľmi často viac zneužíva proti nemu. Už len čítanie o tom, čo cítili sestričky pri ošetrovaní vojakov zasiahnutých útokom otravnou látkou, je hrozné.⁵³ Chemické bojové látky sa použili napriek tomu, že na ne pamätala aj haagská konvencia. Jean Rouaud opisuje zlyhanie predvojnových snáh o ich zákaz nasledovne: „*Bojové plyny sa začali používať už pred rokom, prvý raz na steenstraatskom fronte pri meste Ypres... Krutý anonymný služobník plynu, skúšajúci svoj chlórový kokteil na úbohých pokusných zvieratkách – jeho skutočným terčom sú budúce tábory smrti – si bol vedomý toho, že sa prehrešuje proti haagskej konvencii, v ktorej sa výbojné štáty v záujme zníženia vojnových škôd dohodli, že v ďalšej vojne sa bude bojovať čestne, budú sa v nej dodržiavať pravidlá rytierskej mystiky a súbojového umenia, a v tejto modernej celoplanetárnej verzii bitky tridsiatich⁵⁴ sa vojaci budú navzájom kynožiť na bojisku nie väčšom ako plocha troch okresov, neprekročia hranice zápasísk a nezničia život miliónov nevychovcov, ktorých sa tieto kniežacie turnaje nikdy netýkali. Ale dohoda sa uzavrela v mierových časoch, keď si zdraví predstavujú, že sa v chorobe budú správať ako vzor rozumnosti...“*

Aj slovenská literatúra má viacero diel na vynikajúcej umeleckej úrovni, ktoré tematicky čerpajú z utrpenia ľudstva v prvej svetovej vojne. Viac ako zo skutočného čítania sú zo školskej látky známe *Krvavé sonety* Pavla Országha Hviezdoslava: „*A jak v žne postat' zbožia líha zrelá/ pod kosou, radom váľajú sa telá;/ v cveng šabiel' šplachce črťstvej krvi brod.../ Ó, ľudstvo! ľudstvo! Tak si vzdialené/ nebolo nikdy od príkazu Krista:/ Blížneho miluj ako seba, sčista/ a bezvýhrady splna, iskrenne.*“⁵⁵ To, že sa dnes málo čítajú, je škoda, pretože ide o nadmieru pôsobivú a emotívnu výpoveď nášho popredného básnika, ktorá, dokáže osloviť nielen city, ale aj rozum súčasníka. Podobne je to aj s viacerými básňami Martina Rázusa, ktorý dokázal napríklad veľmi plasticky opísať matku čakajúcu v zimnej víchrici na prejazd vlaku, v ktorom mal byť jej syn – vojak, aby ho aspoň na chvíľku uvidela... Viacero prozaických diel zachytáva to obdobie na počiatku vojny na rôznej umeleckej úrovni.

⁵² ZÍDEK, P. Nestavme pomníky v Rusku. In *Lidové noviny*, 19. 10. 2011.

⁵³ MACDONALD, L. They Called It Passchendaele: *The Third Battle of Ypres & the Men Who Fought in It*. Toronto : Penguin Books, 1993.

⁵⁴ Odohrala sa vo vojne o bretónske dedičstvo (1341–1364) po smrti vojvodu Jána III. Dvaja uchádzači o dedičstvo sa dali zastúpiť svojimi tridsiatimi prívržencami. ROUAUD, ref. 23, s. 107.

⁵⁵ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/112/Orszagh-Hviezdoslav_Krvave-sonety/1

Okrem mnohých pamätí, napríklad Janka Jesenského a Jozefa Gregora – Tajovského, sú to aj nostalgické poviedky Ema Bohúňa.⁵⁶ Nemožno a ani nie je účelné vymenúvať tu viacero prozaických diel, ale chcel by som spomenúť predovšetkým dva romány, ktoré sa zaoberajú krutými dopadmi vojny na obyčajných ľudí. Mám tu na mysli *Živý bič* Mila Urbana⁵⁷ a menej známy román *Stretnutie* od Fraňa Kráľa⁵⁸, ktorý stál vždy akosi v ústraní a viac sa hovorilo o jeho proletárskej a revolučnej poézii a sociálnych prózach *Jano* či *Čenkovej deti*. V oboch románoch sú prostredníctvom umeleckých prostriedkov čitateľovi predstavené smutné osudy generácií, ktoré sa dostali do súkolesia vojnového konfliktu, sociálna bieda radových drobných ľudí, ale i morálny úpadok „vyšších“ vrstiev, ktorý vojna ešte viac vyhrtila. U Fraňa Kráľa nájdeme aj veľa informácií o živote srbských (ale možno to vzťahnuť aj na ruských) zajatcov u nás. V krásnej literatúre sa bežný čitateľ dozvie o vojne často viac ako z odborných publikácií, hlavne pokiaľ ide o bežný, každodenný život vtedajších ľudí, vojakov na frontoch i civilného obyvateľstva v zázemí.

Záver

Takmer každá ľudská civilizácia má svoje báje, medzi ktorými vyniká báj „o zlatom veku“. V dávnych dobách mali ľudia o tomto období také predstavy, že ľudstvo vtedy žilo ako v raji, nemuselo pracovať a napriek tomu bola hojnosť všetkého. Ale predovšetkým – ľudstvo vtedy nepoznalo vojnu. Zlatým vekom ľudstva sa však okrem spisovateľov a básnikov zaoberali aj filozofi. Jedni ho vykresľovali ako prvú etapu v dejinách ľudstva, iní ako vysnívanú métu, ktorú ľudstvo vybuduje až niekedy v budúcnosti. Napríklad Platón v dialógu „Politikos“ charakterizuje prvé pokolenie ľudí tak, že nemuseli pracovať, nepotrebovali odev ani obydlia, rozumeli aj reči zvierat a nepoznali vojny.

S Veľkou vojnou je spojených mnoho otázok nie celkom spoľahlivo zodpovedaných ani po takmer storočí. Viac však ako otázka jej vzniku a zodpovednosti za jej rozpútanie by nás mala zaujímať otázka mieru – hlavne, ako takým rozsiahlym celosvetovým, ale aj menším – lokálnym – vojnovým konfliktom predchádzať. Ako ukazuje aj naša súčasnosť, ľudstvo ešte stále neobjavilo taký mechanizmus, ktorý by vojne spoľahlivo zabránil a urobil z tohto fenoménu jav známy len z minulosti.

⁵⁶ BOHÚŇ, Emo. *Zaprášené histórie*. Bratislava : Tatran, 1971.

⁵⁷ URBAN, Milo. *Živý bič*. Bratislava : Perfekt, 2003.

⁵⁸ KRÁĽ, Fraňo. *Stretnutie*. Bratislava : Pravda, 1978.

RECENZIE

ENGLUND, Peter. *SCHÖNHEIT UND SCHRECKEN. EINE GESCHICHTE DES ERSTEN WELTKRIEGS, ERZÄHLT IN NEUNZEHN SCHICKSALEN.* Berlin : Rowohlt, 2011, 700 s., ISBN 978 3 87134 670 5.

Knihy o prvej svetovej vojne sa rátaajú vyslovene na stovky a človek sa len ťažko ubráni dojmu, že priniesť nový syntetický pohľad tradičným spôsobom je už viac-menej vyčerpanou alternatívou. Jedinú šancu môže poskytnúť originálny prístup a nová metodika. Práve to sa podarilo švédskemu autorovi Svenovi Englundovi, ktorý napísal knihu ležiacu na hranici medzi literatúrou faktu a klasickým vedeckým dielom.

Ako píše autor v úvode, jeho kniha nie je o vojne, jej príčinách, priebehu a dôsledkoch, ale o všednom dni vojny a o človeku v nej. Prvú svetovú vojnu Englund prerozprával na devätnástich ľudských osudoch. Vybral si ľudí z rôznych bojujúcich táborov, rôzneho veku, pohlavia, sociálneho pôvodu i profesného zamerania. Títo ľudia mali spoločnú a z hľadiska použitej metódy jednu dôležitú vec – všetci si počas vojny písali denníky, ktoré potom po vojne vyšli a sú pre špecialistov bežne prístupné. Hoci dnes už, pravdu povediac, aj špecialistami často zabudnuté.

Tieto denníky autor využil spôsobom, že celú vojnu rozbil na kaleidoskop krátkych chronologicky radených vstupov, v ktorých prerozprával osudy hrdinov a nechal ich prehovoriť vlastnými textami. Z denníkov vybral záznamy, ktoré boli skôr postrehmi, krátkymi úvahami, neraz sa navzájom doplňujúcimi a konfrontujúcimi. V ich celku však čitateľ dostal komplexný obraz nie o politických rozhodnutiach a vojenskom priebehu operácií a bojov, ale o každodennosti, o vnímaní vojny rôznymi ľuďmi, ich pocitovom svete a o dopadoch vojny na ich život. Ak autor hovorí o svojom texte ako o anti-dejinách, myslí práve na tento aspekt. Výsledkom sa stal mimoriadne presvedčivý a plastický obraz o vojne v jej až každodennom a ťaživom plynutí, kde bezprostredné hrôzy sú neraz zastreté zdanlivo všednými postrehmi. Práve tie pôsobia mimoriadne presvedčivo a niekedy až obľudne, lebo z vojny robia obligátnu súčasť života človeka, neraz už neodmysliteľnú a často práve vojna predstavuje dokonca priestor na sebarealizáciu a životnú náplň jednotlivých ľudí. Aj tí, ktorí bojovali bezprostredne na fronte, písali svoje denníkové záznamy nie uprostred bojov, ale až po ich skončení a dramatické udalosti preto veľmi stručne a neosobne zachytáva autor, čím posúva dej a vysvetľuje udalosti, ktoré sa odohrali medzi dvoma vybranými záznamami. S písaním denníkov súvisí aj ďalšia okolnosť spájajúca všetkých 19 „hrdinov“ rozprávania – ide o ľudí, ktorí minimálne disponovali istým vzdelaním a mali potrebu uvažovať o udalostiach okolo seba. Tým rastie výpovedná hodnota ich textov, na druhej strane menej vypovedá o väčšine tých, ktorí bojovali bez rozpakov a potreby väčšieho rozmyšľania.

Devätnásť vybraných osudov tvorí na strane (alebo z priestoru) Ústredných mocností nemecká školáčka v zázemí, nemecký delostrelec na západnom fronte, nemecký námorník v Kielí, ktorý celú vojnu strávil v prístave, uprostred vojenského drilu a bez jediného výstrelu, a nakoniec pre nás asi najzaujímavejší uhorský jazdecký dôstojník Pál Kelemen. Tí všetci vidia vo vojne nevyhnutný a legitímny spôsob konania, ku ktorému boli Ústredné mocnosti donútené okolnosťami a nepriateľským táborom. Proces, ako postupne dospievajú od schvaľovania vojny, ba až od vojnového nadšenia k dezilúzii, sklamaniu, ba až

k odporu voči vojne, bol individuálny a skôr k nemu napríklad dospelo uvedené dievča ako frontový vojak, ktorý ešte v lete roku 1918 neochvejne veril vo víťazstvo. Túto skupinu dopĺňal venezuelský dobrodruh a kozmopolita v radoch osmanskej armády, človek s dramatickým životopisom hodným aj desiatich ľudí, ktorý vo vojne hľadal skôr dobrodružstvo ako jej zmysel. Posledným bol Dán bojujúci v nemeckej armáde ako predstaviteľ menšiny, ktorý vojnu nechápal a nepovažoval ju za svoju. Ako jediný napokon z tohto tábora vo vojne aj padol. Bol mu síce úplne cudzí nemecký nacionalizmus, sám však pri sebe uchovával dánsku vlajku.

Na druhej strane stálo 12 rovnako pestrých osudov z dohodového tábora. Reprezentuje ich ruský aristokrat a dôstojník, Angličanka slúžiaca ako dobrovoľná zdravotná sestra v ruskej armáde, Austrálčanka slúžiaca ako vodička ambulatného vozidla najprv vo Francúzsku a potom v srbskej armáde, intelektuál a vysoký francúzsky štátny úradník na Ministerstve obchodu a pošty, ktorý sprostredkúva nálady a postoje parížskej verejnosti k štátnej propagande a priebehu vojny. Stretáva sa však aj s francúzskymi politickými (napr. Aristid Briand) a intelektuálnymi špičkami (napr. Anatole France). Jeho postoj k vojne bol od začiatku veľmi ambivalentný, ak už nechceme napísať odmietavý, lebo k tomu by sa ani on nemohol priznať. Na západnom fronte bojovali z „hrdinov“ knihy francúzsky vojak, anglický dôstojník a belgický letec. Najmä poslední dvaja urobili počas vojny pozoruhodnú kariéru a stali sa jej skutočnými hrdinami. Belgické letecké eso však na sklonku vojny – v polovici októbra 1918 – prišlo v dôsledku bojového zranenia o nohu a jeho život sa tak náhle zosypal ako domček z karát. Bezprostredne vo frontovom tyle na západnom fronte pôsobil aj špičkový americký chirurg. Západný front máme zdokumentovaný z oboch strán, neraz dokonca z rovnakého priestoru. Osudy jednotlivých hrdinov sa križujú, ba niekedy sa takmer stretávajú.

Na talianskom fronte zase sledujeme osudy talianskeho vlastenca a dôstojníka jednotky horských strelcov spolu s talianskym dobrovoľníkom z USA. Ten akoby reprezentuje všetkých, ktorých vojna poznačila trvalými psychickými následkami. Na druhej strane talianskeho frontu sa nám v závere vojny mihne už spomínaný uhorský dôstojník. Ten pôsobil istý čas aj na Balkáne, rovnako ako na druhej strane frontu už spomenutý ruský dôstojník, ktorý po uzavretí Brestlitovského mieru v obavách z návratu do občianskou vojnou zmietaného Ruska, sa radšej rozhodol bojovať v Európe až do konca. Najdlhšie pôsobila na juhu Balkánu austrálska zdravotníčka a jej postrehom je venovaná pomerne veľká pozornosť. Veľa času strávila v meste Solún a bola svedkom katastrofálneho požiaru, ktorý zrovnal celé mesto so zemou. Po požiaru sem prichádza aj spomínaný ruský dôstojník.

Svetový charakter vojny je demonštrovaný na obrovskom množstve vojakov z celého sveta, ktorých stretávame v Egypte, Turecku, vo francúzskom vlaku, na fronte, ale i ako objekt pozorovania Pála Kelemena. S rešpektom a údivom hľadá na spojenecké elitné a divo vyzerajúce moslimské bosniacke jednotky, ale i na amerických zajatcov, ktorí ho zaujmú svojim sebavedomím a perfektným výstrojom. To bolo v príkrom kontraste s rýchlo klesajúcou kvalitou uniforiem a obuvi rakúsko-uhorských vojakov.

Svetový charakter vojny reprezentuje nielen národnosť niektorých hrdinov, ale napokon aj ich mimoeurópske osudy a opis mimoeurópskych frontov. Tak pôsobí Austrálčanka v Európe, ale Angličanka sa v Rusku dostane napríklad až do Vladivostoku. V džungli a buši východnej Afriky bojuje proti Nemcom britský dôstojník. Dramatické osudy sprevádzajú Novozélandčana a Angličana bojujúcich proti osmanským armádam. Prvý po strastiplnej ceste cez Suez a Egypt prišiel o život na tureckom pobreží už v máji 1915, druhý bojoval v Perzii a po neúspešnom ťažení na Bagdad prežil obliehanie Kut Al-Amary pri Tigrise,

aby po dobytí mesta padol do zajatia a ako zajatec prežil posledné roky vojny internovaný vo veľkých tureckých mestách. Turecké reálie sú veľmi dobre zachytené aj postrehmi spomínaného juhoamerického dobrodruha, ktorý podal svedectvo o neschopnosti tureckej armády a obrovskej korupcii v každodennom tureckom živote, ako aj o arménskej genocíde, vrátane vypálenia starobylého arménskeho mesta Van. Z iných výpovedí sa dozvedáme o maďarských atrocitách voči civilnému obyvateľstvu v Srbsku alebo o rovnakej krutosti ruských kozákov či o ruskej taktike spálenej zeme pri ústupoch. Z poznámok zase vyplýva, že prvé výstrely vo vojne Nemecka s Veľkou Britániou padli v Austrálii.

Ak mnohí z hrdinov prežili celú vojnu v pekle na fronte, iní okúsili aj situáciu v zázemí a mnohí pozorovali vojnu len z diaľky. Nemecký námorník strávil vojnu na palube vojrovej lode zakotvenej celé roky v prístavoch v Kielí a Wilhelmshavene, aby najdramatickejšie okamžiky prežil v úplnom závere vojny, keď po vojenskej porážke bol svedkom vzbury námorníkov a vojakov, iskra ktorej postupne preskočila do celého Nemecka. Mimoriadne presvedčivé sú postrehy dospievajúceho nemeckého dievčaťa, ktoré od nadšenia v rodine, na uliciach i v škole a bezhraničnej viery vo víťazstvo dospieva aj mentálne a po porážkach, mŕtvych – neznámych i blízkych a všeobecnom nedostatku všetkého už monitoruje celospoločenskú agóniu a začína pracovať v nemocnici pre najmenšie deti. Stretáva sa so smrťou z podvýživy a hladu a v závere vojny si už kladie zásadné otázky a dospieva k poznaniu jej nezmyselnosti. Protiklad názorového vyzrievania tohto dievčaťa vynikne o to viac, keď v úplnom závere svojich vojnových zápiskov číta list od matky ešte stále veriacej, že toľko nemeckej krvi sa jednoducho nemohlo preliať pre nič za nič.

Odhliadnuc od rôznych osudov majú všetky postavy jedno spoločné – vojna im zobrala významnú časť života (v dvoch prípadoch im dokonca zobrala aj život), zväčša celú mladosť a celoživotne ich aj poznačila. Austrálska zdravotníčka išla do vojny dobrovoľne a s cieľom nájsť vlastný zmysel života, nebránila sa ani obyčajným ľudským vzťahom a hľadaniu si životného partnera, avšak skončenie vojny ju našlo ešte viac poznačenú a ďalej hľadajúcu. Ruský dôstojník so svojim úplne nevojenským postojom, ktorý počas celej vojny hľadal pokoj a odpovede na všetky zásadné otázky v historickej literatúre si na konci vojny už nevedel predstaviť život bez uniformy.

Pre slovenského čitateľa je najzaujímavejší osud Pála Kelemena (Maďari boli v žargóne dohodových vojakov nazývaní Hunmi), ktorý sa cestou do Haliče dotkne aj dnešného východoslovenského územia. Kelemen je dôstojníkom jazdeckta, ktoré napriek krásnym uniformám a bohatej histórii bolo v roku 1917 ako nemoderný, nefunkčný a nebojaschopný druh armády rozpustené a premenené na obyčajnú pechotu. To sa týkalo aj Kelemena. Ten bol vo svojich zápiskoch skôr pozorovateľom, hlbšie úvahy o vojne v jeho textoch nenájdem. Neskôr bojoval v Rumunsku a na jeseň roku 1917 ho dislokovali do severného Talianska. V samom závere vojny patril k tým štyrom divíziám, ktoré ako prejav solidarity a „vd'ačnosti“ voči Nemecku poslalo Rakúsko-Uhorsko na západný front. Tam zastihol Kelemena aj koniec vojny. Začiatkom novembra 1918 ho šokovalo zrušenie cenzúry v Uhorsku a potom nastúpil cez Belgicko, Francúzsko, Nemecko a Rakúsko strastiplnú cestu vlakom domov. Všade panovala svojvôľa a anarchia, opití a zádrapčiví vojaci. Nočná Budapešť ho privítala úplnou tmou a revolučným chaosom, keď sa „hlboko deprimovaný“ Kelemen konečne dostal k rodičovskému domu.

Najmä na nemeckom a francúzskom príklade sa demonštruje obrovská sila vtedajšej propagandy a cenzúry, ktorá umožňovala napr. Nemcom do poslednej chvíle veriť vo víťazstvo. O to väčší bol nakoniec šok a poníženie z porážky.

Autorova metóda je dôsledne chronologická. Najprv predstaví všetkých 19 hrdinov knihy, ako vstúpili do vojny, s akými ideálmi a cieľmi. Začne príslušným rokom, v chronologickom prehľade uvedie jeho hlavné vojenské a politické udalosti, nasleduje fotografická príloha a potom už sleduje a strieda chronologicky radené zápisky jednotlivých hrdinov. Sú kombináciou autorského umeleckého textu, keď prerozpráva udalosť i čo jej predchádzalo od posledného stretnutia a pritom dáva priestor príslušným autentickým denníkovým záznamom. Využíva aj korešpondenciu písanú zväčša rodičom. Takýmto spôsobom postupuje rok za rokom, od 4. augusta 1914 až po 13. november 1918. V závere ešte súhrnne dopovie bezprostredné povojnové osudy jednotlivých postáv.

Významnou súčasťou textu je poznámkový aparát, ktorý pútavým spôsobom vysvetľuje kontext a jednotlivé udalosti. Nejde o klasický odkaz na pramene či literatúru, ale o vysvetľujúce poznámky, pričom ani tu autor nerezignuje na vlastný autorský jazyk. Ak hlavný text reprezentuje názorový a emocionálny svet toho-ktorého hrdinu, poznámkový aparát je vyslovene autorský a jeho výpovedná hodnota mimoriadne vysoká. Je svedectvom toho, že autor nie je obyčajným sprostredkovateľom vybraných textov, ale má za sebou roky štúdia, diskusií a úvah. Ani tu nie je nič definitívne, ale v podobe impulzov pre náročnejších čitateľov tu nájdeme otvorené otázky a tvrdenia predložené vyslovene na diskusiu: napr. už tradičnú tézu, či vylodenie spojencov v Grécku nebolo identické s obsadením Belgicka Nemcami, o maďarsko-srbských animozitách na úrovni obyčajných vojakov alebo o inštrumentalizácii dejín v historickej pamäti. Neraz pracuje autor s paralelami k druhej svetovej vojne. Vôbec nie náhodná bola napríklad nechť veľkej časti britskej politiky vstúpiť do vojny po boku Ruska a proti Nemecku, ktoré vystupovalo v mnohých smeroch ako vzor. Existoval dokonca vysoký prah tolerancie na nemecké porušenie belgickej neutrality.

Na texte doplnenom o fundovaný poznámkový aparát veľmi dobre vidieť, že inak sa javí vojna na veliteľských mapách a inak v reálnej situácii. Vypovedá o tom chaos na železniciach vzniknutý zdanlivo sofistickým presúvaním veľkého počtu jednotiek alebo skutočnosť, ako jednotlivé rozkazy ignorovali ročnú dobu, počasie i ľudské možnosti. Dozvedáme sa o histórii ostnatého drôtu, signalizácii na frontoch, o znižovaní prahu citlivosti na smrť človeka, o reakciách jazykového purizmu na nepriateľský tábor, o nástrojoch vojnovnej propagandy, ba o strategickom význame slov vo svetovej vojne, ako ideológia a propaganda ovplyvňovali frontovú každodennosť, o nedostatkoch v materiálno-technickom zabezpečení v ruskej armáde, o problémoch logistiky, ktoré sa podpísali pod vznik pozíçnej zákopovej vojny, ale aj o rozhodujúcom význame logistiky pre vedenie vojny. Armády jednotlivých ruských frontov tvorili úplne samostatné jednotky, čo spolu s egom ich veliteľov neumožňovalo žiadne vzájomné dopĺňanie vojakmi i materiálom. Rýchlosť transportov musela byť na oboch stranách konštantná a nevyhnutne veľmi nízka. Význam železnice pre pohyb armád bol mimoriadnym strategickým prvkom, napr. ruská armáda mala v roku 1910 pre potreby mobilizácie k dispozícii len 250 vlakov, zatiaľ čo len región Kolína nad Rýnom bol obsluhovaný 700 vlakmi. Poznámky vypovedajú o špiónovaní v zázemí bojujúcich strán, ale i o tom, ako sa v záujme dobytia bezvýznamnej kóty či lesika obetovali tisíce vojakov a vlastne, akú nízku cenu mal z hľadiska „strategických“, „globálnych“ a „geopolitických záujmov“ život človeka (kvôli dobytíu Bagdadu Briti obetovali celú armádu), o prežívaní kultúry a ľudskosti vo frontových zákopoch, o pomerne humánnych podmienkach zajatcov v tejto vojne (ďalšia paralela k druhej svetovej vojne), o „význame“ infikovaných prostitútok pre „prežitie“ vojaka (z toho pramenili tresty pri nepoužití kondómov v rakúsko-uhorskej armáde), o posunoch v chápaní morálky v zázemí, o absolútnom zákaze alkoholu v amerických jednotkách, o zvyklostiach na fronte a nakoniec aj o úva-

hách, ako jednotlivé pramene z vojny (denníky, listy) sprostredkujú budúim generáciám jej úplne falošný obraz. To je nakoniec aj výzva pre čitateľa, aby sa aj po prečítaní knihy zamyslel nad tým, či to v skutočnosti nebolo všetko ešte horšie, len ľudia o tom jednoducho nechceli písať...

Zo zaujímavých poznatkov na záver uvádzam železné pravidlo japonskej armády z druhej svetovej vojny o šanciach hladujúcich na prežitie: „*Kto môže vstať, má ešte 30 dní života, kto sa môže posadiť, ešte 20. Kto musí močiť poležiaci, tomu zostávajú ešte 3 dni. Kto už nevládze hovoriť, má ešte 2 dni. Kto už nevládze ani zažmurkať, bude na druhý deň ráno už mŕtvy.*“ (s. 659). Podobných zaujímavostí je v texte poznámok neúrekom.

Knihy je v každom prípade priťažlivým čítaním, súčasne výborným návodom a jednou z možných ciest ako sprístupňovať historicky závažné posolstvá najširšej čitateľskej verejnosti bez toho, aby bolo treba zľavovať z kvality historického textu.

Roman Holec

WALTERS, Guy. *HON NA VÁLEČNÉ ZLOČINCE*. Praha : Slovart, 2010. 480 s. ISBN 978-80-7391-448-6.

Začiatkom tohto roka priniesli viaceré svetové médiá správu, že László Csizsik-Csatáry, tretí najhľadanejší človek na zozname nacistických vojnových zločincov Centra Simona Wiesenthala, sa stále teší pomerne dobrému zdraviu a vídať ho v uliciach maďarského hlavného mesta. Csizsik-Csatáry, v čase písania tohto príspevku už 97-ročný, sa ako policajný veliteľ v Košiciach podieľal v roku 1944 na deportáciách Židov do nacistických koncentračných táborov v Poľsku. Odhaduje sa, že sadistický Csizsik-Csatáry nahnal do „vlakov smrti“ vyše 15 000 Židov z Košíc a okolia, väčšina z nich v Poľsku zahynula. Košický policajný veliteľ bol odsúdený na trest smrti už v roku 1948 československou justíciou, ale skrýval sa v Kanade a trestu sa vyhol. V júli tohto roku publikoval denník *SME* článok o tom, že slovenský minister spravodlivosti Tomáš Borec už požiadal príslušný súd, aby začal konať vo veci vydania Csizsik-Csatáryho na Slovensko.

Hoci sa maďarský policajný dôstojník aktívne spolupodieľal na holokauste a pričínal sa o deportáciu vyše 15 000 Židov z Košíc, jeho zločiny vyznievajú pomerne bezvýznamne, ak ich porovnáme s tým, čo spáchal Ernst Kaltenbrunner, Adolf Eichmann, Josef Mengele, Franz Stangl, alebo Viktors Arajs. Práve príbehy známych, ale aj menej známych nacistických vojnových zločincov a ich unikanie pred spravodlivosťou sú námietkou recenzovanej publikácie, ktorej autorom je Brit Guy Walters. Jeho kniha *Hon na válečné zločince* (v angličtine *Hunting Evil*) je druhou autorovou knihou preloženou do českého jazyka. Publikácia tohto druhu na českom i slovenskom trhu už dlhé obdobie absentovala, k dispozícii boli väčšinou len diela zaoberajúce sa osudmi jedného konkrétneho vojnového zločince, najmä Adolfa Eichmanna a Josefa Mengeleho.¹

Recenzovaná kniha však prináša oveľa viac ako len životný príbeh niektorého z hľadaných nacistov. Čitateľ v nej nájde zaujímavé informácie o tom, čoho presne sa títo zločinci dopustili počas vojny, ako unikali pred spravodlivosťou, kto im pomáhal, kto ich ukrýval, ako nakoniec boli vypátraní a aký trest dostali za svoje činy, ak sa ich podarilo dostať pred

¹ Pozri CESARANI, David. *Eichmann. Jeho život a zločiny*. Praha : Argo, 2008; HAREL, Isser. *Dům v Garibaldiho ulici*. Praha : Paseka, 2003; POSNER, Gerald J. – WARE, John. *Mengele – Anděl smrti. Úplný životný příběh*. Praha : XYZ, 2008.

súd. Autor nevynechal ani profily najslávnejších lovcov nacistov (Simon Wiesenthal, Serge a Beate Klarsfeldovci, Tuviah Friedman) a takisto tých, ktorí nacistom na úteku pomáhali (Alois Hudal, Krunoslav Draganovič). Jedna celá kapitola je venovaná údajnej nacistickej organizácii ODESSA, ktorá vraj, okrem iného, pomáhala organizovať úteky bývalých členov SS do Južnej Ameriky a na Blízky východ.

Publikácia je napísaná nesmierne pútavým štýlom, čo nie je úplne všedný jav pri odborných monografiách, prepĺnených poznámkami pod čiarou, tabuľkami a prílohami. Waltersov sloh je na vysokej úrovni a hoci autor píše o závažných záležitostiach, na niektorých miestach vhodne zakomponoval aj štipku satiry a irónie. To všetko, samozrejme, bez toho, aby nejako zľahčoval nacistické zločiny, alebo znevažoval pamiatku ich obetí. Výsledný efekt je ten, že kniha prináša nielen historickú pravdu podloženú bádáním v amerických, britských, nemeckých, rakúskych a talianskych archívoch, ale ponúka ju vo forme čitateľsky prítiažlivej. V tom je jej nesporná výhoda napríklad oproti novinke z pera Geralda Steinachera, ktorý síce spracoval rovnakú problematiku ako Walters, ale podal ju pomerne nezáživne, až nudne.² V prípade Waltersovho diela si dovoľíme skonštatovať, že sa nájde len málo čitateľov, ktorí by ho so zatajeným dychom (ale niekedy aj s pocitom hnusu z ľudskej krutosti) nedočítali až do konca.

Kniha *Hon na válečné zločince* je rozdelená na dvanásť kapitol, ktoré dopĺňa Predhovor, Epilóg a rozsiahly poznámkový aparát so súpisom prameňov a literatúry k danej téme. V prvej kapitole s názvom *Pročistil se vzduch* autor zobrazuje osudy vybraných nacistov v posledných dňoch vojny a tesne po jej skončení. Popisuje, ako a kde sa ukrývali pred postupujúcimi spojeneckými vojskami, aj to, s akou úspešnosťou sa im darilo uniknúť zatknutiu. Nesmierne pútavo je zobrazený útek šéfa RSHA (Hlavného ríšskeho bezpečnostného úradu) SS-Obergruppenführera Ernsta Kaltenbrunnera spolu s tromi príslušníkmi SS a horskými vodcami do malej loveckej chaty neďaleko Wildensee Alm v Rakúsku. Kým sa americký oddiel dostal k chate, aby mohol Kaltenbrunnera zatknúť, musel za pomoci rakúskych lesníkov absolvovať nočný pochod v snehu nehostinným vysokohorským terénom, počas ktorého sa traja vojaci zranili a nemohli pokračovať v ceste.

Nemenej zaujímavý je aj príbeh ukrývania sa iného nacistického zločinca, SS-Hauptsturmführera Dr. Josefa Mengeleho, lekára z koncentračného tábora Osvienčim. Walters opisuje, ako sa sadistický doktor Mengele spolu s ďalšími nemeckými vojakmi vydal do rúk Američanom, ktorí ho väznili v zajateckom tábore Schauenstein bez toho, aby vedeli, kto sa skutočne skrýva pod falošným menom Josef Memling. Podobne ako v prípade Kaltenbrunnera a Mengeleho autor prináša pohľad na posledné dni vojny očami ďalších nacistov, s ktorými sa budeme stretávať v celej publikácii – Adolfa Eichmanna, Franza Stangla a Klaua Barbieho. V tejto kapitole sa autor dopustil chyby, keď o SS-Hauptsturmführerovi Klausovi Barbiem na strane 45 napísal: „...sloužil u lyonského Gestapa od 11. listopadu 1942“. V poznámke 138 na s. 397 svoje predchádzajúce tvrdenie neguje vyjadrením: „Není známo, kdy přesně nastoupil Barbie službu u Gestapa v Lyonu.“ Predpokladá sa, že Klaus Barbie prišiel do Lyonu v decembri 1942 a slúžil tu do augusta 1944. Istú slabinu vidíme aj pri opisovaní skrývania sa iného Hauptsturmführera SS, Franza Stangla, ktoré autor rozvádza na stranách 31 – 35. Stangl bol v rokoch 1942 – 1943 veliteľom nacistického vyhladzovacieho tábora Treblinka, čo Walters uvádza správne, ale nikde v celej publikácii nespomenul fakt, že predtým Stangl pôsobil ako veliteľ iného tábora smrti, Sobiboru.

² Pozri STEINACHER, Gerald. *Nazis on the Run: How Hitler's Henchmen Fled Justice*. New York : Oxford University Press, 2012.

Práve preto, že sa Stangl v Sobibore nesmierne osvedčil, dostal na starosť Treblinku, ktorú doviedol takmer k dokonalosti, čo sa týka masového vraždenia ľudí. Počas Stanglovho pôsobenia v Sobibore a Treblinke zomrelo vyše 900 000 ľudí (!), väčšinou Židov, čo tu autor dostatočne nezdržal.

V kapitole *Muž, ktorý nikdy nezapomína* prináša Walters kontroverzný pohľad na najslávnejšieho lovca nacistov Simona Wiesenthala, ktorého podrobil ostrej kritike. Na jednej strane síce nespochybňuje pozitívnu úlohu, ktorú zohral pri pátraní po nacistoch, na strane druhej však odmieta ničím nepodložené vyjadrenia, že Wiesenthal pomohol usvedčiť vyše 1 100 nacistických vojnových zločincov. Podľa Waltersa Wiesenthal často verejnosť i úradu klamal, aby sám seba ukázal v pozitívnom svetle, resp. aby zvýraznil svoju úlohu pri pátraní po nacistoch. Najzjavnejšie to bolo pri hľadaní Adolfa Eichmanna, kde Wiesenthal v skutočnosti zohral len minimálnu úlohu, ale po jeho chytení a odsúdení si za to prisvojil takmer všetku slávu. Walters k osobe Wiesenthala na strane 83 napísal: „*Byl to lhář a navíc nešikovný. Od konce války až do své smrti v roce 2005 opakovaně lhal jak o svém údajném honu na Eichmanna, tak i o svých ostatných úspěších při pronásledování nacistických zločinců. Údaje, které uvedl ve svých třech nejvýznamnějších memoárech, si v tolika případech vzájemně odporují, stejně jako odporují i příslušným dobovým dokumentům, že se jenom z těchto pramenů prostě nedá vyvodit spolehlivá, ucelená výpověď. Wiesenthalova neucta k pravdě dává navíc možnost zpochybnit všechno, co kdy napsal nebo řekl.*“

Walters si dal skutočne záležať, aby Wiesenthalove tvrdenia konfrontoval so záznamami v jeho pamätiach i v dobových dokumentoch a dospel k záveru, že je vo väčšine prípadov takmer nemožné dopátrať sa historickej pravdy. Otvorená kritika takejto významnej osobnosti, akou Simon Wiesenthal nepochybne bol, nie je úplne všedný jav a treba ho oceniť, keďže sa jedná o kritiku podloženú serióznym bádáním a úprimným autorovým úsilím dopátrať sa k čo najpresnejšej rekonštrukcii Wiesenthalovho životopisu a jeho skutočnému podielu na odhaľovaní nacistických vojnových zločincov.

Podobne kritický ako k Wiesenthalovi je autor aj k duchovným katolíckej cirkvi, ktorí po roku 1945 pomáhali nacistom a ich kolaborantom unikať pred spravodlivosťou. Venuje sa tomu v štvrtej kapitole nazvanej *Pomoc kryšám*, ktorej hlavnou náplňou je plasticky čitateľovi zobrazit' fungovanie týchto únikových ciest, predstaviť osoby zodpovedné za ich prevádzkovanie, aj tých, ktorí využívali služby „kryšých ciest“. Walters popisuje hlavne taliansku únikovú cestu, spojenú najmä s dvoma vysokopostavenými katolíckymi duchovnými – Krunoslavom Draganovičom a Aloisom Hudalom. Obaja páni pomohli tisícom vojnových zločincov dostať sa cez Janov a Rím do Južnej Ameriky, kde mohli začať nový život. Medzi ich „zákazníkov“ patrili dobre známe mená – Adolf Eichmann, Josef Mengele, Franz Stangl, Klaus Barbie a mnohí ďalší. Z riadkov tejto kapitoly cítiť autorovo hlboké rozčarovanie nad činnosťou týchto duchovných, ktorí s obrovským úsilím pomáhali dostať sa na slobodu najhorším masovým vrahom modernej doby typu Stangla a Mengeleho.

Piata kapitola s názvom *Mýtus Odessa* pojednáva najmä o bytí či nebytí tajnej nacistickej organizácie ODESSA (Organisation der ehemaligen SS-Angehörigen – Organizácia bývalých príslušníkov SS), verejnosti známej najmä z románu Fredericka Forsytha *The Odessa File* (*Spis Odessa*), ktorý bol v 70. rokoch minulého storočia aj sfilmovaný.³ Guy Walters na základe vlastného výskumu dospel k názoru, že žiadna organizácia bývalých esesákov reálne fungujúca pod týmto označením schopná potichu premiestňovať svojich príslušníkov z Európy do Južnej Ameriky, respektíve do iných kútov sveta, v skutočnosti

³ Pozri FORSYTH, Frederick. *Spis Odessa*. Bratislava : Ikar, 2009.

neexistovala. Rovnako odmieta hypotézu, že by na jej čele stál SS-Obersturmbannführer Otto Skorzeny, Hitlerov obľúbenec a veliteľ špeciálnych operácií nemeckých jednotiek. Walters považuje tieto tvrdenia len za zámerné dezinformácie sovietskych tajných služieb. Rovnako nepredpokladá ani to, že by bol Skorzeny hlavou organizácie Die Spinne (Pavúk), ktorej poslanie bolo podobné – pomáhať bývalým nacistom uniknúť pred spravodlivosťou. Walters pripúšťa, že niekoľko takýchto tajných organizácií skutočne existovalo (Scharnhorst, Sechsgestirn...), ale rázne odmieta existenciu jednej obrovskej tajnej všemocnej nacistickej spoločnosti známej pod názvom Odessa. Dáva pre to aj dobré argumenty. Ak by takáto organizácia naozaj existovala a dokázala by sa postarať o bývalých esesákov, potom by sa asi Adolf Eichmann nemusel päť rokov po vojne skrývať v rakúskych a nemeckých horách a žiť sa ako drevorubač. Josef Mengele by nemusel tri roky okopávať zemiaky na jednom statku v Nemecku a žiť sa ako poľnohospodársky robotník.

Ako ďalší dôkaz pridáva Walters vyjadrenie bývalého dôstojníka SS, Hauptsturmführera Ericha Priebkeho, s ktorým sa osobne stretol v júni 2007 v Ríme, kde si Priebke v domácom väzení odpykával doživotný trest za vojnové zločiny, ktoré spáchal na území Talianska. Na tému jeho situácie po skončení vojny a úniku do Južnej Ameriky Priebke poznamenal (s. 177): „*Já osobně bych byl šťastný, kdyby mi tehdy někdo pomohl, ale nic takového jako Odessa neexistovalo. Vždycky říkám, že si to celé vymyslel jeden Angličan (Frederick Forsyth, pozn. autora).*“ Na rozdiel od Waltersa bol Simon Wiesenthal presvedčený o existencii Odessy a tento názor vytrvalo obhajoval vo svojich publikáciách. V tejto kapitole sa autor nevyhol dvom faktografickým chybám, zle prepisuje nacistickú organizáciu Werwolf ako Wehrwolf (s. 142) a nesprávne uviedol meno bývalého dôstojníka Abwehru Reinharda Kopsa, ktorého „premenoval“ na Reinholda (s. 155).

Veľmi dôležitá a podrobná je šiesta kapitola (*Zvláštní cestovní náležitosti*), v ktorej autor precízne opísal, ako konkrétne utiekli z Európy najznámejší nacistickí vojnoví zločinci – Eichmann, Mengele, Stangl, Priebke a iní. Nepomáhala im Odessa, ale iná skutočne mocná organizácia - katolícka cirkev. Všetci štyria vyššie spomenutí zločinci sa dostali z Európy za pomoci katolíckych duchovných, najmä biskupa Aloisa Hudala. Walters takúto formu akejkoľvek pomýlenej kresťanskej lásky k blížnemu otvorene kritizuje a píše, že „*někteří kněží skutečně mají klapky na očích, když konají dobré skutky.*“ (s. 180).

V siedmej časti, nazvanej *Mimořádně delikátní osoby*, autor vykresľuje životné osudy tých, ktorí po vojne nemuseli utekať z Európy, pretože boli chránení západnými alebo aj sovietskymi tajnými službami. Pracovali pre nich ako agenti, a tak sa nemuseli obávať, že ich postavia pred súd, aby sa zodpovedali zo svojich zločinov. Walters popisuje, ako Spojenci, najmä Briti a Američania neváhali medzi svojich agentov a spolupracovníkov najímať aj nacistických masových vrahov, ak sa im ich schopnosti a znalosti hodili v špiónážnom boji proti komunizmu. Okrem už spomínaného Klauza Barbieho poukazuje Walters na ďalších vrahov, ktorí takouto cestou dočasne, alebo natrvalo unikli spravodlivosti. Za najťažšieho nacistického vojnového zločinca, ktorý unikol trestu vďaka spolupráci s Britmi a Američanmi, považuje autor SS-Obersturmbannführera Dr. Fridricha Buchardta, jedného z vysokých predstaviteľov vraždiacich kománd Einsatzgruppen. Buchardt sa na území okupovaných Nemeckom podieľal na masovom vraždení Židov, Cigánov, komunistov a iných nepohodlných osôb a odhaduje sa, že jeho komando má na svedomí životy niekoľko desiatok tisíc ľudí! Ani to nevadilo Britom a neskôr Američanom, aby tohto masového vraha kryli a nechali navždy uniknúť spravodlivému trestu. Pri čítaní týchto riadkov sa určite veľa čitateľov v duchu vráti k slovám, ktoré autor napísal ešte v Predhovore knihy na strane 13: „...*hledím se vyvarovat naivních a zjednodušujících morálních soudů, přesto občas*

přicházeli chvíle, kdy moc nescházelo k tomu, abych začal bít hlavou o zed' v zoufalství nad nesmírným cynismem lidí, kteří se nerozpakovali zaměstnávat masové vrahy.“

Kapitola s výstižným názvom *Eichmann* je celá venovaná osudom Adolfa Eichmanna v Argentíne, kam utiekol v roku 1950 a desať rokov tam nerušene žil. V roku 1960 ho z Argentíny uniesli agenti Mossadu a dopravili ho do Izraela, kde bol postavený pred súd a v roku 1962 popravený za zločiny proti ľudskosti a židovskému národu. Walters podrobne mapuje nielen samotné Eichmannovo pôsobenie v Južnej Amerike, ale aj skutočnosti, ktoré viedli k jeho odhaleniu a priebeh operácie Mossadu, ukončenej úspešným únosom Eichmanna do Izraela. Autor tu porovnáva a hodnotí dve verzie vypátrania Eichmanna, tú od Simona Wiesenthala (opäť nesprávna a zavádzajúca) a tú od Issara Harela, šéfa Mossadu.

Nie všetci nacistickí vojnoví zločinci sa dostali pred riadny súd, niektorých za ich činy potrestali samozvaní sudcovia. Aj to rozoberá Walters v kapitole *Drsná spravodlnosť*. Asi najznámejší je prípad bývalého lotyšského príslušníka SS a člena Aräjsovho komanda Herbertsa Cukursa, ktorého v roku 1965 surovo zavraždili v Brazílii agenti Mossadu. Popisuje aj vypátranie a zatknutie Franza Stangla, ktorý bol v roku 1970 odsúdený na doživotie, no už o niekoľko mesiacov neskôr zomrel vo väzení na infarkt.

Vyskytli sa aj prípady, keď sa do rúk justície dostali ľudia, ktorí žiadne vojnové zločiny nespáchali, no napriek tomu z nich boli obvinení. Walters sa tomu venuje v kapitole *Celé to pronásledování nacistů* a vybral konkrétny príklad Američana poľského pôvodu Franka Walusa. Toho v roku 1975 Simon Wiesenthal vo svojom bulletine obvinil, že za vojny spolupracoval s Gestapom a podieľal sa na vraždách Židov v Poľsku. Wiesenthal bez riadnych dôkazov (napísal to len na základe anonymného udania) obvinil človeka, ktorý nemal s Gestapom nič spoločného a za vojny sa živil ako poľnohospodársky robotník v južnom Nemecku. Americké úrady však brali Wiesenthalovo renomé vyhláseného lovca nacistov vážne, a preto prekvapeného Walusa už vopred považovali za vinného. Prípad Franka Walusa pokladá Walters za jeden z najväčších Wiesenthalových prešľapov, ktorý kompletne zničil život nevinného človeka, dovtedy si užívajúceho dôchodok v americkom Chicagu. Hoci sa napokon potvrdilo, že Walus nič nespáchal a celý čas hovoril pravdu, Wiesenthal sa mu nikdy neospravedlnil a neprejavil ani štipku ľútosti nad tým, čo mu spôsobil.

Publikáciu Guya Waltera *Hon na válečné zločince* považujeme za veľmi dôležité dielo na našom knižnom trhu, ktoré prináša čitateľovi možnosť podrobne sa zoznámiť s problematikou nacistických vojnových zločincov a úsilím lovcov nacistov a štátnych orgánov dostať ich pred súd. Nájde tu nielen neslávne známe postavy ako Adolf Eichmann alebo Josef Mengele, ale aj mediálne menej známe mená, ktorých životné osudy však často nie sú o nič menej zaujímavé. Obrovskou pomôckou je podrobný poznámkový aparát a súpis prameňov, literatúry, internetových zdrojov a dokonca aj beletrie a kinematografie k tejto problematike. Bez váhania odporúčame každému priaznivcovi histórie.

Martin Konečný

HRUBOŇ, Anton. *HLINKOVA GARDA NA ÚZEMÍ POHRONSKEJ ŽUPY. ORGANIZÁCIA A AKTIVITY 1938 – 1945.* Ružomberok: Historia nostra – Ústav pamäti národa, 2012, 181 s., ISBN 978-80-970 080-5-5.

Občianske združenie Historia nostra v spolupráci s Ústavom pamäti národa vydalo ďalšiu (v poradí už druhú) monografiu mladého historika Antona Hruboňa. Autor, ktorý je zároveň zakladateľom spomenutého občianskeho združenia, sa rozhodol spracovať dejiny Hlinkovej gardy na vymedzenom priestore Pohronskej župy (ide najmä o okresy Banská Bystrica, Zvolen, Brezno nad Hronom, Banská Štiavnica, Krupina, Revúca a ďalšie).

Anton Hruboň svoju prácu rozdelil na štyri časti. Prvé tri sa venujú politicko-spoločenskému pôsobeniu gardy v chronologickej postupnosti, štvrtý mapuje dosiaľ opomínanú kultúrno-osvetovú, sociálnu, športovú a brannú činnosť HG na Pohroní.

Prvá časť sa venuje etablovaniu HG v jednotlivých okresoch, autor nezabúda ani na jej programovú a ideovú predchodkyňu – Rodobranu. Jej vznik v januári 1923 bol spojený s obavou československých policajných orgánov a dôsledným monitorovaním jej činnosti. Obavy vyvolávala hlavne inšpirácia Rodobranou fašistickým Talianskom a občasné pouličné roztržky s centralistickými a ľavicovými stranami. Hoci bola Rodobrana v septembri 1923 zakázaná, jej rozmach to nezastavilo. V roku 1926 sa stala súčasťou HSLS, čím fakticky získala opäť legálnu pôsobnosť.

HG sa v Pohronskej župe začala vytvárať na jeseň 1938. Krajinský rozkaz z 22. októbra 1938 ustanovil oblastné veliteľstvá v troch mestách – Zvolene, Lučenci a Rimavskej Sobote. Oklieštenie územia Slovenskej krajiny po Viedenskej arbitráži so sebou prinieslo zmenu v členení, vznikli nové oblastné veliteľstvá (Banská Bystrica, Brezno, Krupina a i.). Proces konštituovania HG prebiehal najmä v októbri a novembri 1938. Do tohto obdobia spadajú prvé prejavy nespokojnosti s HG. Autor dôsledne analyzuje príčiny opozície; na jednej strane si garda spôsobovala ťažkosti sama, keď sa pasovala do úlohy „strážcu slovenského majetku“ a niekedy zachádzala až nad rámec svojich kompetencií, na strane druhej jej činnosť bola tŕňom v oku nielen ústredným českým orgánom, ale aj poľskej a maďarskej iredente. Prvú časť autor zakončil reakciou niektorých miestnych a oblastných veliteľstiev na tzv. Homolov puč. Väčšina ostala v neistote, z tohto rámca sa však vymykajú gardisti z Detvy na čele so Sidorovým priateľom Martinom Valentom, ktorí strážili sídlo posledného ministerského predsedu autonómnej vlády počas nepokojných marcových dní, ba dokonca sa im podarilo zabrániť pokusu o atentát na Karola Sidora. Tento málo známy fakt historiografia dosiaľ obchádzala, respektíve nevenovala mu náležitú pozornosť.

Ďalšia časť práce sa zaoberá pôsobením HG od vzniku Slovenského štátu až po vypuknutie SNP. Tento časový úsek isto nie je náhodný, Anton Hruboň v ňom presvedčivo približuje vzostup organizácie, jej najväčší rozmach v roku 1942 a následnú stagnáciu a ústup popularity.

Mladý štát musel hneď v začiatkoch čeliť akútnej hrozbe zo strany južných susedov. Do Malej vojny sa zapojili i príslušníci HG. Alexander Mach nariadil 15. marca 1939 celoštátnu brannú pohotovosť, na ktorú reagovali gardisti z jednotlivých veliteľstiev takmer okamžite. Počas nepokojných marcových dní reagovalo na výzvu množstvo dobrovoľníkov, ktorí boli pričlenení k HG. Prevažná väčšina brancov do bojov nezasiahla. Historiografia na regionálnej úrovni účasť HG na Malej vojne dosiaľ zväčša nereflektovala, hoci štúdie J. Korčeka, M. Lacka a M. Uhrina v posledných rokoch priniesli v tejto otázke mnohé nové impulzy. Anton Hruboň účasť na strane 42 zhodnotil „ako vôbec najpozitívnejšiu stránku činnosti Hlinkovej gardy počas jej vyše šesťročnej existencie“, avšak jej rolu vníma so všetkými dô-

sledkami, pretože „treba priznať, že gloriola, ktorou sa HG neskôr ovenčila, určite nezodpovedala reálnym zásluhám“. Toto triezve hodnotenie treba vyzdvihnúť, autor sa nepúšťa do žiadnych sentimentálnych zjednodušení alebo, naopak, znevažovaní. Krátko po vzniku Slovenského štátu sa zmenila organizačná štruktúra HG, rušilo sa pôvodných 22 oblastných veliteľstiev a vzniklo 12 gardistických žúp (neskôr zredukovaných na konečných 6).

Veľmi prínosnou je stať *Politický zápas o moc*, kde Anton Hruboň na základe prameného materiálu analyzuje rozkol medzi HSLS a HG v Pohronskej župe. Katalyzátorom nezhôd a peripetií bolo odvolanie A. Macha z funkcie hlavného veliteľa HG 21. mája 1940. Na jeho miesto bol dosadený František Galan. Na Pohroní vyvolala zmena vo vedení v niektorých okresoch veľký ohlas (Kremnica), inde ostala takmer bez povšimnutia (Dobšiná). Autor zaujímavo ilustroval spory medzi príslušníkmi HSLS a HG v Lovinobani a Dobšinej. Z uvedených príkladov dokazuje, že politická „prestrelka“ medzi stranou a gardou bola naozaj živá aj na regionálnej úrovni.

Stať *Konflikty s oponentmi* sa venuje všetkým skutočným a domnelým oponentom HG. Anton Hruboň tento konflikt vidí v troch základných rovinách. V prvom rade ide o konfesionálny spor. V okresoch s prevažujúcim počtom občanov evanjelického vierovyznania mala HG, prirodzene, ťažšie podmienky na činnosť. Problém vypukol hlavne v okresoch so silným evanjelickým zastúpením – Modrý Kameň a Revúca. Jablkom sváru sa stalo malé zastúpenie evanjelikov v samospráve a straníckych organizáciách.

K ďalším oponentom patrili Česi, pretože tvorili tzv. „nestabilnú“ zložku obyvateľstva. HG sa v plnej miere zasadovala za ich odchod zo Slovenska, v kmeňovom periodiku *Gardista* na nich neuvážene útočila. Autor zároveň konštatuje, že „olej do ohňa prilievali svojimi nedbalými komentármi Česi“. Ako príklad uvádza správcu harmaneckých papierní Aloisa Schneidereka, ktorý sa hanlivo vyjadroval na adresu Andreja Hlinku i slovenskej vlády. Z uvedeného vyplýva, že Hruboň sa naďalej drží osvedčeného vyváženého prístupu.

Tretím veľkým protivníkom boli pre HG – gardistickou rétorikou povedané – „cudzopasné elementy a podvrtné živly“. V tých najextrémnejších prípadoch garda brojila aj proti neslovenským svätcom a jej úsilie zachádzalo až do takých absurdít, akou bola akcia poslovenčovania priezvisk. Napriek týmto výstrelkom sa HG, paradoxne, na veľkých akciách (napr. odhalenie pomníka Andrejovi Sládkovičovi) nezúčastňovala v hojnom počte, ako by sa mohlo zdať. I v tomto prípade propaganda ďaleko predstihovala realitu. Z organizácie sa mal vykoreniť typický slovenský fenomén – alkoholizmus. Na jeho potlačenie mali slúžiť protialkoholické prednášky, ktoré veliteľstvám odporúčal organizovať náčelník štábu Otomar Kubala. Rozpor medzi deklarovaným entuziazmom a skutočnosťou autor dokladá chuťou, respektíve nechuťou niektorých príslušníkov HG nastúpiť na mobilizácie v júni 1941 proti ZSSR.

Židovskej otázke, prirodzene, autor venuje veľkú časť priestoru. HG so svojím protizidovským radikalizmom opäť narazila pri snahách o „očistu“ na neochotu straníckych štruktúr kvôli dôkladnej „očiste“ verejného života od židovského vplyvu; v tomto prípade išlo viac-menej o rivalitu medzi straníckymi príslušníkmi a gardou. Vzájomná averzia bola evidentná, došlo dokonca k takému paradoxu, akým bolo povolenie osláv židovských sviatkov v Banskej Bystrici v roku 1940. Túto „nehoráznosť“ okresný veliteľ J. Kollár znášal len veľmi ťažko, nepomohli ani ponosy hlavnému veliteľstvu HG. Evidentný rozpor medzi mešťanostom – členom HSLS – K. Bullom a HG na čele s J. Kollárom, garda nebola schopná vyriešiť. Spor medzi HSLS a HG tak aspoň čiastočne otupil protizidovský osten. Problémy dokonca vyústili do ničenia súkromného majetku verejných činiteľov zo strany HG. Za zmienku stojí ďalší paradox, v Hnúšti miestni Židia formou finančných príspevkov

udržiavali gardistov určitú dobu v „nevšímavosti“. Tragédia Židov sa začala naplňovať po vydaní tzv. Židovského kódexu 9. septembra 1941. Tragický podiel HG na riešení židovskej otázky autor vôbec neobchádza, smutnou sa stala hlavne asistencia príslušníkov gardy pri transportoch Židov do koncentračných táborov. Hruboň i v tomto prípade dokazuje, že zaužívaný obraz o všemocnej garde neobstojí; bádateľ musí k problematike pristupovať zodpovedne a bez paušálnych súdov, čo sa autorovi úspešne darí plniť.

Úpadok HG predznamenal viaceré zmeny na domácej a zahraničnej politickej scéne. Išlo najmä o posilnenie prezidentovho postavenia na úkor radikálneho krídla na čele s A. Machom a V. Tukom, Sznackého aféry a obrat vojenskej situácie v prospech Sovietov na východnom fronte. Táto situácia, prirodzene, vplývala na celú organizáciu. Disciplína povážlivo klesala vo všetkých okresoch. Úpadok HG Hruboň ilustruje na viacerých príkladoch; širil sa nezaujem a pasivita v jednotlivých veliteľstvách, od roku 1941 do r. 1943 rapídne poklesol záujem o členstvo v organizácii, činnosť gardy sa minimalizovala a čoraz viac sa začali objavovať alibistické snahy jednotlivých predstaviteľov. V mnohých obciach boli zlikvidované miestne veliteľstvá HG z dôvodu rapidného poklesu členstva. Do HG sa darilo infiltrovať i najväčším oponentom režimu – komunistom. Tento fakt tiež rúca zaužívanú predstavu o silnej garde, ktorá bola v marxistickej historiografii onálepkovaná ako symbol najväčšieho zla. Organizácia sa dostávala do vnútorného marazmu, z ktorého sa už nedokázala vymaniť. Výnimkou bolo snáď len OVHG v Novej Bani. Letargiu režimu asi najviac demonštroval A. Mach na kurze veliteľskej školy HG v Bojniciach 19. augusta 1944, keď na margo informácií o pripravovanom ozbrojenom vystúpení „*radil nepodnikať žiadne akcie a dať všetkému voľný priebeh*“.

Predposledná časť práce je venovaná pôsobeniu HG od vypuknutia SNP až po zánik 1. Slovenskej republiky. Pre gardu znamenalo vypuknutie Povstania faktický zákaz činnosti, keďže sa Pohronská župa stala súčasťou tzv. slobodného územia. Nariadenie SNR č. 4/1944 z 1. septembra 1944 o rozpustení politických strán a organizácii tento stav potvrdilo. Výzbroj a výstroj zakázaných organizácií, vrátane HG, mala byť odovzdaná na žandárskych staniaciach. Niektorí exponenti HSLS a HG boli internovaní v zaisťovacích strediskách, časť z nich dokonca zaplatila cenu najvyššiu, keď sa stala obeťou partizánskych represíí. Bratislavská vláda na vzniknutú situáciu reagovala vytvorením Pohotovostných oddielov HG 21. septembra 1944. Na území Pohronskej župy začali POHG pôsobiť po potlačení Povstania. Poľná rota sa sformovala z príslušníkov Hlinkovej mládeže a Slovenskej pracovnej služby. Za veliteľa bol zvolený nadzbrojník Jozef Nemsila. 5. poľná rota mala na spacifickovanom území pôsobiť ako garant bezpečnosti a zároveň styčný orgán medzi Nemcami a obyvateľstvom. Jej činnosť sa spočiatku orientovala na zber zanechaných zbraní po povstaleckých jednotkách. Neslávna kapitola z dejín 5. poľnej roty sa začala jej pôsobením v Krupine, kde sa pustila do hromadného zatýkania povstaleckých činiteľov a ich podporovateľov. Jednotka bola známa premysleným kamuflovaním svojich príslušníkov pri zisťovaní a zaisťovaní osôb, ktoré participovali na Povstaní. Najväčšou škvrnou v dejinách 5. poľnej roty sa stali hromadné vraždy civilistov pri Kremničke a Starom Hostinci. Bilancia obetí je strašná – 295 mŕtvych. Hoci gardisti konali pod tlakom, Hruboň správne poukazuje, že týmto činom sa dopustili závažných vojnových zločinov.

„Vzorné“ vystupovanie roty bolo však skôr svetlou výnimkou. V jednotlivých obciach a mestách sa postupne etablovali pohotovostné oddiely, možno spomenúť Kremnicu, Banskú Štiavnicu a ďalšie. Ich činnosť sa sústreďovala najmä na strážnu a bezpečnostnú službu, výpady proti partizánom boli sporadickejšie a málo efektívne. Niet sa čo čudovať, front sa na jeseň 1944 približoval veľmi rýchlo.

Autor na základe zodpovedného regionálneho výskumu potvrdzuje závery novej historiografie, podľa ktorých mala prevažná väčšina príslušníkov POHG skutočne ďaleko od fanatikov národno-socialistického razenia. Materiálne pohnútky boli prvoradá, služba v garde navyše prinášala viac pohodlia ako služba v Domobrane. Veľmi citlivo pristupuje k osobnostiam jednotlivých veliteľov; v priaznivom svetle vystupuje banskoštiavnický veliteľ Štefan Záhoriánsky, ktorý viackrát intervenoval v prospech zaistených občanov. Jeho postoj ostro kontrastuje s osobnosťou nadzbrojníka Vojtecha Horu z Považskej Bystrice. Čata tohto gardistického fanatika mala vypomáhať banskobystrickému POHG. Smutnou kapitolou sa stali vraždy v Nemeckej. Oddiel V. Horu tu surovo povraždil niekoľko stoviek obetí, hoci sám veliteľ sa ich nezúčastnil. Ďalším radikálom, ktorý sa snažil byť pápežskej ako pápež, bol A. Vozár. Jeho zatýkanie „všadeprítomných nepriateľov“ vzbudilo rozruch dokonca i u samotných Nemcov. Anton Hruboň na príklade osobností gardistických veliteľov dokazuje, že organizácia a jej aktivity veľmi záviseli od charakteru jednotlivcov na veliteľských postoch. Osobnosť Š. Záhoriánskeho je najpresvedčivejším dôkazom nezmyselných kategorických hodnotení POHG a jej činnosti.

Na začiatku roka 1945 sa jednotky POHG začali postupne rozkladať. Ako prvá sa evakovala z územia Pohronskej župy 5. poľná rota, vo februári ju nasledoval POHG z Banskej Bystrice. Ako posledný zostal na vymedzenom území POHG Kremnica. Krátka zastávka čakala gardistov v Holíči, kde boli preskupení a následne vyslaní nemeckým velením do priestoru Rabensburgu na rakúsko-moravskej hranici. Časť práporu HG sa dostala do boja s postupujúcimi Sovietmi, čo ju poznačilo natol'ko, že odmietala ďalej bojovať. Gardisti sa vzdali americkej armáde, avšak boli vydaní späť do obnoveného Československa.

Záverečná kapitola diela predstavuje v historickej spisbe o HG novum. Je potešiteľné, že sa autor pustil do zmapovania osvetovej, kultúrnej, brannej a športovej činnosti HG. V oblasti kultúry gardisti usporadúvali výchovné prednášky, kurzy slovenských dejín, ochotnícke predstavenia. Veľký rozmach zaznamenala kinematografická produkcia, počet kín sa na území Pohronskej župy postupne zvyšoval. Športové aktivity boli rôznorodé; Stredoslovákom sa tradične darilo v zimných športoch. Autor dokumentuje výsledky mnohých športových disciplín, za zmienku stojí organizácia celoštátnych športových pretekov vo Zvolene 19. septembra 1942. Športový život pod hlavičkou HG začal upadať na prelome rokov 1942/1943 počas krízy celej organizácie a už sa nepozviechal.

Anton Hruboň napísal vydarenú vedeckú monografiu o činnosti Hlinkovej gardy na strednom Slovensku. Práca z pera mladého historika je o to cennejšia, že prináša prvý ucelený pohľad na regionálne pôsobenie tejto organizácie vo všetkých aspektoch jej činnosti v kontexte celoslovenského vývoja. Interpretácia, dôkladná znalosť pramennej základne a vybrúsený jazykový štýl autora sú zárukou kvalitného čitateľského zážitku pre každého záujemcu historických diel o 1. Slovenskej republike.

Juraj Krištofik

BIBLIOGRAFIA

SLOVENSKO V ROKOCH DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

*Výberová bibliografia publikovaných prác
v rokoch 2005 – 2009*

BOŽENA ŠEĎOVÁ

Bibliografia je pokračovaním výberových bibliografií publikovaných v rokoch 2000/2001 a 2005, v ktorých bolo spracované obdobie 1990 – 1999 a 2000 – 2004 slovenskej i zahraničnej vojenskej historiografie (uverejnené vo *Vojenskej histórii*, č. 3-4/2000, s. 149-168, č. 1/2001, s. 147-163 a č. 3/2005, s. 133-159). Nadväzujúca výberová bibliografia prináša bibliografický súpis pôvodných vedeckých a odborných prác, ako aj popularizačno-odbornej tvorby k problematike Slovenska a Slovákov v období druhej svetovej vojny s primárnym zameraním na aspekty vojenskej a vojenskopolitickej a dokumentuje výsledky, zameranie, ako aj určitý posun slovenskej a sčasti aj zahraničnej historiografie v skúmaní a spracovaní danej problematiky. Umožňuje tiež sledovať spracovanie určitých dielčích tém z rôznych aspektov a naopak zistiť, ktoré udalosti a problémy neboli v doterajšej odbornej literatúre tematizované.

Bibliografia obsahuje základné informácie o monografiách, syntézach, mono- i polytematických zborníkoch, vedeckých štúdiách, statiach, edíciách prameňov, odborných článkoch i memoároch. Nezahŕňa materiály publicistického a didaktického charakteru, pamätnice, recenzie, medailóny, správy, kroniky, práce dokumentujúce umeleckú reflexiu vojnovnej tematiky a protifašistickej rezistencie. Napriek súvislostiam daného vojnového obdobia s predchádzajúcim vývojom nebolo možné do bibliografie začleniť v očakávanom rozsahu aj príspevky týkajúce sa udalostí, ktoré sa odohrali v kritickom roku 1938, počas autonómnej slovenskej existencie a začiatočného obdobia samostatného Slovenského štátu. Podobne napriek česko-slovenskej previazanosti nemohli byť zahrnuté ani biografie a spomienky českých osobností.

Štúdie jednotlivých autorov v monotematických zborníkoch nie sú v bibliografii rozpisované samostatne, uvádzaný je len obsah zborníka. Štruktúra bibliografie vychádza zo širších alebo užších tematických skupín radených chronologicky, v rámci ktorých sú jednotlivé záznamy radené abecedne. V publikačne početnejšie zastúpených skupinách sú predradené knižné publikácie a potom nasledujú ostatné materiály.

Pri spracovaní výberovej bibliografie boli použité knižné a dokumentografické databázy, interné kartotéky a ďalšie sekundárne zdroje knižnice Vojenského historického ústavu, Slovenská národná bibliografia, *Bibliographie internationale d'histoire militaire*, zoznamy použitej, odporúčanej a citovanej literatúry v predmetných monografiách.

Slovenská republika 1939 – 1945 – všeobecné dejiny, politický systém a režim, vnútorná a zahraničná politika

BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej: Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí 1.-2. diel. Bratislava : AE Press, 2007 – 2008. - 339 s., 362 s. : fotogr., reg.

CSÉFALVAY, František a kol.: Vojenské dejiny Slovenska. V. zväzok 1939 – 1945. Spoluautori: Baka, Igor; Katreba, Zoltán; Klubert, Tomáš; Korček, Ján; Šimunič, Pavel; Štefanský, Václav. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2008. - 285 s. : fotogr., resumé, pram. a lit.

CSÉFALVAY, František – KÁZMEROVÁ, Ľubica: Slovenská republika 1939 – 1945 : Chronológia najdôležitejších udalostí. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, 2007. - 182 s. : reg.

HAJKO, Jozef: Nezrelá republika : Slovensko v rokoch 1939 – 1945 / Ed.: Marsinová, Daniela; zodp. red.: Števková, Daniela. Bratislava : Slovart, 2009. - 414 s. : fotogr., lit., reg.

HLŔŠKA, Vlado a kol.: Zamlčovaná pravda o Tisovi a Slovenskom štáte : Kam viedli Tiso a jeho vláda Slovákov v rokoch 1939 – 1945? 2. preprac. vyd. Bratislava : Eko-konzult, 2007. - 134 s. : mp., tabl., lit.

IVANIČKOVÁ, Edita a kol.: Z dejín demokratických a totalitných režimov na Slovensku a v Československu v 20. storočí : Historik Ivan Kamenec 70-ročný. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, 2008. - 413 s. : bibliogr., reg.

Z obsahu: Paulovičová, Nina: Pokus o komparáciu monografie Ivana Kamenca Po stopách tragédie s niektorými významnými dielami o holokauste v zahraničí, s. 18-29; *Nižňanský, Eduard:* Pogrom v Piešťanoch roku 1939, s. 77-97; *Zavacká, Katarína:* Vymedzenie pojmu žida v právnych normách slovenského štátu, s. 98-114; *Podolec, Ondrej:* Postavenie národnostných menšín v Slovenskej republike (1939 – 1945), s. 115-130; *Čierna-Lantayová, Dagmar:* Záverečné dejstvo diplomatických stykov medzi Bratislavou a Moskvou do júna 1941, s. 131-147; *Prečan, Vilém:* Čtyři dokumenty ke kauze Clementisovy internace ve Francii roku 1939, s. 148-160; *Petruf, Pavol:* Francúzska diplomacia, československá exilová vláda a Slovensko v čase SNP, s. 161-177; *Zavacká, Katarína:* Vojna slov – protiodbojová propaganda v Povstaní a o Povstaní, s. 178-200; *Rychlik, Jan:* Odras Slovenského národného povstání v protektorátním tisku a výprava českých novinářů na Slovensko na podzim 1944, s. 201-214; *Mannová, Elena:* Slovenské národné povstanie a politická pamäť, s. 215-230; *Ivaničková, Edita:* Slovensko v rokoch 1944 – 1948: zahraničnopolitické záujmy, predstavy, možnosti a realita, s. 245-258.

JANAS, Karol: Trenčianska župa (1940 – 1945) : K niektorým otázkam vzniku, existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku. Trenčín : Trenčianska univerzita A. Dubčeka, 2007. - 141 s.

KAMENEC, Ivan: Slovenský štát v obrazoch (1939 – 1945) / Zodp. red.: Kršák, Pavol – Praha : Ottovo nakladatelství, 2008. - 248 s. : fotogr.

LACKO, Martin: Slovenská republika 1939 – 1945 / Zodp. red.: Linzbothová, Elena. Bratislava : Perfekt, 2008. - 206 s. : fotogr., kalendárium, lit. a pram., reg.

MILLA, Michal: Hlinkova mládež 1938 – 1945. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008. - 279 s. : fotogr., príl., reg., pram. a lit.

NĚMEČEK, Jan: Soumrak a úsvit československé diplomacie : 15. březen 1939 a česko-

slovenské zastupiteľské úřady. Praha : Academia, 2008. - 636 s. : fotogr., pram. a lit., reg.

PEKÁR, Martin: Východné Slovensko 1939 – 1945. Politické a národnostné pomery v zrkadle agendy Šarišsko-zemplínskej župy. Acta facultatis philosophicae Universitatis Prešoviensis. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007. - 181 s. : tabl., pram. a lit.

PEKÁR, Martin – PAVLOVIČ, Richard, zost.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI. Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami : Acta facultatis philosophicae Universitatis Prešoviensis. Historický zborník 9 (AFPhUP 187/269). Prešov : Universum FiF Prešovskej univerzity, 2007. - 471 s.

Obsah: *Pekár, Martin:* Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami, s. 11-20; *Podolec, Ondrej:* Ústavné provizórium, s. 23-37; *Dragúň, Stanislav:* Vládne nariadenie o politických zбоhatlíkoch a jeho realizácia v praxi, s. 38-54; *Macko, Martin:* Pôžička hospodárskej obrody Slovenska ako prostriedok prežijomnej mobilizácie obyvateľstva, s. 55-66; *Medvecký, Matej:* Ústredňa štátnej bezpečnosti od jej vzniku po Salzburg, s. 67-76; *Schvarc, Michal:* Pozícia Karmasinovej Deutsche Partei vo vnúropolitckej kríze na jar a v lete 1940, s. 77-92; *Hetényi, Martin:* Postavenie maďarskej menšiny na Slovensku v rokoch 1939 – 1940, s. 93-111; *Koval', Peter:* Otázka slovensko-rusínskych etnických hraníc v čase formovania slovenskej štátnosti, s. 112-126; *Coranič, Jaroslav:* Postavenie gréckokatolíckej cirkvi v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1940, s. 127-142; *Borza, Peter:* Konflikt prešovského biskupa Pavla Petra Gojdiča, OSBM s režimom Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940, s. 143-149; *Olejník, Milan:* Rast antisemitizmu na Slovensku v prvom roku existencie slovenského štátu, s. 150-165; *Karcol, Marián:* Strata občianskych práv židovského obyvateľstva na Slovensku v období od marca 1939 do salzburských rokovaní, s. 166-178; *Arpáš, Róbert:* Československo, Česko-Slovensko alebo Slovensko. Československí komunisti medzi slovenskou autonómiou a napadnutím ZSSR, s. 179-184; *Šišjaková, Jana:* 14. marec 1939 v dobovej slovenskej tlači, s. 185-194; *Kuzmová, Dagmar:* Pravda a Čas o výpovediach Jozefa Tisu pred Národným súdom, s. 195-203; *Baka, Igor:* Vznik a výstavba slovenskej armády (marec 1939 – október 1940), s. 207-227; *Lacko, Martin:* Odras vzniku Slovenského štátu vo vojenských kronikách, s. 228-240; *Cséfalvay, František:* Začiatok maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939 (o mýtoch a nepresnostiach), s. 241-250; *Mičianik, Pavel:* Pokračovanie slovensko-maďarského vojnového konfliktu po oficiálnom skončení maďarskej agresie (marec – apríl 1939), s. 251-267; *Jašek, Peter:* Slovenská armáda po ťažení proti Poľsku, s. 268-278; *Šmigel', Michal:* Ukrajinský legión Romana Suška. Útok zo Slovenska na Poľsko (1939), s. 279-292; *Gniazdowski, Mateusz:* Účasť Slovenska na agresii proti Poľsku v roku 1939 v poľskej historiografii, s. 293-313; *Janas, Karol:* Hlinkova garda v trenčianskom regióne v rokoch 1939 – 1940, s. 314-325; *Sokolovič, Peter:* Vzostup a pád Hlinkovej gardy v Trnave na pozadí pomoci vláde pri konsolidácii režimu, s. 326-341; *Uhrin, Marian:* Výzbroj Hlinkovej gardy v marci 1939, s. 342-352; *Kárpáty, Vojtech:* Hlinkova mládež do leta 1940, s. 353-362; *Garek, Martin:* Slovensko-poľské vzťahy od Mníchova 1938 po inkorporáciu odstúpených území, s. 365-378; *Kredátus, Juraj:* Politika II. poľskej republiky a Karpatská Ukrajina v predvečer vzniku Slovenského štátu, s. 379-401; *Suk, Pavel:* Prezident Emil Hácha a Slovensko v době mezi 9. – 14. březnem 1939, s. 402-418; *Tulkisová, Jana:* Činnosť Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku a ohraničenie ochranného pásma, s. 419-433; *Katrebová-Bleková, Beáta:* Pokusy Ríšskeho ministerstva zahraničných vecí o odvolanie Karola Sidora v dôsledku salzburských rokovaní, s. 434-444; *Hallon, Ľudovít:* Zásahy štátu do komerčného bankov-

níctva Slovenska v rokoch 1939 – 1940, s. 447-458; *Mičko, Peter*: Transfer miezd slovenských robotníkov z Nemecka na Slovensko v rokoch 1939 – 1940, s. 459-468.

SCHVARC, Michal: Sicherheitsdienst a Slovensko v rokoch 1938 – 1944. (Od autonómie po Povstanie). Slovenský štát vo vybraných správach SD od jesene 1943 do septembra 1944 : Der Sicherheitsdienst und die Slowakei zwischen 1938 und 1944. (Von Autonomie bis Aufstand). Der slowakische Staat in ausgewählten SD-Berichten von Herbst 1943 bis September 1944. Bratislava : SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2006. – 460 s. : dok., lit., reg.

SOKOLOVIČ, Peter, zost.: Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII : Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava 21. – 23. apríl 2008. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008. - 499 s. *Obsah*: *Podolec, Ondrej*: Perzekúcie a právny poriadok na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 23-32; *Baka, Igor*: Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií proti potenciálnym a skutočným odporcom režimu SR v roku 1939, s. 33-54; *Syrný, Marek*: K problematike represíí voči slovenským komunistom v rokoch 1939 – 1943, s. 55-79; *Segeš, Dušan*: Casus Peter Prídavok, s. 80-108; *Pihurik, Judit*: Denníky a memoáre o znovupričlenení južnej časti Slovenska k Maďarsku v rokoch 1938 – 1945, s. 111-125; *Hetényi, Martin*: Perzekučné zásahy proti maďarskej menšine na Slovensku 1938 – 1945, s. 126-138; *Majeriková, Milica*: Príspevok k povojnovým perzekúciám Slovákov na severnom Spiši a hornej Orave, s. 139-150; *Gniazdowski, Mateusz*: Spolupracovníci poľskej rozviedky pred slovenskými súdmi v rokoch 1939 – 1945, s. 151-166; *Kinčok, Branislav*: Pôsobenie Červenej armády na dolnom Pohroní v zime 1944/1945, s. 169-192; *Dabrowski, Dariusz*: Slovenskí zajatci v nemeckých táboroch na území Sliezska v rokoch 1944 – 1945. Náčrt problematiky, s. 193-206; *Kux, Jan*: Slováci a Internačný tábor Svatobořice 1942 – 1945, s. 207-211; *Šmigel, Michal*: 14. divízia SS „Galizien“ na Slovensku (1944 – 1945), s. 212-233; *Jašek, Peter*: Perzekúcie vojakov Rýchlej divízie proti sovietskym partizánom na Kaukaze v lete roku 1942, s. 234-251; *Mičianik, Pavel*: Vojnové zločiny slovenských vojakov v rokoch 1941 – 1944, s. 252-272; *Sokolovič, Peter*: Forma a zacielenie gardistických represálií v rokoch 1938 – 1939, s. 273-295; *Lacko, Martin*: Problematika partizánskych násilností 1944 – 1945 a postoj historika, s. 296-304; *Uhrin, Marián*: II. slovenská partizánska brigáda gen. M. R. Štefánika a represálie, s. 305-320; *Súdny, Boris*: Partizánske represie voči príslušníkom žandárstva, s. 321-325; *Janas, Karol*: Organizačná štruktúra pracovných útvarov v rokoch 1941 – 1944, s. 329-341; *Pekár, Martin*: Pracovné útvary pre asociálov 1940 – 1944, s. 342-350; *Klamková, Hana*: Protižidovská propaganda: dehumanizácia Židov na stránkach Gardistu (1939 – 1942), s. 351-360; *Hlavinka, Ján*: Príprava a priebeh deportácií Židov na území Šarišsko-zemplínskej župy v roku 1942, s. 361-388; *Kárpáty, Vojtech*: Perzekúcie židovského obyvateľstva v Košiciach v rokoch 1939 – 1945, s. 389-401; *Matula, Pavol*: Postavenie poľských duchovných z pripojených území severného Spiša a Oravy v rokoch 1939 – 1945, s. 405-416; *Hruboň, Anton*: Partizánske perzekúcie katolíckeho duchovenstva na príklade Liptova, s. 417-423; *Hallon, Eudovít*: Perzekúcie v hospodárskej sfére Slovenska v rokoch 1939 – 1945, s. 443-460; *Schvarc, Michal*: Pokus o arizáciu piešťanských kúpeľov v rokoch 1938 – 1939. (Nemecká ingerencia do vývoja kauzy), s. 461-473; *Mičko, Peter*: Arizácia a zmeny vlastníkov v priemyselných podnikoch (na príkladoch stredoslovenských drevárskych závodov), s. 474-487.

SOKOLOVIČ, Peter, zost.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VIII. Od Salzburgu do vypuknutia Povstania : Zborník z vedeckej konferencie Trnava 20. – 22. apríla 2009. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. - 523 s.

Obsah: *Hruboň, Anton*: K problematike ideológie slovenského národného socializmu, s. 18-30; *Kárpáty, Vojtech*: Slovenská politická symbolika 1939 – 1945, s. 31-47; *Syrný, Marek*: Politicky motivované trestné činy na Slovensku v rokoch 1939 – 1944. Pokus o kvantifikáciu a štruktúrnú analýzu, s. 48-62; *Hlavinka, Ján*: Vznik Ústredného hospodárskeho úradu a určenie jeho kompetencií do leta 1942, s. 63-92; *Klamková, Hana*: Náklady a postoje slovenskej spoločnosti k tzv. židovskej otázke v rokoch 1940 – 1943, s. 93-110; *Fiamová, Martina*: Reakcie židovskej komunity na prenasledovanie a možnosti jej záchrany. Analýza problematiky na úrovni obce Zlaté Moravce, s. 111-134; *Maník, Rudolf*: Proskripcia židovských advokátov na Slovensku do vypuknutia Slovenského národného povstania, s. 135-149; *Hetényi, Martin*: Nitrianska župa a politické pomery v rokoch 1940 – 1945, s. 150-167; *Mitáč, Ján*: Bánovce nad Bebravou v rokoch 1943 – 1944, s. 168-182; *Kinčok, Branislav*: Činnosť slovenskej diplomacie pri pohraničnom incidente s Maďarskom pri obci Nová Ves nad Žitavou v septembri 1941, s. 185-197; *Lacko, Martin*: Podivní spojenci: slovensko-maďarské konflikty v dokumentoch slovenskej armády, s. 198-212; *Pejs, Oldřich*: Pracovní útvar pro utečence Ústie nad Oravou (1943 – 1944), s. 213-221; *Suk, Pavel*: Slovenská problematika na stránkach protektorátneho tisku na príklade Národní politiky, s. 222-234; *Schvarc, Michal*: Na želanie „führera“. Slovensko a projekt Erweiterte Kinderlandverschickung, s. 235-251; *Kubík, Petr*: Úspěchy a neúspěchy slovenské zahraniční politiky k Itálii 1940 – 1944, s. 252-260; *Jarinkovič, Martin*: Pohľad slovenskej dennej tlače na chorvátsku otázku v rokoch 1941 – 1944, s. 261-288; *Uhrin, Marian*: Slovenské delostrelectvo v roku 1944, s. 291-307; *Balcová, Milena*: Pracovní zbor národnej obrany v rokoch 1940 – 1945, s. 308-327; *Jašek, Peter*: Sociálna starostlivosť o slovenských vojakov v rokoch 1939 – 1944, s. 328-347; *Marciš, Pavol*: Vyznamenané činy príslušníkov Zaisťovacej divízie (1943 – 1944), s. 369-382; *Sokolovič, Peter*: Salzburské rokovania a perzekúcie veliteľov Hlinkovej gardy (na príklade Trnavy), s. 383-396; *Hallon, Ludovít – Sabol, Miroslav*: Zlaté roky hospodárskeho vývoja Slovenskej republiky 1940 – 1943, s. 399-432; *Janas, Karol*: Považskobystrická Zbrojovka v rokoch 1939 – 1945, s. 433-442; *Kubuš, Martin*: K niektorým aspektom rozvoja mesta Prešov v rokoch 1939 – 1945, s. 443-459; *Mičko, Peter*: Pozícia SNB a komerčných bánk na Slovensku do roku 1944, s. 460-470; *Borza, Peter – Mandzák, Daniel Atanáz*: Vznik a činnosť spolku Jednota sv. Cyrila a Metoda v Michalovciach, s. 471-498; *Benická, Jaroslava*: Podoby slovenského športu a telovýchovy na Slovensku v rokoch 1938 až 1944, s. 499-513.

SUŠKO, Ladislav, zost.: Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Bratislava : Lúč, 2008. - 979 s. : reg.

SUŠKO, Ladislav, zost.: Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Buch 2. Slovensko v jeseni 1944. / Spolupr.: Vimmer, Pavel – Bratislava : Lúč, 2008. - 708 s. : reg.

SYRNÝ, Marek a kol.: Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939 – 1945. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009. - 468 s., reg., lit., 51 s. príl.

Obsah: *Kárpáty, Vojtech*: Kolaborácia a kolaboranti 1939 – 1945, s. 11-20; *Kamenec, Ivan*: Fenomény strachu a alibizmu v kontexte kolaborácie a odboja na Slovensku v rokoch 1938

– 1945, s. 21-31; *Šmigel, Michal*: Organizácia ukrajinských nacionalistov (OUN) – kolaborácia a odboj na ukrajinských etnických územiach v časoch vojny (1939 – 1945), s. 35-58; *Strunec, Sergej*: Poľskoje naselenije zapadnych oblastej BSSR (byvšich severo-vostočnych vojevodstv II Reči Pospolitoj) vo vremja Vtoroj mirovoj vojny (1939 – 1944). Problema „kollaboracionizma“, s. 59-82; *Jarinkovič, Martin*: Kolaborácia v okupovanom Srbsku v rokoch 1941 - 1944, s. 83-102; *Veres, Timea*: Príčiny 15. októbra 1944 v Maďarsku. Genéza pojmu „váhavý satelit“, s. 103-114; *Vajskebr, Jan*: Protektorátni uniformovaná policie mezi odbojem a kolaboráci, s. 117-122; *Krčmář, Dalibor*: Případ protektorátního ministra Josefa Kalfuse, s. 123-129; *Něnička, Lubomír*: Kolaboranti, čeští fašisté a poválečné procesy na Ostravsku, s. 130-148; *Getting, Peter*: Náčrt problematiky umeleckej kolaborácie predstaviteľov slovenskej literárnej obce počas totalitného režimu 1939 - 1945, s. 149-180; *Hradská, Katarína*: Kolaborácia alebo spolupráca? (Ústredňa židov ako problém židovskej spoločnosti), s. 181-189; *Zudová-Lešková, Zlatica*: Československý demokratický odboj na Slovensku v rokoch 1939 - 1943 - stály cieľ slovenských a nemeckých bezpečnostných služieb, s. 193-207; *Syrný, Marek*: Od odboja ku kolaborácii. Náčrt problematiky spolupráce príslušníkov odboja so slovenskými a nemeckými orgánmi v rokoch 1939 - 1945 na Slovensku, s. 208-230; *Medvecký, Matej*: Nepohodlný vedúci strany - dobrodružný osud Štefana Handeru, s. 231-252; *Bystrický, Jozef*: Problém zapojenia vyšších dôstojníkov slovenskej armády do protifašistického odboja z hľadiska čs. vojenskej správy v Londýne, s. 255-272; *Mičianik, Pavel*: Veteráni východného frontu v povstaní. Pôsobenie niektorých vyšších povstaleckých dôstojníkov na východnom fronte, s. 273-295; *Uhrin, Marian*: K problematike personálnej a organizačnej výstavby delostrelectva Domobrany, s. 296-310; *Stanislav, Ján*: Ferdinand Čatloš v perimetri kolaborácie a odboja, s. 313-352; *Mičev, Stanislav*: Peter Zafko - persona non grata, s. 353-370; *Sokolovič, Peter*: Dilemy Františka Galana, s. 371-382; *Kinčok, Branislav*: Spravodajský dôstojník Anton Tomeček, s. 383-400; *Hruboň, Anton*: Pohľady Alexandra Macha na udalosti a fenomény rokov 1938 – 1945 v optike jeho rukopisnej pozostalosti, s. 401-406; *Varinský, Vladimír*: Identifikácia protikomunistického odboja a jeho podoby v povojnovom období, s. 409-420; *Kmet, Miroslav*: Problematika kolaborácie a odboja vo výučbe dejepisu, s. 421-430;

ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter: Evakuácia v znamení úteku. (Utečenci z Ukrajiny a Poľska na Slovensku v roku 1944). Banská Bystrica : Katedra histórie Fakulty humanitných vied UMB, 2006. – 119 s. : pram. a lit.

ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter, eds.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005 Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2005. – 479 s.

Obsah: *Arpáš, Róbert*: Od autonómie k samostatnosti, s. 8-19; *Suk, Pavel*: Prezident Emil Hácha na Slovensku v prosinci 1938, s. 20-28; *Hrodek, Dominik*: Cestou k totalitě. Východiska a obrazy vzťahů Slováků a Čechů v předvečer 2. světové války, s. 29-38; *Podolec, Ondrej*: Charakter legislatívnej činnosti v Slovenskej republike 1939 – 1945, s. 39-51; *Mičko, Peter*: Vplyv nacistického Nemecka na slovenské hospodárstvo v rokoch 1939 – 1945, s. 52-63; *Pecník, Marcel*: Peňažníctvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 64-73; *Neupauer, František*: Školská politika v období Slovenskej republiky 1939 – 1945, s. 74-88; *Kárpáty, Vojtech*: Obnovenie Rodobrany a vývoj jej organizačnej štruktúry v rokoch 1938 – 1945, s. 88-100; *Schvarc, Michal*: Organizačná štruktúra Deutsche Partei 1938 – 1945, s. 101- 118; *Rychlík, Jan*: Perzekúcia odporcov režimu na Slovensku 1938 – 1945. (K proble-

matike charakteru ľudáckeho režimu), s. 119-134; *Vicen, Jozef*: K problematike Zaisťovacieho tábora Ilava v rokoch 1939 – 1945. (Perzekučno-represívny prostriedok), s. 135-143; *Michálek, Slavomír*: Vstup do niektorých problémov slovensko-amerických vzťahov (1939 – 1945), s. 144-155; *Friedl, Jiří*: Slovenská otázka v československej armáde na Západe a Poľsko, s. 156-164; *Syrný, Marek*: Slovenská otázka v občiansko-demokratickom odboji na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 165-180; *Mičianik, Pavel*: Sformovanie Rýchlej divízie a jej nasadenie do bitky o Kyjev, s. 181-210; *Kaftan, Oleksij*: Notatki do pitanija pro učasť slovacckich vijsk u bojach proti Raďanskogo Sojuzu, s. 211-222; *Vajskebr, Jan*: Zásah němeccckých vojensckých sil z Protektorátu proti Slovenskému národnému povstání, s. 223-228; *Uhrin, Marian*: Výzbroj, výstroj a dopravné prostriedky 2. slovenskej partizánskej brigády M. R. Štefánika. Ich získavanie, použitie a dodávky, s. 229-237; *Lacko, Martin*: Prípád poručíka Antona Hirnera a spol. (O jednom mýte slovenskej vojenskej historiografie), s. 238-248; *Kaššák, Peter – Hrodegh, Marián – Súdny, Boris*: Zajatecký tábor v Grinave, s. 249-257; *Fedorová, Iveta*: Protifašistické letáky, ich úloha a význam na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 258-270; *Borza, Peter*: Biskup P. P. Gojdič a Gréckokatolícka cirkev v období Slovenskej republiky (1939 – 1945), s. 271-282; *Konečný, Stanislav*: Rusínska a ukrajinská menšina po vzniku prvej Slovenskej republiky, s. 283-291; *Pekár, Martin*: Rusínska otázka na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 a alternatívy jej riešenia, s. 292-302; *Kredátus, Juraj*: Politicko-vojenské akcie II. Rzeczpospolity na Podkarpatskej Rusi a východnom Slovensku na prelome rokov 1938 – 1939, s. 303-316; *Holák, Martin*: Slovensko-poľské vzťahy od marca do septembra 1939, s. 317-333; *Janek, István*: Maďarsko-slovenské diplomatické vzťahy v rokoch 1939 – 1941, s. 334-351; *Janas, Karol*: Rozklad župného zriadenia v rokoch 1944 – 1945 na príklade Trenčianskej župy, s. 352-360; *Rusková-Sučanská, Mária*: Využívanie „národných stereotypov“ a lavírovanie komunistickej strany v otázke česko-slovenského pomeru v období druhej svetovej vojny (krátky exkurz), s. 361-371; *Kmeť, Miroslav*: História 1. slovenskej republiky vo výučbe dejepisu, s. 372-380; *Martuliak, Pavol*: Ukrajinskí utečenci na Slovensku na konci 2. svetovej vojny. (Niekoľko poznámok k realizácii grantového projektu VEGA č. 1/1214/04, s. 382-387; *Fremal, Karol*: 14. Waffen-Grenadier Division der SS (Galizien Nr. 1) v historickej spisbe o slovenskom hnutí odporu v rokoch druhej svetovej vojny, s. 388-399; *Mičko, Peter*: Ukrajinskí, poľskí a ruskí utečenci na Slovensku na konci druhej svetovej vojny, s. 400-413; *Šmigel, Michal*: Príchod ukrajinských utečencov na Slovensko v roku 1944, ich štruktúra a rozmiestnenie na území republiky, s. 414-428; *Hetényi, Martin*: Náčrt problematiky utečencov z Maďarska v okrese Nitra 1938 – 1945, s. 429-442; *Halczak, Bohdan*: Działalność Ukraińskiej Powstańczej Armii na pograniczu polsko-słowackim w latach 1944 - 1947, s. 443-453; *Koutek, Ondřej*: Postup StB proti ukrajinskému nacionalismu a pronásledování ukrajinských běženců v Československu v letech 1945 – 1953, s. 454-463; *Plachý, Jiří*: Československo jako tranzitní země polské emigrace po roce 1945, s. 464-469.

ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter, ed.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov V. (Slovenská republika medzi Povstaním a zánikom 1944 – 1945). Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, 2006. - 356 s.

Obsah: *Fremal, Karol*: Slovenská republika po 29. auguste 1944, s. 7-14; *Podolec, Ondrej*: Až do poslednej chvíle... (Činnosť vlády Štefana Tisu), s. 15-31; *Arpáš, Róbert*: Slovenská otázka v odboji, s. 32-41; *Koutek, Ondřej*: Činnosť londýnskej vládnej delegácie na slovenském povstaleckém území, s. 42-53; *Medvecký, Matej*: Ústredňa štátnej bezpečnosti a prípravy SNP, s. 54-62; *Plachý, Jiří*: „Mrzli jsme a Šverma kecal o VŘSR...“ (Reflexe porážky

SNP v pamětech náčelníka štábu dělostřelectva 2. československé samostatné paradesantní brigády kpt. Tomáše Sedláčka, s. 63-68; *Uhrin, Marián*: Bojové akcie 2. partizánskej brigády gen. M. R. Štefánika v roku 1944, s. 69-82; *Schvarc, Michal*: Z anonymity k oficialite - organizácia Sicherheitsdienstu na Slovensku v rámci Pohotovostnej skupiny H Sipo a SD, s. 83-95; *Galezowski, Marek*: Sovietske partizánske hnutie na poľskom území počas II. svetovej vojny v poľskej historiografii po roku 1989, s. 96-103; *Lacko, Martin*: Otázky okolo sovietskeho partizánskeho hnutia, s. 104-111; *Gniazdowski, Mateusz*: Skupina gen. Stefana Hubického na Slovensku (1944 - 1945), s. 112-122; *Hrodek, Dominik*: Češi a Slováci ve východní armádě. Příběhy východní fronty. (Příspěvek k otázce identity a každodennosti vojáků československé východní armády), s. 123-134; *Mičko, Peter – Martuliak, Pavol*: Utečenecký prúd z Generálneho gubernátu na Slovensku a tranzitná preprava Kaminského brigády (RONA) v auguste 1944, s. 135-146; *Mičko, Peter – Chladná, Zuzana*: Hospodárska situácia Slovenska v rokoch 1944 - 1945, s. 147-157; *Hallon, Ludovít*: Arizácia a komerčné banky v poslednom období existencie Slovenskej republiky, s. 158-169; *Sabol, Miroslav*: Elektrifikácia v poslednom období existencie Slovenskej republiky (1939 - 1945), s. 170-179; *Pecník, Marcel*: Vybrané problémy slovenského peňažníctva v rokoch 1944 - 1945, s. 180-190; *Sokolovič, Peter*: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik, s. 191-201; *Hetényi, Martin*: Bombardovanie mesta Nitra a okolia 1944 - 1945, s. 202-214; *Janas, Karol*: Zánik Zaisťovacieho tábora pre Cigánov v Dubnici nad Váhom, s. 215-219; *Karcol, Marián*: Deportácie Židov z Oravy v rokoch 1944 - 1945, s. 220-228; *Majeriková, Milica*: Slovensko-poľský spor o Spiš a Oravu, s. 229-237; *István, Janek*: Pokus ministerského predsedu Miklósa Kállayho o zorganizovanie spoločného vystúpenia z vojny s vedúcimi predstaviteľmi Slovenska v roku 1943, s. 238-258; *Holák, Martin*: Piešťanský zjazd mladej ľudáckej generácie (14. 1. 1945), s. 259-270; *Borza, Peter*: Gréckokatolícka cirkev na Slovensku a prechod frontu v rokoch 1944 - 1945, s. 271-277; *Pekár, Martin*: Pomery na východnom Slovensku v posledných mesiacoch existencie ľudáckeho režimu, s. 278-292; *Šmigel, Michal*: Hnutie za pričlenenie severovýchodných okresov Slovenska k ZSSR (1944 - 1945). Mýty či realita?, s. 293-307; *Syrný, Marek*: Formovanie stranícko-politického systému na oslobodenom území Slovenska, s. 308-316; *Šišjaková, Jana*: Bytča na prelome dvoch epoch (1944 - 1945/46), s. 317-329; *Bóbová, Mária*: PhDr. František Hrušovský: obraz rokov 1944 - 1945, s. 330-336; *Hronček, Pavel*: Tunely na železničnej trati Brezno - Tisovec - Slavošovce vybudované v období Slovenskej republiky (1939 - 1944) a ich súčasné miesto v krajine, s. 337-348.

TISO, Jozef: Prejavy a články zv. II. (1938 - 1944) / Ed.: Fabricius, Miroslav; Hradská, Katarína - Bratislava : AE Press - Historický ústav SAV, 2007. - 696 s.

ZAVACKÁ, Katarína: Likvidácia nezávislosti súdnictva na Slovensku v rokoch 1939 - 1945. In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Eds.: Gončec, Vladimír; Holec, Roman. Brno - Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 327-365.

* * *

BAKA, Igor: Nasadenie civilného obyvateľstva na Slovensku na opevňovacie práce v rokoch 1944 - 1945. In: Vojenská história. - Roč. 11, č. 1 (2007), s. 70-85.

BAKA, Igor: Pozadie neprijatej demisie ministra národnej obrany gen. I. tr. Ferdinanda Čatloša v januári 1941. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 3-15.

BOBÁK, Ján: Moskovská misia ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša v roku

1944. In: Historický zborník 16, č. 1-2 / Zost.: Bobák, Ján – Martin : Matica slovenská, 2006, s. 101-156.

ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: Ruská otázka v politických názoroch na Slovensku 1941 – 1943. In: Historické štúdie 44. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2006, s. 71-88.

DRAGÚŇ, Stanislav: Nemecko-slovenská dohoda z roku 1942 o spolupráci na kultúrnom poli a jej realizácia v praxi. In: Historický časopis. - Roč. 55, č. 3 (2007), s. 559-576.

HETÉNYI, Martin: Ilegálne prechody štátnej hranice v nitrianskom úseku v rokoch 1938 – 1945. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 2 (2005), s. 55-71 : tabl.

HOLÁK, Martin – MEDVECKÝ, Matej: Vznik Slovenského štátu v korešpondencii Karola Sidora s Konštantinom Čulenom. In: Historický zborník 17, č. 1 / Zost.: Bobák Ján. - Martin : Matica slovenská, 2007, s. 115-123.

CHRENA, Ondrej: Územnosprávne členenie Slovenska v rokoch 1939 – 1945. In: Slovenská archivistika. – Roč. 40, č. 1 (2005), s. 51-76.

JANAS, Karol: Boj o župné sídla na Slovensku (1939 – 1940). – In: Historické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. Lacko, M.; Duchoň, M.; Varšo, I. – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 175-184.

JANEK, István: Alternatíva slovenského kráľovstva v 20. storočí : Monarchia pod vládou Koburgovcov – plán z roku 1941. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 6, č. 5 (2006), s. 11-12 : fotogr.

KAMENEC, Ivan: Niekoľko poznámok k miestu I. slovenskej republiky v moderných slovenských dejinách a k jej reflexii v súčasnej slovenskej spoločnosti. In: Slovenská historická identita v XX. storočí. Zborník príspevkov z konferencie konanej pri príležitosti 100. výročia narodenia Pavla Černogurského (1908 – 1992) dňa 13. mája 2008. Bratislava : Eurokódex, s.r.o., 2009, s. 89-96.

KAMENEC, Ivan: Slovenská republika 1939 – 1945 a jej mýty. – In: Mýty naše slovenské / Krekovič, Eduard; Mannová, Elena; Krekovičová, Eva – Bratislava : AEP, 2005, s. 181-189 : fotogr.

KATREBA, Zoltán: Beštia z východu : Ťaženie proti ZSSR v slovenskej štátnej propagande. – In: Storočie propagandy. Slovensko v osídlach ideológií. / Zost.: Bystrický, Valerián; Roguľová, Jaroslava. – Bratislava : AEP, 2005, s. 141-148 : fotogr.

KÁZMEROVÁ, Ľubica: Prejavy polonofilstva diplomata Karola Sidora. In: Kázmerová, Ľubica – Orlof, Ewa a kol.: Slovensko-pol'ské vzťahy 1918 – 1945 očami diplomatov (venované 100. výročiu narodenia prof. Henryka Batowského). Bratislava : Historický ústav SAV – Veľvyslanectvo PR v SR vo vyd. Prodoma, 2008, s. 97-104.

KILIÁNOVÁ, Gabriela: Pamätné miesto pre viacerých : Devín v Nemeckej ríši počas rokov 1938 – 1945. In: Slovenská otázka dnes. Výber textov z časopisu OS 1997 – 2006. / Zost.: Sziget, László – Bratislava : Kalligram, 2007, s. 434-444.

KUBÍK, Petr: Zastoupení RSI v Bratislavě 1943 – 1945, osud italských kráľovských diplomatů. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 3 (2009), s. 15-21 : fotogr.

KURINCOVÁ, Elena: Poznámky k mentalite režimu Slovenskej republiky 1939 – 1945 na príklade zbierkových predmetov Múzea mesta Bratislavy. In: Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy XIX. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2007, s. 147-160.

LACKO, Martin: Situačné hlásenia zo slovenských okresov za december 1943. In: Historické rozhľady III. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost.: Lacko,

- Martin; Duchoň, Martin; Varšo, Ivan – Trnava : Vyd. Michala Vaška, 2006, s. 345-371.
- LACKO, Martin:** Slovenská štátnosť a ľudácky režim 1939 – 1945. In: Slovenská historická identita v XX. storočí. Zborník príspevkov z konferencie konanej pri príležitosti 100. výročia narodenia Pavla Čarnogurského (1908 - 1992) dňa 13. mája 2008. Bratislava : Eurokódex, s.r.o., 2009, s. 106-111.
- MICHÁLEK, Slavomír:** 14. a 15. marec 1939 vo svetle dokumentov Štátneho departментu USA. In: Čaplovič, Miloslav – Stanová, Mária, eds.: Slovensko v dejinách 20. storočia : Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. Vydané k 70. narodeninám PhDr. Mariána Hronského, DrSc. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 195-213.
- MULÍK, Peter:** Slovenská liga v Amerike a prvá Slovenská republika. In: Historický zborník 19, č. 1. / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 70-81.
- NĚMEČEK, Jan:** Svobodná vůle národa? Komunisté o odtržení Podkarpatské Rusi 1944 – 1945. In: Slovanský přehled. - Roč. 95, č. 1 (2009), s. 59-71.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana:** Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. In: Vojenská história. - Roč. 11, č. 4 (2007), s. 36-60.
- PEKÁR, Martin:** Zmeny v samospráve a voľby do obecných výborov v roku 1944 so zreteľom na východ Slovenska. In: Dejiny - internetový časopis Inštitútu histórie FF PU.- Roč. 3, č. 1 (2008), <http://dejiny.unipo.sk/>, s. 83-90.
- PETRANSKÝ, Ivan A.:** Zákomom neuznané kresťanské cirkvi a náboženské spoločnosti v Slovenskej republike 1939 – 1945. In: Historický zborník 17, č. 2 / Zost.: Bobák, Ján – Martin : Matica slovenská, 2007, s. 37-50.
- PETRUF, Pavol – SEGEŠ, Dušan:** Memorandum Karola Sidora Slovenská otázka z júna 1943. – In: Historický časopis. – Roč. 53, č. 1 (2005), s. 123-150.
- PODOLEC, Ondrej:** Vojna na vlnách éteru : Londýn verzus Bratislava. – In: Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií. / Zost.: Bystrický, Valerián; Roguľová, Jaroslava. – Bratislava : AEPRESS, 2005, s. 121-130 : fotogr.
- SCHVARC, Michal – PEKÁR, Martin:** Situačné správy prešovského konzulátu Veľkoneckej ríše k vybraným udalostiam vojnových rokov. In: Annales historici Presovienses 8 / Red.: Pekár, Martin. Prešov : Inštitút histórie FiF PU, 2009, s. 243-273.
- SCHVARC, Michal:** Úvaha nemeckého vyslanca Hannsa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 3 (2008), s. 51-73 : fotogr.
- SCHVARC, Michal:** Vývoj a zmeny organizačnej štruktúry Deutsche Partei 1938 – 1945. In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 3 (2006), s. 471-502.
- SOKOLOVIČ, Peter:** Sťažnosť trnavských radikálov Alexandrovi Machovi, hlavnému veliteľovi Hlinkovej gardy. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 4 (2009), s. 53-58.
- TKÁČ, Vincent:** Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939 – 1941. In: Historický zborník 19, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 154-168.
- VAŠŠ, Martin:** Postoj Jozefa Tisu k vnútro- a zahraničnopolitickým otázkam Slovenskej republiky v rokoch 1938 – 1945. In: Historický zborník 18, č. 2 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 185-199.
- VNUK, František:** Memorandum Karola Sidora z roku 1943 o slovenskej otázke, adresované vláde Spojených štátov amerických. In: Historický zborník 18, č. 2 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 113-126.

VONDROVSKÝ, Ivo: Zátarasý z roku 1945 na slovensko-moravském pomezí. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 2 (2009), s. 107-119 : fotogr., mp., tabl.

ZAVACKÁ, Katarína: Likvidácia Masarykovho diela počas slovenskej autonómie a Slovenského štátu. In: T. G. Masaryk a česká státnost. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4. – 5. září 2007 v Brně. - Praha : Ústav T. G. Masaryka, 2008, s. 161-174.

ZAVACKÁ, Katarína: Tlač, cenzúra a propaganda na Slovensku od 6. októbra 1938 do konca vojny. In: Česko-slovenská historická ročenka 2007. Brno : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků vo Vyd. Masarykovy univerzity, 2007, s. 239-274.

ZEMKO, Milan: Vojnový slovenský štát v kontinuite a diskontinuite slovenských dejín In: Slovenská historická identita v XX. storočí. Zborník príspevkov z konferencie konanej pri príležitosti 100. výročia narodenia Pavla Čarnogurského (1908 – 1992) dňa 13. mája 2008. Bratislava : Eurokódex, s.r.o., 2009, s. 97-105.

* * *

BAKA, Igor: V spojeníctve s Treťou ríšou : Slovensko-maďarské vzťahy v rokoch 1939 – 1945. In: História. Revue o dejinách spoločnosti.- Roč. 9, č. 1 - 2 (2009), s. 78-83 : fotogr.

KURINCOVÁ, Elena: Štandarda prezidenta Jozefa Tisa. In: Pamiatky a múzeá. - Roč. 56, č. 2 (2008), s. 39-42 : obr.

MEDVECKÝ, Matej: Správa o organizovanom oslavovaní. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 2 (2008), s. 61-65 [spravodajské služby slov., nem., maď., sov. na území SR]

SEGEŠ, Dušan: V dusivom objatí ríše : Zahraničopolitické postavenie a orientácia Slovenského štátu do salzburského diktátu. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 28-34 : fotogr.

VALENT, Peter: Zahraničopolitické postavenie Slovenského štátu. In: Historická revue. - Roč. 18, č. 1 (2007), s. 48-49 : fotogr.

ZAVACKÁ, Katarína: Slovenský štát a sviatok práce : Oslavy 1. mája na Slovensku v rokoch 1939 – 1944. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 3 máj/jún (2006), s. 7-9 : fotogr.

Mocensko-represívny aparát SR

KRALČÁK, Peter: Fondové oddelenie Spisy tajné 1939 – 1944 : Fond Ministerstva národnej obrany Slovenskej republiky 1939 – 1945. – Trnava : Vojenský historický archív, 2005. – 59 s.

SOKOLOVIČ, Peter: Hlinkova garda 1938 – 1945 / Zodp. red.: Szabová, Katarína. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. - 559 s. : fotogr. pril., lit. a pram., reg.

* * *

FIAMOVÁ, Martina: Úloha žandárstva pri deportáciách Židov v roku 1942. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 1 (2009), s. 48-55.

KÁRPÁTY, Vojtech: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945 (organizácia a aktivity). – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 44-59.

KÁRPÁTY, Vojtech: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 3, č. 1 (2007), s. 6-20 : fotogr.

- KÁRPÁTY, Vojtech:** Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945. – In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 2, č. 4 (2005), s. 6-14 : fotogr.
- LACKO, Martin:** Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 2 (2006), s. 87-99.
- MEDVECKÝ, Matej – HOLÁK, Martin:** Denník Dr. Štefana Tisu. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č.4 (2006), s. 48-70.
- MEDVECKÝ, Matej:** Vznik Ústredne štátnej bezpečnosti. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 2 (2006), s. 24-35.
- SOKOLOVIČ, Peter:** Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 3, č. 4 (2007), s. 4-30 : fotogr.
- ŠKOREC, Ján:** Hlinkova garda – zločinný nástroj 1.-2. In: Bojovník. Dvojtyždenník anti-fašistov. - Roč. 51, č. 17 (2006), s. 10.
- TOMANOVÁ, Stanislava:** Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Považská Bystrica. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 101-123.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica:** Ku kľúčovým dňom česko-slovenskej štátnosti v marci 1939 (Dva dokumenty bezpečnostných zložiek štátu). In: Čaplovič, Miloslav – Stanová, Mária, eds.: Slovensko v dejinách 20. storočia : Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. Vydané k 70. narodeninám PhDr. Mariána Hronského, DrSc. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 151-172.

Koncentračné, pracovné a zajatecké tábory na území Slovenska

- HLAVINKA, Ján – NIŽŇANSKÝ, Eduard:** Pracovný a koncentračný tábor v Seredi 1941 – 1945. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, 2009, 191 s.
- PEJS, Oldřich:** K existencii internačného tábora pro válečné zajatce v Humenném (1942 – 1944). In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 1 (2008), s. 70-92.
- PEJS, Oldřich:** K otázce zřízení zajateckého tábora v Grinavě v létě 1944. In: Historické rozhľady V. / Zost.: Lacko, Martin; Klubert, Tomáš; Varšo, Ivan. Bratislava : Historické rozhľady, o.z., 2009, s. 15-126.
- ŠUMICHRASŤ, Peter:** Vojenský zajatecký tábor v Grinave (leto 1944). In: Vojenská história. - Roč. 11, č. 4 (2007), s. 165-181.

Tretia ríša a Slovensko

- BAKA, Igor:** Nerovné spojenectvo : Nemecká vojenská misia na Slovensku v rokoch 1939 – 1944. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 35-40 : fotogr.
- HALLON, Ľudovít:** Slovenské podniky v nemeckých rukách : Expanzia nemeckého kapitálu na Slovensku v rokoch 1939 – 1942. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 70-75 : fotogr.
- KAMENEC, Ivan:** V pozícii duchovného satelita : Miesto kultúry v slovensko-nemeckých vzťahoch v čase druhej svetovej vojny. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 76-80 : fotogr.

MIČKO, Peter: Pracovné, sociálne a kultúrne podmienky slovenských robotníkov v Nemeckej ríši v rokoch 1939 – 1945. In: Historický časopis. - Roč. 57, č. 4 (2009), s. 659-678.

MIČKO, Peter: Vplyv nemeckého kapitálu na slovenský drevársky a papierenský priemysel v rokoch 1939 – 1945. In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 2 (2006), s. 245-272.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej dohody o bojových chemických látkach a ich výrobných zariadeniach. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 3 (2006), s. 90-98.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej zmluvy o vojnovom hospodárstve z 30. 1. 1940. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 4 (2006), s. 109-125.

SCHVARC, Michal: Inštrument nacistickej politiky : Nemeckí poradcovia na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 41-45 : fotogr.

SCHVARC, Michal: Konflikt vedenia Deutsche Partei a nemeckého vyslanectva v Bratislave na prelome rokov 1940 – 1941. In: Historický zborník 16, č. 1-2 / Zost.: Bobák, Ján. – Martin : Matica slovenská, 2006, s. 81-100.

SCHVARC, Michal: Nacistická eugenika a Nemci na Slovensku. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 7, č. 2 (2007), s. 14-17 : fotogr.

SCHVARC, Michal: Návšteva náčelníka štábu SA Viktora Lutzeho na Slovensku 22. – 25. októbra 1939 v spravodajstve Kuna Goldbacha. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 1 (2006), s. 77-87.

SCHVARC, Michal: Pod ochranou Tretej ríše : Nemecko a Slovenská republika v rokoch 1939 – 1945. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 21-27 : fotogr.

SLÁDOK, Matúš: Nemecké opevnenia a vojenské zariadenia z obdobia druhej svetovej vojny v oblasti Malých Karpát. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton.- Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 166-184 : fotogr., tabl.

Okupované časti Slovenska

HETÉNYI, Martin: K niektorým aspektom situácie na slovensko-maďarskom pohraničí 1938 – 1945. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 3 (2006), s. 20-43.

HETÉNYI, Martin: Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945. Nitra : FiF Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2008. - 216 s. : pram. a lit., res.

KÁRPÁTY, Vojtech: Strana šípových krížov v Košiciach (1939 – 1945). In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 3 (2008), s. 17-32 : fotogr.

ŠVANDA, Petr: K perzekúcii Židov na území Slovenska obsadenom Maďarskom v rokoch 1938 – 1945. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 17 (2008), s. 8.

Zahraničnopolitické súvislosti vo vzťahu k Slovensku

SEGEŠ, Dušan: Dvojkriž v siločiarach bieleho orla : Slovenská otázka v politike poľskej exilovej vlády za 2. svetovej vojny / Zodp. red.: Madarásová, Jitka. Bratislava : Veda – Historický ústav SAV, 2009. - 530 s. : fotogr., pram. a lit., reg.

SMETANA, Vít: In the Shadow of Munich. British Policy towards Czechoslovakia from the Endorsement to the Renunciation of the Munich Agreement (1938 – 1942). Prague : Karolinum Press, 2008. - 358 s. : reg., pram. a lit.

* * *

BAKA, Igor: Poľsko-slovenské vzťahy od marca do septembra 1939. In: Kázmerová, Ľubica – Orlof, Ewa a kol.: Slovensko-poľské vzťahy 1918 – 1945 očami diplomatov (venované 100. výročiu narodenia prof. Henryka Batowského). Bratislava : Historický ústav SAV – Veľvyslanectvo PR v SR vo vyd. Prodoma, 2008, s. 105-122.

BROWN, Martin David: Jak se jedná s demokraty : Britské ministerstvo zahraničí a českoslovenští emigranti ve Velké Británii 1939 – 1945. Praha – Plzeň : Beta – Dobrovský a Ševčík, 2008. - 371 s. : príl., lit., reg.

HOLEC, Roman: Bulharský excár Ferdinand a Slovensko (1939 – 1944). In: Historický časopis. - Roč. 56, č. 4 (2008), s. 657-683.

IVANIČKOVÁ, Edita: Postoj britskej vlády k obnoveniu Československa a vplyv Edvarda Beneša. In: Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století / Eds.: Beneš, Zdeněk; Kováč, Dušan; Lemberg, Hans. – Ústí nad Labem : Albis International, 2006, s. 231-255.

JANEK, István: Pokus ministerského předsedy Miklóse Kállayho o zorganizování společného vystoupení z války s vůdci Slovenska v letech 1943 – 1945. In: Slovanský přehled. - Roč. 92, č. 4 (2006), s. 533-551.

MARJINA, Valentína V.: Slovákija i slovackije politiky glazami sovetskich diplomatov (1940 – 1941 gg.). In: Russkije i Slovaki v XIX. – XX. vv. Kontakty, vzaimodejstvije, stereotipy. Materialy meždunarodnoj naučnoj konferencii, priuročenoj ko Vtoromu zasjedanju Komissii istorikov Rossii i Slovakii (Moskva, 2. – 4. okťabrja 2007 g.). Moskva : Joškar-Ola, 2007.

MIČIANIK, Pavel: Slovenská samostatnosť v strategických plánoch Sovietskeho zväzu (1939 – 1945). In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 16-46.

RYCHLÍK, Jan: Obdobie pred Slovenským národným povstaním v správach chorvátskeho vyslanca v Bratislave. In: Historický časopis. - Roč. 56, č. 2 (2008), s. 349-384.

SEGEŠ, Dušan: Kontakty poľskej exilovej vlády so slovenskými politikmi za 2. svetovej vojny. In: Kázmerová, Ľubica – Orlof, Ewa a kol.: Slovensko-poľské vzťahy 1918 – 1945 očami diplomatov (venované 100. výročiu narodenia prof. Henryka Batowského). Bratislava : Historický ústav SAV – Veľvyslanectvo PR v SR vo vyd. Prodoma, 2008, s. 123-142.

SEGEŠ, Dušan: Medzinárodné súvislosti československo-sovietskej spojeneckej zmluvy z roku 1943 – poľské aspekty. In: Petruf, Pavol a kol.: Slovensko a Československo v XX. storočí : Výbrané kapitoly z dejín vnútornej i zahraničnej politiky. K 70. narodeninám PhDr. Dagmar Čiernej-Lantayovej, DrSc. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Typoset print, s.r.o., 2010, s. 167-188.

SEGEŠ, Dušan: Poľská reflexia slovenskej otázky v kontexte súperenia medzi Česko-Slovenskou národnou radou a Československým národným výborom (1939 – 1940). In:

Segeš, Vladimír – Šed'ová, Božena, ed.: Miles semper honestus. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2007, s. 199-210.

SEGEŠ, Dušan: Pozadie uznania československej dočasnej vlády a slovenská otázka v kalkuláciách zahraničnej politiky poľskej exilovej vlády v rokoch 1939 – 1940. In: Historické štúdie 44. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2006, s. 35-56.

STRÁSKA, Jana: Pohľad Švajčiarska na slovenskú otázku v rokoch 1939 – 1945. In: Acta Historica Neosoliensia. Vedecký časopis pre historické vedy.- Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2009, s. 132-151.

Hospodárstvo, spoločnosť, prejavy a dôsledky vojny

HRADSKÁ, Katarína: Život v Bratislave 1939 – 1945. Bratislava : Albert Marenčin – Vyd. PT, 2006. - 174 s. : fotogr.

KOVÁČ, Dušan: Bratislava 1939 – 1945. Mier a vojna v meste. Bratislava : Albert Marenčin – Vyd. PT, 2006. – 190 s. : fotogr.

LACKO, Martin – TESÁREK, Pavel: 1. východomošlimský pluk SS na Slovensku (október 1944 – február 1945). Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2006. - 145 s. : reg., obr. príl.

MINTALOVÁ, Zora – TELGÁRSKY, Bohdan: Červený kríž na Slovensku v rokoch 1939 – 1947 : (pri príležitosti 85. výročia vzniku Červeného kríža na Slovensku). – Martin : Vyd. Matice slovenskej v spolup. so Slovenským Červeným krížom, 2005. - 173 s. : fotogr., reg.

* * *

BAKA, Igor: Pôžička na hospodársku obrodu Slovenska v roku 1939. In: Čaplovič, Milošlav – Stanová, Mária, eds.: Slovensko v dejinách 20. storočia : Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. Vydané k 70. narodeninám PhDr. Mariána Hronského, DrSc. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 143-150.

IVANIČ, Peter: Život obce na frontovej línii: Kozárovce na konci druhej svetovej vojny. In: Historické rozhľady IV. / Zost. Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan. Bratislava : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 119-130.

JAKSICSOVÁ, Vlasta: Príbeh slovenského intelektuála ako spoluvtorcu, nástroj i obeť autoritatívneho režimu vojnového slovenského štátu. In: Historický časopis. - Roč. 57, č. 2 (2009), s. 299-327.

KAMENEC, Ivan: Aké úlohy zohrávali na Slovensku strach a alibizmus v procese kolaborácie a odboja v rokoch 1938 – 1945? In: Petruf, Pavol a kol.: Slovensko a Československo v XX. storočí : Vybrané kapitoly z dejín vnútornej i zahraničnej politiky. K 70. narodeninám PhDr. Dagmar Čiernej-Lantayovej, DrSc. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Typo-set print, s.r.o., 2010, s. 129-140.

KÁRPÁTY, Vojtech: Slovenský červený kríž 1939 – 1945. In: Historické rozhľady IV. / Zost. Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan. Bratislava : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 77-101.

KUBÍK, Petr: Obchodní vzťahy Slovenska s Itálii 1939 – 1943. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 47-66.

MANÁK, Marián: Život v Drahovciach počas 2. svetovej vojny. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 134-142.

MIČKO, Peter: Medzinárodný platobný styk a zahraničný obchod 1. Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1944. In: Acta historica Neosoliensia. Odborný časopis Katedry histórie FHV UMB 11 / Zost.: Koziak, Rastislav; Nagy, Imrich. Banská Bystrica : Katedra histórie Fakulty humanitných vied UMB, 2008, s. 224-234.

PALÁRIK, Miroslav: Práca Zväzu slovenských múzeí na vytváraní múzejnej siete v rokoch 1940 – 1945. In: Múzeum. Metodický, študijný a informačný časopis pre pracovníkov múzeí a galérií.- Roč. 56, č. 4 (2010), s. 52-56.

PECNÍK, Marcel: Osobitosti vývoja peňažného obeživa Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. In: Acta historica Neosoliensia. Odborný časopis Katedry histórie FHV UMB 11 / Zost.: Koziak, Rastislav; Nagy, Imrich. Banská Bystrica : Katedra histórie Fakulty humanitných vied UMB, 2008, s. 213-223.

RODÁK, Jozef: Skutki wojny na obszarze wschodniej Słowacji. In: Druga wojna światowa w 60 lat po zakończeniu i jej konsekwencje. Międzynarodowa konferencja naukowa Dukla, 27 kwietnia 2005, Muzeum Historyczne – Pałac w Dukli. Krosno : Ruthenus, 2006, s. 221-228.

SABOL, Miroslav: Elektrifikácia Slovenska v rokoch 1938 – 1943 a vznik celoštátneho elektrárenského podniku. – In: Historický časopis. – Roč. 53, č. 2 (2005), s. 327-338.

VARŠOVÁ, Katarína: Tragické udalosti v obci Remetské Hámre na jeseň roku 1944. In: Historické rozhľady V. / Zost.: Lacko, Martin; Klubert, Tomáš; Varšo, Ivan. Bratislava : Historické rozhľady, o.z., 2009, s. 127-142 : fotogr.

ZAVACKÁ, Marína: Hrdinské vlčatá – oficiálne detské vzory rokov 1939 – 1944. In: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc. / Pešek, Jan a kol. – Bratislava : Historický ústav SAV, 2006, s. 33-41.

ZAVACKÁ, Marína: Nová žena v útoku a obrane. Druhá svetová vojna v časopise Katolíckej jednoty žien. In: Forum historiae. Časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy [online]. Rodina vo vojne.- Roč. 3, č. 1 (2009), 13 s., http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2009/texty_1_2009/zavacka.pdf

* * *

HRINKO, Peter: Vojnové osudy Medzilaboriec. In: Ročenka odbojárov 2009 / Zost.: Piovarči, Milan. Bratislava : Ústredná rada SZPB, 2009, s. 116-117 : fotogr.

PECNÍK, Marcel: Československo v rokoch 1939 až 1945 – menový babylon? In: Historická revue. - Roč. 18, č. 7-8 (2007), s. 57-59 : fotogr.

ŠRÁMEK, Václav: Balkánska cesta utečencov v rokoch 1938 – 1941. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 7 - 8 (2008), s. 4.

STEHLÍK, Milan: Ešte k článku o bombardovaní Spišskej Novej Vsi. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. – Roč. 51, č. 18 (2006), s. 10.

Problematika národnostných menšín

HETÉNYI, Martin: Promaďarské duchovenstvo a náboženské pomery na pozadí vzťahu štátneho aparátu a maďarskej menšiny na Slovensku 1938 – 1945. – In: Studia Historica

Nitriensia 12. / Ed. Wiedermann, Egon. – Nitra : Katedra histórie, archeológie a muzeológie FF Univerzity Konštantína Filozofa, 2005, s. 109-147.

HETÉNYI, Martin: Spoločenské aktivity maďarskej menšiny v okrese Nitra v rokoch 1939 – 1944. In: Historický časopis. - Roč. 55, č. 3 (2007), s. 503-530.

HLAVINKA, Ján: Týždenník „Novoje vremja“ ako prejav rusínskej otázky v rokoch 1940 – 1944. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 3 (2008), s. 4-16 : fotogr.

JELINEK, Yeshayahu A.: Maďari a Židia na Podkarpatskej Rusi v dobe druhej svetovej vojny. In: Židovská menšina za druhej republiky. Sborník prednášok z cyklu ve Vzděláváním a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu až červnu 2007. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2007, s. 148-154.

LACKO, Martin: Rusínska problematika vo fondoch armádneho spravodajstva 1940 – 1941. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 3, č. 3 (2007), s. 46-53.

MASKAL, Radoslav: Protifašistický odboj a menšinová otázka : Maďarská a nemecká menšina v postojoch činiteľov československého zahraničného odboja. In: Historická revue. - Roč. 18, č. 7-8 (2007), s. 60-63 : fotogr.

PODOLEC, Ondrej: Privilegovaní, rešpektovaní a trpení... Národnostné menšiny na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 6, č. 5 (2006), s. 22-24 : fotogr.

SCHVARC, Michal: Úderka a výchovný nástroj hnutia – Freiwillige Schutzstaffel – dobrovoľné ochranné oddiely Deutsche Partei. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 1 (2009), s. 44-66.

Slovenská armáda

BURSA, Stanislav – ANĎAL, Jozef: Letka 13 (Slow.) / JG 52 v obrazoch – in pictures 1940 – 1944. HT model špeciál No. 912. Poprad : HT model, 2006. - 78 s. : fotogr.

KRALČÁK, Peter: Vzdušné zbrane slovenskej armády 1940 – 1945 : Združený inventár. – Trnava : Vojenský historický archív, 2005. – 31 s.

LACKO, Martin: Dotyky s boľševizmom : Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 – 1941. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. - 260 s. : mp., fotogr., reg.

LACKO, Martin, ed.: Zrod Slovenského štátu v kronikách slovenskej armády. Zomp. red.: Szabová, Katarína. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. - 183 s. : reg.

RAJLICH, Jiří: Za Boha a národ : Stíhací esa slovenských Vzdušných zbraní ve 2. světové válce / Odp. red.: Moucha, Arnošt – Cheb : Svět křídel, 2006. – 239 s. : fotogr.

* * *

BAKA, Igor – MEŠKO, Marek: Správy o študijnej ceste slovenských dôstojníkov po Nemecku a okupovaných krajinách v auguste a septembri 1940. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 4 (2009), s. 100-125.

BYSTRICKÝ, Jozef: Slovenská armáda v plánoch československého ministerstva národnej obrany v Londýne v rokoch 1943 – 1944. In: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc. / Zost.: Pešek, Jan a kol. – Bratislava : Historický ústav SAV, 2006, s. 18-32.

CSÉFALVAY, František: Dva dokumenty o správaní sa slovenských dôstojníkov. In:

Segeš, Vladimír – Šed'ová, Božena, ed.: Miles semper honestus. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2007, s. 211-217.

KLACĀKO, Dušan: Vojenské vyznamenania 1. Slovenskej republiky. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 101-114 : fotogr.

KOZOLKA, Jaroslav: Stráž predstaviteľov slovenskej Vysokiej vojenskej školy v Nemecku (I./1941). In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 3 (2008), s. 105-115.

ŠKOREC, Ján: Zostrelenie nemeckého lietadla nad Bratislavou. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifaašistov. - Roč. 52, č. 21 (2007), s. 4 : fotogr. [1943]

ŠUMICHRAST, Peter: Vznik a počiatky vojenského letectva za prvej Slovenskej republiky. In: Segeš, Vladimír – Šed'ová, Božena, ed.: Miles semper honestus. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2007, s. 191-198.

ŠUMICHRAST, Peter: Letovy Š-328 v slovenských Vzdušných zbraniach 1939 – 1944. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 3 (2005), s. 65-81.

ŠUMICHRAST, Peter: Messerschmitt Bf 109 E slovenských Vzdušných zbraní (1942 – 1944). In: Vojenská história. - Roč. 11, č. 2 (2007), s. 48-69.

ŠUMICHRAST, Peter: Slovenské Savoie Marchetti SM-84 BIS v dokumentoch (1943 – 1944) 1. časť. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 94-122 : fotogr.

ŠUMICHRAST, Peter: Slovenské Savoie Marchetti SM-84 Bis v dokumentoch (1939 – 1945), 2. časť. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 1 (2009), s. 86-120 : fotogr.

ŠUMICHRAST, Peter: Správa pplk. let. J. Ďuranu o služobnej ceste do Berlína a Grove (máj 1942). In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 1 (2006), s. 88-107.

ŠVANDA, Petr: Perzekúcia a ponižovanie. Služba Židov a Rómov vo vojenských pracovných jednotkách slovenskej brannej moci v rokoch 1940 – 1945. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifaašistov. - Roč. 53, č. 14 - 15 (2008), s. 8.

UHRIN, Marián: Pancierovky v slovenskej a povstaleckej armáde. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 60-76.

Slovenská armáda vo vojne proti Poľsku

BAKA, Igor: Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2006. - 191 s. : fotogr., pram. a lit., resumé

LACKO, Martin, ed.: Proti Poľsku. Odras ťaženia roku 1939 v denníkoch a kronikách slovenskej armády. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007. - 253 s. : obr., reg.

* * *

BAKA, Igor: Návrat odtrhnutých bratov : Protipoľská propaganda roku 1939. – In: Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií. / Zost.: Bystrický, Valerián; Roguľová, Jaroslava. – Bratislava : AEPRESS, 2005, s. 131-140 : fotogr.

BAKA, Igor: Slovensko vo vojne proti Poľsku v roku 1939. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 3 (2005), s. 26-46.

BAKA, Igor: Ťaženie do Poľska – začiatok druhej svetovej vojny. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 2-3 (2009), s. 20-29 : fotogr., mp.

BAKA, Igor: Vlastná iniciatíva alebo vynútený spolupodieľ? Účasť Slovenska vo vojne

proti Poľsku. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti*. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 45-50 : fotogr.

FRIEDL, Jiří: Účast slovenské armády v záříjové kampani. – In: *Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády (Polskie siły zbrojne) za druhé světové války*. Sešity ÚSD AV ČR, sv. 40. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 127-138.

ŠUMICHRASŤ, Peter: Letecké jednotky a protiletadlové delostrelectvo slovenskej armády v poľskej vojne (september 1939). In: *Vojenská história*. - Roč. 12, č. 2 (2008), s. 113-149 : fotogr., tabl.

Slovenská armáda na východnom fronte

LACKO, Martin: Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943. Bratislava – Prešov : Ústav pamäti národa vo Vyd. Michala Vaška, 2007. - 339 s. : fotogr., mp., reg.

MIČIANIK, Pavel: Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) I. – III. Banská Bystrica : Dali-BB, 2007 – 2009. - fotogr., obr., mp., pram. a lit.

I. V operácii Barbarossa, 2007, 296 s.

II. Zaisťovacia divízia a železniční pionieri, 2008, 343 s.

III. Rýchla divízia, 2009, 444 s.

ŠUMICHRASŤ, Peter: Slovenské letectvo na východní frontě 1941 – 1943 / Odp. red.: Moucha, Arnošt – Cheb : Svět křídel, 2006. – 270 s. : fotogr., prehľady, pram. a lit.

* * *

BAKA, Igor: Účast Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov. In: *Vojenská história*. - Roč. 12, č. 3 (2008), s. 47-65.

BYSTRICKÝ, Jozef: Slowacy na polach bitew drugiej wojny światowej. In: *Druga wojna światowa w 60 lat po zakończeniu i jej konsekwencje*. Międzynarodowa konferencja naukowa Dukla, 27 kwietnia 2005, Muzeum Historyczne – Pałac w Dukli. Krosno : Ruthenus, 2006, s. 45-73.

BYSTRICKÝ, Jozef: Zápisky kpt. Viliama Pavloviča z Ruska (30. X. 1943 – 5. IV. 1944) In: *Vojenská história*. - Roč. 11, č. 3 (2007), s. 95-126.

CSÉFALVAY, František: Nemecký dokument o zlyhaní slovenskej 1. pešej divízie v októbri 1943 (1.-2. časť); z nem. prel.: Segeš, Dušan. In: *Vojenská história*. - Roč. 11, č. 1 – 2 (2007), s. 128-144, s. 105-129.

LACKO, Martin: Dojmy Slovákov zo situácie v obsadenej časti ZSSR 1941 – 1942 : (O jednom neznámom prameni). – In: *Slovanský přehled*. – Roč. 91, č. 4 (2005), s. 511-517.

LACKO, Martin: Generál s legendou na začiatku kariéry (Pavol Marcely a jeho pád do zajatia v januári 1943 na Kaukaze). – In: *Vojenská história*. – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 16-29.

LACKO, Martin: Dočasne pod Wehrmachtom: Slovenský delostrelecký pluk 31 na východnom fronte (február – júl 1942). In: *Historický časopis*. – Roč. 54, č. 3 (2006), s. 503-520.

LACKO, Martin: Obraz ZSSR a jeho metamorfózy v slovenskej (československej) armáde 1941 – 1945. In: *V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovielizácie do slovenskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948*. Zborník z konferencie Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 31-38.

LACKO, Martin: Pomery v Sovietskom zväze očami slovenských vojakov (1941 – 1943).

In: V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovielizácie do slovenskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948. Zborník z konferencie Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 39-70.

LACKO, Martin: Slovenskí vojaci a sovietsky raj : (Dotyky Slovákov s komunizmom v lete 1941). – In: Historické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. Lacko, M.; Duchoň, M.; Varšo, I. – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 185-198.

MIČIANIK, Pavel: Improvizovaný pancierový vlak Zaisťovacej divízie Orol. In: Vojenská história. – Roč. 12, č. 4 (2008), s. 10-19 : fotogr.

MIČIANIK, Pavel: Medzi nacizmom a komunizmom : Vyjednávane velenia Rýchlej divízie s Červenou armádou o kapitulácii na Kaukaze v roku 1943. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 5, č. 3 (2009), s. 4-14 : fotogr.

MIČIANIK, Pavel: November 1942 – najkrvavejší mesiac slovenskej Zaisťovacej divízie. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 3 (2007), s. 70-94 : fotogr.

MIČIANIK, Pavel: Posledné útočné akcie slovenskej Rýchlej divízie na Kaukaze : Posledný útok na Tuapse. In: Vojenská história. – Roč. 13, č. 4 (2009), s. 32-55.

MIČIANIK, Pavel: Rýchla divízia v nemeckej ofenzíve na Rostov. In: Vojenská história. – Roč. 13, č. 2 (2009), s. 43-70.

MIČIANIK, Pavel: Slovenská Rýchla brigáda a bitka pri Lipovci. – In: Historické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. Lacko, M.; Duchoň, M.; Varšo, I. – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 199-248.

MIČIANIK, Pavel: Slovenská Zaisťovacia divízia na okupovaných územiach Ukrajiny a južného Bieloruska (január – august 1942). In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 4 (2006), s. 43-65 : fotogr.

MIČIANIK, Pavel: Slovenský delostrelecký pluk 31 v druhej bitke o Charkov. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 2 (2006), s. 43-70 : fotogr.

PECINA, Jozef: Poľné delostrelectvo Rýchlej divízie 1942 – 1943 : (Od Rostova po ústup na Krym). In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 1 (2006), s. 57-76.

PEJS, Oldřich: Váleční zajatci, partyzáni a civilní obyvatelstvo ve vybraných rozkazech slovenských velitelů na východní frontě (1941 – 1943). In: Vojenská história. – Roč. 13, č. 1 (2009), s. 74-84.

SCHVARC, Michal: Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 102-108.

SOKOLOVSKÝ, Leon: Spomienky na východný front 1941 – 1943. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 2 (2007), s. 93-104 : fotogr.

ŠULLA, Ján: Pripravovali prechod k Červenej armáde. In: Bojovník. Dvojtyždenník anti-fašistov. – Roč. 50, č. 15 (2005), s. 7.

Slovenská armáda v rokoch 1944 – 1945

BURSA, Stanislav – SÚDNY, Boris: Náhodný zostrel. In: REVI. Dvuměsíčník o letadlech a letcích. – Roč. 13, č. 63 (2006), s. 8-11 : fotogr. [Rudolf Božík, okolie Bratislavy]

BYSTRICKÝ, Jozef: Slovenská 1. technická divízia na území Rumunska v roku 1944. In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2007, s. 33-49.

BYSTRICKÝ, Jozef: Vojenský príspevok Slovenska k vojnovému úsiliu nacistického

Nemecka v poslednom roku druhej svetovej vojny. In: Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období / Zost.: Barnovský, Michal; Kodajová, Daniela. - Bratislava : AE Press, 2006, s. 9-25.

LACKO, Martin, ed.: Denník Vincenta Lofaja – príslušníka 2. technickej divízie v Taliansku v roku 1945. – In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 4 (2006), s. 126-133.

Česko-slovenský protifašistický odboj

BENEŠ, Edvard: Edvard Beneš – Paměti II. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství : Kritické vydání a rekonstrukce Benešových pamětí 1938 – 1945 / Ed.: Hauner, Milan – Praha : Academia, 2007. - 476 s. : reg.

BENEŠ, Edvard: Edvard Beneš – Paměti III. Dokumenty : Kritické vydání a rekonstrukce Benešových pamětí 1938 – 1945 / Ed.: Hauner, Milan – Praha : Academia, 2007. - 618 s. : reg.

Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války / Odb. posouzení a úvod: Zudová-Lešková, Zlatica – Praha : OS Magen, občanská židovská společnost, 2007. - 175 s.

ŠOLC, Jiří: Podpalte Československo! : Kapitoly z historie československého zahraničního odboje a domácího odboje (1939 – 1945) / Odp. red. Hlaváček, Libor – Praha : Naše vojsko, 2005. – 353 s. : fotogr.

ŠOLC, Jiří: Osudná rozhodnutí : Kapitoly z historie československého odboje v letech 1939 – 1945 / Odp. red.: Konečný, Vratislav – Praha : Naše vojsko, 2006. - 223 s. : fotogr.

ŠOLC, Jiří: Přijďeme za svítání : Diverze v neregulární válce československého odboje v letech 1939 – 1945 / Odp. red.: Konečný, Vratislav – Praha : Naše vojsko, 2005. – 266 s. : fotogr., reg.

Vzpomínky nebeského jezdce. Filip Jánský : Podle rukopisné pozůstalosti napsal Jindřich Drebota - 2. dopl. vyd. Praha : Ostrov, 2007. - 189 s. : fotogr.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, usp.: Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války : Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17. – 18. října 2006 v Praze pod záštitou prof. RNDr. Václava Pačesa, DrSc., předsedy Akademie věd ČR. Praha : Historický ústav AV ČR, 2007. - 414 s. : fotogr.

Obsah: *Zudová-Lešková, Zlatica*: K osudu, odboju a boju československých Židů (Židia Československa v protinacistickej rezistencii v rokoch druhej svetovej vojny, s. 27-47; *Kural, Václav*: Osobnost docenta Josefa Fischera v českém odboji, s. 49-54; *Gebhart, Jan*: Miloš O. Bondy a zpravodajství z Protektorátu Čechy a Morava, s. 55-60; *Kalousová-Hanáková, Eva*: Cesta ke svobodě (ilegální převody židovských uprchlíků přes Bílé Karpaty), s. 61-68; *Kamenec, Ivan*: K niektorým problémom rezistencie židovských obyvateľov na Slovensku v období holokaustu (obsah, formy, metódy, terminológia), s. 69-78; *Hradská, Katarína*: Aktivity Pracovnej skupiny pri záchrane slovenských židov v rokoch 1942 – 1944, s. 79-88; *Baranová, Daniela*: Účasť Židov v protifašistickom odboji na Slovensku, s. 89-104; *Tóth, Dezider*: Represálie nacistov a príslušníkov POHG proti židovskému obyvateľstvu na Slovensku v rokoch 1944 – 1945, s. 105-120; *Kocman, Miloš*: Židé v domácim odboji (s akcentem na odbojovou činnosť Miloše Lederera a doc. PhDr. Josefa Fischera), s. 123-128; *Gajan, Koloman*: Účasť v odboji na východnom Slovensku v letech 1943 až 1944, s. 129-134; *Porjes, Ladislav*: Šestý židovský robotný praporek v utrpení i ozbrojeném boji, s. 135-138; *Dráská, Jana*: Ukrývané děti – výraz odporu, s. 139-141; *Milotová, Jaroslava*:

Odboj v koncentračných táborech – ano či ne (poznámky k historii diskuse o definici odboje v koncentračných táborech), s. 153-166; *Moulet-Martincová, Šárka*: Povstání v Treblince, s. 167-172; *Franěk, Jiří*: Kde začíná odboj? (Příprava odboje v koncentračním táboře Osvětim – Březinka), s. 173-180; *Schwarcz, Viktor*: Bezprecedentní hrdinský čin Rudolfa Vrby a Alfréda Wetzlera v židovských dějinách, s. 181-193; *Burger, Adolf*: Vzpomínky na odboj, s. 197-200; *Kottová, Marta*: Nešli jsme jako ovce na porážku, s. 201-202; *Poskočil, Stanislav*: Čech v kleštích gulagu, s. 203-206; *Němeček, Jan*: Československá exilová vláda v Londýně a řešení židovské otázky, s. 217-244; *Maršálek, Zdenko*: Židé v československých vojenských jednotkách v zahraničí (nástin problematiky kvantifikace účasti), s. 245-256; *Hofman, Petr*: Židovská otázka v pozemních jednotkách československé armády na Západě za druhé světové války, s. 257-264; *Friedl, Jiří*: Židovská otázka v polské zahraniční armádě za druhé světové války, s. 265-276; *Kopoldová, Jiřina – Kopold, Bedřich*: Cesty Židů v e Svobodově armádě, s. 277-283; *Vodička, Adolf*: Židé v interbrigádě a další osudy židovského odbojáře, s. 287-290; *Klíma, Otto*: Moje válka, s. 291-296; *Singer, Gustav*: Židé ve zdravotní službě československé východní armády, s. 297-302; *Végh, Ludevít*: Cesta za protifašistickým odbojem skončila v gulagu, s. 303-312; *Bernstein, Baruch*: Židé v partyzánských jednotkách v Bulharsku, s. 313-328; *Lorencová, Anna*: Židovský odboj podle vzpomínek pamětníků, s. 331-338; *Kurečková, Miroslava*: Kruh židovských účastníků československého odboje, s. 339-344; *Horčáková, Václava*: K historiografii o rezistenci Židů v českých zemích a na Slovensku v letech druhé světové války, s. 345-356; *Státník, Dalibor*: Hachšara jako předpoklad alije (cesta z moderního ghetta židovské předurčenosti k vlastní státnosti), s. 357-364; *Radil, Tomáš*: „Individuální psychologická a historická přítomnost – v čase“ a pronásledování i odvěta v době druhé světové války, s. 365-383.

* * *

ŠOLC, Jiří: Technické vybavení operační skupiny Antropoid. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 1 (2006), s. 31-39 : obr.

VANĚK, Oldřich: Orgány riadenia spravodajských, partizánských a špeciálnych výsadkových skupín na území bývalého Československa. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 3 (2005), s. 105-129 : fotogr.

VANĚK, Oldřich: Výber a príprava kádrov pre špeciálne operácie zo ZSSR v rokoch 1941 – 1945. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 4 (2009), s. 56-90.

Česko-slovenský zahraničný odboj

KAMIŃSKI, Marek Kazmierz: Edvard Beneš kontra gen. Wladyslaw Sikorski. Polityka wladz czechoslowackich na emigracji wobec rzadu polskiego na uchodźstwie 1939 – 1943. Warszawa : Neriton, 2005. – 386 s.

RJABIK, Michal: Muž pod cudzím menom / Zodp. red.: Janík, Pavol – Bratislava : CCW, 2005. – 77 s. /Slováci v Bielorusku/

RJABIK, Michal: Osudy bývalých slovenských bieloruských partizánov / Zodp. red.: Janík, Pavol – Bratislava : CCW, 2005. – 91 s. : fotogr.

* * *

DEJMEK, Jindřich: Dva nové dokumenty o návšteve prezidenta Edvarda Beneše ve Spojených státech amerických a Kanadě v květnu – červnu 1943. In: Moderní dějiny 16. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2008, s. 291-320.

FRIEDL, Jiří: Na cestě ke konfliktu – kontakty československé exilové vlády s Polským výborem národního osvobození a polskou prozatímní vládou. In: *Moderní dějiny 15. Sborník k dějinám 19. a 20. století.* Praha : Historický ústav AV ČR, 2007, s. 239-285.

KUKLÍK, Jan – ČECHUROVÁ, Jana: Czech Refugee Trust Fund a československá emigrace : část 1. Geneze a finanční zabezpečení. In: *Soudobé dějiny.* - Roč. 14, č. 1 (2007), s. 9-43.

MÁČE, Jan: Československá armáda 1939 – 1945, část 22: Obrana národa a začátek zahraničního odboje; 23: Polsko 1939. In: *ATM.* - Roč. 41, č. 11 (2009), s. 67-69; č. 12 (2009), s. 73-75 : fotogr.

MICHÁLEK, Slavomír: Československý protifašistický odboj v USA v letech 1939 – 1941. In: *Historické štúdie 44. Ročenka Historického ústavu SAV.* Bratislava : Veda, 2006, s. 13-34.

NĚMEČEK, Jan: Československý zahraniční odboj a problém federace střední Evropy In: *Integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe v 20. storočí.* Bratislava : ÚPV SAV – Veda – Centrum pre európsku politiku, 2008, s. 181-202.

NĚMEČEK, Jan: Ke vztahům Milana Hodži a Edvarda Beneše za 2. světové války. In: *Milan Hodža a integrácia strednej Európy / Zost.: Pekník, Miroslav – Bratislava : Ústav politických vied SAV,* 2006, s. 93-99.

NĚMEČEK, Jan: Ve vedení československého zahraničního odboje v Paříži. In: *Juraj Slávik Neresnický – od politiky cez diplomaciu po exil (1890 – 1969) / Michálek, Slavomír a kol. – Bratislava : Prodam,* 2006, s. 201-214.

NĚMEČEK, Jan: Vedení československého zahraničního odboje v Londýně. In: *Juraj Slávik Neresnický – od politiky cez diplomaciu po exil (1890 – 1969) / Michálek, Slavomír a kol. – Bratislava : Prodam,* 2006, s. 215-225.

PETRUF, Pavol: K niektorým otázkam politických vzťahov medzi československou exilovou vládou v Londýne a Slobodným Francúzskom v letech 1940 – 1944. In: *Historické štúdie 44. Ročenka Historického ústavu SAV.* Bratislava : Veda, 2006, s. 57-69.

PROCHÁZKA, Ivan: Českoslovenští lékaři ve službách Britské armády v letech 1940 – 1945. In: *Historie a vojenství.* - Roč. 56, č. 2 (2007), s. 4-36 : fotogr.

SEGEŠ, Dušan: Kontakty Milana Hodžu s polskou exilovou vládou v letech 1939 – 1944. In: *Milan Hodža a integrácia strednej Európy / Zost.: Pekník, Miroslav. – Bratislava : Ústav politických vied SAV,* 2006, s. 110-120.

Česko-slovenský vojenský odboj v zahraničí

FRIEDL, Jiří: Na jedné frontě : Vztahy československé a polské armády (polskie siły zbrojne) za druhé světové války / Red.: Janišová, Milena. – Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. – 384 s. : pram. a lit., reg.

TĚŠÍNSKÝ, Zdeněk a i.: Hrdinové mlčí. – Most : Ring group, a.s., 2005. – 370 s. : fotogr., lit. [čs. zahraniční odboj]

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, ed.: Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939 – 1945. Sborník studií : Příspěvky účastníků z mezinárodní konference uskutočněné dne 5. prosince 2006 v Praze (ke grantovému projektu Československá vojenská zahraniční

služba v letech 1939 – 1945). Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Historický ústav AV ČR, 2008. - 388 s.

Obsah: *Zudová-Lešková, Zlatica*: Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939 – 1945. Úvod do problematiky, s. 10-91; *Straka, Karel*: Československá vojenská delegace na jednání Mezinárodního výboru v Berlíně a odstoupení českého pohraničí v říjnu 1938, s. 92-103; *Zudová-Lešková, Zlatica*: Československá vojenská zahraniční služba v kritických dnech československé štátnosti – 14. až 16. marca 1939, s. 104-133; *Dejmek, Jindřich*: Československá zahraniční politika 1939 – 1945 (Cíle a výsledky), s. 134-153; *Fiedl, Jiří*: Českoslovenští vojenští ataše u polské exilové vlády 1939 – 1945, s. 153-166; *Tejchman, Miroslav*: Iniciativy čs. vojenské zahraniční služby na Balkáně v letech 1939 – 1941, s. 167-173; *Kuklík, Jan – Němeček, Jan*: Počátky britské vojenské (spojovací) mise No. 22 u československých vojenských jednotek, s. 174-188; *Stanislav, Ján*: Československá vojenská misia v ZSSR a problémy spojeneckej pomoci SNP, s. 189-233; *Baláz, Július*: Československá vojenská mise v Kanadě (1941 – 1943) a Brazílii (1943 – 1945), s. 234-245; *Hanzlík, František*: Pomoc krajanů v USA československému zahraničnímu odboji za druhé světové války, s. 246-257; *Syrný, Marek – Uhrin, Marián*: Slovenská armáda ako objekt spravodajstva pre československý zahraniční odboj v rokoch 1940 – 1943 a súčasné poznatky o nej, s. 258-286; *Vondrášek, Václav*: Protičeskoslovenské aktivity Prídavkovy SNR v Londýně, s. 287-302; *Hofman, Petr*: Změny v československé vojenské zahraniční službě v roce 1945, s. 303-308; *Horčáková, Václava*: Osudy vojáků československé vojenské zahraniční služby v letech druhé světové války v pracích českých a slovenských historiků, s. 309-321; *Pivcová, Zuzana*: Československá vojenská zahraniční služba ve fondech VÚA (Přehled a možnosti využití), s. 322-325.

* * *

LEIKERT, Jozef: Činnosť českých a slovenských študentov v Československej zahraničnej armáde počas 2. svetovej vojny. In: Petruf, Pavol a kol.: Slovensko a Československo v XX. storočí : Vybrané kapitoly z dejín vnútornej i zahraničnej politiky. K 70. narodeninám PhDr. Dagmar Čiernej-Lantayovej, DrSc. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Typo-set print, s.r.o., 2010, s. 155-166.

LEIKERT, Jozef: Prechody študentov do československej zahraničnej armády po zatvorení českých vysokých škôl cez Slovensko, s. 213-230.

LEIKERT, Jozef: Spolupráca so študentmi v československej zahraničnej armáde. In: Juraj Slávik Neresnický – od politiky cez diplomaciu po exil (1890 – 1969) / Michálek, Slavomír a kol. – Bratislava : Prodam, 2006, s. 226-249.

MAREK, Jindřich: Průzkumná činnost československých vojáků v obleženém Tobruku (říjen – prosinec 1941). In: Historie a vojenství. - Roč. 56, č. 1 (2007), s. 45-60 : fotogr.

MARŠÁLEK, Zdenko: Česká nebo československá armáda? Slováci v čs. zahraničných jednotkách za 2. světové války. In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Brno – Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 63-83.

MŮCKE, Pavel: Vlast a domov ve vzpomínkách vojáků druhého čs. zahraničního odboje. – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 4 (2005), s. 36-49 : fotogr.

RAJLICH, Jiří: Křest ohněm. První vzdušná vítězství československých letců ve 2. světové válce. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 4 (2008), s. 4-28 : fotogr., tabl.

Čs. vojenské jednotky na Východe

BROŽ, Miroslav: Hrdinové od Sokolova : 1. čs. samostatný polní prapor v SSSR. Seznam příslušníků praporu a účastníků bitvy u Sokolova 8. března 1943 – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2005. – 376 s., příl. : fotogr.; 2. dopl. a rozš. vyd.: 2006, 529 s.

BROŽ, Miroslav: Válečné dokumenty vypovídají : Čs. vojenská jednotka v SSSR v dokumentech, exponátech a fotografii / Odp. red. Polívka, Michal – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2005. – 125 s. : fotogr.

BROŽ, Miroslav: Válečné dokumenty vypovídají : Československá zahraniční armáda v SSSR v dokumentech, exponátech a ve fotografii. 2. rozš. vyd. Praha : AVIS MO ČR pre Vojenský historický ústav Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2007. - 1 CD

BROŽ, Miroslav: Vojennyje dokumenty rasskazyvajut : Československá zahraniční armáda v SSSR v dokumentech, exponátech i v fotografiích. 2-oje izdanije rasširennoje izd. Praha : Ministerstvo oborony Češskoj republiky, 2007. - 318 s. fotogr.

LACKO, Martin, zost.: Denníky a spomienky vojakov z východného frontu 1941 – 1944. Z prameňov k dejinám 1. Slovenskej republiky 1939 – 1945, II. diel – Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2006. – 201 s., obr., reg.

* * *

KOPECKÝ, Milan: Dělostřelci a tankisté 1. československého armádního sboru u Jasla (18. prosince 1944 – 19. ledna 1945). – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 1 (2005), s. 51-59, fotogr.

KOPECKÝ, Milan: Stavby a bojová činnost čs. samostatného ženijního praporu 1 (10. leden – 15. květen 1945). In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 2 (2006), s. 46-64 : fotogr., tabl.

KOPECKÝ, Milan, zprac.: Stránky z Válečného denníku I. oddílu dělostřeleckého pluku 1. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 1 (2006), s. 102-107.

MARŠÁLEK, Zdenko: Niektoré vojenské aspekty formování a organizace 1. československého armádního sboru v SSSR. – In: Moderní dějiny 13. Sborník k dějinám 19. a 20. století. – Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 341-360.

RAJLICH, Jiří: První a poslední sestřel 1. československé smíšené letecké divize v SSSR. In: Historie a vojenství. - Roč. 56, č. 4 (2007), s. 24-35 : fotogr., tabl.

VALIŠ, Zdeněk: Ze sovětských gulagů do československé armády : Heliodor Píka v boji za životy Podkarpatorusů. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 1 (2008), s. 43-58 : fotogr., tabl.

Čs. vojenské jednotky na Západe

ČAMBALA, Ludvík: Moje druhá světová válka : Vzpomínky příslušníka československé zahraniční armády ve Francii a Velké Británii / K vyd. přípr.: Břečka, Jan; Mikulka, Jiří. Brno : Moravské zemské muzeum, 2008. - 121 s. : fotogr.

HESS, Alexander: Byli jsme v bitvě o Anglii : Českoslovenští stíhači v RAF. Věnováno druhým od „310“, kteří se již nedočkají – 3. vyd. Praha : Naše vojsko, 2001. – 110 s. : fotogr.

HURT, Zdeněk: Češi a Slováci v RAF za druhé světové války / Odp. red.: Emmert, František; Pácl, Libor, přel.: Jirků, Tomáš. – Brno : Computer Press, 2005. – 96 s. : fotogr.

KUDRNA, Ladislav: Českoslovenští letci v německém zajetí 1940 – 1945 / Odp. red.: Hlaváček, Libor – Praha : Naše vojsko, 2005. – 437 s. : fotogr., pram. a lit.

KUDRNA, Ladislav: Českoslovenští letci ve Velké Británii a válečné fenomény prostředí, společenských struktur, válečného času, morálky, věkové hranice a zabíjení / Odp. red.: Hlaváček, Libor – Praha : Naše vojsko, 2006. – 163 s. : fotogr., tabl., pram. a lit.

MATÚŠŮ, Marie: Muži pro speciální operace / Techn. red.: Romanovský, Miroslav – Praha : Naše vojsko, 2005. – 269 s. : fotogr., lit., reg.

PROCHÁZKA, Ivan: Dunkerque. Válečný deník Československé samostatné obrněné brigády (říjen 1944 – květen 1945) / Odp. red.: Polívka, Michal – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2006. – 204 s. : fotogr., mp., tabl.

Tanky – Československá samostatná obrněná brigáda 1943 – 1945 : Tanks – Czechoslovak Independent Armoured Brigade 1943 – 1945 : Věnováno všem odvážným mužům, kteří bojovali a umírali v těchto železných monstrech : Dedicated to all brave men that fought and died in these the iron monsters / Grafická úprava: Brojo, Petr, český text: Procházka, Ivan; Kubeš, Ondrej; Brojo, Petr, angl. text: Háječek, Jaroslav, barevné bokorisy: Štěpánek, Petr, litografie: Brojo, Petr. Praha : Capricorn Publications, 2009. - 83 s. : fotogr.

VÁŇA, Josef – RAIL, Jan: Českoslovenští letci ve Francii 1939 – 1940. – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2005. – 109 s. : fotogr.

* * *

PEJS, Oldřich: Vojenští duchovní v čs. samostatné obrněné brigáde ve Velké Británii (1943 – 1945). – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 30-43 : tabl.

PLACHÝ, Jiří: Československé tankové výcvikové středisko ve Velké Británii. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 60-68 : fotogr., tabl.

RAJLICH, Jiří: Českoslovenští příslušníci Royal Air Force v německém zajetí v letech 1940 – 1945. – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 2 (2005), s. 60-75 : fotogr., tabl.

SEGEŠ, Dušan: Memorandum slovenských vojakov 1. československej samostatnej obrnenej brigády vo Veľkej Británii pre poľského ministra národnej obrany z roku 1943 : Slovensko-poľské vojenské kontakty za druhej svetovej vojny. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 35-62 : fotogr.

SEGEŠ, Dušan: Národnostné vzťahy medzi Slovákmi a Čechmi v československých ozbrojených zložkách na západe a Blízkom východe za druhej svetovej vojny v poľskej perspektíve - náčrt problematiky. In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Brno – Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 85-98.

SEGEŠ, Dušan: Vzťahy Slovákov a Čechov v západnom vojenskom odboji a postoje poľskej exilovej vlády v rokoch 1939 – 1943. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 3 (2008), s. 66-86.

* * *

BURIAN, Michal: Památník československým vojakům ve Skotsku. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 116-117 : fotogr.

MEŠKO, Marek: Epos roku 1940 – bitka o Británii. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 2-3 (2009), s. 30-41 : fotogr., mp.

Protifašistický odboj na Slovensku

JABLONICKÝ, Jozef: Samizdat o odboji II. Štúdie a články. Bratislava : Kalligram, 2006. – 710 s. : reg.

JABLONICKÝ, Jozef: Z ilegality do povstania : (Kapitoly z občianskeho odboja). 2. dopl. vyd. Banská Bystrica : Dali-BB, s.r.o. pre Múzeum SNP, 2009. - 446 s. : fotogr., lit., reg. ISBN

LAVRINCOVÁ, Magdaléna: Smrť dýchala do tváří. Prešov : Vyd. Alexander Zozuľák, 2009. - 128 s. : fotogr., lit. a pram.

MIKLUŠOVÁ, L.: Epopeja zabudnutých : Spomienka na účastníkov vojnových udalostí v rokoch 1939 – 1945 pochádzajúcich z obcí bývalého notariátu Bolešov v okrese Ilava. Ilava : vl. nákl., 2007. - 102 s.

STANISLAV, Ján – TÓTH, Dezider, zost.: Zjednocovanie antifašistických síl na Slovensku v roku 1943. Vznik a činnosť ilegálnej SNR : Zborník Múzea SNP. Zborník z odborného seminára. Banská Bystrica : Trian pre Múzeum SNP v Banskej Bystrici, 2006. – 180 s. : fotogr.

Obsah: *Stanislav, Ján:* Päťdesiat rokov Múzea Slovenského národného povstania, s. 3-9; *Fremal, Karol:* Edičná činnosť Múzea SNP v Banskej Bystrici po roku 1989, s. 11-23; *Fremal, Karol:* Zjednocovanie ľavicových smerov v slovenskom hnutí odporu a ich vplyv na vytvorenie ilegálnej Slovenskej národnej rady, s. 27-34; *Syrný, Marek:* Formovanie demokratickej strany v odboji a v Povstaní, s. 35-42; *Baranová, Daniela:* Evanjelickí antifašisti v odbojových skupinách, s. 43-48; *Varinský, Vladimír:* Odbojové ambície prof. T. Kolakoviča a rodiny, s. 49-67; *Katreba, Zoltán:* Vojnové nasadenie slovenskej armády v roku 1943 – koniec aktivity – začiatok pasivity či rezignácie?!, s. 69-75; *Lacko, Martin:* K otázke dezercii príslušníkov Zaisťovacej divízie v roku 1943, s. 77-82; *Cséfalvay, František:* K začiatkom partizánskeho hnutia na Slovensku, s. 83-89; *Šmigel, Michal – Mičko, Peter:* Ukrajinskí azyľanti v povstaleckom priestore v roku 1944, s. 91-987; *Martuliak, Pavol:* Podiel slovenských hospodárskych družstiev na protifašistickom odboji a SNP, s. 99-103; *Korim, Vojtech:* Mýty a reality domáceho komunistického odboja, s. 105-110; *Holák, Martin:* Karol Sidor a druhý zahraničný odboj (1939 – 1943), s. 111-121; *Kázmerová, Lubica:* Diplomatické aktivity Karola Sidora, s. 123-129; *Ševčíková, Mária:* Ilegálna povstalecká Slovenská národná rada, s. 131-136; *Odrobiňáková, Jana:* Slobodný slovenský vysielateľ a orgány SNP, s. 137-144; *Kárpáty, Vojtech:* Reakcie ľudáckej tlače na SNP, s. 145-151; *Schvarc, Michal:* Reakcie tlače Deutsche Partei na Povstanie, s. 153-165; *Alberty, Július:* Výučba dejepisu – SNP v učebniciach a v praxi, s. 167-174.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: Cesty k sebe. Česi v odboji na Slovensku v rokoch 1939 – 1943. (K česko-slovenským vzťahom a cestám k návratu československej štátnosti počas druhej svetovej vojny). Praha : Historický ústav AV ČR, 2009, 349 s.

* * *

FRAŇO, Vladimír: Búrlivé roky 1938 – 1945 v Púchove 1. - 2. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 25 - 26 (2009), s. 4, 4.

JEMELJANOV, J.: Deviaty úder. Boje na Slovensku, v Juhoslávii a Maďarsku. In: Desat stalinských úderov. Moskva : Jauza, Eksmo, 2006, s. 233-237.

MEŠKO, Zoltán G.: Roky vojnové 1939 – 1945, strana, odboj a Povstanie premeškaných príležitostí. In: Po stopách komunizmu a míľniky slovenskej krútnavy.- Bratislava : SAP-Faber, 2009, s. 257-296.

- PILEK, Štefan:** Vrábľa a ich okolie v odboji. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 12 (2005), s. 10 : fotogr.
- PURDEK, Imrich:** Protifašistický odboj na Slovensku a Slovenské národné povstanie In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 6, č. 2 (2009), s. 82-88.
- RJABIK, Michal:** Kto bol vedúcou silou v protifašistickom hnutí na Slovensku? In: Bojovník. - Roč. 51, č. 3 (2006), s. 8 : fotogr.
- Slovenská národná strana v odboji.** In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 8 (2005), s. 10.
- SYRNÝ, Marek a kol.:** 65. výročie SNP – minulosť, súčasnosť a budúcnosť historiografie odboja a SNP. In: Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939 – 1945. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009, 51 s. príl.
Obsah: *Cséfalvay, František:* Vojenskej historiografii SNP a národnooslobodzovacieho zápasu, s. 2-16; *Prečan, Vilém:* Poznámky k historiografii Povstania a jej úlohám, s. 17-33; Diskusia k 65. výročiu SNP v historiografii (Múzeum SNP v Banskej Bystrici, 15. október 2009), s. 34-51.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica:** K osudu Miroslava Bedřicha Švandu (a kapitolám československej spravodajskej služby na Slovensku). – In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmu...“ / Zodp. red.: Borčín, Emil; Drličková, Marta. – Bratislava : Veda, 2005, s. 104-112.

Partizánske hnutie na Slovensku

- BIELIK, Oskar:** Fakty ani čas neodvial 1.-2. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 1 - 2 (2008), s. 4 [jednotky partizánske]
- KROPILÁK, Eugen:** Druhý partizánsky oddiel Prvej československej brigády J. V. Stalina. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 123-136 : fotogr.
- LACKO, Martin:** Pôsobenie a osud partizánskeho oddielu Bohdan Chmeľnický. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 2 (2005), s. 72-91 : tabl.
- NEMEC, Rudolf:** Spomienky vojenského kuchára a partizána na roky 1942 – 1945. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 116-122.
- UHRIN, Marian:** KSS a Druhá partizánska brigáda generála M. R. Štefánika. In: V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovietskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948. Zborník z konferencie Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 93-106.
- UHRIN, Marián:** Partizánske zápisnice s nemeckými vojakmi z archívu Múzea SNP. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 58-85
- UHRIN, Marian a kol.:** II. slovenská partizánska brigáda M. R. Štefánika / Ed.: Hradecký, Roman. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009. - 182 s. : pram. a lit.
- UHRIN, Marián:** II. slovenská partizánska brigáda gen. M. R. Štefánika. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 7-8 (2009), s. 134-139 : fotogr.
- VANĚK, Oldřich:** Podmienky a proces vzniku 4. partizánskej brigády (november 1944 – február 1945). In: Vojenská história. - Roč. 11, č. 1 (2007), s. 49-69.
- VANĚK, Oldřich:** Štvrtá partizánska brigáda : História vzniku a činnosti. Liptovský Mikuláš : Okresný výbor SZPB, 2009. - 123 s. : fotogr., pram. a lit.

VANĚK, Oldřich: Tretí prápor 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 63-74.

ZVERKO, Ján: Nemocnica v prvej línii. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 25 (2009), s. 8 [Krpáčovo]

Slovenské národné povstanie

LACKO, Martin: Slovenské národné povstanie 1944 / Zodp. red.: Števková, Daniela Bratislava : Slovart, 2007. - 221 s. : fotogr., reg.

LAHOLA, Leopold: Meeting the enemy. It is the only way to win a war : One must die before the other... Igonda, Marko; Bárta, Alexander; Farkaš, Boris; Hilmerová, Monika; Kvietik, Štefan [2008]. - DVD

MIČEV, Stanislav a kol.: Slovenské národné povstanie 1944. / Autori: Arpáš, Róbert; Schvarc, Michal; Petruf, Pavol; Hallon, Ľudovít, Sabol, Miroslav; Parenička, Pavol; Mičev, Stanislav; Fremal, Karol; Stanislav, Ján; Cséfalvay, František; Uhrin, Marian; Syrný, Marek; Parenička, Pavol; Mičev, Stanislav; Maskalík, Alex. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009. - 207 s. : fotogr., reg., lit.

PEKNÍK, Miroslav, ed.: Slovenské národné povstanie 1944 – súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny. Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda, 2009. - 454 s. : tabl.

Obsah: *Kamenec, Ivan:* Slovenská spoločnosť v rokoch 1939 – 1942, s. 60-81; *Bystrický, Jozef:* Zámery československého Ministerstva národnej obrany v Londýne na využitie slovenskej armády pred Slovenským národným povstaním, s. 82-104; *Baranová, Daniela:* Evanjelickí antifašisti v odbojových skupinách, s. 105-114; *Podolec, Ondrej:* Snem Slovenskej republiky a Povstanie, s. 115-129; *Arpáš, Róbert:* Každodennosť v SNP, s. 130-138; *Vondrášek, Václav:* Aktivity Hlavního velitelství Hlinkovy mládeže v závěrečné fázi existence slovenského státu a přechod do exilu, s. 139-163; *Baka, Igor:* K nasadeniu civilného obyvateľstva na opevňovacie práce počas nemeckej okupácie Slovenska v rokoch 1944 - 1945, s. 164-178; *Hradská, Katarína:* Riešenie židovskej otázky po vypuknutí SNP, s. 179-189; *Langhamerová, Katarína:* Slováci v Terezíně, s. 190-193; *Schönherr, Klaus:* Die Auswirkungen des slowakischen Nationalaufstandes auf die südliche Ostfront, s. 194-202; *Schvarc, Michal:* Heimatschutz - medzi realitou a ilúziou. Organizácia a formovanie nemeckej Domobrany, s. 203-222; *Vaněk, Oldřich:* Skupina 421 a prechod príslušníkov východoslovenskej armády na partizánsky spôsob boja, s. 223-235; *Długoborski, Waclaw:* „Povstanie Słowackie“ na tle sytuacji społeczno-politycznej Europy Środkowo-Wschodniej w 1944 r., s. 238-252; *Petruf, Pavol:* Francúzska diplomacia, česko-slovenská exilová vláda a Slovensko v čase SNP, s. 253-271; *Downs, Jim:* Dawes mission, Banská Bystrica symposium, s. 272-281; *Downs, Jim:* Allied Aid to the Uprising, s. 282-285; *Uhrík, Igor:* Slovenské národné povstanie v amerických a britských archívoch, s. 286-310; *Rychlík, Jan:* Odraz Slovenského národného povstání v českém protektorátním tisku, s. 311-327; *Šmigel, Michal - Mičko, Peter:* Ukrajinskí evakuanti a ich postoj k Povstaniu, s. 328-339; *Kelemen, Miloš:* Slovenský klub vo Švajčiarsku (krajanská organizácia), s. 340-345; *Čaplovič, Miloš:* Slovenskí legionári v SNP (Druhýkrát v odboji), s. 348-378; *Jablonický, Jozef:* Príbeh Emila Tomeša, s. 379-387; *Kováčová, Viera:* Jozef Tiso a Povstanie, s. 388-396; *Kmet', Norbert:* Osud Jozefa Juráša po roku 1948, s. 397-417; *Švacho, Jaroslav:* Príbeh nadporučíka

Georga R. Sandsa, s. 418-424; *Pekník, Miroslav*: Slovenské národné povstanie a verejnosť po roku 1989, s. 425-453.

SYRNÝ, Marek, zost.: Varšavské povstanie a Slovenské národné povstanie – paralely a rozdiely : Powstanie Warszawskie i Słowackie powstanie narodowe – paralele i różnice : Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. október 2008 : Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej Banská Bystrica, 14-15 października 2008 r. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009. - 226 s., 207 s.

Obsah: *Ukielski, Pawel*: Varšavské povstanie a Slovenské národné povstanie - podobnosti a rozdiely. Náčrt problému, s. 7-18; *Stanislav, Ján*: SNP 1944 - súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch II. svetovej vojny, s. 19-43; *Segeš, Dušan*: Medzinárodné aspekty Varšavského povstania, s. 44-52; *Kamiński, Marek Kazimierz*: Politické aspekty protinemeckého povstania na Slovensku v rokoch II. svetovej vojny, s. 53-58; *Syrný, Marek - Uhrin, Marian*: Politické a vojenské elity Slovenského národného povstania, s. 59-80; *Cséfalvay, František*: O ozbrojených zložkách Slovenského národného povstania, s. 81-89; *Marszalec, Janusz*: Poľské ozbrojené sily vo Varšavskom povstaní r. 1944, s. 90-109; *Mičev, Stanislav*: Slovenské národné povstanie - všedný deň, s. 110-114; *Orlof, Ewa*: Účasť Slovákov vo Varšavskom povstaní, s. 115-120; *Adamczyk, Jacek*: Slovenské národné povstanie v poľskej historiografii a kultúre 1948 - 1989, s. 121-131; *Fremal, Karol*: Varšavské povstanie v slovenskej historiografii, s. 132-144; *Boisserie, Etienne*: Interpretácie SNP a česko-slovenských vzťahov. Pohľady zahraničného historika, s. 145-152; *Uhrík, Igor*: Niektoré obmedzenia, ktoré ovplyvnili Varšavské a slovenské povstanie, s. 153-175; *Pavelescu, Serban*: 23. august 1944 a rumunská historiografia. Konceptuálne zmeny vnímania historickej udalosti, s. 176-182; *Koryn, Andrzej*: Augustový prevrat r. 1944 v Rumunsku – príčiny a dôsledky, s. 183-190; *Jakuba, Nikolaj Alexandrovič*: Vplyv povstaní v Rumunsku, Bulharsku, Poľsku a Slovensku na vojenské operácie Červenej armády v r. 1944, s.191-200; *Wójciuk, Michal T.*: Nemecké zločiny vo Varšavskom povstaní - náčrt problému, s. 201-226.

* * *

KAMENEC, Ivan: Dvojsečnosť mýtov o Slovenskom národnom povstaní. – In: Mýty naše slovenské / Zost. Krekovič, Eduard; Mannová, Elena; Krekovičová, Eva – Bratislava : AEP, 2005, s. 199-206 : fotogr.

KLUBERT, Tomáš: Bojová činnosť nemeckého pancierového vlaku č. 62 na Slovensku. In: Historické rozhľady IV. / Zost.: Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan. Bratislava : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 103-117 : fotogr.

MANNOVÁ, Elena: Piruety v inscenování minulosti. Slovenské národní povstání v proměnách času. In: Dějiny a současnost. - Roč. 30, č. 8 (2008), s. 37-40.

PÔBIŠ, Anton a kol.: Krpáčovo – miesto výsadku 2. paradesantnej brigády počas SNP : Vydané pri príležitosti osláv 64. výročia výsadku 2. paradesantnej brigády počas SNP Brezno : Oblastný výbor SZPB Brezno, 2008. - [20] s. : fotogr.

RYCHLÍK, Jan: Slovenské národné povstanie v správach chorvátskeho diplomata. In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 2 (2006), s. 315-352.

* * *

CHREBET, V.: Priviedol do Povstania tristo mužov. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. – Roč. 51, č. 7 (2006), s. 4 : fotogr. [part. jednotka Major, František Ninis]

- GAJDOŠ, Milan:** Prínos kúpeľov Sliach pre Povstanie. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 18 (2005), s. 6.
- GAJDOŠ, Milan:** Vojenský povstalecký manažment 1.-2. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 18, č. 19 (2005), s. 6, 7.
- JAMBRICH, Jozef:** Politické vedenie SNP : Medzi povstaním a oslobodením. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 5-6 (2005), s. 38-39 : fotogr.
- KLUBERT, Tomáš:** Chronológia SNP. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 7-8 (2009), s. 114-119 : fotogr.
- KRIŠKA, Samuel:** Tisovec sa zapísal do histórie SNP 1.-3. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 2 – 4 (2005), s. 7, 8, fotogr.
- LACKO, Martin:** Slovenské národné povstanie. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 7-8 (2009), s. 120-132 : fotogr.
- MASÁR, Rudolf:** Tri sestry partizánky v SNP : Zo spomienok Eleny Chút'kovej-Litvajovej. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 20 (2005), s. 6
- MASÁR, Rudolf:** Uhrovec v SNP. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 14 (2005), s. 6 : fotogr.
- MAREK, Vladimír:** Příliš rychlé povstání : Před pětadesáti lety bylo v Banské Bystrici vyhlášeno Slovenské národní povstání. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 20, č. 17 (2009), s. 36-37 : fotogr.
- ODROBIŇÁKOVÁ, Jana:** Hlásí sa Slobodný slovenský vysielateľ : Povstalecký rozhlas v Banskej Bystrici. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 8, č. 4 (2008), s. 20-21 : fotogr.
- PILEK, Štefan:** Význam žurnalistiky v SNP. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 17 (2007), s. 8.
- PILEK, Štefan:** Význam žurnalistiky v SNP. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 23 (2009), s. 10.
- PLEVA, Ondrej:** Šírili radosť a optimizmus : Spomienky na hercov Frontového divadla v SNP. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 18 (2005), s. 6 : fotogr.
- ŠMIGEL, Michal:** Okupanti z Haliče : Ukrajinská divízia SS proti SNP. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 8, č. 5 (2008), s. 23-26 : obr.

Povstalecká armáda

- KLUBERT, Tomáš:** Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní. Nové Mesto nad Váhom : vl. nákl., 2007. - 338 s. : fotogr., lit., reg.
- ŠUMICHRASŤ, Peter,** ved. red.: Pamäti generála Tótha : Slovenskí letci v Povstaní / Zomp. red.: Tropp, Dušan – Bratislava : Vyd. Spolku slov. spisovateľov, 2005. – 254 s. : fotogr.
- VRANÝ, Jiří:** Letov Š-328 : 2. díl: Luftwaffe, slovenské a bulharské letectvo, Slovenské národní povstání. Vol. 2: The Luftwaffe, Slovak Air Force and Bulgarian Air Force, Slovak National Uprising – Nevojsice : Jakab, 2005. – 104 s. : fotogr., tabl.

* * *

- JUREČKA, Michal:** Boli medzi prvými ... 1.-3. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 2 – 4 (2005), s. 8, 7, fotogr. [slov. letci v SNP]
- LACKO, Martin:** O niektorých menej známych povstaleckých dokumentoch. – In: His-

torické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. Lacko, M.; Duchoň, M.; Varšo, I. Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 317-324.

STEHLÍK, Milan: Bombardovanie letiska v Piešťanoch. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 51, č. 23 (2006), s. 8 : fotogr.

Zahraničná účasť v SNP

BYSTRICKÝ, Jozef: Pomoc západných Spojencov Slovenskému národnému povstaniu. In: Segeš, Vladimír – Šed'ová, Božena, ed.: Miles semper honestus. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2007, s. 219-231.

BYSTRICKÝ, Jozef: Vojenské a politické aspekty pomoci západných spojencov Slovenskému národnému povstaniu. In: Powstanie Warszawskie i Słowackie Powstanie Narodowe – cienie alianckiej pomocy. – Rzeszów 2006, s. 36-51.

CROS, Louis: Paroles d'une chanson. Slová jednej piesne / Z franc. prel.: Liška, Karol Žilina : Klub priateľov Francúzska a Slovenska, [2009]. - 58 s. : fotogr. [franc. partizáni v SNP]

GABLECH, Imrich: „Hallo, Airfield-Control, go ahead!“ Spomienky vojnového pilota. – Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2005. – 66 s., príl. fotogr., dok.

KUZNECOV, D. V.: Kontakty i vzaimootnošeniya Russkikh i Slovakov v period Slovackogo nacional'nogo vosstaniya. In: Russkije i Slovaki v XIX. – XX. vv. Kontakty, vzaimodejstvije, stereotypy. Materialy meždunarodnoj naučnoj konferencii, priuročennej ko Vtoromu zasedaniju Komisii istorikov Rossii i Slovakii (Moskva, 2. – 4. okt'abrja 2007 g.). Moskva : Joškar-Ola, 2007.

MARJINA, Valentina Vladimirova: ZSSR a Slovenské národné povstanie v roku 1944. In: Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období / Zost.: Barnovský, Michal; Kodajová, Daniela – Bratislava : AE Press, 2006, s. 26-35.

PREČAN, Vilém: Sovětský svaz a Slovenské národní povstání : Dokumenty z Archivu prezidenta Ruské federace (prosinec 1943 – konec srpna 1944). In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Eds.: Goněc, Vladimír; Holec, Roman. Brno – Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 369-420

VOLOSTNOVA, Natália V.: O čom rozprávajú pramene. In: Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období / Zost.: Barnovský, Michal; Kodajová, Daniela – Bratislava : AE Press, 2006, s. 36-43. [sov. partizáni]

* * *

GAJDOŠ, Milan: Smutná „story“ Američanov a Britov. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 26 (2005), s. 7.

GAJDOŠ, Vladimír: Židovskí parašutisti v SNP, 1.-2. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 11 - 12 (2007), s. 10 : fotogr. [SOE]

HALAJ, Dušan: Z histórie spoločného boja proti fašizmu: Paul Haimez. André Wattrée; Roger Nael; Albert Poupet. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 1 – 3 (2005), s. 6, fotogr.; č. 22 – 23 (2005), s. 6 [Francúzi v SNP]

HALAJ, Dušan, sprac.: Z histórie spoločného boja proti fašizmu : George Barazer de Lannurien 1.-2.; Albert Leroy; Pierre Cornebois 1.-2.; Marcel Tarrière; Karol Pajer; Gérard Cateau; Roger Camberlyn; André Jean Gerverun; André Poisson; Lucien Pillaud. In:

Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 51, č. 1 – 2, 6, č. 8 – 9, 14 – 19 (2006), s. 4 : fotogr.

HALAJ, Dušan: Z histórie spoločného boja proti fašizmu. René Picard, Jean Bonnefon, Gérard Forestier. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 1 – 3 (2007), s. 4 : fotogr.

Opis osudného dňa (pv). In: Obrana. - Roč. 33, č. 5 (2005), s. 26 : fotogr. [r. 1944, americké letectvo, Považie]

Karpatsko-duklianska operácia

BYSTRICKÝ, Jozef: Niekoľko poznámok k najnovšej historiografii Karpatsko-duklianskej operácie. – In: Moderní dějiny 13. Sborník k dějinám 19. a 20. století. – Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 309-332.

FRIEDL, Jiří: Polské aspekty Karpatsko-dukelské operace. – In: Moderní dějiny 13. Sborník k dějinám 19. a 20. století. – Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 333-340.

HRBEK, Jaroslav: Obraz bitvy na Dukle v pamětech sovětských bojovůdců. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 3 (2009), s. 65-71: fotogr.

KINČOK, Branislav: Karpatsko-duklianska operácia : Neúspešný prvý krok k oslobodeniu. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 2-3 (2009), s. 82-85 : fotogr., mp.

KOPECKÝ, Milan – HOFÍREK, Tomáš: Němečtí zajatci na Dukle : Zajatci 1. čs. armádního sboru v SSSR v období karpatsko-dukelské operace. In: Historie a vojenství. - Roč. 56, č. 4 (2007), s. 52-69 : fotogr.

NÁTER, Pavel: The Carpatho-Dukla Operation. In: After the Battle. The Capture of le Havre. - Nr. 139 (2007), s. 44-55 : fotogr.

NĚMEČEK, Jan: Československá vláda a nasazení československých jednotek na Dukle. – In: Moderní dějiny 13. Sborník k dějinám 19. a 20. století. – Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 295-302.

PURDEK, Imrich: Karpatsko-duklianska operácia na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 6, č. 2 (2009), s. 89-93.

RODÁK, Jozef: Organizačné zabezpečenie tyla čs. armádneho zboru : Karpatsko-duklianska operácia a obranné boje na Ondave. In: Ročenka odbojárov 2009 / Zost.: Piovarči, Milan - Bratislava : Ústredná rada SZPB, 2009, s. 100-107.

SLEPCOV, Igor: Obete Dukly vo svetle sporu o počte ľudských strát Červenej armády v druhej svetovej vojne. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 2 (2005), s. 116-122 : tabl.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: Karpatsko-duklianska operácia v povedomí československej a českej spoločnosti po roku 1989. – In: Moderní dějiny 13. Sborník k dějinám 19. a 20. století. – Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 361-367.

Oslobodzovanie Slovenska

BEEMAN, Lyman Arpin: Denník : The Diary : Autentický denník stíhacieho pilota z II. svetovej vojny : The authentic Diary of the fighter pilot from WW II / Z angl. prel.: Ušiak,

Peter – Banská Bystrica : Press group, s.r.o., 2006. - 123 s. : fotogr. [záp. Slovensko, 15. USAF]

HRBEK, Jaroslav a kol.: Drazé zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944 –1945, 1. – 2. / Aut.: Hrbek, Jaroslav; Smetana, Vít; Kokoška, Stanislav; Pilát, Vladimír; Hofman, Petr. Praha - Litomyšl : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Paseka, 2009. - 351 s., 358 s. : gr., tabl.

HRDLIČKA, Jozef, zost.: 60. výročie oslobodenia Slovenska 1945 – 2005 : (Vybrané kapitoly). – Bratislava : Historicko-dokumentačno-osvetová komisia pri ÚR SZPB, 2005. – 48 s.

JAKL, Tomáš: Boj za svobodu 1938 – 1945 : Obrazová kronika / Odp. red.: Roušar, Jaroslav. Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2005. – 111 s. fotogr. : mp., chronológia

KALNÝ, Slavo: Bombardovanie Apolky. Bratislava : Albert Marenčin - Vyd. PT, 2007. - 146 s. : fotogr.

KAŠŠÁK, Peter – HRODEGH, Marián: Konečná zastávka Slovensko. Letecké aktivity a osudy posádok 15. USSF zostrelených nad územím Slovenska v rokoch 1944 – 1945. B.m.v. : Klub priateľov vojenskej histórie Slovenska, 2007. - 287 s. : fotogr.

KOPECKÝ, Milan: Bojové operace 1. československého armádního sboru v SSSR, září 1944 – květen 1945: Západokarpatská operace; Osvobozování východního a středního Slovenska; Boje o Liptovský Mikuláš a Velkou Fatru; Ostravská operace; Přes Malou Fatru a Moravu do Prahy. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 1 – 5 (2005), s. 62-63, 66-67, 66-67, 66-67, 64-65 : fotogr.

KOPECKÝ, Milan: Československý samostatný ženijní prapor 1 (1944 – 1945). Praha : MO ČR - Agentura vojenských informací a služeb, 2007. - 130 s. : fotogr., ISBN 978-80-7278-431-8

KOŠOVAN, Štefan – VONTORČÍK, Emil: Nitra, slovenské Coventry? – Nitra : Effeta, 2005. – 155 s. : fotogr., dok.

KOŠOVAN, Štefan: Nitra, the second Coventry? Nitra : Garamond, 2009. - 159 s., fotogr., lit., reg., res.

RICHTER, Karel: Dobývání domova : Osvobození Československa bez cenzury a legend (I. – II. část). – Praha : Ostrov, 2005. – 279 s., 303 s. : fotogr., pram. a lit., reg.

* * *

OTU, Petre: Die rumänische Armee in der Slowakei. Militärische Operationen und social-kulturelle Interferenzen mit der lokalen Bevölkerung. In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. – Bratislava : Veda, 2007, s. 51-62 : mp., tabl.

ŠTEINER, Pavol: Liptovský Svätý Mikuláš – Pyrrhovo víťazstvo 1. čs. armádného zboru. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 38-56 : mp.

ZUPKO, Štefan: Bombardovanie Nových Zámkov 7. a 14. októbra 1944 a 14. marca 1945. In: Vojenská história. - Roč. 11, č. 4 (2007), s. 182-198.

* * *

BYSTRICKÝ, Jozef: Z histórie bojov pri oslobodzovaní Slovenska 1944/1945. 1. Karpat-sko-pražský smer. 2. Krutá daň – vyše 70 000 obetí. – In: Obrana. – Roč. 13, č. 4 – 5 (2005), s. 24-25, fotogr.

FERJENČÍK, Boris: Nacisti zodpovední za tragédiu 16. júna 1944. In: Bojovník. Dvoj-
týždenník antifasistov. - Roč. 52, č. 14 (2007), s. 6 [Bratislava]

MÁČE, Jan: Letecká válka nad Československom 1944-45, 2.-3. – In: Armády, technika,
militaria. – Roč. 3, č. 1 – 2 (2005), s. 64-67, 60-62, fotogr.

MASKALÍK, Alexej: Rumunské vojská pri oslobodzovaní Slovenska. In: Obrana. - Roč.
16, č. 5 (2008), s. 25 : fotogr.

PAULIAK, Ervín: SNR pri oslobodzovaní Slovenska 1.-5. In: Bojovník. Dvojtyždenník
antifasistov. - Roč. 50, č. 4 – 8 (2005), s. 6, fotogr.

PILEK, Štefan: Oslobodenie Zlatých Moraviec a okolia. In: Bojovník. Dvojtyždenník
antifasistov. - Roč. 50, č. 7 (2005), s. 8.

ŠUMICHRAST, Peter: Obec Ivanka pri Dunaji a letecká vojna nad Slovenskom. In: Ivan-
ské noviny. - Roč. 17, č. 2 (2007), s. 15-16 : fotogr.

Protipartizánska činnosť a fašistické represálie na území Slovenska

HLAVINKA, Ján – SCHVARC, Michal: Masová vražda na poli Krtičná pri Brezne. Jeden
zo zločinov Einsatzkomanda 14 koncom roku 1944. In: Pamäť národa. Nacizmus a komu-
nizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 2 (2006), s. 84-88 : tabl.

MIČEV, Stanislav – UHRIN, Marián: Špeciálne protipartizánske jednotky na Slovensku.
In: Čaplovič, Miloslav – Stanová, Mária, eds.: Slovensko v dejinách 20. storočia : Kapitoly
k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. Vydané k 70. narodeninám PhDr. Mari-
ána Hronského, DrSc. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 231-250.

SCHVARC, Michal: Masová exekúcia v Sklenom 21. septembra 1944 v širšom dejinnom
kontexte: In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 3, č. 3
(2007), s. 4-13.

* * *

Kalište – stretnutie generácií – 16. august 2008. Nezabúdame. / Zost.: Ťureková, Anna;
zodp. red.: Sečkář, Pavol. Banská Bystrica : Oblastný výbor SZPB, 2008. - 20 str. : fotogr.,
obr.

KOVÁČOVÁ, Viera: Svedectvo hrôz. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 51,
č. 18 (2006), s. 8 : fotogr. [Kalište]

LACKO, Martin: Nacistická poprava v Dubnici nad Váhom. In: Pamäť národa. Nacizmus
a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 1 (2009), s. 56-58.

PITKA, Karol: Protipovstalecká teroristická činnosť 1.-2. In: Bojovník. Dvojtyždenník
antifasistov. - Roč. 51, č. 3 - 4 (2006), s. 4 [Edelweiss, Ladislav Nižňanský]

Židovská a rómska problematika na Slovensku

ČORDÁŠOVÁ, Silvia: Pracovný zbor národnej obrany 1940 – 1945 : Inventár. – Trnava :
Vojenský historický archív, 2005. – 92 s.

ĎURICA, Milan S.: Jozef Tiso a Židia. Bratislava : Lúč, 2008, 133 s.

Fenomén holokaustu. Ideové korene, príčiny, priebeh a dôsledky. Zborník z medzinárodnej
vedecko-odbornej konferencie konanej dňa 27. – 28. marca 2008 pod záštitou podpredsedu
vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny / Red.:
Majkútová, Anna – Bratislava : Úrad vlády Slovenskej republiky, 2008. - 173 s.

Obsah: *Pitka, Karol*: Potrebujeme individuálnu a kolektívnu katarziu, s. 9-13; *Gbúrová, Marcela*: Ideové zdroje holokaustu, s. 14-21; *Hubenák, Ladislav*: Právne normy a ich praktický dosah v slovenskom štáte, s. 22-39; *Hlavinka, Ján*: Arizačný proces na Slovensku ako súčasť „riešenia židovskej otázky“, s. 40-53; *Hradská, Katarína*: Deportácie židov zo Slovenska, s. 54-64; *Tóth, Dezider*: Židia v protifašistickom odboji na Slovensku, s. 65-81; *Baka, Igor*: Postavenie Židov vo vzťahu k brannej moci na Slovensku v rokoch 1939 – 1941 (do vzniku VI. robotného práporu), s. 82-93; *Mičev, Stanislav*: Druhá vlna „riešenia židovskej otázky“ na Slovensku po okupácii nacistickým Nemeckom september 1944 – apríl 1945, s. 94-103; *Korčok, Martin*: Knižnica zachránených pamätí, s. 104-108; *Sniegoň, Tomáš*: Bol holokaust genocídou ich, alebo našou? s. 109-122; *Janas, Karol*: Utrpenie slovenských Rómov, s. 123-133; *Mešťan, Pavol*: Svetonázorové otázky antisemitizmu na Slovensku, s. 134-153; *Pitka, Karol*: Stanovisko odbojových zväzov k procesu s Dr. Jozefom Tisom a ďalšími politickými predstaviteľmi Slovenského štátu 1939 – 1945, s. 154-159; *Švanda, Petr*: Niekoľko poznámok k perzekúcii Židov na území Slovenska obsadenom Maďarskom v rokoch 1938 – 1945, s. 160-166; *Švanda, Petr*: Služba Židov a Rómov vo vojenských pracovných jednotkách slovenskej brannej moci v rokoch 1940 – 1943, s. 167-173.

HLAVINKA, Ján: Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945. Bratislava : Ústav pamäti národa vo Vydavateľstve Michala Vaška, 2007. - 281 s. : pram. a lit., reg., tabl., fotogr. príl.

HRADSKÁ, Katarína: Holokaust na Slovensku 8. : Ústredňa Židov (1940 – 1944). Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu – Nadácia Milana Šimečku, 2008. - 451 s. : príl., reg.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena, usp. a k vyd. přípr.: Po Židech Cigáni : Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945. I. díl (1939 – srpen 1944). – Praha : Triáda, 2005. – 898 s. : fotogr., 1 samost. příl.

KLAMKOVÁ, Hana: Přehledy bádání a historiografických diskusí : Holokaust slovenských Židov: interpretácie v slovenskej historiografii. In: Český časopis historický. – Roč. 104, č. 2 (2006), s. 364-374.

NIŽŇANSKÝ, Eduard, ed.: Z dejín holokaustu a jeho popierania. Acta historica Posoniensia VII. / Ved. red.: Daniš, Miroslav – Bratislava : Stimul - Katedra všeobecných dejín FiF UK, 2007. - 275 s.

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942. – Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu; Nadácia Milana Šimečku, 2005. – 645 s. : reg.

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Holokaust na Slovensku 7. Vzťah slovenskej majority a židovskej minority (náčrt problému). – Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu; Nadácia Milana Šimečku; Katedra všeobecných dejín FF UK, 2005. – 119 s. : reg.

PAULOVICOVÁ, Nina – URMINSKÝ, Jozef: Židovská komunita v dejinách mesta Hlohovec (1938 – 1945) : Príbeh, ktorý prešiel tmou. Hlohovec : Občianske združenie Ex libris ad personam, 2009. - 293 s. : fotogr., zozn., lit., reg.

WETZLER, Alfréd: Čo Dante nevidel. So správou Wetzlera a Vrbu (prvý raz v slovenskom preklade). Dunajská Lužná – Bratislava : MilaniuM – JUDr. Pavel Zrínyi, 2009. - 326 s. : fotogr., dok., ISBN 978-80-89178-31-5

* * *

HALLON, Ľudovít: Úloha komerčných bánk v arizácii na Slovensku 1939 – 1945. In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 4 (2006), s. 591-606.

HRADSKÁ, Katarína: Činnosť Ústredne Židov počas deportácií do koncentračných táborov. In: Petruf, Pavol a kol.: Slovensko a Československo v XX. storočí : Vybrané kapitoly z dejín vnútornej i zahraničnej politiky. K 70. narodeninám PhDr. Dagmar Čiernej-Lantayovej, DrSc. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Typoset print, s.r.o., 2010, s. 141-143.

HRADSKÁ, Katarína: Revizionizmus holokaustu na Slovensku. In: Z dejín holokaustu a jeho popierania. Acta historica Posoniensia VII. / Ed.: Nižňanský, Eduard – Bratislava : Stimul, 2007, s. 174-183.

HLAVINKA, Ján: Vlaky nádeje : Prípád organizovanej záchrany pred deportáciami. – In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 2, č. 4 (2005), s. 16-25 : fotogr.

KAMENEC, Ivan: Keď strieľajú aj slová : Funkcia, metódy a ciele antisemitskej propagandy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. – In: Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií. / Zost.: Bystrický, Valerián; Roguľová, Jaroslava. – Bratislava : AEPRESS, 2005, s. 103-114.

KARCOL, Marián: Rodina v záverečnej etape „konečného riešenia židovskej otázky“ na Slovensku. In: Forum historiae. Časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy [online]. Rodina vo vojne.- Roč. 3, č. 1 (2009), 13 s., http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2009/texty_1_2009/karcol.pdf

LÁNÍČEK, Jan: Intervence člena československé Státní rady v Londýně Arnošta Frische- ra na pomoc Židům v okupované Evropě v roce 1942. In: Emigrace. Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia.- Olomouc : Centrum pro československá exilová studia pri Katedre historie FF Univerzity Palackého, 2006, s. 9-22.

LUŽICA, René: Vylúčenie Cigánov / Rómov v Slovenskej republike. – In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 1, č. 2 (2005), s. 6-12 : fotogr.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – MŇAHONČÁKOVÁ, Jana: Vymedzenie pojmu Žid na Slo- vensku a v Chorvátsku – pokus o porovnanie. In: Z dejín holokaustu a jeho popierania. Acta historica Posoniensia VII. Ed.: Nižňanský, Eduard – Bratislava : Stimul, 2007, s. 107-130.

PEKÁR, Martin: Výber dokumentov k rómskej otázke na východnom Slovensku v rokoch 1942 – 1945. In: Annales Historici Presovienses 6 / Zost.: Pekár, Martin; Derfiňák, Patrik – Prešov : Universum pre Inštitút histórie FF PU, 2006, s. 309-331.

SOKOLOVÁ, Milena: Postoj evanjelickej a.v. cirkvi k riešeniu židovskej otázky na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: Z dejín holokaustu a jeho popierania. Acta historica Posoniensia VII. / Ed.: Nižňanský, Eduard – Bratislava : Stimul, 2007, s. 131-144.

VRZGULOVÁ, Monika: Každodenný život židovských väzňov v nacistických koncen- tračných táboroch. In: Z dejín holokaustu a jeho popierania. Acta historica Posoniensia VII. / Ed.: Nižňanský, Eduard – Bratislava : Stimul, 2007, s. 89-104.

* * *

BERNÁTH, Viliam: Cirkev a holokaust na Slovensku. In: Bojovník. Dvojtyždenník anti- fašistov. - Roč. 50, č. 6 (2005), s. 8, fotogr.

Fenomén holokaustu – ideové korene, príčiny, priebeh a dôsledky : Materiály z medziná- rodnej metodicko-odbornej konferencie, konanej v dňoch 27. – 28. marca 2008 v Trenčíne. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifášistov. - Roč. 53, č. 10 (2008), osobitná príl., 16 s.

HLAVINKA, Ján – NIŽŇANSKÝ, Eduard: Posledné dejstvo tragédie : Druhá vlna de- portácií Židov zo Slovenska v rokoch 1944 – 1945. In: História. Revue o dejinách spoloč- ností. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 64-70 : fotogr.

HRADSKÁ, Katarína: Príbeh „elegantného vraha“. Pôsobenie nemeckého poradcu pri slovenskej vláde. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti*. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 59-63 : fotogr.

KLAMKOVÁ, Hana: Edícia Holokaust na Slovensku (The Holocaust in Slovakia Edition) : Přehledy bádání a historiografických studií. In: *Český časopis historický*. - Roč. 106, č. 1 (2008), s. 137-142.

MORDEL, Štefan: Holokaust a Slovensko. In: *Historická revue*. - Roč. 19, č. 5 (2008), s. 46-51 : fotogr.

MRÁZIKOVÁ, Veronika: Holokaust v Trenčianskych Tepliciach. In: *Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov*. - Roč. 54, č. 26 (2009), s. 10.

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Holokaust na Slovensku a nacistické Nemecko. Obete deportácií a politická zodpovednosť. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti*. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 50-58 : fotogr.

Internácie čs. vojakov a občanov v ZSSR

FRIEDL, Jiří: Internace československých vojáků v SSSR 1939 – 1941. In: *Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Část II. Váleční zajatci a internovaní. Sborník studií. Opava : Slezské zemské muzeum – Slezská univerzita, 2007, s. 157-200.*

FRIEDL, Jiří: Internace Východní skupiny československé armády v SSSR ve světle sovětských dokumentů. In: *Slovanský přehled*. - Roč. 93, č. 1 (2007), s. 87-120

FRIEDL, Jiří: Prejavy perzekuce během internace Východní skupiny čs. armády. In: *Výzkum perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. / Ed.: Borák, Mečislav – Opava : Slezské zemské muzeum, 2007, s. 75-89.*

KOKOŠKA, Stanislav: Činnost orgánů UPVI NKVD na československém území v letech 1944 – 1945. In: *Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Část II. Váleční zajatci a internovaní. Sborník studií. - Opava : Slezské zemské muzeum - Slezská univerzita, 2007, s. 325-356.*

KOKOŠKA, Stanislav: Zpráva poručíka Františka Jandy o Čechoslovácích žijících na území Sovětského svazu. In: *Slezský sborník*. - Roč. 105, č. 3 (2007), s. 216-222.

VALIŠ, Zdeněk: Čechoslováci v táborech a věznicích NKVD za druhé světové války (1940 - 1944) : Výběr dokumentů z fondů Vojenského ústředního archivu a Archivu Ministerstva vnitra ČR. In: *Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Část II. Váleční zajatci a internovaní. Sborník studií. Opava : Slezské zemské muzeum – Slezská univerzita, 2007, s. 201-324.*

Biografie, politické a vojnové profily, spomienky

BOB, Jozef: Generáli : Životné príbehy slovenských generálov Milana Rastislava Štefánika, Ferdinanda Čatloša, Jána Goliana, Rudolfa Viesta, Antona Pulanicha, Augustína Malára, Štefana Jurecha a Viliama Žingora / Zodp. red.: Krébesová, Juliana. Martin : Matica slovenská, 2009. - 185 s. : obr.

ČAPLOVIČ, Miloslav – STANOVÁ, Mária, eds.: Štefan Jurech (1898 – 1945) : Zborník príspevkov z odborného seminára k 110. výročiu narodenia generála Štefana Jurecha usku-

točneného dňa 24. júna 2008 v priestoroch Veliteľstva pozemných síl OS SR v Trenčíne. Bratislava – Trenčín : Vojenský historický ústav – Veliteľstvo pozemných síl OS SR, 2008. - 151 s. : fotogr.

Obsah: *Čaplovič, Miloslav*: Štefan Jurech v službách čs. brannej moci 1918 – 1939, s. 12-25; *Šumichrast, Peter*: Štefan Jurech v slovenskej armáde 1939 – 1944, s. 26-30; *Bystrický, Jozef*: Štefan Jurech na východnom fronte (september 1942 – september 1943), s. 31-59; *Švanda, Petr*: Osud generála Štefana Jurecha po 29. auguste 1944, s. 60-68; *Purdek, Imrich*: Odkaz generála Štefana Jurecha v národných a vojenských tradíciách Ozbrojených síl Slovenskej republiky, s. 69-80; obr. príl., archívne dokumenty, obr. dokumentácia z pietneho aktu a seminára.

DEJMEK, Jindřich: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá: Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935 – 1948). Praha : Karolinum, 2008, 790 s.

Dr. Jozef Tiso : Kňaz a prezident / Zost.: Májek, Stanislav. Bratislava : Stanislav Májek, 2008. - 90 s. : fotogr.

ĎURICA, Milan S.: Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil. Bratislava : Lúč, 2006, 592 s.

Generál Golian a jeho doba. Materiály z odborného seminára k 100. výročiu narodenia Jána Goliana, Banská Bystrica 31. 10. 2006 : Zborník Múzea Slovenského národného povstania

Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2008. - 283 s. : fotogr., pers. bibliogr.

Obsah: *Mičev, Stanislav*: Niekoľko poznámok k stratégii rozvoja Múzea SNP, s. 9-16; *Čaplovič, Miloslav*: Ján Golian v československej brannej moci 1925 – 1938, s. 19-23; *Cséfalvay, František*: Ján Golian v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1943, s. 25-35; *Stanislav, Ján*: Ján Golian a Vojenské ústredie, s. 37-58; *Bystrický, Jozef*: Golian a vojenský plán povstania, s. 61-81; *Gajdoš, Milan*: Na čele povstaleckej armády proti nemeckým okupačným vojskám, s. 83-97; *Babušíková, Tatiana*: Ján Golian vo fondoch a zbierkach Archívu Múzea SNP, s. 99-130; *Baranová, Daniela*: Generál Ján Golian v trojrozmerných zbierkach Múzea SNP, s. 133-147; *Uhrin, Marián*: Nemecké pozemné jednotky v boji proti povstaleckej armáde, s. 149-155; *Pažur, Štefan*: Organizácia a dislokácia Východoslovenskej armády. Technický zbor a dopĺňovanie početného stavu, s. 159-214; *Garaiová, Michaela*: Ján Golian (1906 – 1945). Personálna bibliografia, s. 119-283.

HEISER, František: Štefan Kaščák – jeden z hrdinov Veľkej vlasteneckej vojny. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2007. - 50 s. : fotogr.

HLAVINKA, Ján – KAMENEC, Ivan: Spory o biskupa Vojtaššáka : Politické a spoločenské aktivity Jána Vojtaššáka v rokoch 1938 – 1945 / Ed.: Vrzgulová, Monika. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu – Nadácia Milana Šimečku, 2008. - 63 s. : fotogr., reg., lit.

HRABICA, Pavel – HRABICA, Zdeněk: Zapomenutý generál Karel Klapálek / Odp. red.: Koloc, Tomáš – Praha : Mladá fronta, 2006. - 334 s. : fotogr., reg., pram. a lit.

LÁNÍK, Jaroslav, ved. red.: Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945. – Praha : VHÚ Praha – VHÚ Bratislava, 2005. - 348 s.

LETZ, Róbert – MATULA, Pavol, eds.: Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. - 280 s. : pram. a lit., fotogr.

- MEDVECKÝ, Matej:** Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007. - 239 s. : pram. a lit., reg., fotogr. príl.
- PETRÁŠ, Jozef – NĚMČEKOVÁ, Daniela – MICHALIČKA, Ivan:** Bojovali za slobodu vlasti : Účastníci protifašistického odboja Trnavského kraja. Trnava : Trnavský samosprávny kraj – Západoslovenské múzeum v Trnave, 2008. - 46 s. : fotogr., pram. a lit.
- RJABIK, Michal:** Československí a slovenskí veteráni 2. svetovej vojny v službe, pri oslavách i pri družbe. B.m. : vl. nákl., 2010. - 71 s. fotogr.
- RJABIK, Michal:** Ostal som živý. Spomienky jedného z priamych účastníkov na udalosti druhej svetovej vojny. B.m. : b.v., 2009. - 128 s. : fotogr.
- SACHER, Vilém:** Na počátku stála smrt. Praha : Naše vojsko, 2009. - 209 s. : fotogr.
- SEDLÁČEK, Tomáš – PLACHÝ, Jiří:** Vydržet! Paměti generála Tomáše Sedláčka / Odp. red.: Kašáková, Eva. Praha : Ministerstvo obrany ČR - AVIS, 2008. - 190 s. : fotogr.
- STEHLÍK, Eduard:** Muži s lipovou ratolestí. Praha : Ministerstvo obrany ČR - Prezentační a unformační centrum MO, 2009. - 91 s. : fotogr.
- ŠTAIGL, Jan a kol.:** Generáli – slovenská vojenská generalita 1918 – 2009. Bratislava : Magnet Press Slovakia v spolupráci s Vojenským historickým ústavom, 2009. - 223 s. : fotogr., reg.
- TAKÁČ, Ladislav:** Za slnkom slobody. Na správnej strane barikády. [Banská Bystrica] : Polygrafia Gutenberg, 2008. - 144 s. : fotogr. [A. Korda, E. Korda]
- VRBA, Rudolf:** Utekl jsem z Osvětimi / Z angl. přel.: Hrdličková, Iva; Pěkný, Tomáš; odp. red.: Daniček, Jiří – Praha : Sefer, 2007. - 437 s.

* * *

- BOROVÍČKA, Michael:** Mučedník (Jozef Tiso). In: Borovička, Michael: Kolaboranti 1939 - 1945 / Odp. red.: Plzák, Allan. Praha - Litomyšl : Paseka, 2007, s. 222-269.
- FREMAL, Karol:** Ladislav Novomeský v slovenskom hnutí odporu v rokoch druhej svetovej vojny. In: Laco Novomeský – kultúrny politik, politik v kultúre. – Bratislava : Ústav politických vied SAV, 2006, s. 40-55.
- HANZLÍK, František:** Generál Heliodor Píka. Tragický osud vlastence. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 2 (2009), s. 72-80 : fotogr.
- HAVALDA, Pavol:** Spomienky na stretnutia s Josefom Trojanom I. / Redakčne pripravil: Spišiak, Martin. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 145-165 : fotogr.
- HRUBOŇ, Anton:** Gardistická kariéra a povojnové osudy Jozefa Nemsilu. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton.- Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 124-133.
- HRUBOŇ, Anton:** Náčrt politickej činnosti Alexandra Macha od októbra 1938 do júla 1940. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 14-37 : fotogr.
- HUPKO, Daniel:** Denník príslušníka Domobrany Vendelína Krajčovica (22. marca – 5. mája 1945). In: Historické rozhľady IV. / Zost.: Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan. Bratislava : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 177-216 : dok., fotogr.
- CHORVÁT, Peter:** Generál Branislav Manica (1894 – 1980). – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 3 (2005), s. 82-98.
- JAŠEK, Peter:** Generál Jozef Turanec. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 1 (2008), s. 4-22 : fotogr.

KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, Beáta: Karol Sidor a americkí Slováci v kontexte americko-slovenských vzťahov (1938 – 1953). In: Historický zborník 19, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 82-98.

LACKO, Martin: Rozhovor s Františkom Matovičom (1920, Ompitál), bývalým zbrojárrom 13. letky. In: Historické rozhľady IV. / Zost. Lacko, Martin – Duchoň, Michal – Varšo, Ivan. Bratislava : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 217-234.

LETZ, Róbert: Vojenský vikár slovenskej armády biskup Michal Buzalka a jeho vzťah k Sovietskemu zväzu a bolševizmu (1940 – 1945). In: V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovietskizácie do slovenskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948. Zborník z konferencie Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 71-92.

RAJLICH, Jiří: Nadporučík letectva Jiří Král : Zakladateľ a prvý veliteľ čs. vojenskej jednotky v Poľsku. In: Historie a vojenství. – Roč. 55, č. 1 (2006), s. 74-90 : fotogr.

ŠMIHULA, Daniel: Zabudnutý osud poručíka duchovnej služby Michala Výšného. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 125-140 : fotogr.

* * *

ADÁMI, Ján: Spomienky na por. Jána Ušiaka. Prvý veliteľ Prvej čs. partizánskej brigády J. Žižku, 1.-2. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 52, č. 17 - 18 (2007), s. 4 : fotogr.

Anabáza čs. divízie vo Francúzsku : Zo spomienok gen. Ing. A. Petráka. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 54, č. 26 (2009), s. 10.

BACHRATÝ, Miroslav – LACKO, Martin: Denník slovenského dôstojníka z nacistickej internácie (august – október 1944) : I. časť. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 2 (2009), s. 48-63 : fotogr.

BAKA, Igor: Generál justičnej služby JUDr. Ivan Trebichavský. In: Obrana. - Roč. 16, č. 9 (2008), s. 29 : fotogr.

BAKA, Igor: Generálmajor in memoriam Jozef Marko. In: Obrana. - Roč. 17, č. 2 (2009), s. 29 : fotogr.

BARIČ, Miro: Takmer zabudnuté slovenské eso. – In: Národná obroda, 7. 5. 2005, príl. Víkend, s. 5, fotogr. [13. letka, J. Režňák]

BARTOŠ, Štefan: Ladislav Sára. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 54, č. 2 (2009), s. 4.

BARTOŠ, Štefan: Spomienky na generála A. Faglica. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 53, č. 7 (2008), s. 4 : fotogr.

BIELIK, Oskar: A. Weinhold, statočný vojak Povstania. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 53, č. 4 (2008), s. 4.

BIELIK, Oskar: Namiesto uznania – poníženie a väzenie. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 52, č. 13 (2007), s. 4 [Jozef Tlach, Michal Širica].

BYSTRICKÝ, Jozef: Generálmajor Emil Perko. In: Obrana. - Roč. 17, č. 9 (2009), s. 29 : fotogr.

BYSTRICKÝ, Jozef: Generálmajor Vojtech Gejza Danielovič. In: Obrana. - Roč. 17, č. 1 (2009), s. 29 : fotogr.

BYSTRICKÝ, Jozef: Generálporučík in memoriam Július Nosko. In: Obrana. - Roč. 17, č. 7 (2009), s. 29 : fotogr.

CSÉFALVAY, František: Generál Golian (1906 – 1945). In: Obrana. - Roč. 16, č. 4 (2007), s. 29 : fotogr.

- CSÉFALVAY, František:** Generál II. triedy Jozef Turanec. In: Obrana. - Roč. 15, č. 9 (2007), s. 29.
- CSÉFALVAY, František:** Generál Viliam Ján Lichner. In: Obrana. - Roč. 16, č. 11 (2008), s. 29 : fotogr.
- CSÉFALVAY, František:** Jozef Gabčík – muž, ktorý sa postavil Heydrichovi. In: Historická revue. - Roč. 18, č. 4 (2007), s. 19-23 : fotogr.
- CSÉFALVAY, František:** Martýr boja za slobodu. In: Obrana. - Roč. 15, č. 5 (2007), s. 29 : fotogr. [Rudolf Viest].
- CSÉFALVAY, František:** Štefan Jurech (1898 – 1945). In: Obrana. - Roč. 15, č. 11 (2007), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Brigádny generál Branislav Vladimír Manica. In: Obrana. - Roč. 17, č. 11 (2009), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Brigádny generál in memoriam Karol Peknik. In: Obrana. - Roč. 16, č. 7 (2008), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Brigádny generál Jozef Martin Kristín. In: Obrana. - Roč. 17, č. 6 (2009), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Brigádny generál Pavol Ján Kuna. In: Obrana. - Roč. 17, č. 8 (2009), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Divízny generál Ján Imro. In: Obrana. - Roč. 16, č. 4 (2008), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Divízny generál Mikuláš Markus. In: Obrana. - Roč. 16, č. 3 (2008), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Generál justičnej služby JUDr. Samuel Karol Korbel. In: Obrana. - Roč. 16, č. 12 (2008), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Generál I. triedy Ferdinand Čatloš. In: Obrana. - Roč. 15, č. 6 (2007), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Generál II. triedy Augustín Malár. In: Obrana. - Roč. 15, č. 10 (2007), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Generálmajor in memoriam Alexander Korda. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 3, č. 1 (2007), s. 78-82 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Generálmajor in memoriam Ján Černek. In: Obrana. - Roč. 16, č. 5 (2008), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Mikuláš Ferjenčík (1904 – 1988). In: Obrana. - Roč. 16, č. 1 (2008), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Na čele Rýchlej divízie : Generál II. triedy Augustín Malár. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 88-90 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Plukovník Štefan Čáni. In: Obrana. - Roč. 18, č. 3 (2010), s. 27 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Veliteľ slovenskej armády : Generál I. triedy Ferdinand Čatloš. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 86-88 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Zborový generál Michal Širica (1894 – 1970). In: Obrana. - Roč. 16, č. 2 (2008), s. 29 : fotogr.
- ČERNÁK, Tomáš:** Z kancelárie do Povstania alebo Husákova cesta ilegalitou. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 7-8 (2009), s. 140-143 : fotogr.
- ČOKINOVÁ, Veronika:** Spomienka na druhú svetovú vojnu (alebo vojna očami vojnového dieťaťa). In: Bojovník. Dvojtyždenník antifaşistov. - Roč. 53, č. 16 (2008), s. 3.

- DOBIÁŠ, Rudolf, sprac.:** Spomienky generála Antona Petráka. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 9 (2005), s. 13.
- DOBIÁŠ, Rudolf:** Strelec Pavol Pukančík. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 5 (2005), s. 7, fotogr.
- DRAGÚŇ, Stanislav:** Izidor Koso – vplyvný muž prvej Slovenskej republiky. In: Historická revue. – Roč. 17, č. 9-10 (2006), s. 50-52 : fotogr.
- FARKAŠOVÁ, Michaela:** V pekle Mauthausenu: In: Obrana. - Roč. 16, č. 7 (2008), s. 33 : fotogr. [Oto Wágner]
- FRANO, Vladimír:** Partizánsky veliteľ Ján Ušiak. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 25 (2008), s. 4.
- GAJDOŠ, Milan:** Generál Július Nosko In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 12 (2007), s. 4 : fotogr.
- GAJDOŠ, Milan:** Generál, na ktorého sa zabúda. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 13 (2005), s. [Emil Perko]
- GAJDOŠ, Milan:** Ich smrť je dodnes neobjasnená. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 4 (2005), s. 6. [R. Viest, J. Golian]
- GAJDOŠ, Milan:** Ján Lichner, politik a odbojár. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 4 (2006), s. 8
- GAJDOŠ, Milan:** Jedinečnosť gen. J. Goliana v našich dejinách 1. – 12. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov Roč. 51, č. 4 – 15 (2006), s. 10, 4, 10, 10, 4, 4, 10, 10, 4, 4, 10, 10 : fotogr.
- GAJDOŠ, Milan:** Kňaz, obeť fašizmu. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 16 (2007), s. 4 [Ludovít Veselý]
- GAJDOŠ, Milan:** Mirko Vesel. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 51, č. 18 (2006), s. 10.
- HRADSKÁ, Katarína:** Príbeh odvážnej ženy. – In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 23 (2005), s. 10 : fotogr. [G. Fleischmannová]
- KAMENEC, Ivan:** Nechcený hrdina, 1.-2. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 2 – 3 (2005), s. 10, 7, fotogr. [odboj protifašistický židovský, A. Wetzler, W. Rosenberg]
- KROPILÁK, Eugen:** Osobnosť SNP – prof. Dr. Ing. Miloš Marko. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 51, č. 23 (2006), s. 10.
- Kto bol genpor. Ing. Ján Lux? (-Burg-)** In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 26 (2009), s. 6.
- Kto bol plukovník Ján Černek /Š. P./** In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 12 (2007), s. 8 : fotogr.
- MAJER, Petr:** Kapitán v. v. Leo Klas – veterán druhej svetovej vojny. In: Vojenské rozhledy. – Roč. 15 /47/, č. 2 (2006), s. 190-191 : fotogr. [čs. 11. peší prápor-východný]
- MAJER, Petr:** Odešiel válečný hrdina generálmajor v. v. Ing. Antonín Petrák. In: Vojenské rozhledy. - Roč. 18 /50/, č. 2 (2009), s. 158-161.
- MAREK, Vladimír:** Slovenský Píka : Generálmajor in memoriam Alexander Korda zemrel v komunistickém väzení ve věku jednapadesáti let. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 19, č. 6 (2008), s. 40-41 : fotogr.
- MASKALÍK, Alexej:** Anton Pulanich (1884 – 1962). In: Obrana. - Roč. 15, č. 8 (2007), s. 29 : fotogr.

- MASKALÍK, Alex:** Brigádny generál Anton Rašla (1911 – 2007). In: Obrana. - Roč. 17, č. 12 (2009), s. 29 : fotogr.
- MASKALÍK, Alexej:** Generál I. triedy Alexander Čunderlík. In: Obrana. - Roč. 15, č. 7 (2007), s. 28 : fotogr.
- MASKALÍK, Alex:** Generálmajor Ján Paškan. In: Obrana. - Roč. 17, č. 5 (2009), s. 29 : fotogr.
- MASKALÍK, Alexej:** Generálmajor v.v. Vojtech Kováč (1900 – 1983). In: Obrana. - Roč. 16, č. 10 (2008), s. 29 : obr.
- MEŠKO, Marek:** Brigádny generál (generálmajor in memoriam) František Milan Borský (1899 – 1986). In: Obrana. - Roč. 16, č. 8 (2008), s. 29 : fotogr.
- MIKUNDA, Vladimír:** Generál Karol Schwarz, predseda HOSk vojakov zahraničných a spojeneckých armád, v tomto roku oslavujúci 90. narodeniny. In: Ročenka odbojárov 2011. Bratislava : Ústredná rada SZPB, 2010, s. 65-66 : fotogr.
- MIKUNDA, Vladimír:** Otto Wagner, predseda HOSk väzňov nacistických zajateckých a koncentračných táborov. In: Ročenka odbojárov 2011. Bratislava : Ústredná rada SZPB, 2010, s. 71-72 : fotogr.
- MILDEOVÁ, Zuzana:** Povstalec s dušou poeta. In: Obrana. – Roč. 14, č. 12 (2006), s. 34-35 : fotogr. [Imrich Gibala]
- NAĎOVIČ, Svetozár:** Hrdina z „parabrigády“. In: Obrana. – Roč. 14, č. 5 (2006), s. 37 [Viktor Naď]
- NAĎOVIČ, Svetozár:** Padol prvý. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 51, č. 8 (2006), s. 6 : fotogr. [Viktor Naď, 2. čs. spd brigáda]
- Najvyššie** ocenenia R. Vrbovi a A. Wetzlerovi. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 3 (2007), s. 2.
- NOVÁK, Martin:** Z Iwodžimy do Arlingtonu. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 2-3 (2009), s. 86-89 : fotogr. [Michal Strank]
- NOVÁKOVÁ, Zuzana E.:** Z denníka posledného rušňovodiča „Hurbana“, 1-2. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 8 - 9 (2007), s. 8, 3.
- PAULIAK, Ervín:** Starý vojak neumiera, iba odchádza... In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 51, č. 26 (2006), s. 8 : fotogr. [Egyd Pepich]
- PAULIAK, Ervín:** Vojenský odboj a dilema generála Jána Goliana. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 12 - 14 (2009), s. 4.
- PETRO, Milan – BARTOŠ, Štefan:** Horehronský bojovník npor. Michal Petro. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 17 (2009), s. 4.
- PILEK, Štefan:** Žena – hrdinka v protifašistickom odboji. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 51, č. 13 (2006), s. 4 : fotogr. [1. čs. part. brigáda M. R. Štefánika, Elena Kučerová]
- PIVKOVÁ, Ľubica:** Kto bol dr. Ing. Ondrej Kožuch. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 26 (2007), s. 6.
- RAGAČOVÁ, Júlia:** Archívy a archívne fondy o Slovensku v rokoch 1944 – 1948. In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2007, s. 99-112.
- RIEČAN, Jozef:** Kpt. Ján Nálepka zachránil 14 bieloruských dedín. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 11 (2008), s. 4.
- SEMANCO, Emil:** Slávny seržant z jarabskej matriky : Michal Strenk velil hliadke, kto-

rú zváčnili na najväčšom vojenskom pomníku. In: Verejná správa. - Roč. 61, č. 10 (2006), s. 26-27 : fotogr.

SCHMIDT, Igor: Karol Šmidke : Predseda SSP (Sväz slovenských partizánov), neskôr predseda SLUB (Sväz ľudových protifašistických bojovníkov). In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 20 – 21 (2009), s. 8, 3 : fotogr.

SLIACAN, Ján: Slovenský generál žije v USA. Bratia Skalinovci z Gemera – aktívni účastníci boja proti nacizmu a fašizmu. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 51, č. 26 (2006), s. 2.

SLÍŽ, Vlado: Frontová odyssea I. Komárnického. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 62, č. 22 (2007), s. 6 : fotogr.

STEHLÍK, Eduard: Antonín Petrák (1912 – 2009). In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 3 (2009), s. 138-139 : fotogr.

STEHLÍK, Milan: Železný kapitán. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 50, č. 20 (2005), s. 6 : fotogr. [J. J. Stanek]

ŠKOREC, Ján: Prežil som peklo Stutthofu. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 8 (2008), s. 5 : fotogr.

ŠRAMKO, Ľudovít: Povstalecký letec spomína. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 19 (2008), s. 5 : fotogr.

ŠTEFKO, Ladislav: Spomíname na rodáka. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 15 (2008), s. 10 : fotogr. [Michal Pridala].

ŠUMICHRASŤ, Peter: Generálmajor Mirko Cyril Vesel. In: Obrana. - Roč. 17, č. 10 (2009), s. 29 : fotogr.

ŠUMICHRASŤ, Peter: Generálpukovník Ján Ambruš. In: Obrana. - Roč. 16, č. 6 (2008), s. 31 : fotogr.

ŠUMICHRASŤ, Peter: Mikuláš Grofčík (1917 – 2009). In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 135-137 : fotogr.

ŠVANDA, Petr: Posledný pobočník. In: Obrana. - Roč. 17, č. 10 (2009), s. 38 : fotogr. [Ľudovít Gríger, Štefan Jurech]

ŠVANDA, Petr: Posledný pobočník spomína. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 3 (2008), s. 6 : fotogr. [Ľudovít Gríger, Štefan Jurech]

ŠVANDA, Petr: Storočnica generála. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 5 (2008), s. 2 : fotogr. [Koloman Skalina]

ŠVANDA, Petr: Žil a zomrel v službách národu. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 8 (2007), s. 5 : fotogr. [Štefan Jurech].

ŠVEC, Tomáš: Pracovný tábor – SNP – koncentrák. In: Obrana. - Roč. 15, č. 9 (2007), s. 30 : fotogr. [Oto Wágner].

ŠVEC, Tomáš: Spomienky na SNP. In: Obrana. - Roč. 16, č. 8 (2008), s. 18 : fotogr. [Vladimír Švárný Vladimír]

ŠVEC, Tomáš: Spomienky povstalcu. – In: Obrana. – Roč. 13, č. 4 (2005), s. 19, fotogr. [J. Knapp].

ŠVEC, Tomáš: Z Krymu po Kežmarok. In: Obrana. - Roč. 15, č. 5 (2007), s. 34 : fotogr. [2. čs. spd brigáda, J. Halan].

Tak sme začínali : Zo spomienok Ladislava Kalinu na činnosť Pohronsko-liptovského partizánskeho oddielu. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 2 (2009), s. 8.

VITKO, Pavol: Odišiel Mikuláš Grofčík, veterán čs. perutí RAF. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 19 (2009), s. 3 : fotogr.

- VITKO, Pavol:** Spomína letec z Bytče : Odišiel som tam, kde som cítil, že sa môžem uplatniť. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 85, č. 6 (2009), s. 86-87 : fotogr. [Ivan Schwarz]
- VITKO, Pavol:** Tobruk: česť a poníženie. In: Obrana. - Roč. 16, č. 8 (2008), s. 22-23 : fotogr. [Aladár Bočkay]
- VITKO, Pavol:** Väzenie pre víťaza vojny. In: Obrana. - Roč. 14, č. 4 (2006), s. 34-36 : fotogr. [Antonín Petrák]
- VITKO, Pavol:** Vo Veľkej Británii zomrel plk. P. Bock. In: Bojovník. Dvojtyždenník anti-fašistov. - Roč. 51, č. 15 (2006), s. 11 : fotogr.
- VITKO, Pavol:** Východniar v Tichomorí. - In: Obrana. - Roč. 13, č. 4 (2005), s. 18-19 : fotogr. [J. Karch, emigrant]
- VNUK, František:** Posledné mesiace života dr. Jozefa Tisu. In: Život. Miesiecník spoločno-kulturalny. Č. 5 - 6 (2007), s. 24-25.
- VRBIČAN, Daniel:** Útrapy vojnového veterána. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 52, č. 16 (2007), s. 10 : fotogr. [Adam Vrbičan].
- ZAVACKÁ, Marína:** Informačná služba a naši hrdinovia. Slovenskí krajanovia v americkej armáde. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 7, č. 4 (2007), s. 13-15 : fotogr.
- ZEMKO, Milan:** Kolaboranti a odbojári : Rôzne postoje i osudy poslancov snemu. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 81-85 : fotogr.
- ŽIAK, Jozef:** 15-ročný partizán. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 39, č. 5 (2008), s. 91 : fotogr. [Paul A. Strassmann]
- ŽIAK, Jozef:** V Amerike zomrel slovenský generál. In: ATM. - Roč. 41, č. 11 (2009), s. 91 : fotogr. [Koloman Skalina]
- ŽIAK, Jozef:** Zomrel najstarší generál. In: Obrana. - Roč. 17, č. 11 (2009), s. 30 : fotogr. [Koloman Skalina]

Monografie, zborníky, štúdie, články a ďalšie práce presahujúce obdobie rokov 1939 – 1945

- ANDRÁŠ, Matej – SEGEŠ, Dušan a kol:** Susedstvo v čase prelomových zmien : Vybrané aspekty československo-poľských vzťahov v rokoch 1943 – 1948. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, 2009. - 126 s. : lit., reg.
- Obsah: *Segeš, Dušan:* „Derniéra“ diplomatických vzťahov medzi československou a poľskou exilovou vládou, s. 11-28; *Michálek, Slavomír:* Pozícia Československa v strednej Európe na konci druhej svetovej vojny a tesne po nej, s. 29-42; *Cséfalvay, František:* Partizánske hnutie na slovenskej strane slovensko-poľského pohraničia v roku 1944, s. 43-52; *Andráš, Matej:* Československo-poľské vzťahy v rokoch 1945 - 1948, s. 53-72; *Štaigl, Jan:* Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v období 1945 – 1947, s. 73-101.
- AUSKY, Stanislav A.:** Dobrovoľníci a druhá svetová válka. Ustašovci, vlasovci, bande-rovci. legionári, židovské legie. 2. dopl. vyd. B.m. : Nakl. Petrklíč, 2007. - 280 s. : fotogr., mp., príl.
- Avia B-534 Czechoslovakian fighter 1933-45 :** CMK Photo Hobby Manual #1001 / Autor textu a fotogr.: Kudlička, Bohumil, aut. modelu: Huryta, Pavel, fotogr. modelu: Broji, Petr Praha : Czech Master's Kits, 2006. - 95 s. : fotogr., nákr., 2-list. príl. v češtine
- BURIAN, Michal – RÝC, Jiří:** Historie spojovacího vojska / Odp. red.: Kašáková, Eva - Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2007. - 248 s. : fotogr., gr., pram.

BYSTRICKÝ, Jozef – ČAPLOVIČ, Miloslav – PURDEK, Imrich – ŠTAIGL, Jan: Ozbrojené sily Slovenskej republiky. História a súčasnosť 1918 – 2005 : The armed forces of the Slovak republic. Past and present 1918 – 2005. – Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2005. – 206 s. : fotogr., pram. a lit.

BYSTRICKÝ, Jozef – ČAPLOVIČ, Miloslav – PURDEK, Imrich – ŠTAIGL, Jan: Ozbrojené sily Slovenskej republiky : História a súčasnosť. 90 rokov: 1918 – 2008 : The armed forces of the Slovak republic : Past and present. 90 years: 1918 – 2008. 2. dopl. vyd. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2008. - 238 s. : fotogr., pram. a lit.

ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: Tradícia a dejiny : Vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949) / Z odp. red.: Jaksicsová, Vlasta. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Typoset Print, spol. s.r.o., 2009. - 270 s. : reg.

GREGOR, Ján: Spomienky a úvahy breznianskych delostrelcov : Zborník k sedemdesiatemu výročiu vzniku vojenskej posádky. Banská Bystrica : Dali-BB, b. r. - 94 s. : fotogr.

DiNARDO, Richard L.: Nerovní spojenci : Nemecko a jeho evropští spojenci od koalície ke zhroutilí / Z angl. přel.: Fidler, Jiří – Brno : Jota military, 2006. – 391 s. : pram. a lit.

KRAJČOVIČ, Milan: Medzinárodné súvislosti slovenskej otázky 1927 / 1936 – 1940 /1944 : Maďarské dokumenty v porovnaní s dokumentmi v Bonne, Bukurešti, Viedni a Prahe. Bratislava : Slovak Academic Press, 2008. - 439 s.

KRIČFALUŠI, Michal – RICHTER, Karel: Účtování s časem II. Zač jsme bojovali. – Praha : Společnost Rusínů a přátel Podkarpatské Rusi, 2005. – 321 s.

LIŠKUTÍN, Miroslav A.: Vzpomínky jednoho letce. 2. dopl. vyd. Praha : Toužimský & Moravec, 2010. - 191 s. : fotogr., ISBN 978-80-7264-110-9

MAJERIKOVÁ, Milica, zost.: Nepokojná hranica. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1937 – 1947“ uskutočnenej 3. októbra 2009 v Spišskej Belej v spolupráci so Spišským dejepisným spolkom, Spolkom Slovákov v Poľsku a Ústavom pamäti národa. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, 256 s.

MACH, Alexander: Z ďalekých ciest / Ved. red.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2008. - 368 s. : fotogr., reg.

MAREK, Vladimír: Hedvábný hrot. Československé, české a slovenské speciální, průzkumné a výsadkové jednotky. Praha : Naše vojsko, 2006. – 223 s. : fotogr.

Německé menšiny v právních normách 1938 – 1948. Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi / K vyd. přípr.: Pešek, Jiří; Tůma, Oldřich; Kittel, Manfred; Möller, Horst - Praha : Doplněk - Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, 601 s.

PEJČOCH, Ivo: Tanky Praga : Historie obrněných vozidel ČKD 1918 – 1956. Cheb : Svět křídél, 2007. - 303 s. : fotogr., nákr.

SEGEŠ, Vladimír a kol.: Slovensko. Vojenská kronika / Autori: Segeš, Vladimír; Dangl, Vojtech; Čaplovič, Miloslav; Baka, Igor; Cséfalvay, František; Štaigl, Jan; Štefanský, Michal; Maskalík, Alexej; Purdek, Imrich; zodp. red.: Stanová, Mária. Bratislava : Perfekt – Vojenský historický ústav, 2007. - 200 s. : fotogr., obr., tabl., reg.

SEGEŠ, Vladimír a kol.: Slovakia. Military Chronicle / Authors: Baka, Igor; Cséfalvay, František; Čaplovič, Miloslav; Dangl, Vojtech; Maskalík, Alexej; Purdek, Imrich; Segeš, Vladimír; Štaigl, Jan; Štefanský, Michal; transl.: Adamkovičová, Martina; Ondruš, Lubomír; Věpyová, Silvia; zodp. red.: Stanová, Mária. Bratislava : Perfekt, 2009. - 202 s., fotogr., index, lit.

SYRUČEK, Milan: Banderovci – hrdinové, nebo bandité? Praha : Pražská vyd. společnost – Nakl. Epoque, 2008. - 153 s. : fotogr.

ŠVRLO, Peter: Slovenskí vojenský výsadkáři 1939 – 2004. Venované tým, ktorí prešli rehoľou vojenského výsadkářa / Red.: Begala, Ján – Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2005. – 168 s. : fotogr., reg., lit.

TISO, Jozef: Prejavy a články (1944 – 1947). Eds.: Fabricius, Miroslav; Hradská, Katarína. Bratislava : Pro Historia – Historický ústav SAV, 2010. – 249 s. : reg., ISBN 978-80-970060-8-2

VRZGULOVÁ, Monika – RICHTEROVÁ, Daniela, eds.: Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti. Súčasný stav výskumu : Holocaust as a Historical and Moral Problem of the Past and the Present. Current Stage of Research : Zborník príspevkov z konferencie. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu – Úrad vlády SR, 2008. – 463 s.

ZAVADIL, Radomír: Obrněný automobil OA vz. 30 : Armoured Car Mo. 30 / Překl.: Mikolášik, Ondrej; kresby a výkresy: Janeček, Roman – Nevojice : Jakab, 2005. – 88 s. : fotogr., nákr.

ZAVADIL, Radomír: Vojenské automobily Tatra v letech 1918 až 1945 : Tatra Military Vehicles from 1918 to 1945 : Osobní automobily : Cars and Passenger Vehicles. Nevojice : Jakab, 2007. – 80 s. : fotogr., tabl.

ZAVADIL, Radomír: Vojenské automobily Tatra v letech 1918 až 1945 : Tatra Military Vehicles from 1918 to 1945 : Nákladní a speciální automobily : Trucks and Special Vehicles / Přel. do angl.: Leckie, Ina. Nevojice : Jiří Jakab, 2008. – 80 S. : fotogr., nákr.

* * *

ČAPLOVIČ, Miloslav – BAKA, Igor: Slovakia in Alliances in the First Half of the 20th Century. In: Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije Humanities and Social Studies Review 9, št. 1. – Maribor : Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačica, 2009, s. 147-169 : fotogr.

ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: Slovanské predstavy a politické variácie vo vzťahoch Slovákov k Moskve (1934 – 1949). In: Historický časopis. – Roč. 56, č. 1 (2008), s. 93-123.

GONA, Miloslav: Nálezy ručných granátov z obdobia 2. svetovej vojny na území Slovenska. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 86-100 : obr.

IZSÁK, Lajos: Benešove dekréty, bezprávie a vysídlenie Maďarov z južného Slovenska 1944 – 1949. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 4, č. 2 (2008), s. 27-35 : fotogr.

KAMENEC, Ivan: Predstavy Hlinkovej slovenskej ľudovej strany o budúcom zahraničnopolitickom postavení Slovenska. In: Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století / Eds.: Beneš, Zdeněk; Kováč, Dušan; Lemberg, Hans. – Ústí nad Labem : Albis International, 2006, s. 257-270.

KLABJAN, Borut: Taliansko a Slovensko vo vojne. Vplyv talianskeho fašizmu na Slovensku pred druhou svetovou vojnou a počas nej. In: Historický časopis. – Roč. 54, č. 3 (2006), s. 451-470.

KOPECKÝ, Peter: K slovensko/československo-rumunským vzťahom 1944 – 1948. In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2007, s. 11-21.

MEŠKO, Marek – CSÉFALVAY, František – ŠTAIGL, Jan: Slovakia's Military Identity in the Twentieth Century. In: End of Empires. Challenges to Security and Statehood in

Flux. Papers from the 9th Annual Conference of the Euro-Atlantic Conflict Studies Working Group Bucharest, 26-28 May 2009. Ed.: Raugh, Harold E. Bucharest : Military Publishing House, 2010, s. 121-139.

MICHÁLEK, Slavomír: Vzťahy Československa a USA ku koncu druhej svetovej vojny a krátko po nej. In: Němeček, Jan a kol.: Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek.- Praha : Historický ústav AV ČR, 2010, s. 161-174.

PEŠEK, Jiří – TŮMA, Oldřich: Právní normy let 1938 – 1948 týkající se Němců v Československu a ostatní Evropě. In: Soudobé dějiny. – Roč. 13, č. 3-4 (2006), s. 431-460.

PRŮCHA, Václav: Včlenění českých zemí a Slovenska do nacistického velkoprostorového hospodářství. In: Němeček, Jan a kol.: Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek. Praha : Historický ústav AV ČR, 2010, s. 359-373.

PUSCAS, Vasile: Romania and Slovakia 1944 – 1948. In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. - Bratislava : Veda, 2007, s. 23-32.

SCHVARC, Michal: Evakuácia nemeckého obyvateľstva z územia Slovenskej republiky v rokoch 1944 – 1945. In: Historický zborník 15, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. – Bratislava : Matica slovenská, 2005, s. 76-93.

ŠUMICHRAST, Peter: Nemecké vojnové hroby na území Slovenska, 1. časť. In: Vojenská história.- Roč. 14, č. 3 (2010), s. 88-108.

ŠUMICHRAST, Peter: Nemecké vojnové hroby na území Slovenska, 2. časť. In: Vojenská história.- Roč. 14, č. 4 (2010), s. 80-95.

TULKISOVÁ, Jana: Príspevok nacistickej armádnej psychológie k otázke mentality slovenského národa. In: Acta historica Posonensia XIII. Historické štúdie / Eds.: Daniš, Miroslav – Valachovič, Pavol.- Bratislava : Stimul, 2010, s. 254-268.

ZUPKO, Štefan: Krátky pohľad do histórie výroby pechotnej munície na Slovensku. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 87-93.

* * *

LACKO, Martin: Utrpenie Slovákov a Rusínov v Maďarskej kráľovskej armáde 1938 – 1945. In: Kultúra. – Roč. 8, č. 16 (2006), s. 10-11.

LANG, Pavel: Nebudou nikdy zapomenutí : V Buzuluku byly slavnostně odhaleny památníky 99 čs. vojákům, kteří zde padli nebo zemřeli v průběhu 1. a 2. světové války. In: A-report. - Roč. 24, č. (2007), s. 8-9 : fotogr.

LUNGU, Corneliu Mihail: Main archival fonds of the National Historical Central Archives that contain information on Slovak-Romanian relations (1944 – 1950). In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2007, s. 95-98.

ŠVANDA, Petr: Frontové Vianoce vo fotografii. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 26 (2008), s. 3 : fotogr.

ANOTÁCIE, GLOSY

DOUGHERTY, Martin J. *VÁLEČNÍCI STAROVĚKU. 3000 PŘ. N. L. – 500 N. L.* Preložil Zdeněk Hurník. Praha : Naše vojsko, 2011, 224 s. ISBN 978-80-206-1215-1.

Knižný trh o starovekých vojenských dejinách rozširuje preklad publikácie od vojenského historika M. Doughertyho, ktorý sa našim čitateľom uviedol v roku 2010 prácou *Tanky. Od 1. svetovej války do súčasnosti* (vyšlo vo vydavateľstve Brána). Predmetom jeho záujmu sa najnovšie stalo vojenstvo starovekých civilizácií.

Kniha zachytáva pomerne široké časové obdobie (3500 rokov) a „operuje“ na obrovskom geografickom priestore. Výklad sa člení na päť blokov a prináša prehľad celkového vývoja jednotlivých zložiek starovekých vojsk (pechota, jazda, loďstvo), prostriedkov na obliehanie, techniky a záležitostí, ktoré sa týkali velenia a riadenia starovekých armád.

Jednotlivé kapitoly sú usporiadané chronologicky a každá prináša základný prehľad o vojenstve jednej zo starovekých civilizácií. Prvá a druhá kapitola sa venuje oblasti Blízkeho východu (Mezopotámia, Egypt a Palestína), tretia a štvrtá antickému Grécku a Rímu. Výklad uzatvára piata kapitola, ktorá sa zameriava na tzv. barbarské kráľovstvá, ktoré vznikali na pôde Západorímskej ríše po jej zániku v roku 476 po Kr. (Ostrogóti, Vandali, Frankovia a pod.).

Autor sa snaží v práci osvetliť zmeny v taktickom umení i technologickom vybavení skúmaných starovekých armád a sleduje ich v kontexte vzostupu a pádu ich civilizácií. Súčasť výkladu tvoria podrobnejšie opisy približne 30 významných vojenských stretnutí doplnené schémami rozmiestnenia bojových jednotiek a ich presunmi.

Okrem samotného odborného textu obsahuje práca zoznam literatúry a všeobecný register, ktorý čitateľom poskytuje komfort pri orientácii v texte. V zozname literatúry sú uvedené iba anglické publikácie vrátane prekladov antických autorov (spolu 65 záznamov). Domnievame sa, že autor si mohol dať námahu a rozdeliť tento zoznam prehľadnejším spôsobom na pramene a sekundárnu literatúru. Rovnako prekladateľ mohol do neho zaradiť existujúce české preklady z uvedenej produkcie (napr. E. Gibbon, D. B. Campbell alebo antickí autori).

Už na prvý pohľad je zrejmé, že preklad textu prešiel iba jazykovou, a nie odbornou korektúrou. Keďže prekladateľ používa pojmy, ktoré starovek nepoznal (napr. generál či guvernér – s. 105, 107, 110, 128 a pod.), usudzujeme, že v oblasti starovekých vojenských dejín prejavuje značné nedostatky. Okrem iného sa chyby objavujú pri prepise starovekých mien a geografických názvov (napr. ostrogótsky kráľ Teodorik, správne Theodorich – s. 191; perzský kráľ Darius, správne Dáreios – s. 105; v Malej Ázii tečie rieka Gránikos, a nie Gránikus – s. 130; miesto veľkej bitky z roku 378 po Kr. má základný tvar Adrianopolis alebo Adrianopol, a nie Adrianopole – s. 195) alebo pri ich skloňovaní (napr. Scipia namiesto Scipiona – s. 153; Nera namiesto Nerona – s. 178; L. A. Pauluse, správne L. A. Paula – s. 156). Priam komicky vyznieva informácia, že latinské slovo „punic“ znamenalo „obyvateľ Kartága“ (s. 148). Latinčina takéto slovo nikdy nepoznala a evidentne ide o anglické slovíčko. V latinskom jazyku sa obyvateľ Kartága označoval ako *Poenus* (mn. č. *Poeni*). Chyby nachádzame i pri základnej chronológii dejín (napr. bitka pri Teutoburskom lese sa neodohrala roku 9 pred Kr., cisár Augustus nezomrel v roku 14 pred Kr. alebo rímski vojaci nepochovali ostatky legionárov, ktorí padli v Teutoburskom lese v rokoch 15–16 pred Kr.! – s. 177) a latinskej terminológii (napr. neskoroantické jed-

notky so stálou posádkou v určitej oblasti, najčastejšie na hraniciach ríše, sa neoznačovali *limetani*, ale *limitanei* – s. 187).

Kvalitou českého prekladu teda publikácia vôbec nevyčníka, no čím rozhodne zaujme, je jej pozoruhodná názornosť. Viac ako 200 čiernobielych i farebných fotografií, perokresieb a máp znázorňujúcich zbrane, výstroj, bojové techniky, vojenskú organizáciu a významné bitky starovekého sveta dopĺňa prezentovanú materiú. Pre čitateľa sú atraktívne i poučné zároveň.

Úroveň poskytovaných vedomostí je v porovnaní s prekladom publikácie síce oveľa lepšia, no i v tomto smere čitateľ niekedy narazí na zavádzajúce informácie, napr. označenie Kartága za grécku kolóniu! (s. 104.) Na záver nám tak zostáva len konštatovať, že uvedené nedostatky podstatne znižujú výpovednú hodnotu knihy a zároveň znehodnocujú jej nákladné vydanie.

T. Klokner

HORVÁTH, Jakub. *POSLEDNÁ VOJNA RAKÚSKO-UHORSKEJ MONARCHIE : RAKÚSKO-UHORSKÁ ARMÁDA V ROKOCH 1914 – 1918.* Banská Bystrica : Jakub Horváth, 2008, 215 s.

Akoby symbolicky, presne 90 rokov od skončenia prvej svetovej vojny, sa na slovenskom knižnom trhu koncom roka 2008 objavila publikácia venujúca sa vojnovému obdobiu rokov 1914 – 1918 so zameraním na Rakúsko-uhorskú monarchiu a jej vojenskú účasť a pôsobnosť počas trvania tohto svetového konfliktu. Snahou autora, ako to na úvodných stranách píše, bolo poskytnúť „pohľad z druhej strany“, čiže hlavne poukázať na bojové nasadenie vojakov, ktorí bojovali za monarchiu po celý čas až do jej posledných dní, a zostali tak verní do úplného konca. Stručne, jasne a výstižne – to sú tri hlavné piliere, na ktorých autor

postavil architektúru svojej práce, a ktorou chce zaujať hlavne širokú verejnosť, aby sa téma prvej svetovej vojny celkom nevytratila z povedomia ľudí.

Zámerom publikácie je podať stručný a zrozumiteľný opis priebehu pozemných bojov, ktorých sa rakúsko-uhorská armáda počas prvej svetovej vojny zúčastnila. Absentuje tu teda nasadenie vojenského letectva a vojenského námorníctva monarchie. Z dôvodu „šetrenia miesta“ tiež autor vypustil poznámkový aparát pod čiarou, no kde-tu sa odvolanie na použitú literatúru predsa len objavuje. Autor v podstate vychádza z prác rakúskej a českej vojenskej historiografie doplnenej o najnovšie prírastky k danej téme z pera britských a ruských historikov. Dielo obsahuje minimum fotografického materiálu, no veľmi prínosné sú predovšetkým početné schematické mapy, ktoré čitateľa rýchlo a presne zorientujú v pohyboch vojenských jednotiek bojujúcich strán.

Práca je rozčlenená na tri nerovnomerné časti (resp. kapitoly), pričom prvá časť predstavuje dovedna 36 strán, druhá nosná časť 145 strán a tretia časť 21 strán. V prvej časti autor v krátkosti predstavuje Rakúsko-Uhorsko ako mocnárstvo mnohých národov, popisuje štruktúru ozbrojených síl a princíp branného systému. Predstavuje tiež dôstojnícky zbor monarchie, vojnové plány a plány zásobovania a presunov armády. Malá časť je tiež venovaná pevnostným opevneniam a vojenskému spravodajstvu. Kapitola je zakončená vypuknutím vojny v dôsledku sarajevského atentátu, ktorý bol vyvrcholením napätých politických vzťahov medzi Srbským kráľovstvom a Rakúsko-Uhorskom.

Druhá kapitola – gro celej publikácie, pojednáva o vojenských operáciách Rakúsko-uhorskej monarchie na srbskom, ruskom, talianskom a rumunskom fronte v chronologickom slede tak, ako sa vyvíjala medzinárodnopolitická a vojenská situácia v období

rokov 1914 – 1918. V rámci kapitoly je tiež spomenuté nasadenie rakúsko-uhorských pancierových vlakov a boje v Korutánskych Alpách. Keďže armáda Rakúsko-uhorskej monarchie mala mnohonárodnostné zloženie, autor sa vždy s istým dôrazom pristaňuje pri bojovom nasadení plukov alebo zborov, ktoré boli z väčšej časti tvorené Slovákmi. Záver rozsiahlej druhej kapitoly tvorí zhodnotenie bojového nasadenia c. a k. armády počas celého obdobia prvej svetovej vojny. Na pár stranách tiež autor podáva stručný prehľad hospodárskeho vývoja monarchie v rokoch 1914 – 1918. Kapitola končí opisom života vojnových zajatcov, ktorí sa dostali do rakúsko-uhorských zajateckých táborov.

Posledná, tretia kapitola je už len akýmsi appendixom celej publikácie; autor sa tu predovšetkým zameriava na technické parametre výstroja a výzbroje rakúsko-uhorskej armády, popis pechotných a delostreleckých zbraní, a tiež uniforiem využívaných v rokoch 1914 – 1918. Práve v tejto kapitole dosť značne absentuje fotografický materiál, čo je na škodu. Posledné strany vyplňa zoznam použitej a odporúčanej literatúry.

Autorovi sa v tejto vydarenej kompilácii doplnenej o vlastný výskum podarilo v stručnosti a v hlavných bodoch obsiahnuť nasadenie a bojové pôsobenie Rakúsko-uhorskej monarchie na frontoch prvej svetovej vojny. I keď bez letectva a vojenského námorníctva, publikácia má k téme „Veľkej vojny“ čo-to povedať. Môže byť dobrou pomôckou pre študentov alebo pre laického čitateľa, ktorý sa chce rýchlo a vecne zorientovať v danej téme.

J. Kallo

MATERIAŁY Z KONFERENCJI NAUKOWEJ *ZNAKI PAMIĘCI*. Zost. M. Dziedziak, Gorlice : Stowarzyszenie Aktywnej Ochrony Cmentarzy z I. Wojny światowej

w Galicji „Crux Galiciae“, 2008, 91 s., ISBN978-83-7631-010-7.

V roku 2007 poľské občianske združenie Crux Galiciae – Stowarzyszenie Aktywnej Ochrony Cmentarzy z I. Wojny światowej w Galicji po prvýkrát organizovalo vedeckú konferenciu zameranú na problematiku udalostí prvej svetovej vojny, no najmä na vojnové cintoríny z tohto obdobia v Poľsku. Konferencia niesla názov *Znaki pamięci* a uskutočnila sa 27. októbra 2007 v poľskom meste Gorlice. Na konferencii odznelo šesť referátov, ktoré sa stali základom pre zborník, ktorý bol vydaný v priebehu nasledujúceho roka. Zborník *Materiały z konferencji naukowej Znaki Pamięci* obsahuje dovedna šesť kvalitných štúdií.

Problematike vojakov židovského vierovyznania počas prvej svetovej vojny sa v príspevku venuje Miroslava Łopata. Zameriava sa najmä na otázku pochovávanía týchto vojakov na vojnových cintorínoch. Svoju pozornosť tiež upriamuje na zmapovanie symboliky, ktorá sa používala pri označovaní hrobov padlých vojakov židovského vierovyznania. Pre slovenského čitateľa je určite zaujímavý príspevok Macieja Dziedziaka. Ten objasňuje činnosť slovenského architekta Dušana Jurkoviča pri budovaní komplexu vojnových cintorínov v Haliči. Jadrom štúdie je však analýza nerealizovaných návrhov tohto architekta. Mnohé z navrhnutých prvkov obnovy vojnových cintorínov, ktoré neboli zrealizované, môžu byť inšpiráciou pri obnove vojnových cintorínov na Slovensku.

Mladý historik Kamil Ruszała skúma vyobrazenie západohaličských vojnových cintorínov na pohľadniciach vydaných Oddelením vojenskej pohrebnej služby. Na niekoľkých stranách autor porovnáva vyobrazenie na pohľadniciach s plánmi výstavby vojnových cintorínov a realizovanou skutočnosťou. Otázke používanej symboliky na vojnových cintorínoch z prvej svetovej vojny sa venuje Agnieszka Prtridge. Skúma napríklad vplyv

antickej či egyptskej symboliky na tvorbu architektov, ktorí projektovali výstavbu vojnových cintorínov v Haliči. Problematike umiestnenia vojnových cintorínov v krajine sa venuje dvojica autorov Marcin Brataniec a Urszula Forczek-Brataniec. Ich štúdia *Cintoríny z prvej svetovej vojny – pomník roztrúsený v reliéfe krajiny* vysvetľuje, akým spôsobom boli umiestňované vojnové cintoríny v krajine. Na praktických príkladoch autori demonštrujú, ako cielene bola vyberaná poloha vojnových cintorínov – za účelom vybudovania veľkého „monumentu v krajine“.

Vojnovému cintorínu č. 202 v Tarnove sa v príspevku venuje autor Robert Kozłowski. Na niekoľkých stranách sumarizuje históriu vzniku tohto cintorína a dáva informáciu o obetiach pochovaných na tomto cintoríne. Venuje sa tiež súčasnému stavu tohto cintorína.

Podujatie *Znaki pamięci* a následné vydanie zborníka z tohto podujatia, je dôkazom toho, že nielen profesionálna historická inštitúcia dokáže usporiadať odbornú konferenciu na vysokej úrovni. Združenie *Crux Galiciae* aj v nasledujúcich rokoch pokračovalo v tradícii usporadúvania konferencií, výsledkom čoho je dnes už päť zborníkov príspevkov z týchto konferencií.

M. Drobnák

MATERIAŁY Z MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI *ZNAKI PAMIĘCI II - ŚLADAMI I. WOJNY ŚWIATOWEJ*. Zost. M. Łopata, Gorlice : Stowarzyszenie Aktywnej Ochrony Cmentarzy z I. Wojny światowej w Galicji „Crux Galiciae“, 2009, 103 s. ISBN 978-83-7631-083-1.

Poľské občianske združenie *Crux Galiciae* – Stowarzyszenie Aktywnej Ochrony Cmentarzy z I. Wojny światowej w Galicji sa už niekoľko rokov venuje problematike starostlivosti o cintoríny z prvej svetovej

vojny nachádzajúce sa v Haliči. V roku 2007 spomínané občianske združenie zorganizovalo prvýkrát vedeckú konferenciu *Znaki pamięci*. Výstupom z tejto konferencie bol zborník pod názvom *Materiały z konferencji naukowej Znaki Pamięci*. Keďže prvý ročník konferencie sa tešil veľkej pozornosti laickej aj odbornej verejnosti, občianske združenie *Crux Galiciae* aj v roku 2008 pristúpilo k organizovaniu v poradí druhého ročníka konferencie. Výstupom z druhého ročníka konferencie *Znaki pamięci II – śladami I wojny światowej* je zborník príspevkov *Materiały z międzynarodowej konferencji Znaki pamięci II – śladami I wojny światowej*.

Zborník obsahuje dovedna šesť odborných štúdií poľských a slovenských autorov. Príspevky v zborníku sa venujú problematike udalostí prvej svetovej vojny a vojnovým cintorínom z tohto obdobia.

Prvá štúdia od autora Piotra Ormana sa venuje vojnovým cintorínom a pohrebiskám z prvej svetovej vojny na území Krakowsko-Częstochowskej vrchoviny. Autor prináša prehľad vojenskohistorických pamiatok na vybranom území, ktoré sú zviazané s prvou svetovou vojnou. Ďalším príspevkom je štúdia od Kamila Ruszała zameraná na problematiku cintorínov z prvej svetovej vojny v meste Jasło. Autor najprv stručne analyzuje doterajší výskum problematiky vojnových cintorínov v meste. Následne sa venuje tvorbe, ale najmä projektom vojnových cintorínov architekta Johanna Jägera, ktorý v tomto meste projektoval vojnové cintoríny. Jadrom štúdie sú tri profily vojnových cintorínov v Jasle, ktoré sú označované ako vojnový cintorín číslo 22, 23 a 24. Súčasťou štúdie je tiež menný zoznam padlých vojakov, ktorý sa zachoval vo farskej matrike mesta Jasło.

Vojnové cintoríny z prvej svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku s dôrazom na okres Medzilaborce. Tak znie názov štúdie od Radoslava Turika. Autor v štúdií

upozorňuje na genézu vzniku vojnových cintorínov na území severovýchodného Slovenska. Súčasťou štúdie je krátke zhrnutie počtu vojnových cintorínov v jednotlivých okresoch dnešného severovýchodu Slovenskej republiky. Osobitú pozornosť však autor venuje vojnovým cintorínom nachádzajúcich sa v okrese Medzilaborce. Druhou z dvojice štúdií od slovenských autorov je odborná štúdia Martina Drobňáka. Zameraná je na bojové operácie prvej svetovej vojny od jesene 1914 do jari 1915 na území Slovenska. Táto štúdia, na rozdiel od prvých troch, sa nevenuje problematike vojnových cintorínov, ale vojenským operáciám prvej svetovej vojny. V tomto prípade vojenským operáciám prebiehajúcim na území dnešného Slovenska od novembra 1914 do mája 1915. Podobne aj zvyšné dve štúdie poľských autorov sa venujú problematike vojenských operácií. Sławomir Błazewicz sa vo svojej práci zameril na opis bojov o mesto Gorlice dňa 2. mája 1915. Paweł Kukurowski vo svojom v príspevku opisuje účasť bavorskej 11. pešej divízie v bojoch na území Nízkych Beskýd v roku 1915. Autor v štúdií veľmi prehľadne načrtnol štruktúru divízie a následne sa zameril na opis bojovej činnosti divízie v oblasti Nízkych Beskýd od 26. apríla do 7. mája 1915.

Okrem odborných štúdií je súčasťou zborníka obrázková príloha s archívnymi fotografiami z výstavy, ktorá bola súčasťou medzinárodnej odbornej konferencie *Znaki pamieci II*.

M. Drobňák

PEJČOCH, Ivo. *FAŠISMUS V ČESKÝCH ZEMÍCH 1922 – 1945. FAŠISTICKÉ A NACIONÁLNE-SOCIALISTICKÉ STRANY A HNUTÍ V ČECHÁCH A NA MORAVĚ.* Praha : Nakladatelství Academia, 508 s., ISBN 978-80-200-1919-6.

Kniha sa zaoberá históriou krajných pravicových subjektov v Čechách, na Morave a v Sliezske od začiatku dvadsiaty rokov

až po koniec druhej svetovej vojny. Úvodná časť opisuje vznik fašizmu v Taliansku a nacionálneho socializmu (nacizmu) v Nemecku. Ďalších 44 kapitol sa zaoberá jednotlivými, často obskúrnymi politickými stranami, hnutiami, frakciami, formáciami, ktoré sa hlásia k týmto ideológiám a ktoré pôsobili počas Prvej československej republiky a Protektorátu Čechy a Morava. Ovládalo ich zúrivé národovectvo, antisemitizmus a židobolševizmus. História týchto subjektov je usporiadaná podľa postupnosti. Autor podrobne rozoberá nielen vplyvné zoskupenia, ako sú Vlajka, Národná obec fašistická, ale najmä Kuratórium. Veľký priestor je venovaný „Židenickému puču“ – jedinému pokusu extrémistov o násilný štátny prevrat počas demokratického Československa (viedol ho npor. v zálohe Ladislav Kobsinek z Národné obce fašistické v noci 22. januára 1933 na Židenické kasárne v Brne), pogromu v Příbrami, bitke v Dušnej ulici a teroristickým aktivitám Vlajky. Útvary pôsobiace v rokoch Protektorátu, väčšinou kolaborovali s okupačným nacistickým režimom, a publikácia sa zameriava aj na tento nevšedný jav. V opise jednotlivých strán či hnutí sú uvedené aj osudy ich markantných predstaviteľov. Cenné sú aj dobové prehlásenia a manifesty. Kniha je encyklopédiou spolkov a strán. Medzi špecifiká českého fašizmu patrí krajný konzervativizmus; k jeho stúpencom patrili najmä stredné vrstvy, niektorí legionári a armádni dôstojníci, ale aj katolícki intelektuáli a univerzitní profesori, robotnícka a roľnícka trieda. Snažili sa vytvoriť ozbrojené jednotky (učili sa hlavne poradové cvičenia) a ich akcie končili fiaskom. Najnebezpečnejší boli kolaboranti počas protektorátu, nemali silných vodcov a väčšina spoločnosti ich odmietala. Záver oboznamuje čitateľa s povojnovým vyrovnaním sa národa s kolaboráciou, a to formou retribúcií na pôde Národného súdu a mimoriadnych ľudových súdov.

Kniha obsahuje heslovito usporiadané údaje o 43 fašistických organizáciách: Národné hnutie, Červenobílí, Českoslovenští fašisté, Národní obec fašistická, Vlajka, Bílé bratrstvo – Slovanská jednota, Vlastenecká akce, Klub slovanských arijců, Fašistický akční komitét, Český národní výbor, Národní tábor fašistický, Fašistické Svatoplukovy gardy, Nacionální hnutí, České árijské hnutí, Čeští fašisté – Arijská stráž, Strana českých fašistů, Národopisná Morava, Moravská nacionální sociální strana, Národní akční komitét, Protižidovská liga, Český studijní ústav pro řešení židovského problému a otázky rasové, Arijská společnost v Čechách i na Moravě, Arijský ochranný svaz, Český svaz válečníků, Exekutiva bývalých vojáků, Svatoplukovy národní gardy, Národně socialistická česká dělnická a rolnická strana, Národní socialistická garda slovanských aktivistů, Arijská pracovní fronta, Svaz arijských mlynařů, Arijská fronta, Národní arijská kulturní jednota, Kamarádský akční výbor, Česká sociální strana dělnická, Česká národně sociální strana dělnická, Česká autonomní strana dělnická, Českomoravská pracovní fronta, Mladá generace, Svaz arijských slovanských autorů, Českomoravská obec fašistická, Marginální fašistická hnutí na Moravě (Fašistická skupina při Národním souručenství na Moravě, Národní obec fašistická – Dělnický syndikát při Národním souručenství, Česká arijská fronta, Hlavní vedení protektorátních fašistů), Veřejná osvětová služba, Kuratorium pro výchovu mládeže (ZZ oddíly, Dobrovolnická Svatováclavská rota), Česká liga proti bolševizmu.

Príloha obsahuje *Zoznam českých kolaborantských organizácií, Sústavu obvodov verejnej osvetovej služby, Básne českého fašizmu a nacizmu, Odsúdených účastníkov Židenického puču, Pochodové pluky Svatoplukových gárd, Zoznam príslušníkov Dobrovoľníckej Svatováclavskej roty a Letáky s programom Mlčochovej Národne*

socialistickej českej roľníckej a robotníckej strany. Na konci knihy je 20 strán poznámok, nasledujú Skratky, Pramene, Literatúra a Register mien.

L. Jančo

MAHR, Jan. *VZPOMÍNKY NA NEZNÁMÉ LETCE : HAVÁRIE SPOJENECKÝCH LETADEL NA MORAVĚ A VE SLEZSKU V OBDOBÍ 2. SVĚTOVÉ VÁLKY.* Kovářská : Miroslav : vlastným nákladom autora vydalo Muzeum letecké bitvy nad Krušnohořim 11. 9. 1944 v Kovářské, 2011, 480 s., ISBN 978-80-90-30-30-65.

Po mnohoročnom výskume, ktorého začiatok spadá do druhej polovice 80. rokov, vydal Jan Mahr – známy moravský aero-archeológ začiatkom leta 2011 rozsiahlu knižnú publikáciu venujúcu sa zostreleným a zhavarovaným spojeneckým lietadlám na Morave a v Sliezske v období druhej svetovej vojny. Kniha tematicky i obsahovo voľne nadväzuje na dielo slovenských spisovateľov Petra Kaššáka a Mariána Hrodegha z roku 2007, a tak po spracovaní témy zhavarovaných bombardérov z územia Slovenska vyšla po štyroch rokoch publikácia venujúca sa v rámci bývalého Československa územiám Moravy a Sliezska.

Autor po rozsiahlom archívnom výskume v Čechách, Nemecku, Veľkej Británii a Spojených štátoch skonfrontoval predmetné zistenia s výpoveďami pamätníkov, samotných aktérov alebo rodinných pozostalých po letcoch. Dobovú situáciu tiež vykresľujú správy o haváriách z kroník obcí, pri ktorých dané lietadlá spadli alebo núdzovo pristáli. V spojitosti s výsledkami aero-archeológie pri vyzdvihovaní trosiek za pomoci detektorov a ťažkej techniky tak vzniklo veľmi príťažlivé dielo, ktoré má k téme leteckej vojny nad českými krajinami v období druhej svetovej vojny v mnohom čo povedať.

Publikácia je rozčlenená na 17 kapitol s početnými podkapitolami, ktoré v chronologickom slede opisujú dovedna 42 leteckých havárií v časovom rozmedzí od 30. júna 1944 do 16. apríla 1945, keď prebiehali britské a americké bombardovacie nálety na nemecké rafinérie syntetických palív a olejov na území Sliezska v Nemeckej ríši. Samotné kapitoly sú vlastne jednotlivé nálety spojencov zoradené podľa dátumov, pričom v podkapitolách autor dôkladne opisuje a približuje okolnosti havárií, ako aj jednotlivé zhavarované stroje a ich posádku. Pomyselnú os celého diela tvoria v podstate štyri veľké udalosti z roku 1944, a to spojenecké nálety zo dňa 7. júla – havária štyroch lietadiel, 22. augusta – havária šiestich lietadiel, 29. augusta – havária siedmich lietadiel a 17. decembra – havária až desiatich lietadiel. Okrem týchto „veľkých havárií“ sú prítomné už od začiatku čiastkové havárie jednotlivých strojov, ako aj núdzové pristátia s následným zajatím letcov.

V úvodnej časti autor približuje historické pozadie náletov, ktorým predchádzalo vylodenie na Sicílii a obsadenie južnej časti Talianska americkou armádou na jeseň 1943. Sleduje tiež reorganizáciu leteckých síl a aktiváciu novej leteckej 15. armády, ktorá oficiálne začala existovať 1. novembra 1943. Po krátkom oboznámení s veliteľmi a strojovým vybavením bojových skupín 15. americkej leteckej armády autor opisuje aj britskú 205. skupinu RAF, nakoľko práve tieto dve bojové zoskupenia stratili nad územím Moravy a Sliezska najviac zo svojich lietadiel. Čitateľ je tiež oboznámený s hlavnými strategickými plánmi a cieľmi, pričom spojenci najprv chceli útočiť len na ponorkové základne a letecký priemysel, no nakoniec sa ich hlavným cieľom stala dopravná infraštruktúra a petrochemický priemysel. Autor sa následne venuje jednotlivým rafinériám s dôrazom na české a poľské Sliezsko, no neopomína, že cesta sem viedla práve vzdušným priestorom Moravy

a západného Slovenska. V závere úvodnej časti sa nachádza resumé všetkých bombardovacích náletov 15. americkej leteckej armády, všeobecné straty spolu – na ľuďoch i na strojovom parku, a tiež číselný prehľad bojových skupín i technické čísla jednotlivých lietadiel. Úvod končí chronologickým prehľadom všetkých doteraz známych leteckých havárií a núdzových pristátí na území Moravy a Sliezska.

Po úvodnej časti, ktorá tvorí akési „intro“ do danej problematiky, nasleduje na 394 stranách v rozsahu sedemnástich kapitol hlavný obsah diela, ktorý tvoria jednotlivé havárie usporiadané v chronologickom slede. Každá kapitola obsahuje najprv všeobecné informácie o sile útočníkov, ako aj obrancov. Autor tiež v skratke približuje plánované ciele útokov a sumarizuje celkové straty, sleduje bojové skupiny bombardovacích lietadiel od ich vzletu, sformovaní sa do bojových skupín, ceste na cieľ až po vzdušné boje, ktoré zviadli nemeckí stíhači so sprievodnými americkými lietadlami. Jednotlivé havárie tvoria už viac do hĺbky idúce podkapitoly. Tu autor opäť – s dôrazom na jednotlivé stroje, ešte raz sleduje ich vzlet, cestu, zostrel a osudy posádok po pristátí na zem (nezriedka to boli bitky, verejné lynčovanie, ba i smrť zastrelením pre týchto „gangstrov z Chicaga,“ ako ich volali hlavne v nemecky hovoriacich enklávach Sliezska). Ak boli straty na životoch, sú tu spomenuté i povojnové exhumácie. Príbehy zhavarovaných lietadiel sú doplnené spomienkami hlavných aktérov v rozsiahlych citáciách alebo svedectvami z dobových dokumentov. Autor si tiež všíma povojnový život preživších letcov. Každá podkapitola prináša fotografie posádky, lietadla a reprodukcie dobových dokumentov, ale okrem toho aj fotografie pomníkov s pamätnými nápismi, ktoré vznikli dodatočne na miestach, kde sa havárie stali. Na záver niektorých podkapitol autor príznačne zapracoval aj výsledky aero-archeologických

výskumov doplnené o zaujímavé fotografie z výskumných prác, ako aj fotodokumentáciu nájdeného materiálu – rôznych skorodovaných častí lietadiel, palubnej výstroje a výzbroje.

Kapitoly v samej podstate nie sú vôbec uzavreté; autor kde-tu prekračuje české hranice a opisuje havárie zdanlivo nesúvisiace s Moravou a Sliezsikom. Jednak ide o havárie na Slovensku, v Poľsku, ale aj v Maďarsku, Južoslávii a v Rakúsku. Jadro publikácie končí tabuľkovým zoznamom mŕtvych, zajatých, ukrytých a navrátiť sa sa letcov americkej a britskej armády, ktorých stroje havarovali na Morave a v Sliezske. Taktiež sa spomínajú dodnes neobjasnené pády lietadiel, no tie iba v úplnej stručnosti.

V závere autor cielene naznačuje, že výskum k danej téme nateraz vôbec nie je uzavretý a ani ukončený, a je mnoho v tejto veci ešte čo objavovať a upresňovať. Jednoznačne badať, že spojenie archívneho výskumu s leteckou archeológiou bude len prínosné. Okrem spojeneckých lietadiel zhavarovali totiž na území Moravy a Sliezska aj lietadlá ruské v približnom počte 90 exemplárov, a tiež lietadlá nemecké, ktorých bolo ešte viac ako tých ruských. Na tieto havárie výskum ešte len čaká. Dielo uzatvára rozsiahly zoznam použitých prameňov a literatúry. Posledné strany tvorí grafická obrazová príloha 32 zhavarovných lietadiel americkej, britskej a nemeckej armády.

Vzpomínky na neznáme letce – táto takmer päťstostranová kniha z obdobia druhej svetovej vojny je jedinečnou výpoveďou o osudoch amerických, britských a v mnohých prípadoch tiež nemeckých pilotov bombardovacích a stíhacích lietadiel spojených s územím Moravy a Sliezska.

J. Kallo

MEDVECKÝ, Matej. *ZA ČERVENÉ SLOVENSKO. ŠTÁTNA BEZPEČNOSŤ A POLITICKÉ SPRAVODAJSTVO NA SLOVENSKU V ROKOCH 1945 – 1948.* Bratislava : Ústav pamäti národa, 2011, 344 s. ISBN 978-80-89335-31-2.

Monografia *Za červené Slovensko* má tri kapitoly – prvá je zameraná na vznik, organizačnú štruktúru a vnútorné pomery bezpečnostných zložiek na Slovensku v rokoch 1945 – 1948, druhá na prácu s agentúrnou sieťou a tretia kapitola na boj proti ilegálnym skupinám, ktoré v tom čase na Slovensku pôsobili alebo ich Štátna bezpečnosť sama vykonštruovala.

V úvode autor zdôvodňuje svoje ambície, ktorými je nielen popis organizačných štruktúr, ale aj preniknutie do samotnej organizácie VI. odboru (štátnej bezpečnosti), respektíve VII. odboru (spravodajsko-bezpečnostnému) Povereníctva vnútra (PV), ale aj analýza činnosti ilegálnych skupín.

Hlavnú kapitolu diela tvorí *Vznik, organizačná štruktúra a vnútorné pomery, v ktorej opisuje Vznik a organizačné štruktúry spravodajsko-bezpečnostných zložiek na Slovensku v rokoch 1945 – 1948.* PV vzniklo počas SNP, šéfom sa stal G. Husák. 7. februára 1945 bolo ustanovené Oddelenie pre demokratickú štátnu bezpečnosť a 23. februára 1945 vznikla Národná bezpečnosť. Dňa 1. novembra 1945 bola založená Ústredňa politického spravodajstva – sekcia politická a sekcia spravodajská, 1. decembra 1945 VI. odbor (spravodajský) PV, v roku 1946 mal šesť odborov a 427 zamestnancov. Zatiaľ čo v prvom období mali prevahu pracovníci s právnickým vzdelaním, príp. kvalifikovaní žandárski a spravodajskí dôstojníci, ku ktorým patrili plk. R. Viktorín a pplk. V. Sedmík, neskôr sa odbor „revolucionizoval“, prevládali bývalí partizáni, medzi nimi napr. F. Hagara, F. Mišeje či V. Šalgovič z 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Dňa 1. januára 1947 premenovaním odboru „Z“ vzni-

kol VII. odbor PV so štruktúrou Z-A, Z-I, Z-III, Z-B, Z-C, Z-XX, Z-VII, Z-IV, Z-XI, ZD, Z-E, Z-XII, Z-XVII, Z-XXVI a Z-XIX; *Politické spravodajstvo a štátna bezpečnosť* boli dve samostatné zložky, ktoré sa 1. januára 1948 zlúčili do organizácie Štátna bezpečnosť (ŠtB), do ktorej boli začlenené spravodajské služby a ktorá mala politické, obranné a hospodárske spravodajstvo; *Kontroly odbočiek* sú ďalšou časťou, v ktorej odbočky v 19 určených obvodoch plnili spravodajské a štátnobezpečnostné úlohy ŠtB, boli pod dohľadom bratislavského centra a ich kontroly robili pracovníci VII. odboru PV (autor ich podrobnejšie opisuje); Časť *Morálka a medziľudské vzťahy* opisuje preferovanie komunistov a partizánov na PV, čo vytváralo pocit nadradenosti, zneužívanie moci, obohacovanie sa, Zbor národnej bezpečnosti (ZNB) podliehal VI. (VII.) odboru, čo robilo „zľú krv“, boli svojvoľné zatýkania, prebiehal boj o moc medzi dvoma vysokopostavenými osobnosťami (M. Běl – T. Baláž); *Vzdelávanie* je ďalšou časťou, v ktorej sa hovorí o nízkom všeobecnom vzdelaní, o organizovaní politicko-spravodajských kurzov či celoštátneho kurzu; *Spoluprácu s inými úradmi* – VI. (VII.) odboru PV s relevantnými úradmi, predovšetkým so zložkami ZNB, inšpektorátmi a oddeleniami finančnej stráže, colnými úradmi, okresnými a miestnymi národnými výborami; *Spolupráca s Maďarskom* sa ukázala nutnosťou vzhľadom na prenikanie banderovcov, pašerákov a špiónov, keď aktivity Maďarska boli zamerané proti ČSR, avšak po roku 1947 nastala úzka spolupráca spravodajských zložiek; *Unifikácia* je posledná časť práce. Bezpečnostné zložky na Slovensku boli relatívne samostatné, preto ich bolo treba podľa pražských dohôd centralizovať a zjednotiť pod vedením MV v Prahe. Prijatím zákona o ZNB v roku 1947 sa unifikácia v podstate zavŕšila, ale u bezpečnostných zborov sa zavŕšila v marci 1948. Definitívna unifikácia štátnobezpečnostného aparátu

v ČSR sa uskutočnila až 1. januára 1949 vznikom krajských veliteľstiev ŠtB podľa nového administratívno-správneho členenia Československa.

V stručnej druhej kapitole *Agentúra* opisuje agentúrnú sieť, ktorú tvorili spravodajské riadiace orgány a spolupracovníci: agenti a dôverníci (spolupracovali dobrovoľne bez nároku na honorár), ktorí sa delili na tri kategórie: 1. dôverníci a iní prvotriedni agenti, 2. dôverníci – kandidáti a iní kandidáti – agenti, 3. stáli informátori. Každý spolupracovník sa mal po zverbovaní preverovať počas 6 – 12 mesiacov.

Najrozsiahlejšou a poslednou kapitolou sú *Ilegálne skupiny a ich konštruovanie bezpečnosťou*. Patria sem *Štefan Chalmovský a spol.* (najväčší vykonštruovaný prípad roku 1945); *Zabitie Tibora Benkoviča* (por. Karol Baroš zo VI. odboru PV ho pri vypočúvaní zbil reťazou, zraneniam podľahol, ale Barošovi sa nikdy nič nestalo, podľa príslovia „Vrana vrane oko nevykole“); *Michal Štefula a spol.* – bolo vymyslené spojenie s ľudáckym exilom; *Jozef Bačkor a spol.* – snaha o vytvorenie strany slovenských katolíkov; *Juraj Racik a spol.* – vydal leták a časopis *Slovák*; *Takzvané slovenské sprisahanie* na kompromitovanie a likvidáciu Demokratickej strany (DS) mali tvoriť tri skupiny: A. Meltzer a spol., Slovenský akčný výbor F. Ďurčanského – prípad O. Obuch, skupiny okolo K. Kempného a M. Bugára z DS. Dôležitú úlohu tu zohral dobrodruh a neskôr vraj agent R. Komandera; *Skupina bezpečnosti* bola podľa autora jedna z najnebezpečnejších skupín v bezpečnostnom aparáte, ktorá bojovala proti ľudovodemokratickému režimu, ale nikdy sa ju nepodarilo odhaliť.

Poslednou časťou je *Prevrat*, ktorý predstavuje vyvrcholenie práce VII. odboru PV, opisuje vykonštruovanie protištátneho sprisahania proti ľudovodemokratickému zriadeniu, likvidáciu DS, vyvolanie vládnej krízy na Slovensku, čo viedlo k 25. februáru 1948.

Ďalej zakladanie Akčných výborov, čistky, boj medzi skupinami a osobami, zatýkania.

Nasleduje Záver. V ňom je zvýraznené, ako sa pracovníci PV zaslúžili o nastolenie komunistického režimu, aj kliše, že revolúcia požíra svoje deti.

Po ňom je uvedený *Zoznam použitých skratiek, Pramene a literatúra, Summary* (v anglickom jazyku) a *Menný register*.

Poslednou časťou diela je *Obrazová príloha*, v ktorej za zmienku stoja organizačné štruktúry VI. a VII. odboru PV, niektorí pracovníci PV, ale aj ilegálnych skupín.

Kniha sa teda zaoberá policajným aparátom na Slovensku po skončení druhej svetovej vojny, v období „ľudovej demokracie“, ktorý plnil spravodajské a štátnobezpečnostné úlohy. Už od roku 1945 ho ovládali členovia a sympatizanti komunistickej strany, ktorí ho využívali v politickom zápase a boji o moc. Publikácia sa zaoberá vznikom a organizačnou štruktúrou VI. (VII.) odboru PV, práce s agentúrou, analýzou procesu konštruovania ilegálnych skupín a ich využívania na politické ciele. Podrobne opisuje jesennú krízu v roku 1947, ktorá je považovaná ako generálna skúška na prevrat (puč) vo februári 1948. Ďalej opisuje aj úlohu pracovníkov VII. odboru pri uchopení moci komunistami, po ktorej sa ŠtB stala jednou z najdôležitejších opôr komunistického režimu v Československu, približuje ich „ľudské profily“, z ktorých sa viacerí stali oporami inštitúcie.

L. Jančo

BURSÍK, Tomáš. *OSUD ODBOJOVÉ ORGANIZACE ČERNÝ LEV 777. PŘÍSPĚVEK K HISTORII OZBROJENÉHO ODPORU PROTI KOMUNISTICKÉMU REŽIMU V ČESKOSLOVENSKU.* Praha : Odbor archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR, 2007, 120 s. ISBN 978-80-254-1125-4.

Český historik sa vo svojej práci zaoberá jednou z málo známych protikomunistických odbojových organizácií, ktorá pôsobila v rokoch 1948 – 1954 v regióne na rozhraní stredných a južných Čiech. Okrem samotnej odbojovej aktivity, jej dôsledkov, zatýkania, vyšetrovania a súdnych procesov sleduje autor osudy hlavných aktérov a ich rodinných príslušníkov aj v období po vynesení rozsudkov a dokumentuje úsilie o úplnú súdnu rehabilitáciu už v podmienkach demokratického režimu v 90. rokoch 20. storočia.

Začiatky odbojovej skupiny Čierny lev 777 spadajú do prelomu rokov 1948/1949. Jej členovia – Jirí Řezáč, Jaroslav Sirotek, Bohumil Šíma ako zakladajúci, ku ktorým sa postupne pridávali ďalší, demonštrovali nespokojnosť s politickým vývojom v Československu zastrašovaním horlivých a uvedomelých komunistických funkcionárov, pokusmi o nadviazanie kontaktov so zahraničnými agentmi a tiež bombovými útokmi. V motivácii ich odbojovej činnosti hralo veľkú úlohu rodinné prostredie, keďže takmer všetci pochádzali z roľníckych rodín a nevyhli sa osobnej konfrontácii s poľnohospodárskou politikou komunistického režimu, s jeho kolektivizačným úsilím a likvidáciou súkromného hospodárstva. Svoju činnosť obmedzili na oblasť Sedlčanska, Petrovicka, Milevska a okolie obce Chyšky.

Prvou väčšou akciou skupiny bolo prerušenie elektrického vedenia do obce Nechvalice na jar 1949, vo chvíli, keď zasadala ustanovujúca schôdza roľníckeho družstva. Najväčšími akciami skupiny boli bombové útoky na budovu sekretariátu okresného vý-

boru KSČ v Sedlčanech v júni 1948 a v máji nasledujúceho roka v Milevsku. Výsledkom boli zdemolované miestnosti, v prípade druhého útoku však zahynul aj príslušník ZNB. Útoky vyvolali u straníckych funkcionárov značné obavy a neistotu, avšak vyšetrovanie bezpečnostných zložíek bolo neúspešné. Po týchto akciách, ktoré boli inšpirované vyhodnotením do povetria krajského sekretariátu KSČ v Ústí nad Labem, nastal v aktívnej činnosti skupiny určitý útlm.

Štátnej bezpečnosti trvalo prekvapujúco dlho, kým odhalila stopu vedúcu k členom organizácie. Zatknutie hlavných aktérov začiatkom júla 1954 nastalo pravdepodobne v súvislosti s ich snahou o nadviazanie spojenia s ďalšími skupinami protikomunistického zamerania v Československu a s hľadaním kontaktov do zahraničia. Avšak vyšetrovanie a ani súd nepotvrdili výzvednú činnosť v prospech iného štátu. Až z výpovedí počas náročných výsluchov získali vyšetrovatelia ŠtB konkrétnejšiu predstavu o celej činnosti organizácie Čierny lev 777. Na základe výpovedí bolo zatknutých mnoho ďalších osôb obvinených zo spolupráce, následne boli odsúdení a dlhodobo väznení. V súdnom procese s obvinenými vyniesol súd tri rozsudky smrti, dve doživotia a tresty odňatia slobody nad 20 rokov. Po zamietnutí žiadosti o milosť u prezidenta A. Zápotockého bol rozsudok smrti nad J. Řezáčom, J. Sirotkom a B. Šimom vykonaný vo februári 1955 v Prahe

na Pankráci. Šimova matka, keďže nebola o osude svojho syna informovaná, žiadala znovu v apríli prezidenta republiky o milosť pre svojho syna, ktorý už bol dva mesiace po smrti. Autor dokumentuje aj reakcie na rozsudky – okrem niekoľkých ľudí, ktorí sa nebáli vysloviť svoj názor, väčšina obyvateľov regiónu rozsudky schvaľovala. Milevský proces propagandisticky využila aj denná tlač. V nadväzujúcich procesoch „Jiří Řezáč a spol.“, „František Nygrýn a spol.“ a „Vladimír Hřebejk a spol.“ boli odsúdení na vysoký trest ďalší ľudia, ktorí prešli v 50. a 60. rokoch mnohými väzenskými zariadeniami a neľahké osudy museli znášať aj ich rodinní príslušníci. Na základe zákona o súdnej rehabilitácii z roka 1990 boli zrušené rozsudky pre tých, ktorí boli odsúdení za trestný čin velezrady a vyzvedačstva, na ďalšie trestné činy sa však zákon nevzťahoval. V plejáde rehabilitačných snáh 90. rokov predstavuje špecifické miesto osud J. Dolistu, ktorý sa dočkal definitívneho a oslobodzujúceho výroku o svojej nevine – úplnej rehabilitácie až deväť rokov po páde komunistického režimu.

Publikáciu dopĺňajú fotografie, menný register, anglické a nemecké resumé a v prílohe autor prikladá životopisy a fotografie siedmich pracovníkov Štátnej bezpečnosti, ktorí sa podieľali na vyšetrovaní prípadu organizácie Čierny lev 777.

B. Šed'ová

KRONIKA

38. KONGRES MEDZINÁRODNEJ KOMISIE PRE VOJENSKÉ DEJINY

V dňoch 25. – 31. augusta 2012 sa v bulharskej metropole Sofia uskutočnil 38. kongres Medzinárodnej komisie pre vojenské dejiny (ICMH). Tohtoročný kongres zorganizovala bulharská komisia pre vojenské dejiny, pričom sa konal pod záštitou ministra obrany Bulharskej republiky Anu Anguelova. Názov kongresu bol *Technológie a vojny (Technology and Warfare)*, pričom rokovacími jazykmi boli angličtina a francúzština.

Na konferencii sa dovedna zúčastnilo viac ako sto historikov – reprezentantov národných komisií pre vojenské dejiny z viac ako tridsiatich štátov Európy, Ázie, Afriky, Severnej a Južnej Ameriky. V rámci jednotlivých tematických blokov na konferencii odznelo takmer sedemdesiat príspevkov.

Vojenský historický ústav v Bratislave sa na kongrese prezentoval spoločným príspevkom riaditeľa VĽÚ pplk. Mgr. Miloslava Čaploviča, PhD. a Mgr. Petra Chorváta, PhD. pod názvom *Výstavba československého pevnostného systému – Problémy aplikácie technológií (1933 – 1938)*.

Program kongresu sa začal už v nedeľu 26. augusta 2012 slávnostným kladením vencov pri hrobe neznámeho vojaka, požehnaním v Katedrále Alexandra Nevského, prehliadkou historickej budovy bulharskej Akadémie obrany G. S. Rakovského a slávnostnou recepciou.

V pondelok 27. augusta sa v priestoroch hotela Kempinski – Zografski, kde sa konferencia konala, uskutočnilo jej slávnostné otvorenie. Po príhovoroch prezidenta Bulharskej komisie pre vojenské dejiny Dr. Dimitara Mincheva, ministra obrany Bulharskej republiky Anu Anguelova a prezidenta Medzinárodnej komisie pre vojenské dejiny Dr. Pieta Kamphuisa sa konferencia začala úvodným referátom Dr. Reinera Pommerina z Nemecka. Autor vo svojom príspevku s názvom *Od kamennej sekery po atómovú bombu – Technológie a vojny* všeobecne načrtnol túto tému ako celok a upozornil aj na možnosti jej výskumu. Po tomto príspevku nasledoval prvý blok prednášok.

Názvy jednotlivých blokov vždy zohľadňovali a „zastrešovali“ tematicky blízke prednášky. Vzhľadom na veľký počet referujúcich prebiehali paralelne dva bloky prednášok súčasne, a to s výnimkou záverečného dňa konferencie. Treba povedať, že prednášajúci sa snažili dodržať stanovený limit dvadsiatich minút pre prezentáciu.

V utorok 28. augusta odznel v rámci panelu *Opevnenia, komunikácie a mobilita* spomínaný referát pracovníkov Vojenského historického ústavu, ktorý predniesol Peter Chorvát. Referát vyvolal živú diskusiu o problematike vojenských aspektov spolupráce Malej dohody, o súvislostiach medzi československým a francúzskym stálym opevnením v 30. rokoch 20. storočia a taktiež o bojovej hodnote čs. armády v septembri 1938. Na záver tohto dňa si účastníci mohli prezrieť vojenské múzeum. Za zmienku stojí, že hneď pri vstupe do areálu návštevníka upúta československý ľahký tank LT – 35, pričom aj v rámci ďalších výstavných priestorov možno nájsť zaujímavé múzejné exponáty súvisiace so Slovenskom, respektíve Československou republikou (napr. fotografie stíhačky Avia B – 534 v bulharskom leteectve, portréty bulharského cára Ferdinanda, ktorý žil v exile na Slovensku atď.).

Vo štvrtok 30. augusta organizátori pripravili pre účastníkov konferencie zájazd do kláš-

tora Rila, ktorý patrí medzi najstaršie cirkevné stavby, respektíve inštitúcie v Bulharsku.

V piatok 31. augusta sa po záverečných referátoch konalo valné zhromaždenie Medzinárodnej komisie pre vojenskú históriu, a to najmä o perspektívach a možnostiach jej práce. Predbežne bolo určené, že budúci 39. kongres ICMH sa uskutoční na budúci rok (2013) v talianskom Turíne. Úplne na záver bola v piatok večer pripravená prehliadka Bulharského národného múzea spojená so slávnostnou večerou.

Na záver možno povedať, že konferencia bola zo strany organizátorov výborne pripravená a umožnila interpretovať problematiku vzájomného vzťahu technológií a vojen z mnohých uhlov pohľadu. Zostáva teda veriť, že obdobne úspešné podujatie sa uskutoční aj na budúci rok v Taliansku.

P. Chorvát

VEDECKÁ KONFERENCIA TRNAVA V ROKOCH 1939 – 1989

V dňoch 25. – 26. apríla 2012 sa v Trnave konala vedecká konferencia *Trnava v rokoch 1939 – 1989*. Hlavnými organizátormi boli Ústav pamäti národa, mesto Trnava a Trnavská univerzita, ktorá tiež na dva dni prepožičala účastníkom historické priestory Auly Pázmáneum. Otvorenia konferencie pod záštitou primátora mesta Trnava Vladimíra Butka sa ujala dekanka Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity Marta Dobrotková, ktorá v skratke načrtla históriu Trnavskej univerzity a spomenula život a tvorbu viacerých osobností trnavského verejného života. Oficiálny predstaviteľ mesta, vedúci kancelárie primátora Pavol Tomašovič ospravedlnil neprítomnosť čestného host'a župana Tibora Mikuša a privítal aktívnych účastníkov aj hostí na pôde kráľovského mesta Trnavy. Predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ivan A. Petranský poukázal na dlhé obdobie, ktoré konferencia pokrývala, ako na obdobie dvoch neslobodných režimov, keď bola potlačená sloboda slova, a vyslovil nádej, že prispeje k objasneniu niektorých bielych miest v histórii tohto slovenského mesta. Za Vojenský historický ústav v Bratislave sa konferencie zúčastnila Milena Balcová so štúdiou *Činnosť Pracovného zboru Národnej obrany v Trnave počas druhej svetovej vojny*.

Prvý príspevok o ohlase Viedenskej arbitráže v Trnave predniesol člen Ústavu pamäti národa Ján Mitáč, za ním nasledoval Jozef Novák, ktorý na konkrétnych príkladoch priblížil riešenie lokálnej židovskej otázky v histórii mesta. Cirkevný historik Rastislav Karaba pútavo opísal zriadenie nových trnavských farností v mestských častiach Tulipán a Kopánka v roku 1942, pričom v tomto smere vyzdvihol najmä aktivitu biskupa Pavla Jantauscha. Prvý blok uzatvoril už spomínaný príspevok Mileny Balcovej o činnosti trnavských príslušníkov Pracovného zboru Národnej obrany.

Po krátkej diskusii sa začal druhý blok prednáškou Vojtecha Kárpátyho zo Slovenského historického ústavu Matice Slovenskej v Martine. Podľa programu mala byť témou československá obec legionárska v Trnave, ale prednášajúci nakoniec zvolil zmapovanie trnavského školstva v rokoch 1939 – 1945. Martin Garek z Trnavskej univerzity poukázal na osudy oravských vysidlencov, ktorí sa v dôsledku výstavby Oravskej priehrady v roku 1941 museli nútene presťahovať na západné územie Slovenska. Tretí príspevok predniesol Peter Sokolovič z Ústavu pamäti národa a načrtnol obraz povojnovej Trnavy a jej snahy o vyrovnanie sa s predchádzajúcim fašistickým režimom. Nadväzne na to sa začala plodná diskusia, do ktorej sa zapojili členovia Konfederácie politických väzňov a Zväzu protikomunistického odboja v Trnave, a zaujímavými informáciami o maturitnom jazyku česko-

slovenskom prispel aj Ferdinand Vrábel, aktívny člen Československej obce legionárskej pôsobiacej v Českom Brode. Posledný menovaný vyslovil aj ľútosť nad tým, že neodznal príspevok, ktorý bol pôvodne do programu zaradený, a to o pôsobnosti Čs. obce legionárskej v Trnave, pričom poukázal na súčasný stav legionárskych hrobov a pomníkov.

Na úvod tretieho bloku referátov, ktorý sa celý niesol v znamení vystúpenia členov Ústavu pamäti národa privítal Peter Sokolovič nového hosťa – poslanca Júliusa Brocku z Kresťansko-demokratického hnutia. Potom Pavol Jakubčín priniesol nové poznatky o aktivitách vládnych zmocnencov na Biskupskom úrade v Trnave po roku 1948 a objasnil dôvody vysokej fluktuácie ľudí na tomto poste. Jerguš Sivoš v rámci možností podrobne opísal činnosť Štátnej bezpečnosti v Trnave, ktorú vizuálne podložil prezentáciou dobových fotografií krycích bytov a celého radu veliteľov okresného oddelenia. Trnava bola sídlom biskupa a niekoľkých dôležitých štátnych inštitúcií, preto bola pre ŠtB veľmi zaujímavá. Podal aj informácie o akcii „Pavúk“, zameranej na židovské obyvateľstvo, a pripomenul, že ŠtB svoju činnosť v Trnave ukončila až v roku 1999. Na túto tému voľne nadviazal Branislav Kinčok, ktorý sa venoval pôsobeniu Okresného oddelenia Ministerstva vnútra v Trnave v rokoch 1960 – 1966. Vyzdvihol dlhodobo sledované strategické body v Trnavskom kraji – jadrovú elektráreň v Jaslovských Bohuniciach, letisko a medzinárodne navštevované kúpele v Piešťanoch, továreň Chemolak v Smoleniciach a v neposlednom rade podnik Kovosmalt v Trnave, ktorý sa mal v prípade ohrozenia republiky premeniť na zbrojnú továreň. Blok uzatvoril Peter Jašek s príspevkom *Nežná revolúcia v Trnave*. V ňom zaradil Trnavu medzi prvé mestá na Slovensku, ktoré sa pripojili k českej revolúcii a ktorého občania vynikali protikomunistickou aktivitou. Osobitne spomenul najmä hercov z trnavského divadla, ktorí namiesto predstavenia vyšli hromadne na javisko a diskutovali s návštevníkmi o aktuálnej situácii. Tento posledný príspevok mal veľký ohlas s hromadnou diskusiou, do ktorej sa zapojila takmer tretina prítomných poslucháčov. Bohuslav Chmelík z Trnavskej univerzity objasnil fakty okolo vzniku občianskeho hnutia „Trnavské kultúrne fórum 89“, poslanec Július Brocka pripomenul, že v dotknutom období prebiehala aj „Trnavská novéna“ (cirkevný sviatok) a Vojtech Ottmar zo Zväzu protikomunistického odboja v Trnave pridal vlastné spomienky na okolnosti smrti biskupa Lazíka a trnavský november v roku 1989. Na záver prvého dňa konferencie vystúpila Františka Čechová z Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, ktorá sa ospravedlnila, že nestihla včas reagovať so svojím príspevkom na konferenciu a informovala prítomných o osadení pamätnej tabule saleziánovi Titusovi Zemanovi.

Druhý deň boli na programe dva bloky, medzi ktorými bol určený priestor na diskusiu a krátku prestávku. Úvodné slovo dostala publicistka Eva Kopúnková, ktorá sa venuje, okrem iného, aj regionálnej histórii. Vo svojom príspevku zmapovala úlohu trnavskej posádky v Slovenskom národnom povstaní a jej literárne spracovanie v rámci regiónu. Upozornila tiež na nutnosť oboznamovať s historickými udalosťami už deti predškolského veku, aby hrdinské činy a obeť na životoch za vlasť neupadli do zabudnutia. Ako druhý mal vystúpiť Viliam Jablonický z Bratislavy s referátom *Kronikári a autori pamätí o rodinných a spoločenských udalostiach na Trnavsku v 20. storočí*, organizátorom sa však ospravedlnil, nakoľko bol v tom čase v zahraničí. Konferencia pokračovala referátom bývalého politického väzňa Vojtecha Ottmara, ktorý prítomným podal vlastnú výpoveď o praktikách pri vypočúvaní a silné svedectvo o spoluväzňoch a ich osudoch. Trnavčan Ladislav Mikuš z Konfederácie politických väzňov Slovenska sa pripojil ságou rodiny Mikušovcov. Priblížil život jednej trnavskej rodiny v rokoch 1949 – 1989 a politické prenasledovanie niektorých

jej členov. Na koniec tohto bloku vystúpil Bohumil Chmelík z Trnavskej univerzity s referátom o trnavskom období v živote MUDr. Jozefa Dosedlu, významného gynekológa, ktorý svoje skúsenosti aj aktívne publikoval a bol ako prvý slovenský lekár pridelený na stáž do Prahy.

Po krátkej diskusii, ktorá bola venovaná najmä príspevku Evy Kopúnkovej a v ktorej sa Jozef Novák a Jozef Petráš zaoberali otázkou velenia v trnavskej posádke sa začal druhý blok prednášok. Ako prvá vystúpila Dagmar Podmaková z Ústavu divadelnej a filmovej vedy Slovenskej akadémie vied (ďalej SAV) v Bratislave so stručným náhľadom na dve etapy divadla v Trnave – od dedinského divadla po ostrov slobody Divadla pre deti a mládež, v ktorom poukázala najmä na začiatky významného trnavského divadelného dramatika Blaha Uhlára. Ďalší účastník, uvedený v programe, Miroslav Sabol z Historického ústavu SAV sa, žiaľ, nedostavil, a preto jeho príspevok s názvom *Priemyselný rozvoj Trnavy po roku 1945* neodznal. So zaujímavými údajmi o bankovníctve Trnavy v medzivojnovom období však prišiel jeho kolega Ľudovít Hallon. Poukázal na to, že už v roku 1844 pôsobila v Trnave Trnavská sporivá banka a tiež na fakt, že gro bánk v dotknutom období tvorili tie s maďarsko -nemeckou správou a len 33 z existujúcich 220 bánk na Slovensku bolo slovenských. Ako ďalší účastník konferencie vystúpil riaditeľ Vojenského archívu – centrálnej registratúry v Trnave Jozef Petráš. Jeho referát s názvom *45 rokov vojenského archívu v Trnave. 45 rokov vojenského archívnictva na Slovensku* bol podložený aj vizuálnou prezentáciou a vzbudil živý ohlas najmä v radoch prítomných bývalých politických väzňov a členov Zväzu protikomunistického odboja. Od januára 1968, keď sa spomínaná organizácia presťahovala z Čiech na Slovensko, začala používať názov Archív vojenskej evidencie osôb, v súčasnosti nesie názov Vojenský archív – centrálna registratúra Ministerstva obrany Slovenskej republiky, a v jeho pôsobnosti je uložených, okrem iného, 13 miliónov dokladov vojenských osôb.

S posledným, odľahčeným príspevkom prišiel Tomáš Černák z Historického ústavu SAV, ktorý prezentoval fenomén futbalu v Trnave na príklade pamätných zápasov Spartaka Trnava. Prítomných, najmä mužských poslucháčov, potešil výpočtom úspechov tohto legendárneho futbalového klubu, pričom nezabudol zdôrazniť premiérový titul Trnavy v roku 1968 a dôležitú úlohu futbalistu, dnes už legendy, Jozefa Adamca.

Záverečná diskusia sa niesla v duchu vymieňania si informácií o získavaní údajov z vojenských archívov. Milena Balcová z Vojenského historického ústavu pripomenula, že súčasťou tejto organizácie je aj Vojenský historický archív (ďalej VHA), ktorý, okrem iného, spravuje kmeňové doklady vojakov a poddôstojníkov ročníkov narodenia 1911 – 1920 a jeho pracovníci aktívne spracúvajú mnohé archívne fondy a zbierky. Na margo toho vystúpil aj bývalý riaditeľ VHA Pavel Vimmer s informáciou o zakladaní spomínaného archívu v roku 1995.

Konferenciu oficiálne uzavrel Ondrej Podolec, riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu ústavu Ústavu pamäti národa, ktorý všetkým prítomným poďakoval za účasť a vyslovil presvedčenie, že sa týmto počínom podarilo zmapovať dva totalitné režimy v konkrétnom regióne a tiež podnietiť záujem miestnych historikov a pracovníkov inštitúcií.

M. Balcová

REKONŠTRUKCIA VOJNOVÉHO CINTORÍNA Z PRVEJ SVETOVEJ VOJNY SNINA – GIGLOVO

V meste Snina sa pôvodne nachádzalo niekoľko vojnových cintorínov z prvej svetovej vojny. V roku 1929 československé orgány vykonali exhumácie, následkom čoho sa počet vojnových cintorínov v meste zredukoval na tri. Do dnešných dní sa zachovali dva. Vojnový cintorín v lokalite Giglovo a epidemický vojnový cintorín. V tomto roku sa začala postupná obnova týchto pietnych miest. Práce realizujú dobrovoľníci z Klubu vojenskej histórie Beskydy za pomoci dobrovoľníkov zo Zväzu vojakov – Klub Humenné. Rekonštrukcia vojnového cintorína v lokalite Giglovo bola ukončená v septembri 2012.

Pôvodný počet vojakov pochovaných na cintoríne v Snine I – Giglovo nie je známy. Zo zachovanej dokumentácie z rokov 1923 a 1928 vieme, že pôvodne sa na Giglove nachádzali štyri menšie izolované cintoríny, ktoré pozostávali z jedného jednotlivého hrobu, 7 spoločných hrobov a 10 šácht. V roku 1929 boli tri cintoríny exhumované a ostatky 71 vojakov z nich boli uložené do hrobu č. 10 na tomto cintoríne. V tom istom roku boli do hrobu č. 10 prenesené a uložené aj ostatky vojakov z dvoch ďalších sninských vojnových cintorínov Snina IV – Štefkovo (52 vojakov) a Snina V – Trescana (7 vojakov). Zriadením hromadného hrobu sa zmenilo architektonické riešenie cintorína aj jeho veľkosť. Z pôvodných 70 m² bol cintorín rozšírený na dnešných 150 m², pričom hroby č. 1 – 9 sú pôvodnými hrobmi z obdobia rokov 1914 – 1915.

Práce na vojnovom cintoríne Snina – Giglovo sa začali v júni 2012. Plocha cintorína sa síce pravidelne upravovala kosením, vojnové hroby však boli len veľmi slabo viditeľné. Na základe dobových podkladov z archívov bolo potrebné v prvom rade pristúpiť k obnove hrobov. Tie sa obnovovali na základe historických náčrtov získaných z Vojenského historického archívu v Bratislave. Nasledovalo osadenie krížov na jednotlivé a spoločné vojnové hroby. Vzhľadom na polohu cintorína v lesnatom teréne nad lokalitou Sninské rybníky, boli použité masívne drevené kríže z červeného smreka, ktoré boli ošetrené ochranným náterom. Tento druh kríža nenásilne zapadá do celej scenérie, v ktorej sa vojnový cintorín nachádza. Jeho pomerne hrubé a masívne opracovanie má naturálny charakter, a tak nekontrastuje s okolitou prírodou, ale je akoby jej súčasťou. Na kríže boli osadené cedulky s informáciami o vojakoch pochovaných vo vojnových hroboch. Žiaľ, archívne dokumenty sú veľmi skúpe na mená pochovaných vojakov. Spoločne s kolegami – historikmi z okolitých krajín V4 pracujeme na vypátraní identity vojakov pochovaných na vojnových cintorínoch nielen v Snine, ale v celom regióne severovýchodného Slovenska. Je veľká šanca, že v budúcnosti sa dopátrame k ďalším menám – aj padlých z vojnového cintorína Snina – Giglovo. V takom prípade sa cedulky vymenia za aktuálne s uvedením identity vojaka.

Súčasťou rekonštrukcie bolo aj odstránenie zvyškov betónového oplatenia. Toto oplatenie bolo na vojnovom cintoríne vybudované v 70. rokoch minulého storočia. V súčasnej dobe však už bolo polorozpadnuté. Bolo prijaté rozhodnutie odstrániť jeho narušené zvyšky a nahradiť ho dreveným oplatením, ktoré zároveň viac zapadá do okolitej prírodnej scenérie. Oplatenie je osadené na kovových konzolách. Na jeho výrobu bol opäť použitý červený smrek ošetrený náterom. Súčasťou oplatenia je aj drevená vstupná bránka. Pri vojnovom cintoríne bol osadený aj info panel v slovenskom a anglickom jazyku, z ktorého sa návštevník môže dozvedieť informácie o histórii vojnového cintorína, ako aj o udalostiach prvej svetovej vojny v meste Snina. Do dnešných dní sa zachovali aj zvyšky dobového centrálného kríža z vojnového cintorína. Tie sú upevnené neďaleko info panela a taktiež sú označené

informačnou ceduľkou. Len niekoľko krokov od vojnového cintorína sa nachádzajú zvyšky zákopov z prvej svetovej vojny. Malý informačný panel informuje aj o spôsobe budovania zákopových línií a ich využití.

Zrekonštruovaný vojnový cintorín Snina – Giglovo (foto: autor príspevku)

Rekonštrukčné práce sa realizujú aj na epidemickom vojnovom cintoríne. Epidemický cintorín je pozostatkom epidémie cholery. Podľahli jej stovky vojakov rakúsko-uhorskej armády. Vojnový cintorín začal vznikať v roku 1914, keď sa k Snine približoval front. V radoch rakúsko-uhorskej armády prepukla epidémia cholery. Na parnej píle v Snine bola zriadená nemocnica pre vojakov. Podľa pamätníkov odtiaľ vojakov k masovým hrobom na tento cintorín privážali vagónmi po úzkokolejke. Na cintoríne je deväť masových šácht, v ktorých sú pochované stovky vojakov. Neskôr pribudli dva hroby s telami padlých vojakov, ktoré boli exhumované z iných miest bojov.

Aj na epidemickom vojnovom cintoríne budú postupne osadené kríže. Plánovaná je výmena oplotenia, ako aj vybudovanie vstupnej brány. Tak ako pri lokalite Giglovo ani tu nebude chýbať viacjazyčný informačný panel. Obnova tohto vojnového cintorína potrvá do roku 2013.

M. Drobňák

BRATISLAVA SI PRIPOMENULA ČESKOSLOVENSKÝCH LEGIONÁROV

V sobotu 18. augusta 2012 si Bratislava pripomenula obsadenie a pripojenie Petržalky k Bratislave dňa 15. augusta 1919, čím sa vtedy vlastne skončil aj celý vojnový konflikt – „nevyhlasená vojna“ medzi Československom a Maďarskom. Táto v rámci Slovenska a Bratislavy ojedinelá akcia bola spojená s otvorením výstavy dobových fotografií dokumentujúcich túto významnú udalosť, ako aj dejiny československých légii.

Na podujatí, ktoré zorganizoval Petržalský okrásľovacie spolok (MUDr. Plešková), mestská časť Bratislava I. – Staré mesto (vedúci oddelenia kultúry Ing. Ernest Húska), Vojenský historický ústav v Bratislave a Československá obec legionárska, sa zúčastnil aj predseda Bratislavského samosprávneho kraja Pavol Frešo a ďalší hostia. Vojenskú situáciu a udalosť v roku 1919 z pohľadu vojenského historika priblížil prítomným riaditeľ VHÚ v Bratislave pplk. Miloslav Čaplovič. Za ČsOL k príprave podujatia prispeli z Oblastnej jednoty Olomouc plk. Milan Žuffa-Kunčo aj so svojím modelom legiovlaku, Lukáš Kodet v historickej uniforme ruského legionára a ďalej z Jednoty ČsOL Senec Miroslav Bilský vo svojej už viackrát obdivovanej uniforme dôstojníka 23. pluku francúzskych légii. Za Jednotu Český Brod na výstave prehovoril Feďo Vrábek.

M. Žuffa Kunčo priblížil prítomným projekt ČsOL „Legie 100“ a v rámci neho aj pripravovaný legiovlak, ako aj súčasné aktivity ČsOL; F. Vrábek stručne načrtol históriu čs. zahraničného vojska v období rokov 1914 – 1920 a význam légii pre vznik Československa.

Výstavu v Mýtnom domčeku na bratislavskej strane Starého mosta bolo možné si prezrieť do konca septembra 2012.

F. Vrábek

PO STOPÁCH SOČSKÉHO FRONTU

V apríli 2012 Klub vojenskej histórie (ďalej KVH) Beskydy v spolupráci s partnermi z Poľska, Českej republiky a Maďarska uskutočnil expedíciu zameranú na preskúmanie Sočského frontu v Slovinsku a Taliansku. Celé podujatie bolo organizované pod hlavičkou Visegrádskej pracovnej skupiny pre vojnové cintoríny. Visegrádska pracovná skupina pre vojnové cintoríny vznikla v roku 2010 z iniciatívy KVH Beskydy. Jej cieľom je koordinovať činnosť mimovládnych organizácií, ktoré sa venujú obnove vojnových cintorínov a pamiatok z prvej svetovej vojny. Keďže v Slovinsku a Taliansku sú pozostatky frontových udalostí a cieľene a v masívnom množstve sa využívajú na rozvoj turizmu a cestovného ruchu, padlo rozhodnutie navštíviť tieto dve krajiny za účelom získania inšpirácie, ale najmä skúseností. Expedícia sa uskutočnila v termíne od 27. apríla do 1. mája 2012.

Prvou zastávkou bol zámok nad jazerom Bled. V zámku sa nachádza veľmi pekná historická expozícia. Z nádvorí zámku je krásny výhľad na jazero Bled a jeho okolie. Zo zámku smerovala cesta na vojnový cintorín v Bohinjskej Bystrici. Na obnove tohto vojnového cintorína sa podieľali naši maďarskí kolegovia z organizácie Krajczáros Alapítvány. Vojnový cintorín je upravený a pravidelne udržiavaný.

Druhý deň expedície sme začali neďaleko od Bohinjskej Bystrice na vojnovom cintoríne Ukanc. Aj na tomto vojnovom cintoríne pracovali naši maďarskí kolegovia. Našli sme tam aj mnoho hrobov vojakov z územia Slovenska, napríklad z niekdajšieho užhorodského 66. pešieho pluku, ktorého odvodová oblasť pokrývala veľkú časť Zemplínskej župy. Nasle-

doval krátky pietny akt a čas na prehliadku prírodných zaujímavosti okolia Bohijského jazera. Krátko po obede celá skupina absolvovala návštevu súkromného múzea prvej svetovej vojny v Bohijskej Bystrici. Skvelá ukážka toho, ako sa dá aj na malom priestore vybudovať pútavá expozícia. V niekoľkých miestnostiach má návštevník možnosť vidieť zbrane, pôvodné artefakty – to všetko doplnené o obrazový a mapový materiál. Po prehliadke múzea nasledoval presun smerom na mesto Tolmin k ďalšiemu bodu programu – Mostu na Soči. Na strategicky dôležitej železnici tam rakúsko-uhorská armáda vybudovala obrannú pevnosť. Jej úlohou bolo chrániť blízky most. Dnes už je pevnosť len objektom fotografických objektívov. Prezreli sme si aj blízky pamätník rakúsko-uhorského XV. zboru pokračovali sme ďalej do Tolminu a odtiaľ do Kobaridu. Posledná zastávka druhého dňa expedície bola kostnica talianskych vojakov nad mestom Kobarid. Kostnicu nechal v roku 1938 vybudovať Benito Mussolini. Ako základ kostnice poslúžil kostol z roku 1669, okolo ktorého boli vybudované masívne terasy s pôdorysom osemuholníka. Nad mestečkom Kobarid tak vzniklo monumentálne pietne miesto, kde sú uložené ostatky 7 014 talianskych vojakov, ktorí padli v okolí Kobaridu, Bovca a Tolminu v čase prvej svetovej vojny. Aj na tomto mieste sme sa mali možnosť pokochať sa nádherným výhľadom na údolie rieky Soče. Po obhliadke kostnice sme sa presunuli do centra mestečka Kobarid, kde sme boli nasledujúce tri dni ubytovaní.

Priamo v centre mestečka Kobarid sa nachádza ďalšie múzeum venované Sočskému frontu. Návšteva tohto múzea bola prvým bodom programu tretieho dňa expedície. Múzeum vzniklo v roku 1990 a už v roku 1993 sa stalo európskym múzeom roka. Samotná expozícia sa nevenuje len udalostiam prvej svetovej vojny, ale stručne tiež histórii celého regiónu od dôb antiky až po súčasnosť. Z „kamenného“ múzea sme pokračovali do múzea v prírode. Konkrétne na horský hrebeň Kolovrat. Tento hrebeň vymedzuje východnú stranu údolia rieky Soče medzi mestami Kobarid a Tolmin. V októbri 1917 predstavoval jedno z najdôležitejších oporných bodov talianskej obrany. Zachované zákopové línie a pozície delostrelectva sa postupne rekonštruovali. Je sympatické, že v prácach sa stále pokračuje. Napriek tomu, že dnes je to už veľmi pekný a rozsiahly muzeálny komplex v prírode, ktorý hojne navštevujú turisti. Pri obhliadke zrekonštruovaných zákopov sme tak znova skonštatovali, že naši slovinskí kolegovia sa zďaleka neuspokojili s odvedenou prácou, ale stále pracujú na vylepšení a rozvoji týchto vojenskohistorických pamiatok. Nuž, môžeme si brať príklad. Z Kolovratu sme zostúpili do Tolminu. Absolvovali sme obhliadku rakúsko-uhorského vojnového cintorína. Na tomto cintoríne je vybudovaný aj malý pamätník vojakom z územia Slovenska, ktorí zahynuli na Sočskom fronte. Pamätník bol odhalený len v nedávnych rokoch. Z vojnového cintorína sme sa presunuli ku kostnici nemeckých vojakov, ktorá, podobne ako kostnica talianskych vojakov, bola vybudovaná koncom 30. rokov 20. storočia.

Ďalším príkladom toho, ako vybudovať vojensko-historické múzeum v prírode, je Ravelnik. Západným úbočím Ravelnika v rokoch 1915 – 1917 prebiehala prvá obranná línia rakúsko-uhorskej armády. Časť pôvodných zákopov bola zrekonštruovaná. Návštevníci tak na malom priestore majú možnosť vidieť ako vyzerala organizácia rakúsko-uhorskej armády. Zrekonštruované sú zákopové línie, palebné postavenia, pozorovateľne, ubikácie pre dôstojníkov, ako aj postavenie poľnej kuchyne. Znova sme museli skonštatovať, že takto sa má robiť rozvoj turizmu po vojensko-historických pamiatkach. Ďalšou zastávkou bola pevnosť Kluže. Pevnosť sa nachádza blízko cesty z Logu pod Mangartom do Bovca. História pevnosti siaha až do 15. storočia a jej účelom bola obrana vstupu do boveckej kotliny.

Svoju finálnu podobu pevnosť získala v roku 1883. V čase prvej svetovej vojny slúžila ako veliteľský, skladový a ubytovací objekt. Neďaleko tejto pevnosti sa nachádza ešte mladšia pevnosť vybudovaná v rokoch 1898 – 1906, ktorá nesie meno Hermann – túto sme však pre krátkosť času nenavštívili. V závere dňa sme absolvovali prehliadku vojnových cintorínov v Logu pod Mangartom a v Bovci. Monumentálnym dojmom pôsobil najmä rakúsko-uhorský vojnový cintorín v Logu pod Mangartom. Ústredným objektom vojnového cintorína je socha dvoch vojakov rakúsko-uhorskej armády, Bosšana a príslušníka horských jednotiek. Pri pohľade na túto dvojicu, ktorá je akoby v obklúčení vysokých vrcholov Julských Álp, behá mráz po chrbte. Deň sme zakončili spoločným posedením s kolegami zo Slovinska z organizácie Pot Miru, ktorí nám celý deň robili sprievod po múzeách v prírode aj vojnových cintorínoch. Práve organizácia Pot Miru budovala a v súčasnej dobe sa stará o komplex vojenskohistorických pamiatok v okolí Kobaridu.

Účastníci expedície (foto: autor príspevku)

Posledný deň expedície sme sa presunuli na územie Talianska. Prvou zastávkou bolo monumentálne talianske mauzóleum v Redipuglii. Odtiaľ sa celá skupina presunula na rakúsko-uhorský vojnový cintorín Fogliano. Znova sme narazili na veľké množstvo mien vojakov, ktorí pochádzali z dnešného územia Slovenska. Aj v Taliansku sme navštívili malé súkromné múzeum venované prvej svetovej vojne. Zas a znova sme mali možnosť sa presvedčiť, že vybudovanie malého a zaujímavého múzea nie je ani tak otázkou financií, ako odhodlania. Nasledovala návšteva pamätníka pri Doberdó a presun na Monte San Michele, kde počas prvých štyroch sočských bitiek prebiehali urputné boje. Aj tu je vybudované múzeum v prírode, ktoré dopĺňa expozícia rakúsko-uhorskej aj talianskej výzbroje. Po obhliadke a pietnom akte pri kaplnke vybudovanej na pamiatku vojakom z územia súčasného Maďarska, ktorí v tomto priestore padli, sme sa presunuli do mestečka Gorizzia. Nasledovala cesta späť do Kobaridu, počas ktorej sme sa zastavili vo vinnej pivnici, už na území Slovinska. Posedenie pri príjemnom slovinskom víne dalo bodku za vydarenou expedíciou po Sočskom fronte. Ráno už nasledovala len dlhá cesta domov.

M. Drobňák

ČESKOSLOVENSKÍ LEGIONÁRI MAJÚ V RUSKU ĎALŠÍ POMNÍK

Československá obec legionárska v spolupráci s Ministerstvom obrany ČR a príslušnými centrálnymi, oblastnými a miestnymi orgánmi Ruskej federácie úspešne pokračuje v obnove hrobov a zriaďovaní nových legionárskych pomníkov v Rusku. V dňoch 8. – 10. októbra 2012 sa delegácia zložená zo zástupcov MO ČR na čele s námestníkom ministra obrany ČR Michaelom Hrbatom a zo zástupcov ČsOL, vedených prvým podpredsedom ČsOL Jindřichom Sittom, zúčastnila púte na Ural, v rámci ktorej bol 10. októbra 2012 odhalený pomník v meste Kungur (Permský kraj) pripomínajúci viac ako 120 našich legionárov, ktorí v rokoch 1918 – 1919 bojovali v tejto oblasti a položili tu aj svoje životy za slobodu Čechov a Slovákov a za ich spoločný demokratický štát – Československú republiku. Na slávnostiach v Perme a Kungure sa zúčastnili aj zástupcovia za Slovenskú republiku: vojenský pridelenec Veľvyslanectva SR v Moskve plk. Ivo Fedorko a sekretár vojenského pridelenca nprap. Jozef Moravčík.

Na území Ruska padlo viac ako 4 000 našich legionárov (ďalší odpočívajú v hroboch na Ukrajine a v Bielorusku) a ich hroby sa tiahnu od Zborova v Haliči (dnes Ukrajina) až po Vladivostok na približne 300 miestach. V minulosti boli nové legionárske pomníky odhalené napríklad už vo Vladivostoku, Jekaterinburgu, Nižnom Tagile, Buzuluku, Čeljabinsku, Pugačove a ďalšie sa pripravujú.

Kungurský pomník má obrysy teplušky, aké naši legionári používali počas svojej sibírskej anabázy. Je zhotovený z trvácnej červenej žuly a na jeho vnútornej bočnej stene je okrem malého československého znaku aj menoslov padlých legionárov v jednotlivých mestách a dedinách na okolí (Šumkovo, Čusovaja, Molebskij závod, Kynskij závod, Uň, Kungur, Šamary, Byrma, Sabik, Šalja, Sarga a Kordon). Autorom ideového návrhu na pomník je akademický maliar Pavel Holý z Vojenského historického ústavu v Prahe a o jeho postavenie (základný kameň bol položený len pred niekoľkými mesiacmi!) sa zaslúžili oddelenie pre vojnové hroby MO ČR, ČsOL a za ruskú stranu starosta mesta Kungur Roman Aleksandrovič Kokšarov, predstaviteľia Permského kraja a po odbornej stránke (príprava podkladov) Pavel Filipek z MO ČR, tajomník ČsOL Milan Mojžiš, pracovník Permského krajského múzea Dimitrij Lobanov, historik Tomáš Jakl a ďalší. Náklady na pomník dosiahli sumu 750 000 Kč.

V Perme sa súčasne začal aj Festival čs. legionárskych filmov, v rámci ktorého sa ruskému publiku predmetnou okrem dokumentárnych aj celovečerné filmy z obdobia medzivojnovej ČSR: Zborov, Rozjazd a Plukovník Švec. Zároveň bola v neďalekej Lysve (mesto je známe výrobou vojenských prilieb a Múzeom prilieb) otvorená putovná výstava o čs. légii, ktorá sa postupne presúva z Permu, cez Kungur, Lysvu, Jekaterinburg, Omsk atď. ďalej na východ po ďalších mestách Sibíri. Jej „anabáza“ vyvrcholí, samozrejme, vo Vladivostoku. Ukazuje sa, že pripomínanie dejín čs. légii v Rusku prebudilo u Rusov skutočný záujem pre túto u niekoľkých minulých generácií takmer úplne neznámu, respektíve predtým maximálne neobjektívne interpretovanú stránku histórie a súčasne aj o dejiny občianskej vojny, videné tentoraz z objektivnejšieho hľadiska, než to bolo v časoch sovietskej vlády.

Okrem legionárov sa v Perme a Kungure pripomenuli aj udalosti z druhej svetovej vojny. V oboch mestách sa uskutočnili pietne akty pri pomníkoch príslušníkov Červenej armády, ktorí padli v bojoch na území Československa a vojnu skončili práve pri oslobodzovaní Prahy v máji 1945. Preto ako ruskí, tak aj naši veteráni, ktorí sa cesty na Ural zúčastnili,

prevzali aj vojenské vyznamenania za hrdinstvo, ktoré preukázali pri oslobodzovaní Československa.

Prvý podpredseda ČSOL J. Sitta vo svojom príhovore poukázal na minulé doby, keď sa pomníky legionárov ako v Rusku, tak aj u nás, jednak ničili a jednak sa legionári a dejiny légii nesmeli ani pripomínať. Dnes konečne žijeme v dobe, keď o legionároch nielen hovoríme, ale snažíme sa im aj splatiť dlh, ktorého sa voči nim dopustili iní. Kungurský legionársky pomník je zaujímavý aj tým, že neďaleko neho sú hroby červenoarmejcov a aj pomník boľševickým vojakom, s ktorými legionári vtedy zvädzali boje na život a na smrť. Kungurské pomníky na starom Voznesenskom cintoríne sú tak nielen pripomienkou dejín ruskej občianskej vojny v tomto kraji, ale aj symbolom zmierenia a miestom, kde minulí protivníci našli svoje miesto na večný odpočinok v duchu zásady: „*Padlý protivník nie je nepriateľ.*“

Na záver treba pripomenúť, že zásluhou členov jednot ČSOL, ktorí sa na akte odhalenia pomníka v Kungure, ako aj na ďalších slávnostiach v Perme a Kungure, zúčastnili v historických uniformách ruských légii, ďalej zásluhou Klubu vojenskej histórie z Jekaterinburgu na čele s významným špecialistom a znalcom dejín občianskej vojny pánom Kručininom, ktorý legionárskej jednotke na slávnosti v Kungure aj velil, a v neposlednom rade aj zásluhou ruskej strany (na akte sa zúčastnili desiatky kadetov od najmladších až po najvyššie ročníky, študenti miestnej školy pre budúcich policajtov, príslušníci ruskej armády a polície – odzneli aj čestné salvy), ale aj ruských a českých veteránov – účastníkov druhej svetovej vojny – mala táto slávnosť veľmi dôstojný rámec a naozaj výnimočne slávnostný priebeh. Prispeli k tomu aj živo zaspievané hymny Českej republiky, Slovenskej republiky a Ruskej federácie a aj nádherné počasie, ktoré podľa miestnych obyvateľov v tejto oblasti býva v tomto ročnom období naozaj iba výnimočne. Za ČSOL, jednotu Český Brod, sa zo Slovenska na slávnostiach na Urale zúčastnil aj pisateľ tejto správy.

OBSAH ROČNÍKA VOJENSKEJ HISTÓRIE 2012

ŠTÚDIE

BAKA, I.: Československá vojenská pomoc Líbyi v 70. rokoch 20. storočia	1/2012/55
BAKA, I.: Československá vojenská pomoc Líbyi v druhej polovici osemdesiatych rokov 20. storočia	4/2012/23
BAKA, I.: Československá vojenská pomoc Líbyi v prvej polovici osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia	3/2012/55
BAKA, I.: Postoje príslušníkov ČSLA v počiatkoch normalizácie čs. spoločnosti	2/2012/98
BALCOVÁ, M.: Šiesty robotný prápor Pracovného zboru Národnej obrany a jeho činnosť v rokoch 1941 – 1944	2/2012/79
ČERVEŇOVÁ, K.: Hradný kapitán, kasteláni, drábi a ich podiel na obrane Oravského hradu v 17. – 18. storočí	1/2012/28
CHORVÁT, P.: Vojenské múzeum v Bratislave 1939 – 1945 (plány verzus realita)	3/2012/6
KONEČNÝ, M.: Byzancia a 1. križiacka výprava	1/2012/3
SABOL, M.: Nemecké reparačné a reštitučné náhrady voči Československu po druhej svetovej vojne	3/2012/17
SEDLÁČEK, P.: Mestská domobrana a mestská stráž v Bratislave v polovici 15. storočia.	4/2012/6
SORBY, K. R.: Egypt a Izrael: vojna na vyčerpanie, 1968 – 1970	3/2012/36
ŠIMUNIČ, P.: Počiatky slovenskej vojenskej spravodajskej služby 1939 – 1941	2/2012/39
ŠTAIGL, J.: Jednotný systém brannej výchovy obyvateľstva a jeho realizácia na Slovensku v rokoch 1969 – 1991	2/2012/125
ŠTAIGL, J. – VANĚK, P.: Ochrana štátnej hranice Slovenska v rokoch 1968 – 1992	3/2012/82
ŠTEFANSKÝ, M.: Kubánska kríza v roku 1962	4/2012/48
VRÁBEL, F.: Prípravy na evakuáciu územia južného Slovenska v októbri 1938	1/2012/37

DOKUMENTY A MATERIÁLY

BALCOVÁ, M.: Spomienky Jozefa Dřímala	4/2012/62
BUČKA, P.: Vývoj armádnej telovýchovy a športu v období rokov 1956 – 1968	3/2012/172
GRAUS, I.: <i>Nomina sunt substantia rerum</i> alebo niekoľko poznámok k terminológii súčasných slovenských vojenských vyznamenaní	1/2012/117
HRUBOŇ, A.: Nové zistenia o represáliách POHG a Einsatzkommando 14 v Nemeckej v správach agenta ŠTB	4/2012/82

CHORVÁT, P.: Účasť súkromných stavebných firiem na fortifikačnom procese na Slovensku v 30. rokoch 20. storočia	1/2012/97
LAMOŠ, R.: Proces s Ottom Skorzenym. Porušenie medzinárodného vojnového práva?	3/2012/159
PURDEK, I.: Československá vojenská symbolika v rokoch 1918 – 1939	3/2012/121
PURDEK, I.: Vojenská symbolika československých légii 1914 – 1920	2/2012/157
ŠABO, D.: Tábor internovaných v Zlatých Moravciach v roku 1921	2/2012/181
ŠUMICHRASŤ, P.: Prvý bitevný útok slovenského letectva na východnom fronte (Vinnica – Niemirov, 20. júl 1941)	4/2012/69
ŠUMICHRASŤ, P.: Výstavba 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR z pohľadu Júliusa Trnku (30. august 1944 – 12. marec 1945)	2/2012/187
ZATKOVÁ, J.: Útek ruského generála Kornilova z rakúsko-uhorského zajatia podľa svedectva priameho účastníka	1/2012/77
ZUZIÁK, J.: Poľská samostatná Karpatská strelecká brigáda pri obrane Tobruku	1/2012/109

PERSONÁLIE

CHORVÁT, P.: Dôstojník rakúsko-uhorskej armády Franz Hill (1859 – 1914)	4/2012/97
---	-----------

REFLEXIE

VRÁBEL, F.: Prvá svetová vojna ako miesto obnovujúcej sa historickej pamäti?	4/2012/108
---	------------

MÚZEJNÍCTVO

LAMPART, F.: Vrcholnoredovský meč zo Spišského hradu v zbierkach SNM-Spišského múzea v Levoči (reg. Č. 2009/200/12)	1/2012/125
--	------------

RECENZIE

ENGLUND, P.: Schönheit und schrecken. Eine geschichte des ersten Weltkriegs, erzählt in neunzehn Schicksalen. (R. Holec)	4/2012/124
FEST, J.: Hitler: Kompletní životopis. (A. Hruboň)	3/2012/195
HEIMANN, M.: Czechoslovakia. The state that failed. (F. Vrabel)	3/2012/187
HRUBOŇ, A.: Hlinkova garda na území pohronskej župy. Organizácia a aktivity 1938 – 1945 (J. Krištofik)	4/2012/82
KARIKA, J.: Nepriateľ štátu (voľné pokračovanie bestsellerov v tieni mafie a čas dravcov). (S. Chytka)	2/2012/233
KOKLESOVÁ, B.: V tieni tretej ríše, oficiálne fotografie slovenského štátu. (J. Štofanič)	1/2012/138
MANÁK, M.: Európska poradná komisia a diplomacia USA v rokoch 1943 – 1945. (J. Bauerová)	2/2012/230
PALME, B.(Hrsg.): Die legionäre des Kaisers. Soldatenleben im römischen Ägypten. (T. Klokner)	2/2012/221
RAJLICH, J. – MAJTENYI, D.: Jan Ferak a ti druzí. Českoslovenští interbrigadisté, letci a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936 – 1939. (P. Šumichrast)	3/2012/193

SEGEŠ, V. – ŠEĎOVÁ, B.: Pramene k vojenským dejinám Slovenska. I, 1. Odnajstarších čias do konca 10. storočia. (P. Valachovič)	1/2012/133
SCHOFIELD, C.: Ruská elita. Brigády Specnaz a výsadkové jednotky. (M. Konečný)	3/2012/199
SOUKUP, J.: Britové v Porýní. Britská okupace kolínske zóny v letech 1918 – 1926. (J. Drábik)	1/2012/135
VIKTORŤÍK, M.: Táborová pevnost Olomouc. (J. Schultz)	2/2012/225
WALTERS, G.: Hon na válečné zločince. (M. Konečný)	4/2012/128

BIBLIOGRAFIA

Vojenská história Slovenska. <i>Výberová bibliografia XVII.- 2009.</i> (B. Šeďová)	1/2012/158
Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny. <i>Výberová bibliografia publikovaných prác v rokoch 2005 – 2009.</i> (B. Šeďová)	4/2012/137

ANOTÁCIE, GLOSÝ

BAKA, I – CSÉFALVAY, F. – KRALČÁK, P. a kol.: Ferdinand Čatloš – vojak a politik (1895 –1972). (P. Chorvát)	1/2012/147
BÍLEK, J.: Vojaci druhej kategórie aneb neříkejte jim černí baroni. (E. Jančo)	1/2012/151
BOHUŠ, O.: Spomienky Hronsečanov na protifašistický odboj, SNP a oslobodenie. (M. Šípka)	1/2012/150
BOYER, J. B.: Résistants, partisans Français en Slovaquie 1944 – 1945. (F. Vrábel)	3/2012/205
BUREŠ, O. – NEDVĚDICKÁ, V.: Soukromé vojenské společnosti. (B. Šeďová)	2/2012/241
BURSÍK, T.: Osud odbojové organizace černý lev 777. Příspěvek k historii ozbrojeného odporu proti komunistickému režimu v Československu. (B. Šeďová)	4/2012/196
ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: Tradícia a dejiny. Vybrané dejiny zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949). (E. Jančo)	1/2012/146
DOUGHERTY, M. J.: Válečníci starověku. 3000 př. n. l. – 500 n. l. (T. Klokner)	4/2012/187
HORVÁTH, J.: Posledná vojna rakúsko-uhorskej monarchie: rakúsko-uhorská armáda v rokoch 1914 – 1918. (J. Kallo)	4/2012/188
JAKL, T.: Prahou pod pancířem povstalců. (P. Chorvát)	4/2012/??
JAROŠ, Z.: Vojáci, války a Jihlava v letech 1741 – 1939. (P. Chorvát)	3/2012/203
KOVÁCS, F.: Študenti v búrke. (F. Vrábel)	2/2012/236
KUTHAN, P. J.: V těžkých dobách. Boje na Slovensku 1918 – 1919. (F. Vrábel)	3/2012/20
LAVERY, B.: Churchill – válečný cestovateľ. (J. Drábik)	2/2012/238
MAHR, J.: Vzpomínky na neznámé letce : havárie spojeneckých letadel na Moravě a ve Slezsku v období 2. světové války. (J. Kallo)	4/2012/192
MATERIAŁY z konferencji naukowej Znaki pamięci. (M. Drobňák)	4/2012/189

MATERIAŁY z międzynarodowej konferencji Znaki pamięci II - śladami I. wojny światowej. (M. Drobňák)	4/2012/190
MEDVECKÝ, M.: Za červené Slovensko. Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. (Ľ. Jančo)	4/2012/194
MITÁČ, J.(zost.): Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938–1945. Zborník z vedeckej konferencie Šurany 22. – 23. marca 2011. (F. Vrábek)	2/2012/239
NÍŽŇANSKÝ, E. Nacizmus, holokaust, slovenský štát. (Ľ. Jančo)	2/2012/243
ODSTRČIL, M.: Bitva cizinecké legie. (M. Konečný)	3/2012/209
OVERY, R.: Britain at war 1939 – 1945. (J. Drábik)	1/2012/148
PEJČOCH, I.: Fašizmus v českých zemích 1922 – 1945. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě. (Ľ. Jančo)	4/2012/191
PROKŠ, P.: Konec říše Hohenzolernů. Politika císařského Německa vůči cářskému Rusku (1914 až 1917/1918). (J. Zařková)	1/2012/141
PŘIDAL, J. a kol.: Sokolský odboj na Moravě 1939 – 1945. (F. Vrábek)	3/2012/207
RAŠKA, F. D.: Opuštění bojovníci, historie rady svobodného Československa 1949 – 1961. (Ľ. Jančo)	3/2012/207
TOMÁŠEK, D.: Vláda emigrantů, duben – listopad 1945. (Ľ. Jančo)	4/2012/??
VANĚK, O. – MORAVČÍKOVÁ, L.: Prežili sme holokaust. (B. Šed'ová)	2/2012/241
WILIAMSON, D.G.: Zrazené Polsko. Nacistická a sovětská invaze v roce 1939. (Ľ. Jančo)	2/2012/244
ZEITHAMMER, K.: Čiernohronská lesní dráha;	
BÍLEK, A.: Čiernohronská železnica 30 rokov zápasu o zachovanie. (P. Chorvát)	1/2012/143
ZEMKO, M.: Občan, spoločnosť, národ v pohybe slovenských dejín. (Ľ. Jančo)	1/2012/144

KRONIKA

11. konferencia Euroatlantickej Pracovnej skupiny pre štúdium konfliktov v Belehrade 23. – 27. mája 2011 (P. Chorvát)	3/2012/216
12. konferencia Euroatlantickej Pracovnej skupiny pre štúdium konfliktov vo Viedni 21. – 25. mája 2012 (P. Chorvát)	3/2012/217
38. kongres medzinárodnej komisie pre vojenské dejiny. (P. Chorvát)	4/2012/198
Bratislava si pripomenula československých legionárov. (F. Vrábek)	4/2012/204
Československí legionári majú v Rusku ďalší pomník	4/2012/207
Konferencia o problematike tzv. železnej opony a československých stálych opevneniach. (P. Chorvát)	2/2012/246
Medzinárodné vedecké sympóziu <i>Přínos armády pro vznik a rozvoj České republiky</i> (F. Vrábek)	1/2012/156
Nekrológ za Mariánom Hronským (1940 – 2012). (M. Čaplovič)	3/2012/214
Po stopách Sočského frontu. (M. Drobňák)	4/2012/204
Rekonštrukcia vojnového cintorína z prvej svetovej vojny Snina – Giglovo. (M. Drobňák)	4/2012/202
Vedecká konferencia <i>Trnava v rokoch 1939 – 1989</i> . (M. Balcová)	4/2012/199
Vedecká konferencia o občianskej vojne v Rusku (F. Vrábek)	1/2012/154

UPOZORNENIE REDAKCIE

V záujme plynulého priebehu redakčných prác Vás prosíme o dodržiavanie určitých zásad pri písaní rukopisov.

Spôsob odovzdávania rukopisov

*Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne v textových editoroch Word, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie písať ich mechanicky vzhľadom na textom štúdie.** K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu trvalého bydliska i pracoviska, číslo účtu, telefonický a emailový kontakt.*

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra, apríl 1998, je potrebné pri citáciách rešpektovať jej zásady (sú zjednotené s používaním citácií v iných časopisoch, ktoré sa pridrievajú aj medzinárodného citovania). Za správnosť citovania (obsahovú i formálnu) zodpovedá autor príspevku, redakcia nebude do citácií zasahovať. Na uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10.

(u cudzojazyčných zdrojov uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: *In Army History*, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

⁴ DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu
- pri odkaze na archívny prameň je potrebné uvádzať skratky: f. (nie fond)
šk. (ako škatuľa, nie krabica)
č. j. (s medzerou)
VHA Bratislava, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...
Tamže, s. 8. (nie tamtiež)
- najfrekvencovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,
Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ⁴⁾

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj čísla.

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN.

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 21 04 Bratislava

tel: 02/48 207713

E-mail: redakciavh@gmail.com

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Peter SEDLÁČEK, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, 814 99, Bratislava

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Michal ŠTEFANSKÝ, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Milena BALCOVÁ, Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Pplk. v zál. PhDr. Peter ŠUMICHRASŤ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Anton HRUBOŇ, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

Mgr. Peter CHORVÁT, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Ferdinand VRÁBEL, Mesačná 8, 821 04 Bratislava

**Oznámenie občianskeho združenia
PRO MILITARIA HISTORICA**

Na začiatku roka 2010 sme na týchto stránkach časopisu *Vojenská história* informovali o vzniku občianskeho združenia PRO MILITARIA HISTORICA. Po niečo vyše poldruha roku môžeme oznámiť, že naše úsilie o vznik a etablovanie sa občianskeho združenia našlo ohlas vo verejnosti aj medzi priaznivcami vojenskej histórie, ktorí svoju náklonnosť prejavili venovaním 2 % z podielu daní fyzických a právnických osôb.

Vznik a získanie oprávnenosti uchádzať sa o 2 % fyzických a právnických osôb sme považovali za odrazový mostík na uchádzanie sa o alternatívne zdroje financovania vedeckej práce, o získanie rôznych grantov alebo o získanie príspevkov z dotačných programov. Vďaka dotácii Ministerstva obrany SR a Ministerstva kultúry SR spolu s našimi skromnými finančnými zdrojmi sa nám v roku 2011 podarilo finančne pokryť výskumno-edičný projekt *Ferdinand Čatloš – vojak a politik* a v spolupráci s VHÚ vydať kolektívnu vedeckú monografiu s rovnomeným názvom. Aj v tomto kalendárnom roku sa naše občianske združenie usilovalo o zlepšovanie podmienok vedeckej práce vojenských historikov, predovšetkým pokiaľ ide o technické zabezpečenie vedeckého výskumu a popularizácie dosiahnutých výsledkov medzi širšou verejnosťou, a podľa finančných možností aj finančným prispievaním na archívne výskumy v zahraničí. V tomto smere možno vyzdvihnúť fakt, že v roku 2012 sme finančne podporili vydanie rozsiahlej vedeckej publikácie A. MASKALÍKA: *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918 – 1992*. Banská Bystrica 2012.

Ďakujeme všetkým priaznivcom vojenských dejín Slovenska za doterajšiu dôveru a po predpokladanom zaregistrovaní sa v Centrálnom registri právnických osôb v decembri 2012 a získaní oprávnenia uchádzať sa o zákonom stanovený podiel z daní fyzických a právnických osôb očakávame, že nám čo najviac priaznivcov prejaví dôveru aj v nasledujúcom roku a venuje nám svoj podiel daní za rok 2012. Príležitostné finančné dary možno venovať aj na nižšie uvedené číslo účtu. Predstavenstvo občianskeho združenia vopred ďakuje za prejavenu priazeň.

Údaje:

Názov: PRO MILITARIA HISTORICA

Právna forma: občianske združenie

IČO: 421 74 139

Sídlo: Krajná 27, 821 04 Bratislava

Názov banky: Československá obchodná banka, a.s. (ČSOB)

Číslo účtu: 4008155486/7500

Záujemcovia o spoluprácu s o.z. PRO MILITARIA HISTORICA, resp. priaznivci vojenských dejín Slovenska, môžu žiadať bližšie informácie na týchto telefónnych číslach:

0904/283 870

0905/851 978

K dispozícií je aj e-mailová adresa: militaria.historica@centrum.sk.

PhDr. František CSÉFALVAY, CSc.
PRO MILITARIA HISTORICA
predseda

Vojenská história 4/2012

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
V spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Kontaktná adresa: redakciavh@gmail.com

Grafická úprava: ÚPS

Redakčná rada: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvai, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., plk.gšt. v.v. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. v zál. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: Dr. István Janek, PhD. (Budapest), PhDr. Michal Lukeš, PhD. (Praha), Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. (Warszawa), Dr. László Szarka, CSc. (Budapest), PhDr. Jiří Rajlich (Praha), Dr. Martin Zückert (München)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 29. októbra 2012

EV 734/08

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: ÚPS - 5. KRZ Nemšová, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: fotografia približuje ľahké opevnenie nového typu (vzor 37) pevnostného úseku K-VI v Turni nad Bodvou zo septembra 1938.